КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ НАЛЕЖНОЇ ПРАВОВОЇ ПРОЦЕДУРИ: ВИКЛИКИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції

Чернівці
13-14 червня 2025

УДК 342(477)(082)

М 34

Редакційна колегія:

Щербанюк Оксана Володимирівна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, професор Вільнюського університету (голова);

Слінько Тетяна Миколаївна, кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Бзова Лаура Георгіївна, доктор філософії, доцент, асистент кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Конституційні засади належної правової процедури: виклики євроінтеграції: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (13-14 червня 2025р., Чернівці)/ редкол.: О.В. Щербанюк та ін. - Чернівці: 2025. с. 300

До збірника увійшли матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Конституційні засади належної правової процедури: виклики євроінтеграції» (Чернівці, 13-14 червня жовтня 2025 р.)

Редколегія не несе відповідальності за науковий зміст і виклад матеріалів, що були подані у рукописах.

ЗМІСТ

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ НАЛЕЖНОЇ ПРАВОВОЇ ПРОЦЕДУРИ

Albanesi Enrico. Should the Constitutional Court of Ukraine be Designated among the Highest Courts Allowed to Request Advisory Opinions of the European Court of Human Rights (under Protocol No. 16 to the ECHR)?……...8

Fernando de Brito Alves. What to expect from a post-war Constitucion?……..14

George Papuashvili. Constitutional Review of Procedural Rights in the Age of European Integration……...18

Берченко Г.В. Процедурні аспекти надання Конституційним Судом України висновку щодо законопроєкту про внесення змін до Конституції України……24

Бесчастний В.М. Доктрина належної правової процедури як універсальний інструмент захисту прав людини…….……29

Bzova L. Interpretarea dreptului la un proces echitabil în practica judiciară a Curții Constituționale a României……...36

Вайнагій М. Належна правова процедура у переговорному процесі…….41

Воронов М.М. Європейська громадянська ініціатива: контитуційно-правовий аналіз належної процедури…….46

Гаргат-Українчук О.М., Юрчишин Н.Г. Теоретичні аспекти належної правової процедури……..52

Жосану Д.А. Синтез нормативних актів Республіки Молдова, що забезпечують конституційне право на відпочинок педагогічних працівників шляхом встановлення скороченої тривалості робочого часу…….……..56

Жосану І.Н. Реалізація конституційного права на судовий захист через наказне провадження в законодавстві Республіки Молдова…….63

Ivanova R. Constitutional limits of soft law: the influence of international financial standards on due process in Ukraine……68

Ковбас І.В. Належна правова процедура як ключова гарантія захисту прав людини……71

Колпаков В.К. Конституційність деліберативного врядування…….76

Кондрат'єва ЛА. Представництво особи в адмінісративному судочинстві..82

Крайній П.І. Критерій розумності в адміністративному праві: аналіз рішення Верховного Суду Ізраїлю щодо оскарження поправки № 3 до «Основного Закону: судова влада» («Поправка про розумність»)……..87

Кузьмишин В.М. Процесуальні гарантії в адміністративному судочинстві україни крізь призму верховенства права та викликів євроінтеграції…….92

Максимюк О.Д., Настасійчук О. В. Оцінки і принципи в юридичній методології К. Ларенца і теорії юридичного дискурсу Р. Алексі…….98

Marcenko A. Schimbarea standardelor în procedura penală: o privire asupra evenimentelor istorice din practica Curții Europene a drepturilor omului……102

Мельниченко В.С. Сучасний конституціоналізм в умовах європеїзації вітчизняного права …….107

Миронова Г. Конституційне право на альтернативну (невійськову) службу в умовах оборонної війни…….109

Остафійчук Л.А. Перспективи судових розглядів типових справ за допомогою технологій штучного інтелекту…….115

Паскар А.Л. Електронне судочинство як елемент належної правової процедури: перспективи впровадження в адміністративному процесі України…… 119

Петришин О.В. Право на справедливий суд – одне з ключових прав людини……..123

Піцик Х. Поняття розвідки з відкритих джерел (osint) та її різновиди у сучасному світі……129

Савчин М.В. Due process та конституційна юстиція…….132

Sadovei N. Dreptul la ocrotirea sănătății, dreptul la sănătate și prezumția efectului advers în legislația medicală a Republicii Moldova …….138

Слінько Т.М. Гарантії свободи слова в юрисдикції Верховного Суду Бразилії (Supremo Tribunal Federal, STF)……..144

Смокович М.І. Належна правова процедура в адміністративному судочинстві: конституційні гарантії та виклики європейської інтеграції…….149

Солодан К.В., Мойсей Г.Г. Штучний інтелект як інструмент підвищення ефективності судової системи……..……..156

Татулич І.Ю. Правова природа інституту визнання необгрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави……161

Терлецький Д. Конституціоналізм і належна правова процедура……...169

Харченко Т.М. Гендерна рівність як складова принципу верховенства права: конституційні орієнтири України в умовах євроінтеграції……..…174

Шевчук М.І. Відкриття матеріалів досудового розслідування стороні захисту – не нова проблема: аналіз практики ККС ВС та ЄСПЛ……..178

Шевчук С.В. Належна правова процедура та процесуальні основи конституційного права……..184

Şcerbaniuc O. Procesul echitabil ca principiu principal al dreptului constituțional……187

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

Bakun V.I. Constituționalism, democrație și statul de drept: o discuție filozofică despre statul democratic de drept……..194

Бідонько Х. Належні правові процедури функціонування парламентських слідчих комісій — стандарти європейських парламентів та досвід України…197

Бурдейний Ю.І. Належна судова процедура як гарантія довіри до судової влади: відмітні риси в американській та англійській доктринах……202

Ватаманюк А. Американська модель конституційного судового діалогу як стандрарт належної правової процедури……..206

Гермак К.О. Висновки КРЄС як стандарти належного дисциплінарного провадження стосовно судді……..210

Гончар О. Правовий статус Дорадчої групи експертів з оцінювання кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України…….215

Климкович І.Д. Належний електроний доказ як стандарт справедливого судочинства…….220

Саліхов О. Конституційно-правові засади процедури медіації у публічному управлінні……..……224

Snigur M. Principiul securității juridice în dreptul procesual al Uneunii Europene……227

Тарасюк А.Ю. Проблеми правозастосування авторського права в медичній візуалізації……231

Трубчанінов К.С. Трансформативний вплив європеїзації національної правової системи України на сучасний стан української національної ідентичності: значення належної правової процедури……235

Цимбалюк А.І. Правове регулювання криптовалют в Україні: аналіз «матриці оподаткування» нкцпфр та міжнародний контекст…….241

Шевчук В.А. Роль Конституційного Суду в забезпеченні верховенства права та запобіганні виборчим спорам: досвід зарубіжних країн…….245

СТУДЕНТИ

Vlasiuk E. Criteriile lui ENGEL ca standard al procesului echitabil în procedurile penale: o analiză a jurisprudenței……..251

Danâliuc O. Cerința de motivare a unei hotărâri judecătorești ca element al procesului echitabil în procedurile administrative……254

Dogolici I. Ancheta preliminară a infracțiunilor săvârșite pe internet: povestiri și provocări……259

Дудка І. Використання доказів, отриманих із порушенням прав підозрюваного: як національні суди витримують стандарти ЄСПЛ…….262

Зіберов І. Проблемні питання звернення до суду в інтересах держави замість суб'єкта владних повноважень……..266

Капелько П. Примат права ЄС над національними конституціями: сучасні виклики та судова практика……..270

Kozma I. Comparative dimensions of democratic constitutionalasm: institutional, economic amd socio-political models in modern public law systems…….275

Кондратьєв В. Зловживання процесуальними правами як одна з причин надмірної тривалості господарського процесу (на прикладі справ про банкрутство)…….280

Mamcin M. Rotaru împotriva României: cerințe de fond și de procedură pentru o cale de atac eficientă…….284

Нікітіна Д. Право на справедливий суд у добу алгоритмів: нові виклики для конституційної демократії…….287

Оксентій В. Гарантії права на захист в українському кримінальному процесі: європейські стандарти та національна практика……292

Чопик А. Європейські стандарти доступу до адвоката в кримінальному провадженні та європейському ордері на арешт…….297

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ НАЛЕЖНОЇ ПРАВОВОЇ ПРОЦЕДУРИ

Albanesi Enrico
Associate Professor of Constitutional Law, Department of Law,
University of Genoa
(Genoa, Italy)

SHOULD THE CONSTITUTIONAL COURT OF UKRAINE BE DESIGNATED AMONG THE HIGHEST COURTS ALLOWED TO REQUEST ADVISORY OPINIONS OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS (UNDER PROTOCOL NO. 16 TO THE ECHR)?

1. Advisory Opinions under Protocol No. 16

Protocol No. 16 to the European Convention on Human Rights (ECHR) was done at Strasbourg on 2 October 2013. Twenty-four States have ratified the Protocol so far: Albania, Andorra, Armenia, Azerbaijan, Belgium, Bosnia and Herzegovina, Estonia, Finland, France, Georgia, Greece, Lithuania, Luxembourg, Monaco, Montenegro, Netherlands, North Macedonia, Republic of Moldova, Romania, San Marino, Slovak Republic, Slovenia, Sweden, and Ukraine. Four States have signed but not ratified it: Italy, Norway, Spain and Turkey. The remaining Contracting States to the ECHR have not signed it.

The Protocol states that 'Highest courts and tribunals' (P. Cragl, 2013, pp. 231-233; T. Voland & B. Schiebel, 2017, pp. 81-82) of a High Contracting Party 'may request [the European Court of Human Rights (ECtHR)] to give advisory opinion on questions of principle relating to the interpretation or application of the rights and freedoms defined in the Convention or the protocols thereto' (Article 1, paragraph 1), 'only in the context of a case pending before it' (Article 1, paragraph 2). Advisory opinions shall not be binding (Article 5) on the requesting court or tribunal.

Under Article 10, each High Contracting Party to the Convention shall, at the time of signature or when depositing its instrument of ratification, acceptance or approval, by means of a declaration addressed to the Secretary General of the Council of Europe, indicate the courts or tribunals that it designates for the purposes of Article 1, paragraph 1, of the Protocol. This declaration may be modified at any later date and in the same manner. As for Ukraine, under the *Declaration contained in the instrument of ratification deposited on 22 March 2018*, it declared that 'the highest court designated for the purposes of Article 1, paragraph 1, of this Protocol is the Supreme Court'.

Protocol No. 16 was done within the Interlaken process. Its purposes were: to reduce the ECtHR caseload via judicial dialogue; to reinforce the principle of subsidiarity; enhancing the constitutional role of the ECtHR.

Those purposes can be seen as being of a constitutional nature: as will be demonstrated here, such a perspective makes the procedure under Protocol No. 16 of a constitutional nature (Section 2).

However, Protocol No. 16 also raises some issues of a constitutional nature that will be tackled here (Section 3). In light of the answers to the aforementioned issues, it will be argued here that Ukraine should designate also its Constitutional Court among the highest courts for the purposes of Protocol No. 16 (Section 4).

2. The Constitutional Purposes of Protocol No. 16

As for judicial dialogue, the request of advisory opinion has been seen as the formal tool that could be used to allow judicial interaction between the ECtHR and domestic highest courts and tribunals, so as to allow the ECtHR to clarify the meaning of the Convention concerning questions of principle asked by the courts and thus to prevent controversies (J. Gerards, 2014, p. 637; T. Voland & B. Schiebel, 2017, p. 80; L. Glas, 2020, pp. 139-140; S. O'Leary, 2022). This allows the domestic highest courts to have a dialogue with the ECtHR on the interpretation of provisions of a convention on human rights, thus the core of constitutional law. After all, the

ECHR lacks such a tool as the preliminary reference procedure of the European Union (on the differences between these two tools, P. Cragl, 2013, pp. 229-247).

The principle of subsidiarity (a principle that was elaborated by the ECtHR and means that the task of ensuring compliance with the ECHR falls firstly on the domestic courts, with the ECtHR intervening only in the event of a shortcoming on the part of the domestic authorities) is also relevant: the ECtHR's advisory opinions could aid national courts in their consideration of the Convention issues so that problems can be resolved at national level (J. Laffranque, 2015, p. 8; critically, S. Besson, 2016, p. 105). The principle did not appear in the Convention: the ECtHR referred to it in its case-law. However, Protocol No. 15 codified it (S. Besson, 2016, p. 105). Once again, the principle of subsidiarity can be seen as being of a constitutional nature, as it governs the relationship between the ECtHR and domestic courts.

As for the constitutional role of the ECtHR, this was seen as the function to 'lay down common principles and standards relating to human rights and to determine the minimum level of protection which States must observe' (ECtHR, 2007). In this light, advisory opinions on questions of principle could be seen as one of the tools to establish those standards (critically, K. Dzehtsiarou & N. O'Meara, 2014, p. 459) in a field, that of human rights, that represents the core of constitutional law.

3. Concerns of a Constitutional Nature and Some Counter-arguments

As mentioned, the ratification of Protocol No. 16 has raised some controversial issues of a constitutional nature, such as the threat to the State sovereignty and judicial discretion posed by advisory opinions; their *de facto* binding effects (as it might be difficult to disregard the opinion of the ECtHR, due to it being held in high esteem), thus the jeopardising of the role (especially) of the Constitutional Courts, in their task of interpreting the Constitution (L. Glas, 2020; L. Glas & J. Krommendijk, 2022, pp. 326-333).

However, one should reflect that there are several counter-arguments in favour of Protocol No. 16 that can be considered.

First of all, advisory opinions are not legally binding on those courts or tribunals that required them, thus they cannot jeopardise either the sovereignty of the States or judicial discretion (E. Albanesi, 2022, p. 6; E. Albanesi, 2023; S. O'Leary, 2023, p. 3).

Secondly, there is another element to take into account. If one considers advisory opinions as *de facto* binding (as it might be difficult to disregard the opinion of the ECtHR), it is true that they may be perceived by domestic highest courts and tribunals as being a possible threat to their autonomy in interpretation, as they encroach upon one of their most important functions. In particular, when a request for advisory opinion would actually imply a matter of compatibility of a national law with the ECHR, the Constitutional Court 'could choose merely to follow the opinion, thereby confirming a pure loss in terms of interpretative powers regarding the assessment of compliance of national legislation with the Convention' (G. Zampetti, 2018, pp. 25-26).

However, one can conceptualize the notion of 'vertical' non-binding effect of advisory opinions, i.e., that effect, regarding the requesting court or tribunal, under Article 5 of Protocol No. 16 which states that 'Advisory opinions shall not be binding'; and the notion of their 'horizontal' legal effect, i.e., that undeniable legal effect which comes from the fact that advisory opinions are valid case-law which the ECtHR 'would follow when ruling on potential subsequent individual application' (ECtHR, 2012).

From that perspective, the producing of the aforementioned 'horizontal' effect constitutes a good reason to conclude that advisory opinion is not a threat either to the sovereignty of the States nor to judicial discretion. Advisory opinion is just the opposite: a procedure of constitutional nature to allow domestic courts (especially Constitutional Courts) to contribute, by requesting advisory opinion, in creating the case-law of the ECtHR via judicial dialogue (Albanesi, 2023, pp. 7-10).

4. Conclusions: the Constitutional Court of Ukraine should be Designated among the Highest Courts under Protocol No. 16

From this perspective, Ukraine should endeavour to declare that, amongst the highest courts designated for the purposes of Protocol No. 16, there is not only the Supreme Court but also the Constitutional Court of Ukraine. As demonstrated here, far from posing a threat to the constitutional discretion of the Constitutional Court and the sovereignty of Ukraine, this will allow the Constitutional Court of Ukraine to contribute, by requesting advisory opinion, in creating the case-law of the ECtHR via judicial dialogue.

One could correctly point out that only the Supreme Court is the highest court in the judicial system of Ukraine, which ensures the stability and unity of judicial practice in the manner prescribed by procedural law (Kostruba, 2020). However, as happens in other jurisdictions that designated both their Supreme Court and their Constitutional Court (Albania, Andorra, Armenia, Azerbaijan, Belgium, Bosnia and Herzegovina, France, Georgia, Lithuania, Luxembourg, Monaco, Montenegro, North Macedonia, Republic of Moldova, Romania, Slovak Republic, Slovenia), this does not prevent the Constitutional Court to be designated as one of the highest courts under Protocol No. 16, due to the constitutional nature of its purposes.

List of references

1. Albanesi E., 'The European Court of Human Rights' Advisory Opinions Legally Affect Non-Ratifying States: A Good Reason (from A Perspective of Constitutional Law) to Ratify Protocol No. 16 to the ECHR' (2022) 1 *European Public Law* 1.

2. Albanesi E., 'The Academic's Perspective' (2023), available at https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/summary-20231013-albanesi-conference-p16-eng

3. Besson S., 'Subsidiarity in International Human Rights Law – What Is Subsidiarity about Human Rights?' (2016) 1 *American Journal of Jurisprudence* 69.

4. Cragl P., '(Judicial) Love Is Not A One-way Street: The EU Preliminary Reference Procedure As A Model for ECtHR Advisory Opinions under Draft Protocol No. 16' (2013) 2 *European Law Review* 229.

5. Dzehtsiarou K. & O'Meara N., 'Advisory Jurisdiction and The European Court of Human Rights: A Magic Bullet for Dialogue and Docket-control' (2014) 3 *Legal Studies* 444.

6. Gerards J., 'Advisory Opinions, Preliminary Rulings and The New Protocol No. 16 to The European Convention of Human Rights. A Comparative and Critical Appraisal' (2014) 4 *Maastricht Journal of European and Comparative Law* 630.

7. Glas L., 'From Interlaken to Copenhagen: What Has Become of The Proposals Aiming to Reform The Functioning of The European Court of Human Rights?' (2020) 1 *Human Rights Law Review* 121.

8. Glas L. & Krommendijk J., 'A Strasbourg Story of Swords and Shields: National Courts' Motives to Request an Advisory Opinion from The ECtHR under Protocol No. 16' (2022) 3 *European Convention on Human Rights Law Review* 3 311.

9. Kostruba A., 'Protocol No. 16 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: Directions of Improvement of the Procedural Legislation of Ukraine' (2020) *Research Institute of Private Law* 74.

10. Laffranque, J., 'Presentation', in *Subsidiarity: a two-sided coin? edited the European Court of Human Rights* (European Court of Human Rights) 8.

11. O'Leary S., 'Advisory Opinions and Judicial Dialogue Strasbourg-Style' (2022) (SI) *Common Law Market Review* 87.

12. O'Leary S., 'Judicial Dialogue through the Advisory Opinion Mechanism under Protocol No. 16' (2023), available at https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/speech-20231013-oleary-conference-p16-bil

13. Protocol No. 16 to The Convention for The Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms – Protocole n° 16 à La Convention de Sauvegarde des Droits de l'Homme et des Libertés Fondamentales, available at https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list

14. European Court of Human Rights - Cour Européenne des Droits de l'Homme, 'Opinion of The Court on The Wise Persons' Report' (2007), available at https://www.echr.coe.int/Documents/2007_Wise_Person_Opinion_ENG.pdf

15. European Court of Human Rights - Cour Européenne des Droits de l'Homme, 'Reflection Paper on the proposal to extend the Court's advisory opinion', No. 3853038 (2012)

16. Voland T. & Schiebel B., 'Advisory Opinion of The European Court of Human Rights: Unbalancing the System of Human Rights Protection in Europe?' (2017) 1 *Human Rights Law Review* 73.

17. Zampetti G., 'The Recent Challenges for The European System of Fundamental Rights: Protocol No. 16 to The ECHR and Its Role Facing Constitutional and European Level of Protection' (2018), available at https://www.econstor.eu/bitstream/10419/185058/1/1040654460.pdf

Fernando de Brito Alves

PhD in Law. Associate Professor at the Universidade Estadual do Norte do Paraná. Supervisor of the Ukrainian Scientists Welcome Program and Retention Program, funded by the Paraná State Secretariat of Science, Technology and Higher Education, and by the Araucária Foundation for Research and Development of the State of Paraná

WHAT TO EXPECT FROM A POST-WAR CONSTITUCION?

It might seem inappropriate for a foreigner to attempt an answer to such a question, concerning what to expect from Constitutions of countries in the aftermath of wars they were involved in or implicated in. This is because a state's constitution is an expression of national will, and in moments of great upheaval, as in the scenario proposed, the issue becomes even more complex. Nevertheless, drawing from the *Ius*

Constitutionale Commune, I will try to outline some possible paths. In that sense, the effort is to consider the perspective of a nation that has suffered unjust aggression.

When a nation is the victim of aggression, the deep scar left by war, the violation of its sovereignty, and the suffering inflicted upon its population indelibly influence the conception of a new Constitution in the post-conflict period. This fundamental document transcends its function of re-establishing legal order; it becomes a powerful instrument for affirming national resilience, a vehicle for the pursuit of justice, a foundation for guaranteeing future security, and a reaffirmation of the nation's essential values in the face of experienced brutality.

From the perspective of the aggrieved country, the new Constitutional Charter tends to prioritize, with vehemence, unwavering sovereignty and the uncompromising defense of its territorial integrity. Often, sovereignty, independence, and the inviolability of borders are enshrined as "clauses of eternity" (or entrenched clauses), difficult or impossible to alter, underscoring their cardinal importance. There may be an explicit and detailed reaffirmation of national limits and the indivisibility of the territory. The Constitution also typically condemns aggression as an international crime and consecrates the inalienable right to legitimate defense, whether individual or collective, in accordance with international law, such as the United Nations Charter. Additionally, a strong principle of non-intervention in the internal affairs of other states is usually accompanied by an emphatic refusal of any external interference in its own affairs, except when consented to or within the scope of collective security mechanisms in which the country voluntarily participates.

In parallel, national security and the construction of a robust defense capability, always under strict democratic control, emerge as central concerns. The State's duty to protect the country and its citizens against future aggression is strongly emphasized, with a clear mandate for the armed and security forces. The Constitution may provide for the need to maintain modern and well-prepared defense forces, but invariably subordinate to the democratically elected civil power, with the possible creation of national security councils with well-defined attributions and composition.

The very notion of security is frequently broadened beyond the military sphere, encompassing cybersecurity, the protection of critical infrastructure, food and energy security, and the strengthening of intelligence services focused on preventing external threats, all subject to rigorous parliamentary and judicial control. Citizen participation in national defense, whether through a military service with clear criteria, the organization of civil defense, or the formation of mobilizable reserves, may also be contemplated, cultivating a sense of collective responsibility.

The pursuit of justice, accountability, and full reparation for damages suffered occupies a prominent place. The new Constitution may establish the legal bases for the creation of special courts or for cooperation with international courts aimed at prosecuting war crimes, crimes against humanity, and the crime of aggression itself. It may provide for the imprescriptibility of such crimes, ensuring that those responsible can be brought to justice at any time. A robust chapter on the rights of war victims is expected, guaranteeing recognition, medical and psychological assistance, material and symbolic reparations, and the right to truth about the events that occurred. If applicable, the Constitution may also establish principles for dealing with citizens who collaborated with the aggressor, seeking a balance between justice and due process, in addition to providing mechanisms for the restitution of looted or destroyed properties and cultural assets.

The preservation of historical memory and the strengthening of a resilient national identity are equally crucial. The Constitution may institute the State's duty to preserve the memory of the aggression, honor the victims and heroes of the resistance, and ensure that future generations know this painful, yet fundamental, page of national history, through museums, memorials, and archives. A constitutional mandate may be directed to the educational system to promote the values of peace, national sovereignty, human rights, and international law, using the experience of aggression as an enduring lesson. The aim is to foster an inclusive national identity, based on civic and democratic values, that unites the population around reconstruction and the defense of common interests, avoiding chauvinistic or hateful discourses.

Within the scope of national reconstruction and sustainable development, the Constitution may outline the guiding principles for physically, economically, and socially rebuilding the country, prioritizing social justice, sustainability, and the reduction of future vulnerabilities. This includes greater constitutional protection for natural resources and strategic economic sectors that may have been targets of aggression or are vital for recovery and security. It may also encourage the development of national capacities in essential areas to reduce external dependence and increase resilience to future shocks.

Human rights emerge as a pillar of national resilience, with a reaffirmation and, possibly, an expansion of the catalog of fundamental rights, dedicating special attention to those most flagrantly violated during the aggression, such as the right to life, physical and moral integrity, liberty, and property. The incorporation or explicit reference to the norms of International Humanitarian Law for the protection of civilians in times of conflict, and the creation of internal mechanisms for their effective implementation, are equally expected. The experience of the illegality and violence of aggression often leads to an even deeper commitment to the Rule of Law, the separation of powers, and judicial independence, seen as bulwarks against arbitrary rule, both external and internal.

The orientation of foreign policy becomes a topic of constitutional reflection, aiming at an active, yet prudent, role in the international arena. The Charter may clearly define the principles that will govern foreign relations: the defense of peace, the peaceful resolution of disputes, international cooperation, and respect for international law, combined with a firm stance in defending national interests. The pursuit of strategic defense alliances and active engagement in multilateralism are seen as ways to strengthen collective security and isolate potential aggressors. Cautionary clauses may be introduced to ensure democratic control over foreign policy and the conclusion of treaties, especially those involving security and defense issues.

Finally, the Constitution will seek to promote institutional resilience and crisis governance, establishing provisions to ensure the continuity of government and the functioning of essential institutions even in extreme situations of attack or partial occupation. The strengthening of internal democracy, with transparent, participatory, and accountable institutions, is perceived as the most solid defense against attempts at internal destabilization that may be exploited by external aggressors.

George Papuashvili

Dean of the Faculty of Law, Ilia State University, Former President of the Constitutional Court of Georgia, Former Member of the Venice Commission

CONSTITUTIONAL REVIEW OF PROCEDURAL RIGHTS IN THE AGE OF EUROPEAN INTEGRATION

For over a decade, Georgia has steadily pursued European integration, aspiring to align its legal, political, and institutional frameworks with those of the European Union. This journey formally began in 2009, when Georgia as one of the initiators joined the Eastern Partnership initiative aimed at strengthening the EU's ties with its eastern neighbors. The significance of this milestone lies not only in foreign policy reorientation but also in an internal commitment to democratic principles, the rule of law, and human rights. The Eastern Partnership was a stepping stone that gave Georgia access to technical and financial support while demanding progress in areas such as governance, the judiciary, and civil society engagement.

In 2014, Georgia took a substantial step forward by signing the Association Agreement with the European Union, solidifying its intention to deepen political and economic ties with the EU. This agreement, which included a Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA), symbolized Georgia's resolve to harmonize its governance and legal standards with European norms. This legal alignment process required not just legislative transposition but also institutional and

procedural reforms, especially in areas such as the judiciary, public administration, and anti-corruption policy. In 2022, Georgia formally applied for EU membership, and after a year of institutional reviews and geopolitical recalibrations primarily due to the Russian invasion of Ukraine, Georgia was granted candidate status in December 2023. This historic recognition elevated public expectations and imposed new obligations on the Georgian state. However, the momentum was dramatically reversed in 2024 when the ruling government announced the suspension of negotiations with the European Union until 2028, citing political and sovereignty concerns. This move provoked widespread criticism both domestically and from international partners, indicating a regressive shift away from democratic consolidation.

The process of European integration has always been fundamentally connected to the principle of the rule of law. Within this framework, procedural rights occupy a central role. These rights—such as the right to a fair trial, equality of parties, access to evidence, the presumption of innocence, and protection from arbitrary detention—are foundational to any democracy and essential to a functioning judiciary. The European Union, through various instruments including the Copenhagen Criteria and the Charter of Fundamental Rights of the EU, emphasizes that procedural guarantees are not peripheral but central to the legitimacy of a candidate state's legal system. While Georgia's European path is currently paused, the normative standards demanded by the EU remain valid and binding benchmarks. Therefore, ensuring the proper safeguarding and constitutional review of procedural rights remains not only a legal but a political imperative.

Yet, it would be naive to speak of procedural guarantees in a vacuum, detached from the institutional reality of Georgia’s judiciary. The domination of the court system by an informal and politically entrenched group—commonly referred to as the "clan"—some members have even been sanctioned by some of the western countries, undermines the credibility and independence of the judiciary. This so-called "clan" of judicial elites has exerted outsized influence over appointments, case allocations, and

internal disciplinary mechanisms. In this context, constitutional adjudication on procedural rights becomes even more important, offering both a mirror and a litmus test for the state's commitment to justice. However, the effectiveness of such adjudication is often limited by delayed proceedings, ambiguous reasoning, and the absence of enforceable follow-up mechanisms.

Constitutional Court still has managed to contribute to some positive legal developments. The constitutional claims brought by Giorgi Keburia, Giorgi Ugulava, and Giorgi Mamuladze (along with Fantsulaia and Zoidze) are, despite their different factual circumstances, connected by a common axis: each challenged procedural norms and practices that, in the claimants' view, violated constitutionally protected fundamental rights—namely, the right to personal liberty, the right to a fair trial, the principle of equality, and the freedom of expression. Through the adjudication of these three claims and the decisions rendered, the Constitutional Court of Georgia significantly reinforced the standards for protecting procedural rights and established a practice that will contribute to greater legal clarity and the consolidation of fundamental human rights standards.

Special emphasis must be placed on the Keburia case of 2020, which serves as a clear example of testing the principled character of the legal system. The case concerned a situation in which law enforcement officials searched Giorgi Keburia's residence based solely on operational information, without a prior court warrant. The operation relied on data received from an anonymous source, and items were seized that later served as grounds for initiating criminal proceedings—proceedings that were eventually terminated due to lack of evidence. Based on this experience, Keburia filed a constitutional claim, challenging Articles 119 and 121 of the Criminal Procedure Code, arguing that these provisions failed to provide adequate guarantees for the protection of private space, property rights, and access to a fair trial.

The Court's decision in this case strengthened constitutional standards concerning the inviolability of private life. It ruled that searches carried out solely on operational information—without prior judicial authorization—violated rights guaranteed by the

Constitution. This was especially problematic when the source of the information was anonymous and no mechanism existed to verify its reliability. The Court stressed that intrusion into private space is permissible only when a clearly defined legal procedure exists and when the process is subject to oversight by an independent judiciary. In essence, the state must not be able to exercise police powers in such a way that bypasses prior judicial approval and transparent legitimacy review.

The Court further clarified that even if a search aims to investigate a serious crime, such state intervention must still fit within a constitutionally justified framework. Otherwise, the broad discretion afforded to law enforcement creates a real risk of systemic abuse, effectively nullifying a person's right to inviolable private space. The Keburia case thus significantly enhanced procedural safeguards and imposed a constitutional obligation on the state to reform legal regulations so that searches and seizures based on vague and anonymous operational sources are unlawful unless judicial oversight is guaranteed.

In comparison, the Ugulava case of 2015 addressed the manipulative extension of pretrial detention. The Court annulled a provision that allowed prosecutors to extend a person's detention beyond the initial nine-month term for one case by simply filing new charges in another, yet factually related, case—without substantial review of new evidence. This decision liberated the procedural system from a harmful practice that allowed the prosecution to indefinitely prolong detention even in the absence of solid evidence. The case also touched on the issue of temporary removal from office. The Court emphasized that such a measure does not inherently violate the Constitution, but must nonetheless be based on rigorous justification and remain under strict judicial control.

Mamuladze's claim, along with that of Fantsulaia and Zoidze, focused on concerns about public access to criminal proceedings, confidentiality obligations, and the closure of court hearings. The claimants argued that the obligation of confidentiality, especially as it pertained to investigative materials, exceeded reasonable limits and jeopardized both the right to defense and freedom of expression.

Although the Court did not uphold all their claims, it did express important principled observations. It held that confidentiality obligations, courtroom closures, and restrictions on information must be guided by clear legal criteria, justified individually by the courts, and must not operate in an automatic or absolute manner.

Together, these three cases established a legal practice that defines the Constitutional Court's role as one of the primary protectors of procedural rights in the state. The Court clearly expressed that: Procedural rights—especially those related to liberty, fair trial, defense, publicity, and expression—are cornerstones of the rule of law, and without these, the legal system risks becoming a tool of repression. Prosecutors and law enforcement agencies, as representatives of the executive branch, must be restricted in their discretionary powers, and any such interventions must be based on strict legal standards subject to judicial control. Discretion in investigation and justice processes is permissible only when it is clearly defined, necessary for a legitimate purpose, and proportionate, not when it is vaguely formulated or widely interpreted in practice.

Thus, through the mentioned cases the Constitutional Court established an important standard for the constitutional protection of procedural rights. These cases demonstrate the Court's readiness to safeguard individual rights from state arbitrariness—an essential pillar of the rule of law and the resilience of democratic institutions. At the same time, they serve as a reminder that for these standards to take full effect, political and executive authorities must respect the Court’s guidance and implement the necessary legislative and administrative reforms. Only then can the rule of law evolve from an abstract principle into tangible institutional practice.

In the coming years, as the country reorients itself either toward or away from Europe, the role of constitutional review will remain pivotal. A credible Constitutional Court must act as both a guardian of rights and a check on executive overreach. Procedural justice cannot be a mere aspiration—it must be a guaranteed reality. To achieve this, Georgia must reform the High Council of Justice, depoliticize judicial appointments, and establish binding timelines and oversight mechanisms for

constitutional litigation. These reforms are not technical preferences—they are preconditions for aligning Georgia's legal system with the acquis communautaire of the European Union and with the procedural guarantees enshrined in the European Convention on Human Rights (ECHR), particularly Articles 5 and 6, which protect the right to liberty and the right to a fair trial.

The path forward requires a systematic approach. First, the Georgian legislature must undertake a comprehensive review of the Criminal Procedure Code to identify and eliminate provisions that enable prosecutorial arbitrariness, disproportionately restrict defense rights, or lack judicial oversight. This legislative alignment must be guided by the jurisprudence of the European Court of Human Rights and the European Commission's annual enlargement reports, which routinely emphasize the need for effective remedies and judicial independence.

Second, institutional safeguards must be introduced to ensure that constitutional decisions on procedural rights are not merely declarative but binding in both form and practice. This means granting the Constitutional Court greater follow-up powers, including the ability to set deadlines for legislative amendment, mandate retrials in cases of procedural violation, and impose sanctions for non-compliance. The Court's authority must be embedded within a constitutional culture of compliance, supported by both parliamentary accountability and civil society vigilance.

Third, legal education and judicial training must be restructured to include a strong focus on European standards of due process, emphasizing the jurisprudential developments of both Luxembourg and Strasbourg. Only through sustained academic and professional investment can Georgia cultivate a new generation of judges and lawyers capable of interpreting procedural norms in line with European principles.

Finally, public trust must be restored in the judiciary as a neutral arbiter of rights. This involves transparent judicial recruitment, increased public access to court proceedings, and the implementation of digital monitoring tools to track the enforcement of procedural rights. The Constitutional Court, as the apex interpreter of the Constitution, must lead by example—demonstrating through reasoned, timely,

and courageous decisions that the protection of fundamental rights is not negotiable, even under political pressure.

Ultimately, procedural rights must become the architecture of Georgia's democratic integrity. They are not merely legal doctrines—they are the infrastructure that connects the Georgian legal order with the European legal space. For Georgia, the challenge is immense, but the constitutional framework provides the tools. What remains is the political will, professional commitment, and institutional courage to use them—not only to safeguard justice today but to secure a European future grounded in law, liberty, and human dignity.

Берченко Григорій Валерійович

доктор юридичних наук, доцент,

доцент кафедри конституційного права України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

(м. Харків, Україна)

ПРОЦЕДУРНІ АСПЕКТИ НАДАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИМ СУДОМ УКРАЇНИ ВИСНОВКУ ЩОДО ЗАКОНОПРОЄКТУ ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Конституційний Суд України безпосередньо залучений до процедури внесення змін до Конституції України шляхом використання ним свого окремого повноваження щодо надання висновку на відповідний законопроєкт (попередній, передувальний контроль, a priori). Водночас процедура здійснення такого контролю пов'язаний із декількома доктринальними питаннями.

По-перше, тривалий час тривала дискусія про суб'єкта звернення з цього приводу до КСУ, а також моменту, станом на який такий висновок вже має бути наявності і що дає підстави для розгляду законопроєкту парламентом.

Якийсь час направлення законопроєкту до КСУ і попереднє схвалення взагалі відбувалося одночасно.

Варто відзначити із цього приводу рішення самого КСУ у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 158 та статті 159 Конституції України (справа щодо внесення змін до Конституції України) від 9 червня 1998 року N 8-рп/98, справа N 1-26/98.

У резолютивній частині згаданого рішення КСУ дійшов висновку про те, що «Положення статті 159 Конституції України треба розуміти так, що законопроєкт про внесення змін до Конституції України відповідно до статей 154 і 156 Конституції України може розглядатися Верховною Радою України лише за наявності висновку Конституційного Суду України про те, що законопроєкт відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України» (абз. 1 ч. 2). Водночас це не заважало в подальшому Верховній Раді України час від часу попередньо схвалювати законопроєкт про внесення змін до Конституції України і одночасно направляти його на висновок до КСУ. Так, наприклад, у постанові Верховної Ради України «Про попереднє схвалення законопроєкту про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року N 2223-IV було сказано: «законопроєкт про внесення змін до Конституції України щодо удосконалення системи місцевого самоврядування (реєстр. N 3207-1), зважаючи на рішення Конституційного Суду України від 9 червня 1998 року N 8-рп/98, попередньо схвалити і направити до Конституційного Суду України». Дивує при цьому сама згадка про рішення КСУ, оскільки одночасне попереднє схвалення і направлення до КСУ законопроєкту прямо порушує юридичну позицію КСУ (тим самим він, по суті, вже розглядається, а попереднє схвалення неможливо уявити без розгляду до висновку КСУ).

При цьому досить цікавим ж і те, що КСУ у висновку у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проєкту Закону України "Про внесення змін до Конституції України" вимогам статей

157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до статей 85, 118, 119, 133, 140, 141, 142, 143 Конституції України) від 7 вересня 2005 року N 1-в/2005 взагалі не звернув увагу на згадану обставину і жодних проблем тут не побачив. До речі, самі строки надання висновку вже тоді викликали питання. КСУ був певний час непрацездатним, проте все одно виникало питання, як бути із необхідністю прийняти проєкт «на наступній черговій сесії Верховної Ради України». Згодом цю проблему досить оригінально вирішив сам КСУ у рішенні у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення "на наступній черговій сесії Верховної Ради України", яке міститься у статті 155 Конституції України 15 березня 2016 року № 1-рп/2016.

Ще одна важлива позиція, висловлена з боку КСУ у рішенні від 9 червня 1998 року N 8-рп/98: «У разі внесення в процесі розгляду у Верховній Раді України поправок до законопроєкту він приймається Верховною Радою України за умови наявності висновку Конституційного Суду України про те, що законопроєкт з внесеними до нього поправками відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України. Суб'єктом конституційного подання з цих питань є Верховна Рада України».

Тлумачення суб’єкта звернення щодо надання висновку, з одного боку, сприяло правовій визначеності. З іншого боку, як на нас, виникла інша проблема – Верховна Рада України стала «господарем» законопроєкту про внесення змін до Конституції України. Адже навіть за наявності конституційної ініціативи належних суб’єктів, парламент просто може не направити такий проєкт до КСУ (як це сталося у 2009 році із законопроєктом про внесення змін до Конституції України, що був внесений Президентом і стосувався викладення Конституції України в новій редакції). Крім того, у парламенту завдяки КСУ з’явилася легальна можливість вносити зміни до проєкту. КСУ захистив тут лише свої повноваження , вказавши, що на такий змінений проєкт КСУ все одно має надавати висновок навіть якщо він попередньо вже був наданий на

первинний законопроєкт (до змін). Проте залишилося питання: а чи буде в такому випадку захищеним суб'єкт конституційної ініціативи, а також процедура внесення змін до Конституції як така? Адже прирівнювання законопроєкту про внесення змін до Конституції до звичайного законопроєкту в частині можливості його «доопрацювання» комітетом викликає багато питань. Перш за все, наскільки таке доопрацювання узгоджуються із конституційною процедурою внесення змін до Конституції.

Адже втручання в текст конституційної ініціативи можна розглядати саме як порушення Конституції (конституційної процедури прийняття закону про внесення змін до Конституції). На підтвердження нашої ідеї можемо навести практику визнання неконституційності закону про внесення змін до конституції на підставі саме цього аргументу у Литві (постанова КС від 24 січня 2014 року щодо статусу Банку Литви (див. про це: [1, с. 442]).

По-друге, в процесі надання висновку найбільше питань викликає практика тлумачення КСУ положень ст. 157 в чат сні обмеження прав людини, а також імплементація в структурі висновків т.з. «застережень».

Розглянемо спочатку питання про тлумачення Конституційним Судом України своїх повноважень в контексті ст. 157 і 158 Конституції України. Це питання було нами досілджено в окремій праці [2]. Зазначимо лише про те, що у висновках КСУ часто йшлося про повноваження і статус органів державної влади і досить опосередковані обмеження прав людини. Причому КСУ часто використовує конструкцію «можуть призвести до обмеження прав», «опосередковано може призвести до обмеження права», а не констатує факт скасування або обмеження прав пропонованими змінами. Тобто КСУ робить припущення про можливість обмеження, що юридично дорівнює самому обмеженню і робить висновок про порушення ч. 1 статті 157. Іноді – за наявності схожої аргументації («може призвести до … обмеження конституційних прав громадян») КСУ просто констатує це як своє занепокоєння (іноді прямо називаючи це «застереженням») в мотивувальній

частині рішення і робить протилежний висновок – зміни відповідають статтям 157 і 158. Все залежить від того, чи схиляються судді до судового активізму, чи до самообмеження, не кажучи про глибинні причини різного підходу до висновків. Проте найяскравіший приклад суддівського активізму – закриття провадження у випадку «неузгодженості» змін, а також через їх «блокування» через суперечність іншим статтям Конституції України (наприклад, принципу верховенства права). Таким чином, формується певна доктрина імпліцитних критеріїв незмінюваності, хоч і це робиться вкрай хаотично. Загалом, судячи із практики контролю можемо яскраво бачити як позитивні, так і негативні моменти [1, с. 428].

Окрему увагу заслуговують т.з. застереження КСУ. Ми обґрунтовано доводимо тезу щодо недоцільності продовження практики висловлення «застережень» у висновках КСУ щодо перевірки законопроєкту щодо внесення змін до Конституції України на відповідність положенням ст. 157 і 158 Конституції України, а також необхідності у зв’язку із цим змін до Регламенту Верховної Ради України [3].

Згадка про такі застереження на сьогоднішній день відсутні у Законі України «Про Конституційний Суд України», проте наявні в Законі України «Про Регламент Верховної Ради України». Водночас юридичне значення таких застережень є доволі дискусійним, оскільки немає жодних юридичних наслідків їх неврахування. Це чудово продемонструвало рішення Конституційного Суду України від 1 листопада 2022 року № 2-р/2022 у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)“ (щодо конституційного контролю змін до Конституції України після набрання ними чинності).

Список використаних джерел:

1. Берченко Г. В. Конституція як акт установчої влади: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 - Конституційне право; муніципальне право; наук. консультант Ю. Г. Барабаш; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, М-во освіти і науки України. Харків, 2024. 596 с.

2. Берченко Г.В. Попередній контроль за змінами Конституції: юридичні позиції Конституційного Суду України. *Право і суспільство*. № 6-1. 2019. С. 9-16.

3. Берченко Г.В. Застереження Конституційного Суду України як елемент процедури внесення змін до Конституції України. *Актуальні проблеми політики*. 2020. № 66. С. 118-123.

Бесчастний Віктор

доктор юридичних наук, керівник Секретаріату

Конституційного Суду України,

(м. Київ, Україна)

ДОКТРИНА НАЛЕЖНОЇ ПРАВОВОЇ ПРОЦЕДУРИ ЯК УНІВЕРСАЛЬНИЙ ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Сучасний світ побудований на засадах гуманізму – вчення про те, що найвищою соціальною цінністю є людина, і це не потребує будь-якого додаткового обґрунтування. Людство давно визнало, що людина – це особистість, і ця особистість повинна володіти гідністю і всім комплексом прав та свобод. З кожним днем права людини набувають дедалі більшого значення й отримують ширшу підтримку. Це перемога не тільки захисників прав людини, а і людей узагалі. Наслідком цих успіхів стало розроблення великого і складного зводу текстів (документів) із прав людини, а також процедура їх виконання [1]. Наукові уявлення про права людини, вперше закріпившись у конституційних актах демократичних держав Заходу, поширилися і в інших країнах. Сьогодні

вже складно знайти державу, в якій у тому чи іншому вигляді не відобразилося б уявлення про права і свободи особистості на національному законодавчому рівні. Юридичні гарантії у сфері прав людини стали своєрідним показником ступеня демократизму, прогресивності держави і можливості міжнародної співпраці. Повсюдно декларується сакральний і загальнообов'язковий характер норм про права і свободи людини, їх забезпечення і захист представниками публічної влади [2, с. 3].

В ухваленій 28 червня 1996 року Верховною Радою України Конституції України закріпили фундаментальні засади, на яких ґрунтується наша країна і будується майбутнє українського народу. Серед них у розділі другому – права, свободи та обов'язки людини і громадянина, а також гарантії їх захисту. Головним покликанням Конституції України є забезпечення прав людини та громадянина, які в ній закріплені. Зокрема, у частині другій статті 3 Основного Закону України зазначено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Стаття 55 Конституції України установлює право кожного будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань [2, с. 77].

Для забезпечення реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина Конституція та законодавство України визначають можливість здійснення громадянами певних дій, а також утворення системи органів держави, призначенням якої є допомога громадянам у реалізації та захисті своїх прав.

Можливість реалізації громадянами певних дій щодо захисту власних прав і свобод, і системи органів, які захищають і забезпечують ці права та свободи, утворюють юридичний механізм захисту прав людини, до якого серед інших можна віднести такі дії громадян, як: право на справедливий суд та захист у суді своїх прав і свобод; звертатися по захист своїх прав до Уповноваженого

Верховної Ради України з прав людини; звертатися по захист своїх прав і свобод до відповідних міжнародних установ або органів тощо.

Конституція України досить чітко визначає систему органів та посадових осіб різних рівнів, які повинні захищати права і свободи людини і громадянина. Тож, можна стверджувати, що в нашій країні діє система захисту прав людини, подібна до тієї, що існує у розвинутих демократичних державах. Основною ефективною формою захисту прав і свобод є судовий захист [3].

Важливою гарантією ефективного та дієвого захисту прав людини з найдавніших часів є процедура, яка являє собою встановлену послідовність дій, спрямованих на досягнення певного результату.

Належна правова процедура – це такий порядок виконання юридично значущих дій, який утілює на практиці верховенство права через застосування до кожної особи тих норм права, що цілком відповідають усім важливим і об'єктивним обставинам та дають змогу недвозначно й заздалегідь спрогнозувати таке застосування і його результати. Тобто правова процедура – це передусім справедлива (морально та совісно виправдана) та співмірна (така, що відповідає принципу пропорційності) процедура. „Належна" процедура – це, по-перше, процедура, яку належить застосовувати до відповідної особи, що перебуває у певному статусі. По-друге, належність означає „те, що має бути", тобто така процедура повинна бути сталою, одноманітною, а отже, втілювати принцип правової визначеності [4, с. 106]. По-третє, вона відповідає чинним правовим нормам; вона не повинна порушувати права та свободи людини, суперечити інтересам суспільства і держави; в межах належної правової процедури не повинен бути застосований необґрунтований процесуальний примус; у ній не повинно бути підстав для скасування або зміни процесуального рішення [10, с. 217].

Доктрина належної правової процедури, що походить із концепції верховенства права та загальноприйнятих стандартів справедливості [5], вже стала універсальним інструментом захисту прав людини завдяки практиці

Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) і поширюється як на процесуальне судочинство, так і на правові процедури, яких повинні дотримуватися суб'єкти владних повноважень під час ухвалення відповідних актів стосовно прав, свобод та законних інтересів людини. У демократичних умовах розбудови та оновлення судової влади однаково важливо для всіх видів провадження ідентифікувати правові процедури з правовими стандартами для їх належного (справедливого) застосування, які, зокрема, визначені у статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [6, с. 16]. Отже, ЄСПЛ, вирішуючи питання про збалансованість інтересів людини з інтересами суспільства, виходить із засад справедливості, враховуючи справедливий баланс, який має бути встановлений між інтересами всього суспільства й інтересами окремої людини.

Базою належної правової процедури в Конституції України є ціла низка статей (частина перша статті 1, стаття 8), але основне її закріплення відбулося у частині другій статті 19 Основного Закону України, в якій зазначено, що „органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України". Конституційне положення про належну правову процедуру гарантує право особі, яка зазнає фізичної, матеріальної та моральної шкоди, на звернення до суду відповідної юрисдикції для захисту свого права на життя, свободу і власність, а також для захисту і будь-якого іншого права, гарантованого законодавством. Суддя, здійснюючи правосуддя, керується приписами частини першої статті 129 Основного Закону України, а саме – верховенством права.

Поняття „належна правова процедура" має як конституційне, так і галузеве значення, здебільшого трапляється у кримінальних провадженнях. Це поняття вживається у статті 2 Кримінального процесуального кодексу України, в якій зазначено, що до кожного учасника кримінального провадження має бути застосована належна правова процедура. Відповідно до цієї статті завданнями

кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу, щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [7]. Іншими словами, належна правова процедура у кримінальному процесі проявляється в гарантіях забезпечення права на захист затриманих осіб, презумпції невинуватості, змагальності та рівності сторін у процесі [8, с. 61].

До гарантій, які у своїй сукупності формують належну правову процедуру, належать: право на судовий захист, право на ефективне розслідування; право на швидкий суд; право на публічний суд; право на неупереджений суд (ніхто не може бути суддею у своїй справі); право на суд неупереджених присяжних; право на змагальний процес; презумпція невинуватості; право не свідчити проти себе; право на допит у суді свідків обвинувачення; право на допомогу адвоката під час судового розгляду; право бути вислуханим; право не бути двічі покараним за той самий злочин; право на безпосередній процес; право на безперервний процес (принцип сконцентрованості (безперервності) судового засідання); право на оскарження. Виходячи із цих складових, стає очевидним, що „належна правова процедура“ – це комплексна категорія, яка має безпосередній зв’язок із засадами кримінального провадження і концепцією верховенства права [9, с. 3].

Належна правова процедура органічно пов’язана із громадянським суспільством та правовою державою. Вона властива будь-якому цивілізованому судочинству та містить як процесуальні гарантії захисту особистих прав, так і правові механізми обмеження свавілля держави. Визначення ЄСПЛ чітких

критеріїв належної правової процедури має надзвичайно важливе значення для практичної реалізації правових приписів. Кожна сучасна держава повинна бути здатною підтримувати суспільний порядок, а правила і процедури, відповідно до яких держава забезпечує виконання законів, мають бути публічними, недвозначними, справедливими та однаковими для всіх. Саме це і має на увазі належна правова процедура. Відокремлення процесуальних прав людини посилює конституційні форми і способи захисту особистості, розкриває конституційну цінність механізмів захисту прав людини. Отже, дотримання процедурних норм є правовою вимогою, згідно з якою держава, яка керується принципом верховенства права, має поважати права особи та визначати процедурні межі здійснення повноважень органами публічної влади [8, с. 62].

Після визнання концепції належної правової процедури невіддільним складником конституційного права європейських країн демократія збагатилася новим змістом, набула всіх ознак конституційної демократії, яка ще має назву судова, або процесуальна, демократія. Належна правова процедура має бути конституційною гарантією, яка не дасть змогу державі „ображати“ її людину та громадянина. Зрозуміло, що концепція повною мірою впливає на набуття діями органів правової держави прозорих, чітких, розумних, пропорційних та обґрунтованих ознак, що дає змогу вести мову не тільки про рецепцію природного права, а й про призначення основних прав людини як засобу обмеження під час здійснення державної влади [5, с. 16].

Список використаних джерел:

1. Юридичний захист прав людини. URL: https: //www.coe.int/uk/web/compass/legal-protection-of-human-rights (дата звернення 26.05.2025).

2. Права людини та їх захист у сучасних реаліях: навч. посіб. / кер. Ю. В. Ломжець. Миколаїв: НУК, 2020. 208 с.

3. Права людини та механізм їх захисту. URL: https://consumerhm.gov.ua/1081-prava-lyudini-ta-mekhanizm-jikh-zakhistu

(дата звернення 27.05.2025).

4. Новожилов В. Застосування належної правової процедури як завдання кримінального провадження: до питання про сутність та практичне значення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2019. Том 26. № 4. С. 105–129.

5. Городовенко В. Належна правова процедура як загальновизнаний стандарт функціонування судової влади. *Адвокат*. 2012. № 5 (140). С. 12–17.

6. Бондар Т. Доктрина „належної правової процедури“ (due process of law) у судовій діяльності. *Конституційно-правові доктрини у судовій діяльності:* тези круглого столу (Харків, 10 грудня 2021 року). Харків, 2021. С. 16–17.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. № 4651–VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

(дата звернення 28.05.2025).

8. Матвеєва Л. Належна правова процедура та правові стандарти Європейського Суду з прав людини. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 4 (14). С. 54–64.

9. Михайленко В. Застосування належної правової процедури як завдання кримінального провадження. *Часопис Національного університету „Острозька академія“*. 2020. № 1(21). С. 1–17.

10. Циганюк Ю. В. „Належна правова процедура“ як системна правова категорія вітчизняного кримінального процесу. *Порівняльно аналітичне право.* 2014. № 3. С. 220–222.

Laura Bzova
PhD, asistent universitar al Departamentului de Drept Procedural
Universitatea națională din Cernăuți
(o. Cernăuți, Ucraina)

INTERPRETAREA DREPTULUI LA UN PROCES ECHITABIL ÎN PRACTICA JUDICIARĂ A CURȚII CONSTITUȚIONALE A ROMÂNIEI

Ideea de proces echitabil – ca un concept atotcuprinzător al unui set de garanții că la momentul acțiunii formulate de instanță – este atât de vagă și complexă încât este dificil pentru instanță să o lege sau prin Constituție poate fi stabilită într-un mod concret și închis. Ar trebui spus chiar că Conceptul de proces echitabil este în conformitate cu sistemul juridic în cauză. Din acest motiv, se face Este necesar ca judecătorul să stabilească, de la caz la caz, domeniul de aplicare al instituție.

În România, dreptul la un proces echitabil este recunoscut și garantat atât prin Constituția României [2], în mod specific prin articolele 20 și 21, cât și prin legislația secundară, inclusiv Legea nr. 304/2004 privind organizarea judiciară. Aceste prevederi asigură că principiul procesului echitabil este respectat în toate etapele procedurale, îndeplinindu-se astfel cerințele Convenției Europene.

În decizia Curții Constituționale nr. 868 din 14 decembrie 2021 [3] este însămnat că Curtea a observat că, în jurisprudența instanței europene de contencios al drepturilor omului, s-a statuat că o motivare și o analiză clare sunt cerințe fundamentale ale hotărârilor judecătorești și aspecte importante ale dreptului la un proces echitabil. Art. 6 din convenție dispune, printre altele, obligația statelor de a institui instanțe independente și imparțiale și de a promova instaurarea procedurilor eficiente. Îndeplinirea acestor obligații capătă sens când are ca rezultat împuternicirea judecătorilor de a administra în mod just și corect justiția, atât în drept, cât și în fapt, în avantajul strict al cetățenilor. Scopul motivării hotărârii judecătorești este de a demonstra părților că au fost ascultate, contribuind astfel la o mai bună acceptare de

către acestea a deciziei. În plus, îl obligă pe judecător să-și întemeieze motivarea pe argumente obiective și să prezerve drepturile apărării. Cu toate acestea, întinderea obligației de motivare poate varia în funcție de natura hotărârii și trebuie analizată în lumina circumstanțelor speței (Hotărârea din 9 decembrie 1994, pronunțată în Cauza Ruiz Torija împotriva Spaniei, paragraful 29). Altfel spus, art. 6 din convenție implică mai ales în sarcina instanței obligația de a proceda la un examen efectiv al mijloacelor, argumentelor și al elementelor de probă ale părților, cel puțin pentru a le aprecia pertinența (Hotărârea din 12 februarie 2004, pronunțată în Cauza Perez împotriva Franței, paragraful 80, și Hotărârea din 19 aprilie 1994, pronunțată în Cauza Van der Hurk împotriva Olandei, paragraful 59). Întinderea motivării depinde de diversitatea mijloacelor pe care o parte le poate ridica în instanță, precum și de prevederile legale, de obiceiuri, de principiile doctrinare și de practicile diferite privind prezentarea și redactarea sentințelor și hotărârilor în diferite state. Pentru a răspunde cerințelor procesului echitabil, motivarea ar trebui să evidențieze că judecătorul a examinat cu adevărat chestiunile esențiale ce i-au fost prezentate (Hotărârea din 15 februarie 2007, pronunțată în Cauza Boldea împotriva României, paragraful 29, și Hotărârea din 19 februarie 1997, pronunțată în Cauza Helle împotriva Finlandei, paragraful 60). Potrivit jurisprudenței constante a instanței europene, care reflectă un principiu legat de buna administrare a justiției, hotărârile judecătorești trebuie să indice în mod suficient motivele pe care se întemeiază (Hotărârea din 25 iulie 2002, pronunțată în Cauza Papon împotriva Franței). Dreptul la o decizie motivată își are originile într-un principiu mai general încorporat în convenție, care protejează un individ împotriva arbitrarului; decizia internă ar trebui să conțină motivele care sunt suficiente pentru a face față aspectelor esențiale de fapt și de drept în cazul părților litigante - argumentul de fond sau de procedură (Hotărârea din 9 decembrie 1994, pronunțată în Cauza Ruiz Torija împotriva Spaniei, paragrafele 29 și 30).23. În mod similar, în jurisprudența Curții Constituționale s-a statuat că obligativitatea motivării hotărârilor judecătorești constituie o condiție a procesului echitabil, exigență a art. 21 alin. (3) din Constituție și a art. 6 paragraful 1

din convenție (Decizia nr. 33 din 23 ianuarie 2018, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 146 din 15 februarie 2018, paragraful 173). În aceeași decizie, Curtea a reținut că motivarea hotărârii judecătorești este un act inerent funcției judecătorului cauzei și constituie expresia independenței sale. Motivarea nu constituie doar premisa unei bune înțelegeri a hotărârii, ci și garanția acceptării sale de către justițiabil, care se va supune actului de justiție având încrederea că nu este un act arbitrar. Ea reprezintă un element esențial al hotărârii judecătorești, o puternică garanție a imparțialității judecătorului și a calității actului de justiție, precum și o premisă a exercitării corespunzătoare de către instanța superioară a atribuțiilor de control judiciar de legalitate și temeinicie. Hotărârea instanței trebuie să cuprindă, ca o garanție a caracterului echitabil al procedurii judiciare și a respectării dreptului la apărare al părților, motivele de fapt și de drept care au format convingerea instanței, precum și cele pentru care s-au înlăturat cererile/apărările părților (paragraful 171). În aceste condiții, Curtea a constatat că atât în propria jurisprudență, cât și în jurisprudența instanței europene de contencios al drepturilor omului s-a statuat, în mod unanim, că motivarea permite nu numai o mai bună înțelegere și acceptare a hotărârii judecătorești de către justițiabil, ci constituie, mai ales, o garanție împotriva arbitrariului. Pe de o parte, ea obligă judecătorul să distingă mijloacele de apărare ale părților și să precizeze elementele care îi justifică decizia și o fac să fie conformă legii și, pe de altă parte, permite o înțelegere a funcționării justiției de către societate. (Decizia nr. 233 din 7 aprilie 2021, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 508 din 17 mai 2021, paragrafele 36, 38-41). Plecând de la aceste premise, Curtea reține că instanța europeană a constatat că stabilirea caracterului echitabil al unei proceduri penale desfășurate împotriva unui inculpat se va realiza prin luarea în considerare a întregii proceduri, în ansamblul ei. Trebuie să se țină seama de ansamblul procedurii desfășurate în ordinea juridică internă și de rolul instanțelor de apel sau de recurs în cadrul acesteia (Hotărârea din 2 martie 1987, pronunțată în Cauza Monnell și Morris împotriva Regatului Unit, paragraful 56). Acest aspect conduce la concluzia că o carență constatată întrun stadiu incipient al

procedurii poate fi îndreptată într-un stadiu ulterior, cu condiția ca instanța de control judiciar să aibă competența necesară ștergerii viciului invocat (Hotărârea din 30 noiembrie 1987, pronunțată în Cauza H. împotriva Belgiei).

După cum am menționat deja, doctrinarul român I. Deleanu [4, p. 487], datorită cerințelor unui proces echitabil, justiția reunește într-o unitate organică toate componentele bunei administrări a justiției, direcționând toate etapele procesului, de la inițierea acestuia până la executarea efectivă a hotărârii judecătorești rezultate, indiferent de natura sau gradul de competență al acesteia sau de natura litigiului sesizat în instanță. Estimat în acest fel, echitatea, deși echivalentă cu "echilibrul", înseamnă mai mult decât "proporție echitabilă" între părțile implicate în proces. Înseamnă, de asemenea, corectitudine, obiectivitate, loialitate, activism judiciar, reținere și cultivarea încrederii în justiție sau, cu alte cuvinte, adevărata democrație procedurală.

Deoarece conceptul de proces echitabil nu este definit în niciunul dintre instrumentele internaționale menționate mai sus, a revenit doctrinei și jurisprudenței să formuleze definiții în acest sens și să stabilească regulile minime ale unui proces echitabil.

Profesorul R. Chiriță [1, p.234] examinează procesul echitabil analizând garanțiile procedurale generale fără a le separa, ținând cont de următoarele niveluri importante: accesul la justiție, neutralitatea instanței, rapiditatea procedurii, publicitatea procesului, egalitatea părților și garanțiile în cauzele penale.

Nu în ultimul rând, analizând contribuția doctrinarilor M. Udroi și O. Predescu [5, p.535], există și o abordare a unui proces echitabil, interpretând cerințele Convenției privind justiția. fără a clasifica garanțiile care decurg din textele prezentului instrument internațional.

În pofida dificultăților întâmpinate de doctrină în definirea conceptului de drept la un proces echitabil, care este rezultatul fuziunii a două sisteme juridice destul de diferite – continental și anglo-saxon – situația părților în litigiu din punct de vedere practic nu este afectată, ci, dimpotrivă, este contribuită, iar acest lucru se datorează

principiului că Curtea Europeană a Drepturilor Omului aplică în mod constant în jurisprudența sa, asigurarea drepturilor într-un mod "efectiv și concret", și nu "iluzoriu și pur teoretic". Toate concluziile evidențiate în studiu ne-au condus la propria noastră formulare a conceptului de proces echitabil, care, în opinia noastră, este un principiu fundamental al ordinii publice, menit să asigure echilibrul procedural al părților și legalitatea procedurii prin respectarea unor garanții care prevăd accesul, accesul liber la justiție, caracterul public al dezbaterilor desfășurate într-un termen rezonabil, de către o instanță independentă și imparțială, instituită prin lege, cu asigurarea dreptului la un avocat și emiterea unei hotărâri motivate.

Când vorbim despre dimensiunile unui proces echitabil, este posibil să înțelegem dubla sa conotație: formală, care are legătură cu respectarea garanțiilor de bază, formale sau procedurale în proces, cum ar fi dreptul la apărare, dreptul la motivare adecvată, dreptul la pluralitate de instanțe etc.; precum și materiale, care sunt asociate cu respectarea preceptelor justiției și rezonabilității prin hotărâri despre proporționalitate, interzicerea arbitrarului etc.

În acest sens, dacă considerăm că judecătorul este cel care trebuie să construiască diferitele garanții care trebuie să alcătuiască un proces echitabil, suntem în prezența ideii de creare a legii de către judecător. Cu siguranță, acesta este cazul jurisdicției constituționale, care delimitează conceptul de proces echitabil în conformitate cu cazul specific care îi este prezentat. Cu toate acestea, doctrina a fost cufundată într-o dezbatere cu privire la faptul dacă curțile constituționale sau jurisdicția constituțională pot sau nu să creeze cu adevărat legea. Dar obiectivul acestei lucrări nu este de a elucida care este cea mai corectă poziție în această privință, deoarece nu am reușit să analizăm problema principală. În consecință, în scopuri metodologice – pentru că va constitui punctul central pe tot parcursul studiului – aderăm la teza că instanțele constituționale creează legea. Și, tocmai acesta este cazul construcției unui proces echitabil.

Lista de resurse științifice:

1. Chiriţă R. Dreptul la un proces echitabil. București: Universul Juridic, 2008. 472 p.

2. Constituția Romaniei din 21 noiembrie 1991. Monitorul Oficial nr. 767 din 31 octombrie 2003 URL: https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/47355

3. Decizia Curții Constituționale nr. 868 din 14 decembrie 2021referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 421 pct. 2 lit. b) din Codul de procedură penală URL: https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/253846

4. Deleanu I. Tratat de procedură civilă. Vol.I. Ediţie revăzuttă, completată și actualizată. București: Universul Juridic, 2013. 1115 p.

5. Udroiu M., Predescu O. Protecţia europeană a drepturilor omului și procesul penal român. Tratat. București: C.H. Beck, 2008. 1043 p.

Вайнагій Михайло

кандидат юридичних наук, старший викладач,

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

(м. Київ, Україна)

НАЛЕЖНА ПРАВОВА ПРОЦЕДУРА У ПЕРЕГОВОРНОМУ ПРОЦЕСІ

Нормативно-правове регулювання суспільних відносин, а відповідно й належна правова процедура у переговорному процесі, є одними із найцікавіших та найбільш творчих сфер професійної діяльності людини. Крім людської уяви та творчості для цього існує ряд форм нормативно-правових актів, що мають різну юридичну силу, а виявлені між ними прогалини можуть вирішуватися, зокрема, підготовкою відповідних проєктів актів та частково судовою практикою.

Регулювання суспільних відносин та формування належної правової процедури в переговорному процесі повинні відбуватися із врахуванням

особливостей людської природи. Враховуючи, що у всіх цих процесах беруть участь люди, це має ключове значення.

З метою реалізації прав і свобод людини та громадянина, забезпечення їх захисту й уникнення будь-якого свавілля необхідно мати дієві інструменти, до яких можна звернутися по допомогу. Переговори варто розглядати як один із таких інструментів.

У відповідності до статті 55 Конституції України кожна людина може звернутися за захистом своїх прав та свобод до п’яти інструментів – національних судів, Омбудсмена, Конституційного Суду України, відповідних міжнародних судових установ та органів міжнародних організацій, а також до всіх інших не заборонених законом засобів. [1] Серед всіх інших не заборонених законом засобів переговорам варто виділити окреме, чільне місце.

В широкому розумінні належна правова процедура – це концепція, згідно з якою особи, що підлягають юридичним провадженням, особливо ті, що звинувачені у скоєнні злочинів, мають право на те, щоб їхні права, передбачені законом, дотримувалися впродовж усього процесу від арешту до суду та винесення вироку, і мають отримувати повний обсяг переваг та захисту, що надаються цими правами. [2]

У ст. 39 Великої хартії вольностей (Magna Charta Libertatum) 1215 року йдеться про те, що жодної вільної людини не можна схопити, ув'язнити, позбавити прав чи майна, оголосити поза законом, вигнати чи позбавити її становища будь-яким чином, і ми не будемо застосовувати до неї силу чи посилати інших для цього, окрім як за законним рішенням рівних їй осіб або за законом країни. [3]

В цьому документі чи не вперше в історії людства закріплювалися конституційні права та свободи, а також їх юридичні гарантії. [4]

Статтею 17 Європейської конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ) встановлено, що жодне з положень ЄКПЛ не може тлумачитись як таке, що надає будь-якій державі, групі чи особі право займатися будь-якою діяльністю

або вчиняти будь-яку дію, спрямовану на скасування будь-яких прав і свобод, визнаних ЄКПЛ, або на їх обмеження в більшому обсязі, ніж це передбачено в ЄКПЛ. [5]

В статті 64 Конституції України зазначається, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. [1]

Беручи до уваги, що в Україні від початку повномасштабного вторгнення рф на територію нашої держави вже четвертий рік діє правовий режим воєнного стану, досягнення та підтримання цього балансу є щоденною справою практично усіх органів державної влади та їх посадових осіб.

В англо-американській юридичній літературі відзначається, що матеріальна належна правова процедура віддзеркалює один простий, але далекосяжний принцип — держава не може бути свавільною. Ця ідея має реальне практичне застосування, яке полягає у тому, що державні посадові особи повинні захищати публічні, а не власні інтереси під впливом індивідуальної мотивації своїх вчинків, тому має бути раціональне, або розумне, співвідношення між цілями та засобами їх досягнення. [4]

Якщо переговори це певного роду змагання, конкуренція, то необхідно мати чіткі й зрозумілі правила, іншими словами належну правову процедуру, яка може надати учасникам гарантії дотримання їх прав та однакові умови.

На рівні держави чи юридичних осіб їх посадові покликані забезпечувати та захищати інтереси тих, кого представлять. Цієї функції достойні найвідповідальніші. Саме це має спонукати до дій та рішень як тих, хто делегує свої права і свободи, так і тих, кому вони делеговані. Оскільки переговори часто ведуться уповноваженими на це особами, це набуває неабиякої уваги і значення.

Ці історичні думки та факти засвідчують, що кожна людина наділена переліком прав та свобод, що підлягає безумовному визнанню, дотриманню та захисту. В цьому зміст існування і спрямованість діяльності будь-якої держави,

її органів та посадових осіб. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. [1]

Належна правова процедура (due process of law) покликана забезпечити встановлений законом порядок та гарантувати обґрунтування усіх дій по відношенню до будь-якого обмеження свободи людини, у тому числі під час переговорів, переговорного процесу.

Міжнародні договори, конституція, законодавчі нормативно-правові акти, процесуальне законодавство, судові рішення, окремі роз’яснення щодо реалізації прав і свобод людини і громадянина формують рамки належної правової процедури.

Сьогодні, однією із часто обговорюваних тем є переговори, переговорний процес. Ці слова зустрічаються повсюди. Незважаючи на таке широко розповсюджене вживання цих понять, їх нормативно-правове регулювання, належна правова процедура потребують суттєвого удосконалення. Оскільки розуміння переговорів часто звужується до комунікації та обміну думками із застосуванням неправдивої інформації, замовчування, тиску та небажання іти на зустріч один одному, цінність цього інструменту сильно нівелюється.

Якщо звернути увагу на процедурні вимоги до міжнародних переговорів у політичній сфері, то тут напрацьована серйозна практика. Йдеться про дотримання норм міжнародного права, відмову від ультиматумів, виконання принципів міжнародного публічного права, зокрема, щодо добросовісного (сумлінного) виконання міжнародних зобов’язань, мирного вирішення міжнародних спорів, незастосування сили чи погрози силою, непорушності кордонів, територіальної цілісності держав, оформлення повноважень тощо. [6]

Широко розповсюдженим є, коли три найвищі посадові особи уповноважені вести переговори і підписувати міжнародні договори без спеціальних повноважень *ex officio*, тобто за посадою – це президент, прем'єр-міністр і міністр закордонних справ. [7]

Як показує міжнародний досвід, маючи достатньо аргументів на підтримання своїх прав і свобод, вести переговори з тими, для кого сила й фінансові ресурси є ключовим – вкрай важко. Вирівняти цей дисбаланс можливо шляхом об’єднання та застосування спільних, узгоджених і скоординованих дій.

Щоб переговори, переговорний процес без належної правової процедури, відповідного нормативно-правового регулювання, не зводилися до звичайної комунікації, обміну думками без досягнення суттєвих результатів та ґрунтовного опрацювання позицій сторін., пропонується розробити відповідні регламенти та процедури щодо ведення переговорів та організації переговорного процесу. А також вивчити можливість їх нормативного закріплення й апробації.

Ця пропозиція набуває ще більшої актуальності, зважаючи на євроінтеграційний вибір України та потребу представлення й захисту інтересів України у найрізноманітніших сферах та на найвищих державних рівнях.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. (зі змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 19.05.2025).

2. Електронна версія Великої української енциклопедії. URL: https://vue.gov.ua/Належна_правова_процедура (дата звернення: 19.05.2025).

3. The National Archives. URL: https://www.nationalarchives.gov.uk/education/resources/magna-carta/british-library-magna-carta-1215-runnymede/ (дата звернення: 19.05.2025).

4. Городовенко В. В. Належна правова процедура як загальновизнаний стандарт функціонування судової влади // Адвокат. 2012. № 5. С. 12-17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/adv_2012_5_2 (дата звернення: 19.05.2025).

5. Про захист прав людини і основоположних свобод Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 19.05.2025).

6. Офіційний вебсайт Національного інституту стратегічних досліджень. URL: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/helsinskyy-akt-47-rokiv-po-tomu (дата звернення: 19.05.2025).

7. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15 (дата звернення: 19.05.2025).

Воронов Марк Миколайович

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри конституційного і муніципального права

юридичного факультету Харківського національного університету

імені В. Н. Каразіна

(м. Харків, Україна)

ЄВРОПЕЙСЬКА ГРОМАДЯНСЬКА ІНІЦІАТИВА: КОНТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ НАЛЕЖНОЇ ПРОЦЕДУРИ

Європейська громадянська ініціатива (ЕГІ) є порівняно новим механізмом участі громадян у формуванні політики ЄС, закріпленим Лісабонським договором 2007 року, який набув чинності у 2009 р. Ідея запровадження наднаціонального інструменту громадянської ініціативи виникла ще під час Конвенту з майбутнього Європи (2002–2003), результатом роботи якого був Проєкт Договору про запровадження Конституції для Європи. Саме до цього незатвердженого проекту в червні 2003 р. було включено положення, що надало б громадянам ЄС право колективно звертатися до Європейської Комісії (Єврокомісії) із законодавчою пропозицією. Попри провал ратифікації

Конституції ЄС, цю демократичну новацію було збережено в Лісабонському договорі. Відповідно до ст. 11(4) Договору про Європейський Союз, «не менш як один мільйон громадян, які є громадянами значної кількості держав-членів, мають право на ініціювання звернення до Європейської Комісії з пропозицією щодо нового законодавчого акта ЄС» [1]. Цим положенням на конституційному рівні вперше в історії ЄС запроваджено елемент прямої участі населення у законодавчому процесі ЄС. В контексті хронічної проблеми «демократичного дефіциту» ЄС, високі очікування покладалися на ЄГІ як інструмент транснаціональної демократії, здатний зблизити союзні інституції з громадянами.

Варто підкреслити, що за своєю природою ЄГІ була задумана саме як механізм партисипативної, а не прямої демократії. На відміну від національних інструментів народної ініціативи у державах (наприклад, референдум за народною ініціативою у Швейцарії чи законодавча ініціатива громадян у деяких штатах США), де останнє слово за народом, у випадку ЄС кінцеве рішення залишається за представницькими інституціями. Тобто, громадяни можуть лише запропонувати Єврокомісії певну дію, але не нав'язати її здійснення напряму. На нашу думку, такий компромісний підхід був зумовлений небажанням радикально перебудовувати засади представницького характеру ЄС-демократії, але водночас прагненням надати громадянам новий канал впливу на порядок денний Союзу. У 2012 році ЄГІ офіційно запрацювала, саме 1 квітня 2012 р. набули чинності положення, що дозволили громадянам подавати ініціативи до Єврокомісії після зібрання встановленої кількості підписів.

Слід зазначити, що конституційна основа ЄГІ закріплена в Договорі про Європейський Союз (ст. 11(4) ДЄС) та конкретизована у вторинному законодавстві ЄС. Базовим актом, що визначив порядок реалізації ЄГІ, став Регламент (ЄС) № 211/2011 Європейського Парламенту (Європарламенту) та Ради ЄС від 16 лютого 2011 року про громадянську ініціативу. Цей документ

набув чинності з квітня 2012 р. і вперше встановив детальні процедурні вимоги, зокрема, мінімальну кількість підписів (1 млн) та їх географічне представництво (щонайменше 1/4 держав-членів, тобто 7 країн на той час) [2], вимоги до організаторів ініціативи, строки збору підписів тощо. Регламент 2011 р. заклав новий інститут участі, однак перший досвід його застосування виявив низку недоліків, які впливали на ефективність ЄГІ. Зокрема складність процедур та суворі критерії призводили до того, що чимало запропонованих ініціатив навіть не доходили до стадії збору підписів через відмову в реєстрації або не могли подолати встановлений бар'єр підтримки.

Процедура реалізації ЄГІ чітко регламентована актами ЄС і містить кілька послідовних етапів. Кожен з них має свої вимоги та строки:

1. Формування ініціативної групи (організаторів).
2. Реєстрація ініціативи в Єврокомісії.
3. Збір підписів на підтримку ініціативи.
4. Перевірка та сертифікація підписів.
5. Передача до Європейської Комісії та розгляд.
6. Подальші дії (виконання або відхилення).

За перші п'ять років функціонування ЄГІ статистика виглядала невтішно. Із 63 поданих ініціатив у 2012–2017 рр. Єврокомісія відмовила в реєстрації 20 ініціатив (близько 30%), визнавши їх такими, що виходять за межі її повноважень. З 43 зареєстрованих ініціатив переважна більшість не спромоглася зібрати необхідної кількості підписів протягом відведеного року. Лише 3 перші ініціативи змогли офіційно подолати поріг у 1 млн підписів, тобто успішно завершити процедуру, це складає менше 10% від загальної кількості завершених кампаній [3]. Однак і ці «успіхи» виявилися радше символічними. У жодному з трьох випадків Єврокомісія не внесла нового закону на виконання вимог громадян. Такий результат породив критику, що інструмент не виправдав сподівань і потребує реформування.

Беручи до уваги накопичені проблеми, в ЄС було здійснено перегляд нормативної бази ЄГІ. 17 квітня 2019 р. прийнято Регламент (ЄС) 2019/788 Європарламенту та Ради ЄС про Європейську громадянську ініціативу, що скасував попередній Регламент № 211/2011[4]. Нові правила, які почали діяти з 1 січня 2020 р., спрямовані на спрощення та «перезавантаження» механізму ЄГІ. Зокрема, у Регламенті 2019/788 передбачено дворівневу процедуру подання ініціативи. спочатку організатори подають проект для попередньої перевірки, і Єврокомісія повідомляє, чи відповідає він формальним критеріям і сфері її компетенції, надаючи шанс доопрацювати заявку в разі невідповідності. Лише після цього ініціатива офіційно реєструється. Такий підхід дозволив різко знизити частку відмов у реєстрації – після 2020 р. Зазвичай, Єврокомісія відхиляє лише поодинокі випадки (лише 1 з 40 заяв у 2017–2023 рр. не була зареєстрована) [5]. Новий Регламент також пом’якшив інші умови. Так, знижено вік учасників (деякі держави дозволяють підтримувати ЄГІ з 16 років замість 18), введено централізовану систему електронного збору підписів, яку безоплатно забезпечує Єврокомісія, встановлено обов’язок інституцій ЄС проводити публічні слухання успішних ініціатив та чіткі строки для розгляду їхніх вимог. Крім того, Єврокомісія отримала мандат активно інформувати громадян про ЄГІ та надавати консультативну допомогу організаторам, у тому числі через спеціальну онлайн-платформу.

Зміни 2019 р. значно розширили доступність ЄГІ та пожвавили інтерес до цього інструменту. Як наслідок, у 2020–2023 рр. спостерігалося зростання кількості нових ініціатив і покращення їх результативності. Єврокомісія у грудні 2023 р. оприлюднила перший аналітичний звіт про застосування оновленого Регламенту, в якому відзначила позитивні тенденції: громадяни активніше користуються правом ініціативи, зростає обізнаність про цей механізм, а якість та реалістичність пропозицій підвищилися [5]. Отже, нормативна еволюція ЄГІ демонструє прагнення інституцій ЄС перетворити цей інструмент на справді дієвий канал участі, усунувши виявлені

конституційно-правові та процедурні вади. Водночас основні засади (поріг підписів, частка країн, дорадчий характер результату) залишилися незмінними, що зумовлює як переваги, так і обмеження ЄГІ.

Отже, ЄГІ доповнює конституційну систему ЄС, зміцнюючи принцип участі громадян, але не порушує балансу повноважень між народом та інституціями. Її вплив радше опосередкований – через привернення уваги і формування порядку денного, ніж безпосереднє законотворення. Випадки успішної реалізації вимог (як-от End the Cage Age щодо заборони використання кліток у тваринництві) [6] залишаються скоріше винятками, хоча і доводять, що за сприятливих умов ЄГІ може стати каталізатором важливих змін. У багатьох інших випадках (наприклад, One of Us, Minority SafePack) [7,8] інструмент зіштовхнувся з політичними та правовими межами компетенції ЄС, продемонструвавши, що пряма демократія на наднаціональному рівні має природні обмеження. В цілому ЄГІ вже відіграла позитивну роль у становленні європейського громадянського суспільства та відкритті інституцій Союзу для зворотного зв'язку.

Для подальшого розвитку інституту ЄГІ та наближення його до сутності дієвого інструменту народовладдя, на нашу думку, доцільно розглянути такі кроки. По-перше, продовжувати процес удосконалення нормативної бази. Зокрема, потрібно внести додаткові зміни до Регламенту(ЄС) 2019/788, які забезпечать більшу гнучкість строків і процедур, а також передбачать механізми кращої імплементації (наприклад, автоматичний розгляд Європарламентом або Радою питань, підтриманих громадянами, навіть якщо Єврокомісія не ініціює законодавство). По-друге, посилити відповідальність щодо обов'язковості відповіді Єврокомісії. Тобто встановити, що повторна успішна ініціатива з того самого питання протягом визначеного часу має спричинити детальніший розгляд або незалежну оцінку впливу з боку ЄС. По-третє, посилити інформаційно-просвітницькі заходи, насамперед, розширити програми популяризації ЄГІ серед населення, зокрема в освітніх закладах, щоб

більше громадян знали про цей інструмент і користувалися ним. По-четверте, покращити фінансову підтримка організаторів. Йдеться про доцільність розгляду можливості створення при Єврокомісії фонду (або грантової програми) для логістичної та фінансової допомоги ініціативним групам, особливо з малих країн, аби зрівняти стартові можливості. По-п'яте, необхідно значно посилити в умовах гібридної війни з боку Росії цифровізацію і безпеку належних процедур ЄГІ, зокрема, потребує продовження процес вдосконалення єдиної цифрової платформи збору підписів, запровадження нових технології (електронна ідентифікація, електронний підпис), що спростять участь та перевірку даних, гарантуючи при цьому захист персональної інформації. Отже, ЄГІ вже стала невід'ємним елементом конституційної системи ЄС, що зближує Союз із його громадянами. Подальше її вдосконалення та адаптація до сучасних викликів здатні перетворити ЄГІ на ще потужніший інструмент демократичного волевиявлення на наднаціональному рівні, зміцнюючи легітимність і дієвість європейського врядування в умовах XXI століття.

Список використаних джерел:

1. Договір про Європейський Союз (Консолідована редакція 2016 р.). – Офіційний журнал ЄС, С 202, 7.06.2016. 46 с.

2. Регламент (ЄС) № 211/2011 Європейського Парламенту та Ради від 16 лютого 2011 р. про громадянську ініціативу. Офіційний вісник ЄС, L 65, 11.03.2011. С. 1–22.

3. Звіт Європейської Комісії щодо застосування Регламенту (ЄС) 2019/788 (перша оцінка). COM(2023) 787 final, Брюссель, 6.12.2023. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2023:787:FIN

4. Регламент (ЄС) 2019/788 Європейського Парламенту та Ради від 17 квітня 2019 р. про європейську громадянську ініціативу. Офіційний вісник ЄС, L 130, 17.05.2019. С. 55–81.

5. European Citizens' Initiative Official Portal – Statistics (2012–2023). URL: mondointernazionale.orgmondointernazionale.org (дата звернення: 15.05.2025).

6. European Citizens' Initiative. (2020). End the Cage Age. URL: https://citizens-initiative.europa.eu/initiatives/details/2018/000004_end-the-cage-age_en (дата звернення: 15.05.2025).

7. European Citizens' Initiative. ECI(2012)000005. One of us. URL: https://citizens-initiative.europa.eu/initiatives/details/2012/000005_en?utm_source=chatgpt.com

8. Minority SafePack. URL: https://minority-safepack.eu/ (дата звернення: 15.05.2025).

Гаргат-Українчук О. М.
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального права та кримінології
Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту
Національного Університету «Одеська юридична академія»
(м. Івано-Франківськ, Україна)
Юрчишин Н. Г.
кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного,
конституційного та адміністративного права
Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту
Національного Університету «Одеська юридична академія»)
(м. Івано-Франківськ, Україна)

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ НАЛЕЖНОЇ ПРАВОВОЇ ПРОЦЕДУРИ

Належна правова процедура є фундаментальним принципом правової держави та важливим елементом забезпечення справедливого судового розгляду.

Поняття «належна правова процедура» походить із правових концепцій у англо-американській правовій сім'ї. Також, при належній правовій процедурі слід враховувати і європейські стандарти справедливого судового розгляду.

Як відзначає Н. Ю. Сакара, в англосаксонській і континентальній правових системах права існують різні визначення належної процедури і справедливого судового розгляду. Тлумачення цих понять здійснюють вищі судові органи. Незважаючи на важливість законодавчої регламентації змісту належних (справедливих) судових процедур, їх загальні принципи не визначаються у національних законодавствах. Водночас існують посилання на ці концепції у міжнародних конвенціях і конституційних нормах держав [1, с. 123].

У західній правовій літературі належну правову процедуру (від англ. – due process of law) розуміють як застосування права органами правосуддя (судами) відповідно до встановлених і санкціонованих державою юридичних принципів і процедур для гарантування і захисту конституційних та індивідуальних прав людини і громадянина, у тому числі й юридичної особи. Слід мати на увазі, що під правом у західній юриспруденції розуміють не тільки писані норми позитивного законодавства, а й неписані норми та принципи, які визнаються судами та закріплюються судовою практикою [2, 532-545].

У контексті європейських стандартів справедливого судового розгляду, то питання належної правової процедури викладені в Європейській конвенції з прав людини. У даному акті вона найяскравіше виражена у статті 6 [3], яка гарантує право на справедливий суд. Проголошується, що кожна людина при визначенні її громадянських прав та обов’язків або при висуненні проти неї будь-якого кримінального обвинувачення має право на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, створеним згідно із законом. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть не допускатися в зал засідань протягом усього судового розгляду або якоїсь його частини в інтересах збереження моралі, громадського по рядку або національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін чи в разі крайньої необхідності, якщо, на думку суду, в особливих випадках публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя [3].

Європейський суд з прав людини у своїй практиці послідовно розвиває стандарти належної правової процедури, які мають безпосередній вплив на національні правові системи країн-членів Ради Європи, зокрема України.

Слід також наголосити на тому, що Конвенція не містить поняття належної правової процедури і не дає його чіткого визначення. Однак його тлумачення формується на основі рішень щодо порушень статті 6 Конвенції. Тому, можемо стверджувати, що основними компонентами цієї належної правової процедури є:

1. незалежність і безсторонність суду;
2. публічність судового процесу;
3. право на захист;
4. рівність сторін;
5. розумні строки розгляду справи.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) неодноразово виносив рішення проти України з питань, пов'язаних із порушенням належної правової процедури. У цьому аспекті, Україна є одним із лідерів за кількістю скарг, пов’язаних із порушенням статті 6 Конвенції.

Типовими проблемами, які ЄСПЛ фіксує в Україні є:

1. затягування судових проваджень (порушення «розумного строку»);
2. відсутність незалежності суддів;
3. використання доказів, отриманих під тортурами;
4. недостатня можливість захисту ставити питання свідкам обвинувачення;
5. відмова у наданні безоплатної правової допомоги;
6. розгляд справ без належного повідомлення сторін;
7. судові рішення, які не підлягають оскарженню [4, 5, 6, 7, 8].

В такому випадку, практика ЄСПЛ щодо належної правової процедури виконує критично важливу роль у формуванні європейських стандартів правосуддя. Для України імплементація цих стандартів є важливим кроком на шляху до побудови правової держави. Судова та законодавча практика має

активно враховувати висновки ЄСПЛ, забезпечуючи таким чином ефективний захист прав людини в судових процесах.

Список використаних джерел:

1. Сакара Н. Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах : монографія / Н. Ю. Сакара. – Х. : Право, 2010. – 256 с.

2. Головатий С. 9. Верховенство права : монографія : у 3 кн. / С. Головатий. – К. : Фенікс, 2006. – 1747 с. – Книга 1: Верховенство права: від ідеї до доктрини. – С. 61-624.

3. Європейська конвенція з прав людини: Закон України № 475/97-ВР від 17.07.97 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

4. Справа «Салов проти України» (2005, № 65518/01). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_428#Text.

5. Смирнов проти України (2007, № 30320/02). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d37#Text.

6. Нечипорук і Йонкало проти України (2011, № 42310/04). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683#Text.

7. Білуха проти України (2005, № 33949/02). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_272#Text.

8. Куліков та інші проти України (2021, № 5114/09). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b94#Text.

Дорін Андрійович Жосану
доктор юридичних наук, викладач Державного Університету Молдови,
Департамент приватного права
(м. Кишинів, Молдова)

СИНТЕЗ НОРМАТИВНИХ АКТІВ РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ВІДПОЧИНОК ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ШЛЯХОМ ВСТАНОВЛЕННЯ СКОРОЧЕНОЇ ТРИВАЛОСТІ РОБОЧОГО ЧАСУ

Однією з основних цілей законодавця є забезпечення застосування закону на практиці та забезпечення реальної можливості реалізації тих прав, які будуть визнані за учасниками суспільних відносин.

Для захисту законних прав та інтересів, правова система передбачає різні форми та методи захисту, які повною мірою застосовні до трудових правовідносин педагогічних працівників.

Найпоширенішими, і, водночас, найефективнішими формами захисту законних прав і інтересів у межах трудових правовідносин, вважається адміністративна форма і судова форма – форми передбачені у статті 15 Цивільного кодексу Республіки Молдова, але які прямо випливають із положень статті 52 Конституції Республіки Молдова: – *Громадяни та законно створені ними організації мають право звертатися до влади з петиціями*; та статті 20 Конституції Республіки Молдова: – *Будь-яка особа має право на ефективне відновлення в правах компетентними судами у разі порушення її прав, свобод та законних інтересів і жоден закон не може обмежити доступ до правосуддя*.

Загалом, захист законних прав та інтересів педагогічних працівників може здійснюватися в таких формах, як: самозахист; медіація; позасудова

юрисдикційна форма – примирна комісія; громадська – профспілки та об'єднання роботодавців; адміністративна; та судова форма.

Звісно, щоб гарантувати реальну можливість дотримання законних прав та інтересів, що, у свою чергу, є невід'ємним фактором, необхідним для прагнення до європейської інтеграції, дуже важливо забезпечити оптимальну діяльність судової системи, але, спочатку необхідно також наголосити на необхідності надання можливостей для самозахисту прав.

Форма самозахисту, навіть якщо вона прямо не врегульована Трудовим кодексом Республіки Молдова, незважаючи на наявність положень, що регулюють способи здійснення самозахисту, має пряме застосування, будучи визнаною статтею 26 Конституції Республіки Молдова: – *Кожна людина має право самостійно реагувати законними способами на порушення своїх прав і свобод*.

Так, відзначаємо, що порушення з боку працівників процедури реалізації одного з методів самозахисту – **права на страйк**, рік тому, в законодавстві Республіки Молдова, було декриміналізовано, винятком відповідної (357) статті Кримінального Кодексу Республіки Молдова – *Організація незаконного страйку або керівництво страйком, а також перешкоджання роботі підприємства, установи або організації в умовах надзвичайного, облогового та військового стану*.

Забезпечення права кожного працівника на захист своїх трудових прав і свобод є одним з основних принципів регулювання трудових відносин, передбачених і в Трудовому Кодексі Республіки Молдова (стаття 5), і законодавець прямо вказує, що даний факт може мати місце, у тому числі, шляхом повідомлення органів нагляду та контролю; органів трудової юрисдикції – що відображатиме застосовність адміністративних та судових форм захисту трудових прав.

В умовах подання заяви, клопотання або скарги до адміністративного органу, його рішення (як і його бездіяльність), може бути оскаржене в суді, причому не

тільки особою, яка подала скаргу, а й особою, проти якої ця скарга подана, що в кінцевому підсумку також матиме на увазі можливість звернення до судової форми захисту прав.

Безумовно, з положень статті 20 Конституції Республіки Молдова, яка встановлює принцип вільного доступу до правосуддя, ми вважаємо судову форму не лише остаточною, а й найефективнішою формою захисту трудових прав.

Насамперед, це затвердженно можливістю примусового виконання рішень судів у рамках цієї форми захисту, що забезпечується примусовим механізмом держави. По-друге, це зумовлєно тими пільгами та процесуальними нормами, які надані законодавцем працівникам, у тому числі, і педагогічним, які роблять доступним та суттєво полегшують вибір цієї форми захисту – звільнення від державного мита, можливість захисту через профспілкові організації як представників, оперативність розгляду справи, негайне виконання деяких рішень.

Адміністративна або адміністративно-судова форма захисту трудових прав та інтересів досягається шляхом подання особою, яка вважає, що її права порушені, скарги/заяви до компетентного державного органу, повідомляючи про, на його думку, незаконні дії чи бездіяльність, допущенні особою, проти якої подано скаргу, а законодавець РМ, Законом № 140 від 10 травня 2001 року. встановлює Державну інспекцію праці як державний орган, через який будь-який працівник, у тому числі й педагогічний працівник, може захистити своє право, ймовірно порушене.

Одним із конституційно визнаних прав, яке має особливе застосування для педагогічних працівників це є право на відпочинок.

Положення статті 43 Конституції Республіки Молдова встановлюють, що кожна людина має право на працю та право на захист праці, а одним із заходів щодо захисту є гарантія права на відпочинок [1]. (На відміну від Конституції України, яка окремо встановлює прямо що кожен, хто працює, має право на

відпочинок, а встановлення скороченого робочого дня є частиною права на відпочинок – 45 ст.).

Загалом, трудові правовідносини здійснюються в рамках оперативного процесу діяльності установи, що має заздалегідь встановлений режим для працівників, який включає періоди певної, заздалегідь встановленої тривалості, протягом яких працівник виконуватиме обов'язки за своєю посадою, а також періоди, протягом яких працівника буде звільнено від виконання своїх обов'язків, у деяких випадках, навіть із збереженням заробітної плати.

Трудові правовідносини педагогічних працівників, особливо стосовно скорочення тривалості робочого дня, його розподілу за різними календарними періодами, і навіть реалізації наданого часу відпочинку, характеризуються певними особливостями, зумовленими специфікою праці педагогічних працівників.

Молдавські дослідники Боїштяну Ед. та Романдаш Н. вказують, що працівник, підписуючи індивідуальний трудовий договір, зобов'язується виконувати трудову діяльність протягом певної кількості годин та за заздалегідь встановленим графіком роботи, якого потрібно дотримуватися в обов'язковому порядку [2, с.517]

Першим фактором, що забезпечує право на відпочинок та відновлення витраченої енергії педагогів, є встановлення, для цих працівників, скороченого робочого дня. Таким чином, відповідно до положень ст. 96 Трудового Кодексу Республіки Молдова (надалі – ТК РМ), для окремих категорій працівників, залежно від віку, стану здоров'я, умов роботи та інших обставин, відповідно до чинного законодавства та індивідуального трудового договору, встановлюється скорочена тривалість робочого часу.

Слідуюча норма цієї статті вказує максимально допустиму тривалість щотижневої тривалості робочого часу, що здійснюється в рамках індивідуального трудового договору для різних категорій працівників, серед яких виділимо категорію працівників, праця яких вимагає підвищених

інтелектуальних та психо-емоційних зусиль. Тривалість робочого дня цих категорій працівників встановлюється Урядом і не може перевищувати 35 годин на тиждень [2].

Зокрема, додамо що і положення ст. 298 ТК РМ, визначають, що для педагогічних працівників навчальних закладів та організацій у галузі науки та інновацій, встановлюється скорочена тривалість робочого часу, що не перевищує 35 годин на тиждень, а конкретна тривалість їх робочого часу, залежно від посади та/або спеціальності, з урахуванням специфіки виконуваної ними роботи, встановлюється Урядом.

У зв'язку з чим, п.13 Положення про оплату праці окремих категорій працівників, яке встановлює скорочену тривалість робочого часу, затверджене Постановою Уряду № 1254 від 15 листопада 2004 року [4], відносить до категорії працівників, праця яких вимагає підвищених інтелектуальних і психоемоційних зусиль, професорсько-викладацький склад університетських навчальних закладів, і встановлює для них 35 годин тижневої тривалості робочого часу; а для педагогічних працівників доуніверситетських, середніх професійних та середніх спеціальних установ – норму від 18 до 35 години на тиждень.

Іншим кодифікованим актом, який регулює досліджене нами питання, є Кодекс Республіки Молдова про Освіту (надалі – КоО РМ), який, зокрема, у ст. 55, встановлює, що у сфері загальної освіти, діяльність педагогічних кадрів реалізується протягом 7 годин на день, відповідно, 35 годин на тиждень, і включає: діяльність з викладання-навчання-оцінювання, практичне навчання відповідно до рамкових навчальних планів; виховна діяльність що доповнює навчальний процес; консультаційна робота з дітьми, учнями та батьками з психолого-педагогічних проблем; наставництво; класне керівництво; діяльність з підготовки до реалізації освітнього процесу; діяльність з розробки індивідуалізованих навчальних планів та з викладання-навчання-оцінювання,

практичного навчання згідно з навчальними планами для дітей та учнів з особливими освітніми потребами [5].

Серед зазначених завдань, безпосередньо педагогічне навантаження з викладання-навчання-оцінювання та практичного навчання у сфері початкової, гімназійної та ліцейської освіти, складає 18 годин на тиждень, яка знижується у разі педагогічних кадрів, які виконують обов'язки наставника.

У той же час, згідно зі ст.68 КоО РМ, у професійно-технічній освіті, педагогічне навантаження включає: діяльність з викладання-навчання-оцінювання та практичного навчання відповідно до навчальних планів, модульного куррикулуму та куррикулумів з дисциплін; науково-методичну та творчу діяльність; доповнюючу виховну та наставницьку діяльність; інші види діяльності, передбачені інституційними регламентами.

Стосовно вищої освіти, вказуємо що, згідно зі ст. 119 КоО РМ, науково-педагогічне навантаження, також складається з кількох складових, але загальна кількість, встановлена в робочих часах, шляхом складання всіх видів діяльності, становить 35 астрономічних годин на тиждень.

Норми ст. 119 КоО РМ, у дусі університетської автономії, надають сенату вищого навчального закладу компетенцію встановлювати диференційовані науково-дидактичні норми на основі власної методології, а також компетенцію кількісно визначати в умовних годинах види діяльності, включені до науково-дидактичних норм.

Таким чином, відповідно до зазначеної вище норми, зауважуємо, що п.2 внутрішнього Положення про нормування наукової та педагогічної діяльності у Державному Університеті Молдови, встановлює навантаження на викладацький та науково-педагогічний персонал Державного Університету Молдови [6].

Водночас уточнюємо, що нормування діяльності, яка встановлюється в установах вищої освіти, має враховувати Типове Положення про нормування наукової та педагогічної діяльності в установах вищої освіти, затверджене

Постановою колегії Міністерства освіти № 111 від 22.03.2016 року та Наказом Міністерства освіти № 304 від 22.04.2016 року [7].

Відповідно, зазначаємо, що норма п.17 зазначеного Типового Положення, встановлює, що загальний обсяг робочого часу в науково-дидактичній нормі, що досягається шляхом об'єднання аудиторної, позааудиторної, науково-дослідної, з трансферу технологій, художньої творчості, спорту, методичної діяльності, становить 35 астрономічних годин на тиждень, 1470 астрономічних годин за 10 місяців роботи (один місяць – приблизно 4,2 тижні), міститься і в п.17 аналогічного Положення Державного Університету Молдови.

Список використаних джерел:

1. Конституція Республіки Молдова: закон від 29.07.1994, № 466, стаття № 635. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=145723&lang=ro (дата звернення: 27.05.2025).

2. BOIȘTEANU, Ed., ROMANDAȘ, N., *Dreptul muncii. Manual*, Chișinău: S. n., 2014 (F.E.-P. ”Tipografia Centrală). 736 c. ISBN 978-9975-53-444-4.

3. Трудовий Кодекс Республіки Молдова: закон від 28.03.2003, № 154 URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=148674&lang=ro# (дата звернення: 29.05.2025).

4. Постанова Уряду № 1254 від 15.11.2004 р. про затвердження Положення про оплату праці окремих категорій працівників, яким встановлена скорочена тривалість робочого часу. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=148674&lang=ro# (дата звернення: 29.05.2025).

5. Кодекс Республіки Молдова про Освіту: закон від 17.07.2014, № 152 URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=147811&lang=ro# (дата звернення: 29.05.2025).

6. Внутрішнє Положення про нормування наукової та педагогічної діяльності у Державному Університеті Молдови. Затверджений Сенатом ДУМ 28.06.2019 року, протокол № 12. URL: https://usm.md/wp-

content/uploads/REGULAMENT_NORMAREA_ACTIVITATII_DIDACTICE_25_06_2021.pdf (дата звернення: 29.05.2025).

7. Наказ Міністерства освіти Республіки Молдова №. 304 від 22.04.2016, про затвердження Типового Положення щодо нормування наукової та педагогічної діяльності в закладах вищої освіти. URL: https://mecc.gov.md/sites/default/files/ordin_304_normare.pdf (дата звернення: 29.05.2025).

Жосану Ілона Назарівна

доктор юридичних наук, викладач Державного Університету Молдови,

Департамент процесуального права

(м. Кишинів, Україна)

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ ЧЕРЕЗ НАКАЗНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В ЗАКОНОДАВСТВІ РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА

У ст. 20 Конституції Республіки Молдова (РМ) закріплено право на вільний доступ до правосуддя будь-якій особі, так само як і ефективне відновлення у правах компетентними судами у разі порушення прав, свобод та законних інтересів.

Також верховний закон РМ, у ст. 26, гарантує право на захист, забезпечуючи кожній людині право самостійно реагувати законними способами на порушення своїх прав і свобод, а втручання у діяльність осіб, які здійснюють захист у межах закону, карається діючим законодавством.[1]

Водночас, законодавство Європейського Союзу встановлює основні напрямки спрощення судових процедур, зазначуючи що деякі норми цивільного судочинства, можуть стати перешкодами ефективному провадженню правосуддя, бо, по-перше, можуть не відповідати потребам

сучасного суспільства і, по-друге, ними можна іноді зловживати чи маніпулювати в цілях затягування провадження; наголошуючи, що цивільний процес слід спростити і зробити гнучкішим і оперативнішим з одночасним збереженням гарантій, наданих учасникам процесу традиційними процесуальними нормами; встановлюючи, що для досягнення цих цілей необхідно забезпечити доступ сторін до спрощених і швидших форм судового провадження і захистити їх від зловживань чи затримок, зокрема шляхом наділення суду повноваженнями вести провадження у більш ефективному способі.

Так, Рекомендація № R (84) 5 від 28.02.1984 року Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення функціонування правосуддя, [2] стала першим актом, який заклав основу для концептуалізації спрощених судових процедур на рівні Європейського Союзу доступу до правосуддя відповідно до статті 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. [3]

У світлі зазначеного законодавства, 30.05.2003 року в цивільне судочинство РМ була введена відносно нова [4] судова процедура, спрямована на диференціацію і розумне спрощення цивільного процесу, передбачена главою XXXV Цивільного процесуального кодексу Республіки Молдова (ЦПК РМ) – Наказне (спрощене) провадження. [5]

Наказне провадження визначається як спрощена, безперечна процедура розгляду судами вимог кредитора щодо стягнення грошової суми або витребування як рухомого, так і нерухомого майна від боржника.

Наказне провадження також ще визначають як документарне виробництво, оскільки, на відміну від інших видів цивільного судочинства, очевидність і безперечність вимоги ясно повинна витікати з доданих до заяви про видачу судового наказу документів, які роблять зайвим судовий розгляд, виклик та опитування сторін про обставини, що мають значення для справи.

Наказне провадження порушується не позовом, а заявою, яка подається в суд тільки в письмовій формі. У заяві мають бути зазначені реквізити, зазначені в ч. (1) ст. 347 ЦПК РМ, а також, обов'язково вказуються документи, що підтверджують обґрунтованість вимоги кредитора, а також, що не менш важливо, вказується перелік документів та самі документи. Ненадання документів, що підтверджують вимоги кредитора є підставою відмови у прийнятті заяви (пункт «c» ч. (1) ст. 348 ЦПК РМ).

Судовий наказ, відповідно до ст. 345 ЦПК РМ, видається тільки з певного кола вимог; справи по всіх іншим вимогам не можуть розглядатися в порядку наказного провадження. Судовий наказ видається лише в тому випадку, якщо:

(i) вимога про стягнення грошових сум або витребування майна з боржника безперечна; вимога підтверджується письмовими документами, що мають високу доказову ступінь, і якщо з представленої заяви та доданих документів, не вбачається спору про право, тобто боржник повною мірою усвідомлює неправомірність своєї поведінки і не оспорює вимоги кредитора.

Наказне провадження ґрунтується на достовірних і обов'язково письмових доказах, з яких не вбачається спору про право. Стягнення на підставі належно оформленого, як правило, в публічному порядку документа, ґрунтується на постулаті, що якщо документ є оформленим (вчиненим) законним порядком, то боржник, у більшості випадків, видаючи його, сам присудив себе до платежу.

Цивільний процесуальний кодекс РМ встановлює 16 видів вимог, на підставі яких може бути виданий судовий наказ. ЦПК РМ не містить правило про можливість видачі судового наказу на підставі синтагми: «і в інших випадках передбачених іншими законами», одже, на даний момент, перелік є вичерпним і розширювальному тлумаченню не підлягає. У зв'язку з цим зазначаємо доцільність зміни цивільного процесуального законодавства Республіки Молдова: взагалі відійти від принципу виняткового перерахування вимог, та встановити можливість звернення до суду в порядку наказного провадження з

будь-якими вимогами при наявності безперечних документально підтвердженних вимог кредитора, які не заперечуються боржником.

Згідно діючого законодавства РМ, як правило, судові накази видаються без виклику боржника, без протоколу судового засідання, і мають своєю метою забезпечити механізм примусового виконання. [6] Однак, з 2018 року, відповідно ч. (5) ст. 352 ЦПК РМ, судова інстанція має право викликати боржника та кредитора у судове засідання, щоб вони могли висловитися з приводу заявлених заперечень і, у цьому випадку, складається протокол та ведеться аудіозапис судового засідання у встановленому ЦПК РМ порядку.

Чинне законодавство передбачає що наказне провадження є альтернативним по відношенню до позовного. Іншими словами, зацікавлена особа самостійно має визначити судову підвідомчість своєї справи, тобто, в якому порядку вона буде захищати свої права: у звичайному – позовному провадженні або в спрощеному – наказовому. Якщо кредитор обирає наказовий порядок захисту своїх прав і законних інтересів, то суддя, за змістом глави XXXV ЦПК РМ, володіє двома повноваженнями: або він по суті задовольняє заявлену вимогу і видає судовий наказ, або відмовляє у задоволенні вимог кредитора і відповідно у видачі судового наказу.

За нормою частини (1) статті 346 ЦПК РМ, заява про винесення судового наказу подається в судову інстанцію за загальними правилами підсудності, застосовуючи, в основному, правила загальної територіальної підсудності; особливість справ наказного провадження унеможливлює застосування норм про договірну підсудність, виключну підсудність та підсудність за зв'язком справ.

Наразі, відповідно до ч. (2) ст. 346 ЦПК РМ, заява про винесення судового наказу оплачується державним митом у тому ж розмірі, що і ставка, встановлена для позовних заяв майнового характеру. [7]

Особливо хочу зазначити що вимога кредитора та обставини, на яких вона ґрунтується, а також документи, що підтверджують обґрунтованість цієї

вимоги – основна (головна) частина заяви про видачу судового наказу: неухильне виконання вимоги про перелік доданих документів має особливе практичне значення, тому що наказне провадження, як було сказано, є документарним судовим провадженням у цивільному судочинстві, в якому судова інстанція вирішує питання про захист суб'єктивного права кредитора виключно на підставі поданих документів.

Список використаних джерел:

1. Конституція Республіки Молдова: закон від 29.07.1994, № 466, стаття № 635. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=145723&lang=ro (дата звернення: 27.05.2025).

2. Рекомендація № R (84) 5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення функціонування правосуддя, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи 28 лютого 1984 року: URL: https://www.justice.gov.sk/dokumenty/2021/05/RECOMMENDATION-No.-R-84-5.pdf (дата звернення: 27.05.2025).

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/ALL/?uri=LEGISSUM:eu_human_rights_convention (дата звернення: 27.05.2025).

4. Creţu, Vasile, Josanu, Ilona. Legislația: principalele etape de dezvoltare a procedurii în ordonanță.//Revista Institutului Naţional al Justiţiei. 2015, №. 2 (33), с. 33-37. ISSN 1857-2405. URL: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/39890 (дата звернення: 27.05.2025).

5. Цивільний процесуальний кодекс Республіки Молдова: закон від 30.05.2003, № 225, URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=146156&lang=ro# (дата звернення: 27.05.2025).

6. Виконавчий кодекс Республіки Молдова: закон від 24.12.2004 № 443, URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=147974&lang=ro# (дата звернення: 27.05.2025).

7. Закон про державне мито: від 31.07.2023 № 213, URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=148481&lang=ro (дата звернення: 27.05.2025).

Ivanova Roksolana

Ph.D. in Law, Professor of International and European Law,

Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

(Khmelnytskyi, Ukraine)

CONSTITUTIONAL LIMITS OF SOFT LAW: THE INFLUENCE OF INTERNATIONAL FINANCIAL STANDARDS ON DUE PROCESS IN UKRAINE

The emergence of soft law on a supra national level in Europe, more especially in financial regulation, has engendered novel socio-political morphism strains on national constitutions. Global Economic Institutions like the Institute of International Finance (IIF), Financial Action Task Force (FATF), Basel Committee on Banking Supervision (BCBS), International Monetary Fund (IMF), and European Bank of Reconstruction and Development (EBRD) have progressively become more powerful in influencing domestic legal systems through imposition, technical evaluations, recommendations, and Conditionality-driven reform packages. Under Ukraine's governance, this has profoundly escalated since the 2014 Revolution of Dignity and has become more assiduous in the post-2022 wartime governance and reconstruction phase, often resulting in accelerated legal shifts concerning: financial monitoring, compliance, anti-corruption law, and banking supervision.

While soft law provisions have no binding legal force, their effects on procedural rights are clearly seen. In Ukraine, constitutional guarantees associated with due process like the presumption of innocence, the right to fair trial, and the protection against arbitrary administrative measures have been undermined due to recommended legal reforms. Take for example, the 2017 and 2022 mutual evaluation reports by FATF greatly influenced the passing of the AML Law No. 361-IX (2019) which imposed a reversed burden of proof on asset forfeiture proceedings as well as broad discretionary powers to the State Financial Monitoring Service. These changes, although meeting FABF expectations, contradict Articles 62 and 129 of the Constitution of Ukraine and Article 6 of the European Convention on Human Rights.

Ukrainian courts have started using international soft law sources in their decisions. In a certain case heard in 2023, the Commercial Chamber of the Supreme Court used IMF technical notes to justify the NBU's procedural restraints on escalatory banking crises. These citations highlight how, within the bounds of urgency, judicial law-making is prone to international standards override local norms. Furthermore, the adoption of the Basel III frameworks into domestic regulatory acts such as NBU capital adequacy Regulation No. 12 of 2022 has been done without parliamentary scrutiny which raises concerns about the democratic legitimacy of "regulatory borrowing." Likewise, the IIF models of disclosure and integrity due diligence of the EBRD have been incorporated into domestic policies through lower order legislation and self-issued directives not subjected to constitutional review.

Looking at the issue from another angle, we see that Poland and Germany have constitutional courts that resist the automatic encapsulating of supra-national obligations and integration where these are perceived to undermine the core constitutional identity. On the other side of the continuum, Ukraine appears to be a systematic overcompliant state with an observable tendency to respond voluntarily and supportively to external compliance pressures, often ahead of receiving advance conditionalities put out by external donors, i.e. with macro-financial support. This reality, however, creates fundamental normative conflicts between sovereignty v.

integration, democratic legitimacy v. transnational governance grounded using expert knowledge.

The sociopolitical turmoil which accompanies unsolved ethnic tensions is highly detrimental to the work performed by civil society organizations. German NGOs, for example, Rise of Innovations, concentrated their work on contravening those ethnic theories by producing legal briefs and derived policies which councted the soft law constitutionalism lexiospect. Their conclusions demonstrated how doctrinal measures such as proportionality reasoning, margin of discretion of observation, or the more commonly yet deceptively referred impact assessment, could strategically enable lowering aesthetic obstructive boundaries which constrains positive interaction with international lending institution governance.

In closing, it's important to underscore that while soft law mandates generated by international financial institutions are legally void, they nonetheless possess and continually assert commanding power over Ukraine's legal framework with emphasis on procedural guarantees. Their normative effect impacts already judicial and administrative operations even before legislation is passed to keep up with such transformations. With Ukraine's grasp of deepening its integration to European set rules of law system fosters a constitutional approach in which there is a need of balance. Such along with governance by global financial policies must protect due process not solely defined as the basic ritualistic docusosaury form of legal protection but also the nations legal sovereignty disrupted amidst the entwined dynamics of European legal pluralism.

References:

1. FATF. *Mutual Evaluation Report – Ukraine*. Paris: Financial Action Task Force, 2022. Available at: https://www.fatf-gafi.org/publications/mutualevaluations/documents/mer-ukraine-2022.html

2. IMF. *Ukraine: Technical Note on Financial Sector Oversight*. Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2023. Available at: https://www.imf.org

3. Basel Committee on Banking Supervision. *Core Principles for Effective Banking Supervision*. Basel: Bank for International Settlements, 2012 (rev. 2017). Available at: https://www.bis.org/bcbs/publ/d397.htm

4. Institute of International Finance (IIF). *Policy Priorities for Global Financial Stability*. Washington, D.C.: IIF, 2024. Available at: https://www.iif.com

5. European Bank for Reconstruction and Development (EBRD). *Corporate Governance in Transition Economies: A Handbook*. London: EBRD, 2021. Available at: https://www.ebrd.com

6. National Bank of Ukraine. *Resolution No. 12 of 03.02.2022 "On the Assessment of Banks' Capital Adequacy"*. Kyiv: NBU, 2022. Available at: https://bank.gov.ua

Ковбас І.В.

доктор юридичних наук,

доцент кафедри публічного права,

Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

НАЛЕЖНА ПРАВОВА ПРОЦЕДУРА ЯК КЛЮЧОВА ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Концепція належної правової процедури є фундаментальним явищем будь-якої сучасної демократичної правової держави [7, с. 105-129]. Однак, для української правової системи вона є доволі новітнім та недостатньо дослідженим, зокрема в науці конституційного та адміністративного права.

Важливе соціальне значення належної правової процедури в праві як гарантії ефективного процесу та захисту прав і свобод людини зумовлює підвищений інтерес до цієї проблематики [4].

Наявність належного правового регулювання правової процедури є показником ступеня демократичності у відносинах із приватними особами. Воно спрямоване на створення умов для реалізації ними своїх прав та свобод, їх участі у прийнятті рішень, більшу відкритість влади, а також створення належних правових механізмів захисту прав та свобод приватних осіб з боку органів публічної влади [4, с. 54-64].

Одним із найгостріших питань для вчених залишається розроблення доктринально-законодавчої концепції правової процедури. Активізація досліджень у цьому напрямі є показником актуальності теми та її складності, оскільки багато питань залишаються відкритими [3].

В сучасній українській юриспруденції питання належної правової процедури переважно розглядаються через призму гарантій прав людини та досліджуються в межах галузевих наук і, як правило, пов’язано із відповідним судовим процесом [4, с. 54-64].

Вітчизняна правова наука не обґрунтовує чітких теоретичних поглядів стосовно розуміння належної правової процедури, відсутня єдність в розумінні науковців щодо належної правової процедури як явища [7, с. 44-46].

Проблему належної правової процедури та споріднених понять (таких як правова процедура, юридична процедура, адміністративна процедура) досліджували різні науковці, як в Україні, так і за кордоном. Серед національних дослідників, варто виділити наступних: Білак М., Бойко Н., Волобуєв А.Ф., Гловюк І.В., Городовенко В.В., Мамалуй О.О., Маркова О.О., Матвєєва Л.Г., Мерзлий Л.В., Михайленко В.В., Нагнибіда В., Николина К., Новожилов В.С., Овсяннікова О., Пасько О.В., Токарєва К., Циганюк Ю.В. та ін.

Незважаючи на наявні дослідження, необхідність подальших наукових пошуках та обгрунтування природи належної правової процедури як однієї із гарантій захисту прав людини залишається актуальною.

Мета дослідження концепції належної правової процедури як одної із гарантій захисту прав людини полягає у з’ясуванні змісту та основних

принципів цієї концепції, з’ясуванні її ролі та місця в механізмі запобігання зловживанню владою з боку органів публічної влади, забезпеченні прозорості та підзвітності у процесі прийняття рішень, захисту громадян від довільних чи дискримінаційних дій.

Основні завдання даного дослідження полягають у з’ясуванні правової природи та змісту концепції належної правової процедури, дослідженні теоретичних проблем визначення поняття та змісту належної правової процедури, висвітлення концепції належної правової процедури як одної із гарантій захисту прав людини.

Належна правова процедура розглядається як ціннісний правовий інструментарій, один із найважливіших інструментів захисту основних прав приватних осіб у відносинах, що виникають з органами публічної адміністрації [1; 3].

Головне призначення правової процедури полягає в забезпеченні і захисті прав, свобод та законних інтересів людини, гарантуванні уникнення необґрунтованого свавілля державно-владних структур.

Правова процедура є механізмом, спрямованим на те, щоб забезпечити максимальну чіткість, прозорість реалізації фізичними та юридичними особами своїх прав та інтересів, а також стати дієвим засобом протидії суб’єктивізму й свавіллю з боку посадових осіб органів виконавчої влади [7, с. 44-46].

Вона допомагає запобігти безконтрольності та суб’єктивізму з боку органів виконавчої влади та місцевого самоврядування у відносинах з приватними особами при прийнятті рішень.

Законодавча регламентація адміністративної процедури робить діяльність публічної адміністрації придатною для зовнішнього контролю, зокрема судового, що є важливою передумовою правового захисту особи [3].

В рамках правових процедур реалізуються права, свободи та інтереси учасників суспільних відносин [2, с. 85-87]. Вона забезпечує об’єктивний розгляд справи та ухвалення справедливого рішення

Принципи правової процедури урівноважують публічні та приватні інтереси, зокрема, захищають невладних осіб від зловживання з боку органів публічної влади [3].

Належна правова процедура відповідає комплексу чітко визначених вимог та принципів, які є обов'язковими для дотримання в процесі вчинення юридично значимих дій. Принципи правової процедури ґрунтуються на загальних принципах права та принципах «good administration». До них належать верховенство права, законність, справедливість, пропорційність, рівність, відкритість, ефективність, безсторонність (неупередженість), обґрунтованість, презумпція правомірності дій і вимог особи, гарантування права особи на участь та на ефективні засоби правового захисту.

Європейські стандарти правової процедури, такі як право особи бути заслуханим, право доступу до інформації, обов'язок адміністрації обґрунтовувати свої рішення та відображати мотиви, а також обов'язок зазначати порядок оскарження акта, є важливими для захисту прав [3].

Отже, належна правова процедура – це комплексна правова категорія. Вона визначається як встановлена послідовність дій, спрямованих на досягнення певного результату. З негативного боку, вона не повинна порушувати права та свободи особи, суперечити інтересам суспільства та держави, і в її межах не повинен застосовуватись необґрунтований процесуальний примус. Вона є ідеалом, що відповідає природі людини, дотримання якого є обов'язком та правом кожного учасника.

Основна мета належної правової процедури полягає в тому, щоб суб'єкти права, насамперед органи публічної влади, діяли правомірно, тобто належним чином, згідно з визначеними нормами права, які відповідають критеріям природного права, моральності, розумності, справедливості, а також загальноправовим принципам. Вона спрямована на забезпечення та захист прав, свобод та законних інтересів людини, гарантування уникнення необґрунтованого свавілля державно-владних структур.

Правова процедура є необхідною для обмеження влади публічної влади, навіть коли їй надано дискреційні повноваження.

Концепція дискреційних повноважень призвела до необхідності створення правової процедури як механізму контролю та нагляду за їх реалізацією, що виконує одночасно контрольну щодо органів і забезпечувальну щодо фізичних і юридичних осіб функції. Чіткий процедурний механізм з прозорими правилами та зрозумілими положеннями є ключовим для зниження ризиків можливого свавілля й суб'єктивізму в результаті реалізації повноважень. Відсутність належної процедури або її створення «на власний розсуд» може призвести до обмеження прав та виникнення корупційних ризиків.

Концепція правової процедури стала універсальною через рішення Європейського суду з прав людини і поширюється як на процесуальне судочинство, так і на правові процедури, яких повинні дотримуватися суб'єкти владних повноважень під час прийняття відповідних актів стосовно прав, свобод та законних інтересів людини. Вона застосовується як в судовому процесі, так і в адміністративних відносинах.

Належна правова процедура є ключовим механізмом та гарантією захисту прав людини у відносинах з органами публічної адміністрації, забезпечуючи законність, прозорість, обґрунтованість та справедливість дій та рішень влади, а також надаючи особам процесуальні засоби для реалізації та відстоювання своїх прав та інтересів.

Список використаних джерел

1. Білак М. Запровадження європейської доктрини «правова процедура» (fair procedure) у практиці Касаційного адміністративного суду. *«Судебно-юридическая газета» від 09 серпня 2019.* URL: https://sud.ua/

2. Мамалуй О.О. До питання визначення поняття «процедура» в податковому праві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2018 № 35 том 1.* С. 85-87.

3. Маркова О.О. Концептуальні основи правового регулювання адміністративної процедури: порівняльно-правовий аспект: дис. к.ю.н. Запоріжжя. 2023. URL: http://phd.znu.edu.ua/page/dis/11_2023/Markova.pdf

4. Матвєєва Л.Г. Належна правова процедура та правові стандарти Європейського суду з прав людини. *Вісник Пенітенціарної асоціації України. 2020. № 4.* С. 54-64.

5. Михайленко В.В. Застосування належної правової процедури як завдання кримінального провадження. URL: https://lj.oa.edu.ua/articles/2020/n1/20mvvzkp.pdf

6. Николина К. Належна юридична процедура: теоретичні аспекти визначення. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2012. Вип. 94.* С. 44-46.

7. Новожилов В.С. Застосування належної правової процедури як завдання кримінального провадження: до питання про сутність та практичне значення. *Вісник Національної академії правових наук України. 2019. Т. 26, № 4.* С. 105-129.

Колпаков Валерій Константинович

доктор юридичних наук, професор

завідувач кафедри конституційного і адміністративного права

Запорізький національний університет

(м. Запоріжжя, Україна)

КОНСТИТУЦІЙНІСТЬ ДЕЛІБЕРАТИВНОГО ВРЯДУВАННЯ

У сучасних умовах трансформації системи публічного адміністрування, що охоплює як функціональну, так і нормативну сфери, особливої актуальності набуває пошук таких моделей організації владної діяльності, які були б не лише

ефективними в адміністративному вимірі, а й легітимними з точки зору конституційного правопорядку.

Однією з них постає деліберативне врядування, яке формується на принципах відкритості, активної участі громадян у процесі формування публічної аргументації, пріоритету консенсусних угод, процесуальної і процедурної справедливості, відповідальності за прийняття рішень і ефективність їх реалізації.

Ця модель вже знайшла своє втілення у практиках громадського обговорення, публічних консультацій, процедур участі у нормотворенні, етичному державному управлінні та місцевому самоврядуванні. Водночас її нормативна природа та відповідність конституційним засадам залишається предметом дискусії, що вимагає доктринального аналізу.

Зокрема, постає питання: чи відповідає деліберативне врядування таким принциповим положенням Конституції України[1] як народовладдя, правова держава, участь громадян у публічних справах, гідність, верховенство права? Чи є воно процедурно і концептуально допустимим у межах української моделі конституціоналізму?

У цьому контексті перед правовою наукою і практикою державотворення постають завдання щодо: а) конституційного осмислення деліберативного врядування як послідовного, інституційного і ціннісного доповнення традиційних формам управління; б) з'ясування співвідношення між конституційними цінностями та механізмами деліберації; в) встановлення конституційної легітимність деліберативного врядування як форми реалізації публічної влади в демократичній правовій державі.

Поняття деліберації (від лат. deliberatio — зважування, обговорення) виникло в межах філософсько-політичної теорії як реакція на розуміння демократії як влади більшості. У центрі деліберативної парадигми — не лише результат, а насамперед процес прийняття колективних рішень, який має бути раціональним, інклюзивним і обґрунтованим[2, с.32].

В юридичній площині деліберація постає не як абстрактна ідея, а як реальна процедурна вимога до правової легітимності. Вона актуалізується в таких категоріях, як право бути почутим, справедливе адміністративне провадження, участь у нормотворенні, публічне обговорення проектів рішень. Усе це — конкретні прояви деліберативної логіки, що визнає нормативну цінність не лише змісту рішення, а й шляху, яким до нього дійшли.

Отже, деліберація є поєднанням етичного принципу рівності і процедурного ідеалу обґрунтованості. Вона не просто описує політичну або управлінську практику, а формує стандарт належної процедури в демократичному суспільстві.

Водночас у контексті правової держави деліберація має бути оцінена з позиції конституційної допустимості. Адже її засади — рівність, участь, аргументованість — можуть і повинні мати конституційне вкорінення, якщо ми хочемо говорити про їх обов’язковість для органів влади.

У цьому сенсі важливим є не лише етичне чи інституційне виправдання деліберації, а й її юридичне осмислення як компонента публічного порядку, що ґрунтується на Конституції України. Сама логіка Основного закону, особливо у поєднанні статей 1, 3, 5, 6, 7, 8, 19, 36, 38, 69 та інших – задає орієнтири, які концептуально збігаються з деліберативною парадигмою.

Аналіз конституційної моделі публічної влади в Україні свідчить, що вона базується на низці принципів, які у своїй сукупності створюють нормативне підґрунтя для функціонування деліберативного врядування. Ці принципи закріплені в розділах І та ІІ Конституції України та деталізуються в рішеннях Конституційного Суду України[3]. Йдеться не лише про формальні приписи, а про ціннісно-процедурну рамку, у межах якої можуть реалізовуватися механізми участі, відкритості, аргументованості та консенсусного прийняття рішень.

Перш за все, слід звернути увагу на статтю 1 Конституції, яка проголошує Україну демократичною, соціальною і правовою державою. Демократичність у

цьому контексті означає не лише існування виборних інститутів, а й наявність механізмів постійної взаємодії між державою і громадянським суспільством. Саме деліберація виступає однією з форм такої взаємодії, ґрунтуючись на комунікативній природі демократичного врядування.

Стаття 3 Конституції визначає людину, її життя, гідність, права і свободи як найвищу соціальну цінність. З цього випливає, що особа не може бути пасивним адресатом владних рішень — її участь у формуванні цих рішень набуває конституційного сенсу, оскільки забезпечення гідності потребує включення особи в процеси, що її безпосередньо стосуються. Деліберативна процедура гарантує саме такий включений статус особи — не як об'єкта, а як суб'єкта публічного впливу.

Ключову роль відіграє стаття 5, яка закріплює принцип народовладдя та прямо визнає народ єдиним джерелом влади в Україні. Деліберація — це форма реалізації цього принципу поза межами виборчого циклу. Вона виявляється в участі громадян у консультаціях, обговореннях, експертному аналізі проєктів рішень, у роботі дорадчих органів. Таким чином, деліберативне врядування є внутрішньо притаманною формою народовладдя, яка доповнює репрезентативну демократію елементами прямої комунікації з носіями суверенітету.

Особливої уваги заслуговує стаття 8, яка закріплює принцип верховенства права. У світлі концепції деліберації це означає, що публічні рішення мають бути не лише формально законними, а обґрунтованими з позиції справедливості, пропорційності та легітимної мети. Деліберативне врядування, як процедура ухвалення рішень на основі аргументу і публічного обговорення, є практичним втіленням цього принципу.

Таким чином, основоположні конституційні принципи — гідність, народовладдя, верховенство права, обмеження влади, публічність, участь — формують нормативну базу для впровадження деліберативної моделі публічного адміністрування. Вони надають їй не лише політичну доцільність, а

юридичну легітимність, підкріплену прямими положеннями Конституції України.

У сучасних західних правових системах деліберативне врядування вже вийшло за межі академічної теорії та набуло нормативної структури, інституційного вираження і практичного застосування. Прикладні моделі, запроваджені у країнах з усталеними правовими традиціями, демонструють конституційну прийнятність і функціональну ефективність деліберації як механізму публічного врядування.

Зокрема, у Федеративній Республіці Німеччина, відповідно до концепції Beteiligung der Öffentlichkeit (Про залучення громадян), у низці соціально-господарських галузей, таких як містобудування, просторове планування, охорона довкілля та транспорт, участь громадськості в моделюванні, розробці і ухваленні публічних рішень відбувається в режимі нормативної вимоги. Це унеможливлює здійснення юридичних процедур без залучення громадськості до прийняття рішень[4].

Французьке публічне право активно розвиває ідею démocratie participative (партисипативної демократії), яка у багатьох випадках реалізується через публічні дебати (débat public), передбачені законом № 95-101 від 1995 року. Закон передбачає проведення публічних дебатів із суспільно значущих питань, які координує незалежний орган — CNDP. Це один із найвідоміших прикладів інституціоналізованої деліберації у публічному праві[5].

Канада інтегрує деліберативні практики як на рівні федерації, так і провінцій, зокрема у сфері адміністративного судочинства, інклюзивного бюджетування, місцевого планування, освітньої політики. У справі Baker v. Canada (1999) Верховний суд Канади сформулював ключові засади доктрини адміністративної справедливості, визнавши, що процедура ухвалення адміністративних рішень повинна відповідати не лише формальним вимогам закону, а й принципам участі, обґрунтованості та процесуальної справедливості[6].

У праві Європейського Союзу деліберативний підхід закріплений на рівні установчих договорів. Зокрема, стаття 11 Договору про Європейський Союз зобов'язує інституції ЄС забезпечувати відкритий, прозорий і регулярний діалог із громадянським суспільством та представницькими асоціаціями[7].

Попри значний концептуальний потенціал деліберативного врядування, його впровадження в практику публічного адміністрування і правотворення супроводжується низкою ризиків, внутрішніх суперечностей та системних викликів, які потребують належного теоретичного осмислення і нормативного врегулювання.

До них, насамперед. належать: деліберативне перевантаження (deliberative overload); імітація участі у формуванні аргументації щодо публічно значущих дій (pseudo-deliberation); неінклюзивність комунікації; відсутність процедурної щирості (lack of procedural sincerity); конфлікт з принципом ефективності.

Ці виклики не заперечують доцільності деліберативного врядування, але підкреслюють необхідність чіткого нормативного дизайну відповідних процедур: визначення кола обов'язкових деліберативних практик, їх зв'язку з типом рішення, рівнем ризику, ступенем впливу на права людини.

Також потрібна розробка інституційних гарантій добросовісності, прозорості та обґрунтованості участі, включаючи критерії процедурної справедливості.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритости: дослідження категорії громадянське суспільство. Львів: Літопис, 2000. - 319 с.

3. Право на участь в управлінні державними справами: Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України (за рішеннями, висновками). URL: https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/433-pravo-na-uchast-v-upravlinni-derzhavnymy-spravamy (дата звернення: 18.04.2025)

4. Baugesetzbuch. § 3 Beteiligung der Öffentlichkeit. URL: https://dejure.org/gesetze/BauGB/3.html (дата звернення: 18.04.2025).

5. Loi n° 95-101 du 2 février 1995 relative au renforcement de la protection de l'environnement. Journal Officiel de la République Française. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000723064 (дата звернення: 18.04.2025).

6. Supreme Court of Canada. Baker v. Canada (Minister of Citizenship and Immigration), [1999] 2 SCR 817. URL: https://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/1717/index.do (дата звернення: 18.04.2025).

7. Consolidated Version of the Treaty on European Union. Official Journal of the European Union. 2012/C 326/01. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012M/TXT (дата звернення: 18.04.2025).

Кондрат'єва Людмила Анатоліївна

кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (м. Чернівці, Україна)

ПРЕДСТАВНИЦТВО ОСОБИ В АДМІНІСРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Представництво в адміністративному судочинстві є однією з основних складових правосуддя, що забезпечує реалізацію та захист прав та інтересів осіб у взаємовідносинах з органами державної влади. Цей інститут сприяє ефективному вирішенню спорів між громадянами, юридичними особами та адміністративними органами, забезпечуючи дотримання принципу верховенства права. Під представництвом в адміністративному суді слід розуміти правовідносини, в яких одна особа чи коло осіб діють на підставі договору чи закону задля вчинення в інтересах довірителя дій щодо захисту

прав та законних інтересів, що виникають, змінюються та припиняються в публічній сфері. При цьому законодавством не встановлюється нормативних обмежень щодо допустимості множинності представників в адміністративному суді. Очевидним є те, що зміст процесуального статусу представника залежить від статусу особи-довірителя. Так, здійснення представництва не призводить до отримання представником особистих благ, окрім оплати його послуг, що може бути передбачено договором, посадовою інструкцією або ж умовами довіреності. Представництво в адміністративному судочинстві має певну мету, а саме забезпечення ефективного захисту суб'єктивних прав та інтересів особи, сприяння реалізації особою права на захист своїх прав та інтересів, тобто передусім переслідується мета надання якісної юридичної допомоги.

Учасниками справи в адміністративному судочинстві є сторони та треті особи. Також у розгляді справ можуть брати участь установи та особи, яким законом надане право звертатись до суду в інтересах інших осіб (ст. 42 КАС України). Сторона по справі, треті особи й особи, які мають право звертатись до суду в інтересах інших осіб, можуть брати участь у судовому процесі особисто (самопредставництво) та (або) через представника (крім випадку, передбаченого частиною 9 статті 266 КАС України. Особиста участь у розгляді справи не позбавляє учасника процесу мати у цій же справі представника. Юридична особа або суб'єкт владних повноважень, який не є юридичною особою, бере участь у судовому розгляді опосередковано через свого керівника, члена виконавчого органу чи іншу особу, уповноважену діяти від її (його) імені, відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору (контракту), або через представника.

Для здійснення належного захисту прав та інтересів особи участь представника в адміністративному судочинстві повинна бути підтверджена належними, визначеними процесуальним законодавством документами. Зокрема, частина восьма статті 59 КАС України передбачає, що у разі подання представником до суду заяви, скарги, клопотання він додає довіреність або

інший документ, що посвідчує його повноваження, якщо в справі немає підтвердження такого повноваження на момент подання відповідної заяви, скарги, клопотання. Хто саме може бути представником у адміністративній справі в суді?

В адміністративному судочинстві можна виокремити два види представництва: законне представництво та договірне представництво. Законне представництво виникає на підставі закону та передбачає представництво інтересів осіб, які не мають повної цивільної дієздатності. Зокрема, це стосується неповнолітніх, недієздатних осіб та обмежено дієздатних осіб. Законними представниками можуть бути батьки, опікуни або піклувальники. Договірне представництво виникає на підставі угоди між довірителем та представником. Це найпоширеніший вид представництва в адміністративному судочинстві. Довіреність може бути видана як фізичним, так і юридичним особам. Представником може бути адвокат, інша уповноважена особа або навіть співробітник організації, установи. У справах незначної складності представником може бути фізична особа, яка має адміністративну процесуальну дієздатність. (ч.2 ст. 43 КАС України).

Одна особа може одночасно представляти інтереси як декількох позивачів, так і декількох відповідачів, або ж декількох третіх осіб на одній стороні, але тільки якщо між ними немає конфлікту інтересів. Разом з тим, чинним законодавством визначено ситуації, коли особи не можуть бути представниками. Це, зокрема, такі випадки:

- коли особа бере участь у справі як секретар судового засідання, експерт, спеціаліст, перекладач та свідок, або є помічником судді, що розглядає справу;
- якщо особа представляє або представляла іншу особу, інтереси якої у цій справі суперечать інтересам її довірителя;
- коли особа є чи була медіатором під час проведення медіації щодо спору, пов’язаного зі справою, що розглядається в суді;

- якщо це суддя, прокурор, слідчий, працівник підрозділу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, крім випадків, коли він діє від імені відповідних органів, що є стороною або третьою особою у справі, чи як законний представник сторони чи третьої особи.

Окремо слід зупинитись на особливості захисту інтересів малолітніх та неповнолітніх осіб.

Так, права, свободи та інтереси малолітніх і неповнолітніх осіб, які не досягли віку, з якого настає адміністративна процесуальна дієздатність, а також недієздатних фізичних осіб захищають у суді їхні законні представники - батьки, усиновлювачі, опікуни чи інші особи, визначені законом. При цьому суд може залучити до участі у справах неповнолітніх осіб, які досягли віку, з якого настає адміністративна процесуальна дієздатність, непрацездатних фізичних осіб і фізичних осіб, цивільна дієздатність яких обмежена. У цьому разі права, свободи та інтереси таких осіб можуть захищати їхні законні представники.

Якщо у сторони чи третьої особи, яка не має адміністративної процесуальної дієздатності, відсутній представник, а також у разі, якщо законний представник цих осіб не має права вести судову справу з підстав, встановлених законом, суд зупиняє провадження у справі та ініціює перед органами опіки й піклування чи іншими органами, визначеними законом, питання про призначення або заміну законного представника.

В таких випадках законний представник самостійно здійснює процесуальні права та обов'язки сторони чи третьої особи, яку він представляє, діючи в її інтересах. Водночас законні представники можуть доручати ведення справи в суді іншим особам, які відповідно до закону мають право здійснювати представництво в суді. Якщо дії законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє, суд може залучити до участі у справі відповідний орган чи особу, які мають визначене законом право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Органи або інші особи, яким законом надане право

звертатися до суду в інтересах малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена, представляють у суді їхні посадові особи, крім випадків, коли такі органи та (або) особи – сторони чи треті особи у справі.

Повноваження представників сторін та інших учасників справи мають бути підтверджені такими документами: 1) довіреністю фізичної або юридичної особи; 2) свідоцтвом про народження дитини або рішенням про призначення опікуном, піклувальником чи охоронцем спадкового майна.

Довіреність фізичної особи має бути посвідчена нотаріально або, у визначених законом випадках, іншою особою. Так само довіреність фізичної особи, за зверненням якої прийнято рішення про надання їй безоплатної вторинної правничої допомоги, може бути посвідчена посадовою особою органу (установи), який прийняв таке рішення. Від імені юридичної особи довіреність видається за підписом (електронним підписом) посадової особи, уповноваженої на це законом, установчими документами. Якщо інтереси представляє адвокат, його повноваження як представника підтверджуються довіреністю або ордером, виданим відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Доречно зауважити, що представник, який має повноваження на ведення справи в суді, здійснює процесуальні права та обов’язки від імені особи, яку він представляє. Обмеження повноважень представника на вчинення певної процесуальної дії мають бути застережені у виданій йому довіреності або ордері. Про припинення представництва або обмеження повноважень представника за довіреністю має бути повідомлено суду через подання письмової заяви. У разі, якщо повноваження представника припинені, він уже не може бути представником іншої сторони, третьої особи на іншій стороні або третьої особи із самостійними вимогами на предмет спору у цій же справі.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text

3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text

4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 18. Ст. 282.

Крайній Павло Іванович

кандидат юридичних наук,доцент кафедри публічного права

Чернівецький національний університет

імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

КРИТЕРІЙ РОЗУМНОСТІ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ: АНАЛІЗ РІШЕННЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ ІЗРАЇЛЮ ЩОДО ОСКАРЖЕННЯ ПОПРАВКИ № 3 ДО «ОСНОВНОГО ЗАКОНУ: СУДОВА ВЛАДА» («ПОПРАВКА ПРО РОЗУМНІСТЬ»)

Демократична держава є тим вищим стандартом до якого прагне політична еліта та суспільство що прийняло та визнало верховенство права як один із важливих драйверів її розвитку. Завершення Другої світової війни змусило переосмислити встановлені рамки міжнародного та національних правопорядків. Як зазначив у своєму виступі Генеральний аторней лорд Гелмер з яким він виступив на Лекції імені Бінгема з верховенства права «Верховенство права в епоху популізму» Європейська конвенція з прав людини та основоположних свобод стала квінтесенцією переосмислення наслідків

страшної спустошувальної війни та була написана безпосередніми учасниками та її свідками які ще вчора брали у ній участь як військові, так й полонені; як ті хто пройшли запеклі бої, так й ті хто пройшов концентраційні табори. «Конвенція розроблена чоловіками та жінками, які були свідками найгіршого, що люди можуть заподіяти одне одному, їхні погляди були сформовані не на семінарі на Тафтон-стріт, а в окопах і на полі битв, у таборах для військовополонених та історичних переслідуваннях нацистських військових злочинців у Нюрнберзі. Розробка та прийняття відбулися не в часи надмірної поблажливості, а тоді, коли суспільства відновлювалися з уламків і справді ця країна все ще перебувала під режимом нормування. Це були жорсткі чоловіки та жінки з покоління, які бачили конфлікт і поклялися «ніколи більше». Структури, які вони допомогли створити, цінності, що лежать в їх основі, добре послужили нам оплотом проти тоталітаризму та основою європейського миру. І вони залишаються найкращою надією захистити нас від загроз, з якими ми стикаємося сьогодні» – зауважив лорд Гелмер [1]. Вищенаведені міркування є відображенням поглядів розробників документа та їх життєвого досвіду який вони отримали під час війни. «Ніколи більше» стало символом який мав би зачинити навічно вхід у найгірші прояви людської діяльності. Проте події російсько-української війни зумовили потребу іще раз звернутись до історичних передумов формування сучасного західного правового порядку, а особливо – механізмів захисту прав людини у публічно-правових відносинах з органами публічної влади.

Одним із надбань європейської правової думки стало закріплення та вивчення принципу верховенства права. Попри свою багатогранність та складність він є ключовим елементом навколо якого сформовано повоєнний західний світовий порядок. Разом з цим є одна країна яка завдячує своїй незалежності саме перемозі коаліції західних держав над нацизмом. Мова йде про Державу Ізраїль. Формування її правової системи, системи стримувань та противаг відбувалось із врахуванням надбань постулатів британського

загального права, завдяки якому вдалось сформувати систему органів публічної влади. Забезпечення конституційного процесу прийняття Конституції триває до сьогоднішнього дня: ізраїльська система джерел права не має єдиної писаної конституції. Є що діє кілька Основних законів які, за проєктом Установчих зборів, мали б утворити єдину писану Конституцію. Однак цей процес не завершився і не зрозуміло коли його буде завершено.

В цьому аспекту поза увагою дослідників вітчизняного публічного права залишається досвід ізраїльської держави особливо в контексті функціонування органів публічної влади, здійснення судового контролю як невіддільна складова верховенства права. Нещодавні трагічні події що відбулись внаслідок віроломної терористичної атаки в жовтні 2023 року не зняли з порядку денного політичну боротьбу між урядом та судовою владою що знайшло відображення у прийнятті Поправки № 3 до Основного закону: Судова влада («поправка про обґрунтованість»). Це призвело до протидії зі сторони опозиції, громадянського суспільства та професійної юридичної спільноти. Така гостра полеміка відобразилась у оскарженні цієї поправки та прийнятті рішення Верховного Суду Ізраїлю «Рух за якісне врядування в Ізраїлі проти Кнесету» HCJ 5658/23 від 1 січня 2024 року яким вперше відповідні зміни було визнано незаконними. Суть поправки полягала в тому, що, суди, включаючи Верховний суд Ізраїлю, який засідає як Вищий суд правосуддя, більше не мають юрисдикції здійснювати судовий перегляд обґрунтованості рішень, ухвалених урядом, прем’єр-міністром і міністрами [2].

В цьому аспекті важливу роль у прийнятті відповідного рішення відіграло застосування стандарту розумності. Останній неодноразово був однією з підстав для адміністративного перегляду з перших днів функціонування ізраїльського законодавства. Джерело цього стандарту знаходиться у ядрі англійського права, де він спочатку використовувався переважно для перевірки законності підзаконних актів, а потім для перевірки додержання процедури прийняття рішення урядом та іншими органами виконавчої влади.

Однією зі знакових справ британської судової правотворчості яка вплинула на формування практики застосування критерію розумності є *Associated Provincial Picture Houses, Ltd. проти Wednesbury* Corp [3]. У ній було сформульовано позицію коли влада приймає рішення, яке є настільки нерозумним, що жодна розумна влада ніколи не могла б прийняти його, суд втрутиться. Як пояснювалося, йдеться про рішення, які не можна вважати такими, що належать до наданих органу повноважень. Приклади таких рішень були наведені в рішенні щодо ситуацій, наприклад, звільнення особи через колір її волосся або коли влада враховує сторонні питання при прийнятті рішення. Іншими словами, у своїй оригінальній англійській версії стандарт розумності мав на меті боротися з рішеннями, які були нелогічними чи довільними, або які містили інші серйозні недоліки у здійсненні дискреційних повноважень, наприклад, недоречні міркування

Критерій розумності є одним із важливих маркерів перевірки можливостей судів які забезпечують захист прав і свобод громадян у відносинах між приватною особою та органами публічної влади здійснювати судовий контроль шляхом визнання прийнятих нормативних чи адміністративних актів незаконними. Критерій розумності є важливим інструментом перевірки можливості здійснення втручання судами шляхом скасування рішень органів виконавчої та законодавчої влади рішень які прийняті з порушенням процедури або ж які за своїм змістом суперечать основоположним конституційним засадам механізму поділу влад.

Рішення Верховного Суду Ізраїлю «Рух за якісне врядування в Ізраїлі проти Кнесету» HCJ 5658/23 від 1 січня 2024 року стало першим за всю історію функціонування судової системи яким визнано такими що порушує конституційні норми відповідні поправки що були прийняті Кнесетом якими обмежувалась можливість суду скасовувати та визнавати незаконними рішення прийняті Парламентом та Кнесетом її законодавчої та виконавчої влади зумовили супротив не лише професійної правничої спільноти, але й

ізраїльського громадянського суспільства [2]. Це призвело до активної професійної дискусії. З його допомогою встановлювався діапазон розумних можливостей, у межах яких Суд не втручатиметься в рішення адміністративного органу та не замінюватиме своїм розсудом повноваження органів публічної влади. Однак, прийняття поправок до Основного закону: Судова влада призвело до перегляду випадків застосування критерію розумності під час розгляду справи «Рух за якісне врядування в Ізраїлі проти Кнесету» що сформувало нову судову практику та зупинило спроби уряду втручатись у діяльність судової гілки влади.

Досвід Ізраїлю у цьому сенсі може бути корисним для української доктрини адміністративного права в частині тлумачення критерію розумності та його застосуванні не лише у процесуальних та процедурних правовідносинах, але й у судовій практиці. Він може стати іще одним інструментом забезпечення дотримання балансу між різними гілками влади та реагування на випадки коли органом публічної влади приймається рішення яке прийнято поза межами повноважень такого органу що порушуватиме права та свободи індивіда. На нашу думку, така постановка досліджуваного питання потребує подальшого вивчення судових рішень Ізраїлю з метою аналізу його окремих положень які стосуються здійснення судового контролю за діяльністю органів публічної влади та парламентом.

Список використаних джерел:

1. Лекція імені Бінгема з верховенства права, 2024. *Supreme Observer*. URL: https://so.supreme.court.gov.ua/news/1233/lektsiia-imeni-binhema-z-verkhovenstva-prava-?fbclid=IwY2xjawJyz9dleHRuA2FlbQIxMAABHrwR8Ttw5xO9xxpkzkz4x7_B53vK1p-xCQEa_Tp5jmztXauJxGHgbocaeVmA_aem_uzvD5KCUbGTrMKhFGLQosQ (дата звернення: 22.04.2025).

2. Movement for Quality Government in Israel v. The Knesset | Cardozo Israeli Supreme Court Project. *Cardozo Israeli Supreme Court Project*. URL: https://versa.cardozo.yu.edu/opinions/movement-quality-government-israel-v-knesset (date of access: 22.04.2025).

3. Associated Provincial Picture Houses Ltd v Wednesbury Corporation [1947] EWCA Civ 1 (10 November 1947). *British and Irish Legal Information Institute*. URL: https://www.bailii.org/ew/cases/EWCA/Civ/1947/1.html (date of access: 23.04.2025).

Кузьмишин Віталій Миколайович

кандидат юридичних наук, голова Сьомого апеляційного адміністративного суду, заслужений юрист України

(м. Вінниця, Україна)

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ТА ВИКЛИКІВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Принцип верховенства права, закріплений у статті 8 Конституції України, є однією з ключових засад належної правової процедури та правової держави загалом. Він передбачає не лише формальне існування правових норм, а й їх ефективну реалізацію в державній та судовій практиці, що забезпечує довіру громадян до органів публічної влади [1]. Як загальноєвропейська та універсальна цінність верховенство права передбачає низку структурних елементів: юридичну визначеність, заборону свавілля, справедливу правову процедуру, ефективний судовий контроль за публічною адміністрацією, захист прав людини та забезпечення доступності правосуддя. Такий підхід є спільним як для інституцій Ради Європи, так і для правової позиції Конституційного

Суду України, який розглядає принцип верховенства права в тісному зв'язку з гідністю людини як найвищою соціальною цінністю.

У рішенні Конституційного Суду України №1-17/2002 наголошено, що принцип верховенства права вимагає, аби як держава, так і особа діяли в межах правового порядку, причому закон повинен відповідати критеріям справедливості, пропорційності, доступності та передбачуваності [2].

У контексті європейської інтеграції вказаний принцип набуває нового змісту, зокрема шляхом активного діалогу між національними судами та європейськими інституціями (ЄСПЛ, Венеційська комісія).

В адміністративному судочинстві належна правова процедура постає не лише як абстрактна цінність, а й як функціональна умова досягнення завдань судового захисту, передбачених частиною першою статті 2 Кодексу адміністративного судочинства України. Відповідно до норм статті 2 КАСУ, завданням адміністративного судочинства є «… справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень» [3]. Таким чином, реалізація належної правової процедури є не факультативною, а обов'язковою передумовою досягнення основоположної мети адміністративної юстиції.

Унікальність адміністративного судочинства України полягає в його ролі як інструменту прямого контролю за публічною адміністрацією, що відображає особливості посттоталітарної правової системи. На відміну від класичних моделей континентальної Європи, український адміністративний суд був з самого початку орієнтований не лише на врегулювання спорів, а й на утвердження правової держави. У цьому сенсі взаємодія з наднаціональними правовими стандартами, насамперед із практикою ЄСПЛ та документами Венеційської комісії, вимагає ретельної адаптації, що дозволяє зберегти й

розвивати конституційну ідентичність українського адміністративного правосуддя без механічного запозичення іноземного досвіду.

У межах адміністративного судочинства належна процедура конкретно втілюється у принципах, закріплених Конституцією України та Кодексом адміністративного судочинства України. Стаття 129 Конституції проголошує здійснення правосуддя на засадах верховенства права, а положення КАС України (зокрема статті 2, 6, 9, 10, 11, 123 і 4) забезпечують розвиток цього принципу у формі практичних процесуальних гарантій. Це включає рівність учасників процесу, змагальність, гласність, обґрунтованість судових рішень тощо.

Одним із ключових викликів у цій площині є дотримання розумних строків розгляду адміністративних справ. Так, принцип розумності строків розгляду справи адміністративним судом належить до основних базових засад адміністративного процесу. Законодавець чітко визначив поняття розумного строку у п. 11 ч. 1 ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України, де вказав, що це «…найкоротший строк розгляду і вирішення адміністративної справи, достатній для надання своєчасного (без невиправданих зволікань) судового захисту порушених прав, свобод та інтересів у публічно-правових відносинах» [3].

Європейський суд з прав людини неодноразово вказував на цю проблему в контексті України, зокрема в рішеннях «Сілін проти України» (заява № 7338/05, рішення від 13.07.2010), «Смірнова проти України» (заява № 36655/02, рішення від 08.11.2005). Причинами є як надмірне навантаження на суди, так і недосконаліть процедурного законодавства. У цьому контексті доцільним є розгляд можливості розширення сфери застосування спрощеного позовного провадження, передбаченого главою 10 КАС України (Розділ II), а також запровадження процесуальних фільтрів, що унеможливлювали б зловживання правом на звернення до суду через подання очевидно безпідставних позовів.

Крім практики ЄСПЛ, на процесуальні стандарти все більшого впливу набувають і положення директив Європейського Союзу, зокрема щодо цифровізації, доступності та якості судових процедур. Наприклад, Директива (ЄС) 2016/343 про посилення презумпції невинуватості вимагає забезпечення ефективної участі сторін у процесі, що прямо впливає на національну політику щодо доступу до суду в режимі онлайн [4]. Україна, хоча і не є членом ЄС, орієнтується на ці стандарти під час модернізації власного адміністративного судочинства, зокрема через законопроєкти щодо розширення Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи (ЄСІКС) і цифрового документообігу в судах.

Окрему увагу варто приділити трансформації адміністративного процесу в умовах цифровізації правосуддя. Упровадження ЄСІКС покликане забезпечити швидкість і доступність процесу. Водночас судова практика (зокрема постанова ВП ВС від 10.04.2024 у справі №454/1883/22) демонструє наявність ризиків, пов’язаних із неналежним повідомленням сторін, відсутністю повного доступу до матеріалів справи або судових рішень, а також технічними бар’єрами для окремих категорій осіб [5]. Зокрема, відповідно до рекомендацій Ради Європи (Recommendation CM/Rec(2021)6), запровадження цифрових технологій повинно супроводжуватися аудитом доступності, гарантіями прозорості рішень, а також можливістю оскарження рішень, прийнятих із використанням автоматизованих систем [6].

Схожі процеси відбуваються і в правових системах інших держав-членів ЄС. Так, у Федеративній Республіці Німеччині питання цифровізації розглядається в межах Закону про електронні судові та адміністративні процедури (Gesetz zur Förderung des elektronischen Rechtsverkehrs mit den Gerichten, 2013), де чітко встановлено обов’язкові технічні вимоги до електронного зв’язку та захисту даних. У Литві адміністративні суди активно застосовують електронний портал e.teismas.lt, проте поряд з автоматизацією збережено вимогу про надання традиційної альтернативи у разі технічної або соціальної недоступності

платформи (Закон Литовської Республіки «Про провадження в адміністративних справах»). Такі приклади вказують на те, що адаптація європейських стандартів у цифровій сфері потребує гнучких рішень, здатних враховувати різнорівневу спроможність та соціальні виклики.

Належна правова процедура нерозривно пов'язана з незалежністю суду, як інституційною, так і процесуальною. Йдеться про гарантії незмінюваності суддів, справедливий механізм розподілу справ, можливість самостійного вирішення питання про відвід, забезпечення дії принципу res judicata (вирішена справа). У цьому сенсі положення статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод продовжують залишатися ключовим еталоном оцінки якості адміністративного судочинства в європейському правовому просторі.

Підсумовуючи, варто наголосити: ефективна реалізація належної правової процедури в адміністративному судочинстві є обов'язковою умовою не лише виконання Україною євроінтеграційних зобов'язань, а й утвердження національного правопорядку, заснованого на принципах конституційної демократії. Такий підхід дає змогу забезпечити не механічне копіювання правових рішень інших юрисдикцій, а гнучке поєднання національної правової традиції з європейськими правовими стандартами, з урахуванням історичного досвіду, суспільного запиту та функціональної ролі адміністративного суду в системі стримувань і противаги. Водночас збереження національного конституційного балансу вимагає участі українських судів у відкритому європейському судовому діалозі. Це дозволяє не лише переймати кращі практики, а й формувати власні рішення, що враховують національну специфіку й водночас відповідають загальноєвропейському вектору розвитку публічного права.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статей 75, 82, 84, 91, 104 Конституції України (щодо повноважності Верховної Ради України) : Рішення Конституц. Суду України від 17.10.2002 № 17-рп/2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-02#Text

3. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV : станом на 25 трав. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text

4. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/343/ЄС від 9 березня 2016 року про посилення певних аспектів презумпції невинуватості та право бути присутнім на судовому засіданні в кримінальних провадженнях (OB L 65, 11.03.2016, C. 1). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/343/oj/eng

5. Постанова ВП ВС від 10.04.2024 у справі №454/1883/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118520076

6. Recommendation CM/Rec(2021)6 of the Committee of Ministers : of 20.10.2021. URL: https://rm.coe.int/0900001680a4397a

Максимюк О. Д.
к.ю.н., доцент кафедри
теорії права та прав людини
Чернівецького національного університету
ім. Юрія Федьковича (м. Чернівці, Україна)
Настасійчук О. В.
доктор філософії, помічник судді
Чернівецького окружного адміністративного суду
(м. Чернівці, Україна)

ОЦІНКИ І ПРИНЦИПИ В ЮРИДИЧНІЙ МЕТОДОЛОГІЇ К. ЛАРЕНЦА І ТЕОРІЇ ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ Р. АЛЕКСІ

Імена Карла Ларенца і Роберта Алексі асоціюються з проблемами, про які можна сказати, що вони є двома сторонами однієї медалі. Йдеться про питання відповідно оцінки і принципів, які втілюються передусім в поняттях відкритих аксіологічних і деонтологічних норм. Такі норми застосовуються у так званих складних справах (hard cases), які якраз і називаються так тому, що в них потрібно мати справу з відкритою нормативною системою (open texture Харта). Оскільки компетентність юриста не може обмежуватися вмінням застосовувати тільки кодифіковані норми, то все це дозволяє охарактеризувати заявлену тему як актуальну для дослідження.

Підходи до розв’язання поставленої вище проблеми пропонує низка українських авторів. Так, питання відношення аксіологічних і деонтологічних практичних понять досліджувала Н. А. Гураленко, проблеми сучасної теорії юридичної аргументації, в т.ч. і Р. Алексі, порушує Т. І. Дудаш, юснатуралізму – С. П. Рабінович, застосування принципів – О. О. Уварова, універсальної норми для вирішення – В. Г. Савчук. Хоча цей ряд можна продовжити, проте

залишаються відкритими, тією чи іншою мірою, принаймні два питання – про a) відношення аксіологічних і деонтологічних норм в юридичній методології і теорії юридичної аргументації як b) базису для розв'язання проблеми єдино правильного рішення. При відповіді на них, яка пропонується далі, важливе значення, крім публікацій К. Ларенца і Р. Алексі, мають ідеї, сформульовані такими іноземними авторами, як: Р. Дворкін (єдино правильне рішення), Я. Шредер (історія юридичної методології останніх 500 років, включаючи аналіз робіт К. Ларенца та Р. Алексі [1; 2, с. 160-167, 179-185]), Б. Рютерс (критика юриспруденції оцінок), У. Нойманн (історія і розвиток теорії юридичної аргументації) та ін.

Мета досліження – розкрити нормативний (етичний) потенціал оцінок і принципів на прикладі юридичної методології К. Ларенца і теорії юридичного дискурсу Р. Алексі. Вона конкретизується в таких питаннях, що частково перетинаються: що спільне і що відмінне мають юридична методологія К. Ларенца як теорія оцінок і теорія юридичного дискурсу Р. Алексі як теорія принципів; як співвідносяться оцінки і принципи, з одного боку, і аксіологічні і деонтологічні правові норми, з іншого; і як аксіологія права К. Ларенца імплікує єдино правильне рішення у складних справах, а деонтологія права Р. Алексі це заперечує.

Юридична методологія і теорія оцінок К. Ларенца консолідована і підсумована в 1991 році в його «Вченні про методи правової науки» [3], тоді як теорія юридичного дискурсу Р. Алексі побудована в «Теорії юридичної аргументації: теорії раціонального дискурсу як теорії юридичного обґрунтування», яка вийшла друком в 1978 році [4], а його теорія принципів викладена передусім в «Теорії основних прав» 1985 року [5, с. 71-157]. «Вчення про методи» і «Теорія юридичної аргументації» мають ідентичну загальну структуру, оскільки вони містять як історико-критичну, так і систематичну складову. Цікаво і важливо відмітити, що К. Ларенц не тільки згадує про Р. Алексі під час викладу стану дослідження юридичної методології, тобто в

історичному аспекті, але й реципує деякі його ідеї, передусім теорію принципів, яка має доповнити згадану вище теорію оцінок.

Так, в першому випадку, К. Ларенц аналізує творчий доробок Р. Алексі в рубриці «Дискусія про методи в теперішній час», в субрубриці «Топіка і процедура аргументації». Йдеться, зокрема, про так звану тезу про особливий випадок, тобто про те, що юридичний дискурс, на думку Р. Алексі, є особливим випадком загального практичного дискурсу; про претензію на правильність, яку заявляють юридичні твердження, про співвідношення топіки і юридичної аргументації тощо. К. Ларенц, звернув особливу увагу на те, що Алексі не побоявся сказати, що в юридичному дискурсі йдеться про *«правильність нормативних висловлювань»*. Цим він, на думку К. Ларенца, виразно відрізняється від прив'язаних до риторики авторів, як-от Перельмана і Фівега, у яких йдеться тільки про знаходження «прийнятних» для учасників дискусії аргументів, а тому «консенсоздатність» замінює «правильність» [3, с. 153-154].

Якщо додати, що сам Ларенц є автором монографії «Правильне право: основні риси етики права» (1979) [6], то так ми знаходимо перший і основний спільний знаменник для творчості Ларенца і Алексі – йдеться про позитивне ставлення до поняття правильного права взагалі і поняття претензії (права) на правильність зокрема. Другим моментом, який об'єднує К. Ларенца і Р. Алексі, є нормативний, тобто етичний: аксіологічний чи деонтологічний, вимір їхніх теорій. Відрізняються їхні погляди відповідними акцентами.

Так, Р. Алексі пише, наприклад, у статті «Право і правильність», що можна знайти як у авторів, які оспорюють понятійно необхідний взаємозв'язок між правом і мораллю, так й у таких авторів, що відстоюють такий зв'язок, тезу, що право висуває претензію на правильність або справедливість. Отже, стара суперечка між позитивізмом і непозитивізмом може бути продовжена на новій арені, позначеній питанням про значення і наслідки сполученої з правом або висунутої в праві претензії на правильність [7, с. 3]. Це перекликається із позицією К. Ларенца, який писав, як здається, схвально, що уже Штамлер –

автор роботи «Вчення про правильне право» (1902) [8] – усвідомив, що для права є внутрішньо притаманною претензія на «правильність», що означає – на «справедливість», що воно мусить вимірятися тим, як далеко воно виконує цю претензію. У всьому цьому полягають важливі елементи праворозуміння, яке залишає за своєю спиною правовий позитивізм у його всіляких яскравих вираженнях. Тільки на тлі такого праворозуміння потрібно розуміти також сьогоднішню методичну дискусію [3, с. 118].

В другому випадку, тобто в систематичному контексті, К. Ларенц згадує про Р. Алексі якраз в рамках побудови своєї теорії принципів. Так, зазначається, повторюючи основну думку Р. Алексі, що принципи можуть суперечити один одному. Їх здійснення може відбуватися, інакше, ніж здійснення правил, більш-менш вищою мірою. Згідно з Алексі, вони велять, «щоб дещо реалізовувалося відносно правових й фактичних можливостей якомога вищою мірою». Тому у випадку суперечності принципів кожний принцип повинен поступатися перед іншим так, щоб обидва були здійснені «оптимально» («веління оптимізації»). Як широко це трапляється, залежить від рангу відповідного правового блага й потребує знову зважування благ. При цьому йдеться, врешті-решт, про значущість окремих принципів у рамках системи таких принципів [3, с. 475].

Підсумувати викладене вище, можна словами Р. Алексі про те, що «теорія принципів – це теорія цінностей, очищена від хистких припущень» [5, с. 18]. Якщо взяти до уваги, що поняття цінності тут pars pro toto говорить насправді про оцінки, то тезу Алексі можна сформулювати і так: «теорія принципів – це теорія оцінок, …». Для розкриття такої констатації потрібно докладніше досліджувати питання про відношення оцінок, в т.ч. цінностей, і принципів в контексті поділу правових норм на аксіологічні та деонтологічні норми.

Список використаних джерел:

1. Schröder J. Recht als Wissenschaft. Geschichte der juristischen Methodenlehre in der Neuzeit (1500-1990). Bd. 1 1500-1933. 3., überarb. und wesentlich erw. Aufl. München : C.H. Beck, 2020. XX, 511 S.

2. Schröder J. Recht als Wissenschaft. Geschichte der juristischen Methodenlehre in der Neuzeit (1500-1990) Bd. 2 1933-1990. 3., überarb. und wesentlich erw. Aufl. München : C.H. Beck, 2020. XVIII, 347 S.

3. Larenz K. Methodenlehre der Rechtswissenschaft. 6., neu bearb. Aufl. Berlin etc. : Springer, 1991. XVIII, 494 S.

4. Alexy R. Theorie der juristischen Argumentation : die Theorie des rationalen Diskurses als Theorie der juristischen Begründung. Frankfurt am Main ; Göttingen, 1978. 396.

5. Alexy R. Theorie der Grundrechte. 1. Aufl. Baden-Baden : Nomos-Verlagsgesellschaft, 1985. 548 S.

6. Larenz K. Richtiges Recht Grundzüge einer Rechtsethik. München : Beck, 1979. 207 S..

7. Alexy R. Recht und Richtigkeit // The reasonable as rational? On legal argumentation and justification ; Festschrift for Aulis Aarnio / ed. by Werner Krawietz ... Berlin : Duncker und Humblot, 2000. S. 3-19.

8. Stammler R. Die Lehre von dem richtigen Rechte. Berlin : Guttentag, 1902. VIII, 647 S.

Andrei Marcenko

asistent universitar al Departamentului de Drept Procedural

Universitatea națională din Cernăuți

(o. Cernăuți, Ucraina)

SCHIMBAREA STANDARDELOR ÎN PROCEDURA PENALĂ: O PRIVIRE ASUPRA EVENIMENTELOR ISTORICE DIN PRACTICA CURȚII EUROPENE A DREPTURILOR OMULUI

Istoria dreptului penal este fascinantă. Regulile și procedurile care guvernează sistemul de justiție penală s-au schimbat semnificativ de-a lungul timpului. În trecut,

standardele erau diferite și mai puțin stricte. Astăzi sunt mai exacte și mai respectate. Aceste modificări au făcut posibilă o mai bună protecție a drepturilor persoanelor. Pentru a înțelege această evoluție, trebuie să ne adâncim în trecut, să observăm prezentul și să luăm în considerare viitorul. Ajută la evaluarea cât de departe am ajuns și la prezicerea schimbărilor viitoare. Deci, sunteți gata să călătoriți înapoi în timp în lumea dreptului penal?

Sub influența directă a Convenției europene asupra omului

Drepturile și jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, dreptul procesual penal și procesul penal sunt îmbogățite cu elemente moderne corespunzătoare nevoilor sistemului judiciar și ale societății în ansamblu. Una dintre acestea este posibilitatea modificării calităților procedurale în primul rând datorită unei realități practice: din momentul sesizării cauzei până la rezultatul final al unei condamnări, părțile și justițiabilii sau organele judiciare trebuie să decidă ce calitate procesuală are o anumită persoană la un moment dat, în funcție de aspectele specifice ale cauzei la momentul respectiv, care aspecte procesuale ale cauzei se pot schimba în cazul în care o nouă situație procedurală impune astfel. Acest fapt a fost evidențiat și de Curtea Constituțională în două decizii, care, însă, nu au fost transpuse integral prin modificările legislative intervenite, care din acest motiv nu sunt pe deplin în concordanță cu Convenția Europeană a Drepturilor Omului și cu jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, care impune ca soluție o intervenție legislativă structurală și mai amplă [3].

De-a lungul anilor, dreptul a suferit o evoluție constantă, în special în domeniul procedurii penale. Standardele s-au schimbat pentru a se adapta la nevoile unei societăți în continuă schimbare. Dacă te uiți la dezvoltarea istorică a acestor proceduri, poți găsi o transformare serioasă. Odată rigide și stricte, aceste proceduri au adoptat treptat o abordare mai flexibilă, axată pe drepturile individuale. Graficele și exemplele specifice fac ca aceste modificări să fie mai tangibile și mai ușor de înțeles pentru toată lumea. Înțelegerea acestor schimbări nu este doar o chestiune pentru avocați. Podcasturile interesante cu experți în istorie juridică, precum și webinariile

cu avocați, oferă o perspectivă mai largă asupra acestei evoluții. Infograficele captivante pot ajuta, de asemenea, la vizualizarea acestor schimbări într-un mod mai intuitiv. În mod similar, un buletin informativ regulat cu analize de experți și actualizări despre cele mai recente evoluții vă ajută să fiți la curent. Pe scurt, obiectul procedurilor penale a suferit transformări semnificative de-a lungul timpului, reflectând schimbările sociale și culturale din societatea noastră. O privire atentă asupra acestei evoluții istorice dezvăluie nuanțele sistemului nostru juridic modern.

Egalitatea procesuală între părțile procesului penal se realizează în contextul fundamentării pozițiilor opuse, care este de natură contradictorie tipică procesului penal, prin sprijinirea urmăririi penale de către procuror sau victimă și inculpat, cu ajutorul sau în persoana unui avocat care își exercită dreptul la apărare - independent sau împreună cu partea răspunzătoare civilă.

Dreptul la un proces echitabil, garantat de articolul 6 § 1, impune ca orice cauză să fie judecată de un „tribunal independent și imparțial" instituit de lege. Există o strânsă legătură între conceptele de independență și imparțialitate obiectivă. Din acest motiv, Curtea ia în considerare adesea aspectele legate de conformitatea acestora în comun [2].

Importanța deosebită a dreptului la apărare al tuturor părților în procesul penal, potrivit Curții Europene, constă în reglementarea detaliată a acestuia în cadrul principiului unui proces echitabil. Curtea Europeană subliniază că „prezența personală a acuzatului în instanță nu trebuie confundată cu posibilitatea, recunoscută de articolul 6 § 3 litera (c), de legitimă apărare. Astfel, chiar dacă dreptul tuturor părților de a participa la dezbaterea unei cauze nu este menționat în mod expres în articolul 6, rezultă din scopul și obiectul acelui text în ansamblu: dreptul tuturor părților la un proces echitabil."

Curtea Europeană mai arată că prezența învinuitului la ședință este esențială pentru buna soluționare a cauzei în sensul că instanța trebuie să examineze nu numai personalitatea învinuitului și starea de spirit a acestuia la momentul săvârșirii infracțiunii pentru care este adus în fața instanței, ci și motivele activității sale

infracționale, iar „aceste aprecieri au o greutate substanțială în hotărârea care urmează să fie pronunțată în justiție, precum și în prezența celorlalte aprecieri; victime, civili sau cei care răspund civil, împreună cu apărătorii acestora” [1].

Astfel, decizia Curții de Apel de retrimitere a cauzei în vederea rejudecării, astfel încât atât părțile vătămate, cât și învinuitul să poată fi audiate direct, să poată fi folosite toate mărturiile și probele științifice, atât pentru cât și împotriva acestora, urmând ca apoi să se pronunțe asupra unei sentințe de vinovăție, a achitării sau încetarea procesului penal în funcție de aprecierea probelor din dosar și dispoziție din dosarul european 5, care a dat efect la dosarul european. privind dreptul la un proces echitabil, precum și principiile dreptului procesual intern care reglementează dreptul la apărare al tuturor părților.

În ultimii ani, s-au produs multe schimbări în procesul penal. În anticiparea acestor schimbări, scopul este de a rămâne informat cu privire la evoluțiile viitoare. Există instrumente și sfaturi adecvate pentru aceasta. În plus, înțelegerea impactului acestor modificări asupra cazurilor individuale se realizează prin consultare individuală. În cele din urmă, un buletin informativ regulat oferă știri și actualizări despre aceste proceduri.

Înțelegerea acestor proceduri și a impactului lor este simplă și simplă. De exemplu, analiza modificărilor recente și a impactului acestora este realizată cuprinzător, cu exemple specifice. Așadar, viitorul dreptului comun este privit cu un ochi proaspăt, anticipând schimbările care vor interveni în procedura penală.

Concluziile ce se pot desprinde până acum sunt următoarele: regula este că schimbarea calităţilor procesuale poate avea loc într-o cauză penală şi doar cu titlu de excepţie, când legea procesuală stabileşte în mod expres; schimbarea nu poate avea loc între anumite calităţi procesuale, fiecare persoană fiind tratată prin prisma drepturilor şi obligaţiilor aferente calităţii procesuale pe care o are la un anumit moment dat în acea cauză; schimbarea calităţii procesuale are de regulă un caracter reversibil, excepţiile fiind deduse din cadrul legal sau impuse în practica judiciară, de obiectul şi caracteristicile cauzei penale; schimbarea calităţilor procesuale se

caracterizează prin succesivitate, iar nu concomitenţă, dobândirea unei alte calităţi procesuale de către o persoană atrage încetarea celei anterioare, concomitenţa calităţilor procesuale existând numai atunci când este prevăzută expres de legea procesuală [3].

Prin urmare, procesul legal pentru guvern este o garanție constituțională că acțiunile guvernului nu-și vor afecta cetățenii într-un mod crud. În contextul modern, procesul echitabil al legii impune ca toate instanțele să acționeze în conformitate cu un set clar definit de standarde menite să protejeze libertatea personală a individului și a cetățeanului.

Lista de resurse științifice:

1. Affaire Kremzow c. Autriche. Requête no12350/86 URL: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-62386

2. Case of Findlay v. the United Kingdom. Application no. 22107/93 URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58016

3. Crişan E.G. Consecinţele schimbării calităţii procesuale penale prin raportare la jurisprudenţa Curţii Constituţionale şi a Curţii Europene a Drepturilor Omului. Acta Univ. Sapientiae, Legal Studies, Special Issue (2024) 15–35 URL: https://acta.sapientia.ro/content/docs/02-690750.pdf

Мельниченко Владислав Сергійович
Головний спеціаліст юридичного відділу Департаменту
управління активами Запорізької міської ради
(м. Запоріжжя, Україна)

СУЧАСНИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ В УМОВАХ ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОГО ПРАВА

Наприкінці другого десятиліття незалежності українське суспільство постало перед низкою гострих проблем у багатьох сферах життя країни: ознаки хронічної нестійкості демократії, відсутність потенціалу для розширеного відтворення в межах наявної моделі економічного розвитку, кризові тенденції у вітчизняному культурному просторі. Зазначене свідчить про вичерпаність пострадянської матриці розвитку країни, сутність якої полягала в механічному поєднанні інституціональних зразків країн розвинутої демократії з радянськими суспільними інститутами, практиками та цінностями. Результатом цього стало формування гібридних форм, які суттєво ускладнюють дальшу демократизацію українського суспільства, його економічний та культурний розвиток.

Звідси, Україна потребує кардинальних змін у різних сферах суспільного життя, здійсенню яких, зокрема, покликані сприяти конституційні реформи. Їх стратегічною метою є формування нової системи суспільних відносин, трансформація ціннісних засад життя українського соціуму. Очікувані зміни, у свою чергу, потребують інституціоналізації — ключове значення тут належить Конституції як Основному Закону України [1, с. 5].

Ми пишемо Конституцію на віки — не втомлювався повторювати голова робочої групи першої Конституційної комісії, корифей української юридичної науки Л.Юзьков [2, с. 23].

Як зазначив В. Шаповал, українська Конституція 1996 року була розроблена й ухвалена як Основний Закон держави, а не громадянського суспільства [3]. В

якості Основного Закону на транзитний період Конституція України виявилася цілком придатною. Проте, протягом 16 років свого інтенсивного застосування вона майже вичерпала притаманні їй позитивні регулятивні властивості.

Конституція 1996 року була розрахована на посттоталітарну державу й суспільство, але виявилася функціонально недосконалою в умовах ширшої політичної свободи, економічного ринку й зростаючої активності громадянського суспільства.

Шукаючи відповіді на запитання, чому ми змінюємо Конституцію і в який спосіб це робити, які сутнісні та ситуативні чинники впливають на конституційні перетворення, які уроки з цього можна винести, як конституційні зміни мають кореспондуватися з іншими суспільними реформами, перш за все, на наш погляд, варто звернути увагу на проблеми власне конституційного транзиту в новітній історії України [1, с. 6].

Зазначимо, що протягом більше ніж двох десятиліть розвитку конституційної транзитології в якості кінцевого результату “переходу”, зазвичай , постулював той або інший різновид демократичного устрою, тоді як дійсність показала, що цей результат рідко досяжний. Але фіаско ілюзій транзитологічної телеології аж ніяк не означає руйнування самої предметної галузі порівняльних досліджень сучасних конституційних трансорфмацій [4, с. 64].

Підбиваючи висновки, слід зазначити, що у контексті вищенаведеного, категорію “конституційний транзит” як умова єпропеїзації сучасного українського права варто розглядати як стан переходу конституціоналізму Української держави, з одного стану до іншого, викликаного необхідністю зближення національного конституційного законодавства із правом Європейського союзу. Зазначимо, що такий стан переходу, його проходження не є однолінійним процесом, а може носити багатовекторний характер розвитку. Тобто конституційний транзит може охоплювати усі типи перехідних станів конституціоналізму з точки зору суттєвої зміни їх характеру: не тільки від

авторитаризму до демократії, але, навпаки, у відповідності з національними соціокультурними й політичними особливостями, цінностями, звісно, із врахуваннями передових наукових світових досягнень.

Список використаних джерел:

1. С.О Янішевський О.А Фісун. Проблеми конституційного транзиту в Україні. Київ : НІСД, 2011. 52 с.

2. Писаренко С. Ми пишемо конституцію навіки. 3-тє вид. Віче, 2010.

3. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн: підручник. Київ : Артек, Вища шк., 1997. 611 с.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про внесення змін до Конституції України" від 8 грудня 2004 року N 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України). *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10#Text (дата звернення: 20.05.2025).

Миронова Галина

докторка юридичних наук,

завідувачка лабораторії медичного права України та ЄС,

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва

імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної Академії правових наук України

(м. Київ, Україна

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА АЛЬТЕРНАТИВНУ (НЕВІЙСЬКОВУ) СЛУЖБУ В УМОВАХ ОБОРОННОЇ ВІЙНИ

З початком повномасштабної агресивної війни 24 лютого 2022 року в Україні припинили визнавати відмову від військової служби з релігійних

переконань, з цього часу не було задоволено жодної заяви про проходження альтернативної (невійськової) служби. З 2023 року було посилено політику обов'язкового військового обліку та призову, а відмова від військової служби стала трактуватися як кримінально каране діяння – ухилення від мобілізації. Ця проблема, будучи прихованою на початку війни, продовж часу стає все більш актуалізованою та соціально резонансною.

Очевидно, що суспільство, яке в цілому втомилося від тривалої виснажливої війни, втрачає толерантність та як наслідок більш гостро реагує на прояви відмови від участі в справедливій оборонній війні з боку представників маргінальних релігійних груп. Як зазначено у щорічній доповіді Управління Верховного комісара з прав людини ООН щодо ситуації з правами людини в Україні, «протягом звітного періоду УВКПЛ задокументувало п'ять випадків, коли чоловіки, які намагалися реалізувати своє право на сумлінну відмову від військової служби з міркувань совісті, були примусово направлені на військову службу та переведені до військового навчального центру. Усі вони зазнали свавільного затримання на строк від двох до чотирьох днів військовослужбовцями, відповідальними за призов та мобілізацію» [1, с. 23].

Правова оцінка ситуації обтяжена важким моральним та політичним контекстами, уникнути впливу яких не вдалося навіть Верховному суду України.

Відповідно до ст. 65 Конституції України [2] та ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [3] захист вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком громадян України. У ст. 35 Конституції України передбачено, що у разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою. Відповідно до Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу» [4] альтернативна служба є службою, яка запроваджується замість проходження

строкової військової служби і має на меті виконання обов’язку перед суспільством (ст. 1).

Правові позиції Верховного суду України у категорії справ «ухилення від призову на військову службу під час мобілізації» протягом 2023 – 2025 років поступово змінювалися. У Постанові колегії суддів Другої судової палати ККС від 25.05.2023 р. [5] наголошено на відсутності доведення у діях засудженого складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 336 Кримінального кодексу України, оскільки не було доведено мотиву на ухилення від призову. Судом було постановлено, що судові рішення щодо засудженого підлягають скасуванню, він має бути звільнений з-під варти негайно.

У Постанові колегії суддів Першої судової палати ККС [6] від 02.05.2024 р. суд визнав правильною кримінально-правову кваліфікацію дій особи як ухилення від призову за мобілізацією за ст. 336 КК України та, зокрема, зазначив, що гарантоване ст. 9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод право сповідувати свою релігію або переконання в аспекті можливості сумлінної відмови від військової служби не є абсолютним, а може бути обмежене виключно для цілей та у спосіб, що зазначені в ч. 2 цієї статті. Критеріями правомірності відповідного обмеження є: законність; легітимна мета – інтереси громадської безпеки, необхідність охорони публічного порядку, здоров’я чи моралі, а також захист прав і свобод інших осіб; пропорційність, що окреслює межі правомірного втручання у право й дозволяє здійснення його лише тією мірою, якою це необхідно для досягнення зазначених вище законних цілей.

У постанові колегії суддів Першої судової палати ККС від15.04.2025р. [7] наведено принципово нову правову позицію Верховного суду України щодо неможливості проходження альтернативної (невійськової) служби під час мобілізації. Зокрема, у постанові зазначено, що строкова військова служба та військова служба за призовом під час мобілізації, на особливий період це два самостійні види військової служби і Законом України «Про альтернативну

(невійськову) службу» альтернативна служба запроваджується замість проходження саме строкової військової служби, тобто заміна військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період на альтернативну (невійськову) службу, цим Законом не встановлена. У воєнний час, під час мобілізації і оборонної війни обов'язок захисту України, яка зазнала агресивного нападу з боку Російської Федерації, покладається на всіх громадян України незалежно від їхнього віросповідання.

Наразі Конституційним судом України було розпочато розгляд справи за конституційною скаргою Зелінського Д. Б., який звернувся до КСУ з клопотанням перевірити на відповідність частині четвертій ст. 35 Конституції України частину першу ст. 1 Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу». Автор клопотання вважає, що норма частини четвертої ст. 35 Конституції України стосується виконання військового обов'язку в цілому. Тобто альтернативна (невійськова) служба має запроваджуватись замість проходження всіх видів військової служби, а не лише строкової; однак положення Закону передбачають заміну альтернативною (невійськовою) службою лише строкової військової служби, якої в Україні на сьогодні не існує, це повністю унеможливлює реалізацію конституційного права, що передбачене частиною четвертою ст. 35 Конституції України, та є таким, що не відповідає Конституції України.

Другий сенат 23 жовтня 2024 року на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розпочав розгляд справи за конституційною скаргою Зелінського Д. Б. У грудні 2024 року виконувач обов'язків голови Конституційного Суду України звернувся до Європейської комісії за демократії через право (Венеційської Комісії) з проханням надати висновок щодо альтернативної (невійськової).

15 березня Венеційська комісія надала консультативний висновок Amicus curiae [8], згідно з яким за жодних обставин сумлінний відмовник від військової служби не може бути зобов'язаній носити або використовувати зброю, навіть

для самооборони країни. Зокрема, у п. 72 Amicus curiae зазначено: Венеційська комісія вважає, що сама природа сумлінної відмови від військової служби передбачає, що її не можна повністю виключати під час війни, хоча держави мають обмежену свободу розсуду, особливо у випадку загальної мобілізації.

Відсилка поважної європейської інституції до аргументу особливої «природи сумлінної відмови» є стрижнем для правової кваліфікації такого права та для обґрунтування необхідності його забезпечення у суспільстві, орієнтованому на європейські цінності. Адже ключова вихідна проблема стосується самої можливості та підстав обмеження суб'єктивних прав з немайновим змістом, які мають правову природу абсолютних прав людини. Слід зауважити, що сама ідея охорони абсолютних суб'єктивних прав та їх гарантований державою захист, є надбанням європейської цивілізації та цінністю найвищого рівня. Правова природа таких прав та благ, що ними охороняються, володіє виразною специфічністю, яка пов'язана із їхньою невіддільністю від самою особистості людини, її гідності, совісті, моральної автономії. Закріплення у нормах позитивного права такої виключної специфічності правової природи конституційних прав, які належать до абсолютних суб'єктивних прав з немайновим змістом, свідчить про розуміння суспільством щільного зв'язку між людиною та її правами та спрямована на охорону самої людської екзистенції в її безпосередньому вираженні. Саме тому фактично неможливо обмежити право на відмову від військової служби з міркувань совісті, адже неможливо юридичними нормами обмежити саму совість.

Таким чином, дотримання конституційного права на альтернативну (невійськову) службу в умовах оборонної війни – це справжнє випробовування для суспільства на його цивілізаційність та демократичність. Наразі в Україні триває загальний суспільний дискурс щодо збалансування приватних прав та публічного інтересу, який зачепив і пересічних громадян, і науковців, і високі судові інституції та набув нового поштовху у контексті викликів та загроз безпеці та існуванню країни.

Список використаних джерел:

1. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні. 1 вересня–30 листопада 2024 року. ООН. Права людини. Управління Верховного комісара. 28 с. https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2025-01/2024-12-31%20OHCHR%2041st%20periodic%20report%20on%20Ukraine_UKR.pdf

2. Конституція України від 28.06.1996 № 255к/96-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

3. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 року № 2232-XII. *Верховна Рада України. Законодавство*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text

4. Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу» від 12 грудня 1991 року № 1975–XII. *Верховна Рада України. Законодавство*. URL:

5. Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС у справі № 344/7666/22 від 25 травня 2023 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111036767

6. Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС у справі № 344/12021/22 від 02 травня 2024 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118893514

7. Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС у справі № 573/406/24 від15 квітня 2025 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/126906863

8. Ukraine Amicus curiae brief on alternative (non-military) service. *Adopted by the Venice Commission at its 142nd Plenary Session* (Venice, 14-15 March 2025). URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2025)006-e

Остафійчук Людмила
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)

ПЕРСПЕКТИВИ СУДОВИХ РОЗГЛЯДІВ ТИПОВИХ СПРАВ ЗА ДОПОМОГОЮ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Сучасна судова система стикається із проблемами, які можна вирішувати за допомогою технологій штучного інтелекту (далі – ШІ). Розглянемо такі перспективи на прикладі типових та зразкових справ в адміністративному судочинстві. Наш вибір на вказаний вид судочинства не випадковий, адже, на практиці, величезний обсяг типових справ (особливо у спорах із органами Пенсійного фонду України) зумовлює невиправдане перевантаження адміністративних судів, що призводить до затягування строків розгляду судових справ та збільшення судових витрат. Навіть наявність рішення Верховного Суду за результатами розгляду зразкової справи не зупиняє суб'єктів владних повноважень від прийняття подібних протиправних рішень, які в подальшому скасовуються адміністративними судами, як і від подальшого безперспективного апеляційного оскарження рішень адміністративних судів постановлених на користь громадян. На жаль, ніхто не цінує час суддів адміністративних судів, які могли б приділити більше уваги іншим адміністративним справам, як і не підраховує витрати, які безпідставно несе суб'єкт владних повноважень за рахунок бюджетних коштів.

У рішенні за результатами розгляду зразкової справи Верховний Суд викладає правовий висновок щодо застосування норми права (ч. 3 ст. 291 КАС України), який підлягає беззастережному подальшому застосуванню судами апеляційної та першої інстанції у типових справах. Сам факт прийняття

Верховним Судом ухвали про розгляд однієї із типових справ як зразкової вже засвідчує масовість тотожних справ, які перебувають на розгляді у судах нижчих інстанцій.

Ознаки типових справ наведено у КАС України. Зокрема, пункт 22 частини першої статті 4 КАС України визначає типові адміністративні справи як «адміністративні справи, відповідачем у яких є один і той самий суб'єкт владних повноважень (його відокремлені структурні підрозділи), спір у яких виник з аналогічних підстав, у відносинах, що регулюються одними нормами права, та у яких позивачами заявлено аналогічні вимоги» [1].

Особливі вимоги до судових рішень, які приймаються у зразковому провадженні, встановлені КАС України «до ухвали про відкриття провадження у зразковій справі та до рішення суду, ухваленому за результатами розгляду зразкової справи, передбачені в ч.ч. 8, 10 ст. 290 КАС України, в яких обов'язково зазначаються ознаки типових справ, а у рішенні суду ще обставини зразкової справи, які обумовлюють типове застосування норм матеріального права та порядок застосування таких норм та обставини, які можуть впливати на інше застосування норм матеріального права, ніж у зразковій справі» [2, с. 667].

Тому, коли за допомогою рішення за результатами розгляду зразкової справи Верховний Суд якісно усуває правову проблему і фактично роз'яснює як потрібно застосовувати норму закону, всі громадяни, кого це стосується, мають очікувані сподівання щодо вирішення їх аналогічного питання аналогічним чином. В цьому контексті варто згадати положення статті 24 Конституції України, яка проголошує, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом [3]. Отже, врахування висновків, викладених у судових рішеннях, ухвалених Верховним Судом за результатами розгляду зразкових справ, є важливим інструментом для забезпечення послідовності, ефективності та передбачуваності судової практики в однотипних спорах.

Використання технологій ШІ у судових розглядах типових справ має значні перспективи і може суттєво їх оптимізувати. Наприклад, у типових справах, по яких прийнято рішення Верховного Суду за результатами розгляду зразкової справи, можна запровадити автоматизацію таких процесів: 1) заповнення позовної заяви за формою, в якій обов'язково слід передбачити вказівку на реквізити рішення Верховного Суду за результатами розгляду зразкової справи та сукупність таких типових ознак справи, як: відповідачем є один і той самий суб'єкт владних повноважень (його відокремлені структурні підрозділи); спір виник з аналогічних підстав; спір виник у відносинах, що регулюються одними нормами права; позивачем заявлено аналогічні вимоги; 2) ідентифікація сторін, аналіз вхідних даних щодо виявлення ознак типової справи, її класифікація; 3) остаточне генерування позовної заяви за типовою формою на основі вхідних даних; 4) генерування проєкту скороченого судового рішення, яке за формою і змістом повинно містити вступну і резолютивну частини, передбачені статтею 246 КАС України, і, крім цього, у ньому додатково має бути зазначено рішення Верховного Суду за результатами розгляду зразкової справи; 5) передача проєкту судового рішення судді адміністративного суду для перевірки, коригування (за потреби) та остаточного його ухвалення або відхилення.

Слід визнати, що ефективність запропонованого алгоритму розгляду типових справ за допомогою технологій ШІ напряму залежить від якості вхідних даних. Завідомо неправдиві або неповні вхідні дані можуть призвести до несправедливих або помилкових рішень. З іншого боку, за допомогою такого алгоритму дій ефективність роботи судів може підвищитися, а також буде забезпечена передбачуваність судових рішень у типових справах. ШІ мають великий потенціал й щодо зменшення судових витрат та витрат на утримання апарату суду. Однак, для впровадження запропонованих технологій ШІ у судовий процес необхідно провести масштабні роботи зі зміни законодавчої бази, створення відповідного програмного забезпечення, провести

навчання та перекваліфікацію персоналу апарату суду, забезпечити безпеку інформаційних даних.

Це складний, але перспективний шлях, який може значно покращити функціонування судової системи в цілому, у тому числі й за допомогою поширення таких технологій на розгляд судових справ у яких щодо застосування норм права наявні висновки, викладені у постановах Верховного Суду, які, згідно частин 5, 6 статті 13 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [4] мають обов'язковий характер для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права та враховуються іншими судами при її застосуванні.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n11305

2. Ostafiichuk L. Model decision as a model of judicial precedent in administrative judiciary of Ukraine. Topical Issues of Procedural Law in Ukraine : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2025. 920 p. P. 655-680.

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4761

4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text

Паскар Ауріка Лазорівна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна(

ЕЛЕКТРОННЕ СУДОЧИНСТВО ЯК ЕЛЕМЕНТ НАЛЕЖНОЇ ПРАВОВОЇ ПРОЦЕДУРИ: ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Категорія «правова (справедлива) процедура (fair procedure -англ.) розглядається як невід'ємна частина законності та верховенства права, що встановлює юридичні вимоги щодо правильності та обґрунтованості прийняття рішень будь-яким органом публічної влади [1, п. 55]. В аспекті судочинства та діяльності органів судової влади належна правова процедура є гарантією справедливого судового розгляду і становить один з ключових конституційних принципів. Кожна людина має можливість і гарантоване право звертатися до суду для оскарження рішень, дій чи бездіяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [2, ст. 55]. Дане право є ключовим елементом належної правової процедури, яка, у свою чергу, входить до змісту принципу верховенства права. Воно означає, що будь-яке втручання органів влади у права і свободи особи повинно бути не лише правомірним, але й здійсненим із дотриманням чітко визначених процедурних гарантій: доступу до суду, змагальності сторін, прозорості процесу та обґрунтованості судового рішення тощо.

Ефективний захист прав, свобод та інтересів громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб від протиправних дій або бездіяльності органів влади забезпечується шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин.

Положення адміністративного процесуального законодавства встановлюють, що саме це і є головним завданням адміністративного судочинства [3, ст. 2]. Дане завдання прямо реалізує вимоги належної правової процедури оскільки, такий підхід гарантує не лише формальний доступ до правосуддя, а й реальну можливість особи захистити свої права в умовах процедурної рівності з державою як стороною спору.

Сучасні правові та соціальні реалії вказують на те, що традиційна система адміністративного судочинства має низку обмежень, зокрема, труднощі з фізичним доступом до суду, витрати часу і коштів, а також низький рівень цифрової грамотності у певних категорій населення. У цьому контексті впровадження електронного судочинства виступає як важливий інструмент забезпечення конституційного права на доступ до правосуддя та реалізацію принципів належної правової процедури.

Електронне судочинство (e-justice) — це комплекс заходів, що забезпечують проведення судових проваджень із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. До них належать електронний обмін документами між учасниками судового процесу та судом, звернення до суду в електронній формі, проведення судових засідань у режимі відеоконференції, забезпечення доступу до тексту судових рішень тощо. В Україні системи електронного судочинства розвиваються в межах Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), зокрема за допомогою модуля «Електронний суд». Згідно законодавчих положень «Електронний суд» є ЄСІТС, що забезпечує електронний документообіг між учасниками судового процесу, судами та Вищою радою правосуддя, а також надає можливість отримання інформації щодо стану та результатів розгляду відповідних матеріалів [4, п. 24].

З точки зору належної правової процедури, електронне судочинство відіграє важливу роль у забезпеченні ключових принципів справедливого та ефективного правосуддя. Насамперед, воно сприяє підвищенню доступності

судових послуг. Серед основних переваг електронного судочинства зазначаються: підвищення швидкості та ефективності розгляду справ завдяки електронному документообігу; економію часу і коштів через можливість подачі документів онлайн без необхідності особистого відвідування суду; зручність для учасників процесу, зокрема участь у засіданнях дистанційно; доступність для осіб з інвалідністю; прозорість судового процесу через відкритість інформації; а також екологічність завдяки зменшенню використання паперових носіїв [5, 210]. З огляду на це, електронне судочинство є не лише технологічним нововведенням, а й реальним механізмом удосконалення адміністративного правосуддя в контексті принципів належної правової процедури.

Попри явні переваги та досягнення у цифровізації, судова система досі має низку недоліків. Електронні сервіси не повністю впроваджені та функціонують належним чином в усіх судах; спостерігаються технічні проблеми з ідентифікацією та доступу користувачів; велика кількість осіб має обмежений доступ до інтернету або низьку цифрову грамотність; не всі судді й працівники судів достатньо підготовлені для роботи з новими технологіями тощо. Однак, не можливо не відмітити, що реалії пандемії COVID-19 та широкомасштабне вторгнення, значно пришвидшили цифровізацію судових процесів, у тому числі й адміністративного судочинства. Відмічається, що у зв’язку з повномасштабною війною, розв’язаною Російською Федерацією проти України, особливої актуальності набуло електронне судочинство [6, 231]. Воєнні дії значно ускладнили доступ до правосуддя традиційним шляхом, тому електронне судочинство стало важливим інструментом для безперебійної роботи судової системи. Воно дозволяє брати участь у засіданнях дистанційно, залишаючись у безпеці, економить час і кошти, а також розширює можливості доступу до суду для вразливих категорій населення. Цифрові технології забезпечують ефективність і доступність правосуддя навіть в умовах війни.

Кодекс адміністративного судочинства України передбачає, що в судах впроваджено ЄСІТС, яка відіграє важливу роль у цифровій трансформації судочинства. Вона забезпечує централізований облік і обробку процесуальних документів, а також організовує комунікацію між усіма учасниками судового процесу в електронному форматі. Усі позови, заяви, скарги та інші процесуальні документи, направлені суду, обов'язково реєструються в системі в день їхнього надходження. Розподіл справ між суддями також відбувається автоматично, за допомогою спеціального механізму, вбудованого в ЄСІТС, що забезпечує прозорість і неупередженість цього процесу. Система дозволяє обмінюватися документами в електронному вигляді як між судами, так і між судом та учасниками процесу. Крім того, вона підтримує проведення судових засідань у форматі відеоконференції, що особливо важливо для віддалених учасників. Для кожного користувача передбачено електронний кабінет — персональний інтерфейс, через який можна переглядати матеріали справ, надсилати документи, отримувати повідомлення від суду тощо. Доступ до кабінету здійснюється після проходження електронної ідентифікації за допомогою кваліфікованого електронного підпису або інших засобів, що дозволяють точно встановити особу [3, ст. 18]. Таким чином, ЄСІТС створює зручні умови для розгляду судових справ в електронному форматі. Завдяки їй можна обійтися без паперових документів і не завжди потрібно приходити до суду особисто.

Отже, електронне судочинство є не лише технічним нововведенням, а й ключовим елементом реалізації конституційного права на доступ до справедливого судового розгляду. У адміністративному процесі воно відкриває нові можливості для підвищення ефективності судочинства, забезпечення прозорості та доступності правосуддя для всіх верств населення. Водночас, для повноцінного впровадження необхідно подолати існуючі технічні, правові та соціальні бар'єри, орієнтуючись на європейські стандарти і практики.

***Список використаних джерел*:**

1. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 25 липня 2019 року у справі № 826/13000/18. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/83331117

2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-вр. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text

4. Положення про підсистему «Електронний суд» Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи затверджено рішенням Вищої ради правосуддя від 17 серпня 2021 року № 1844/0/15-21. — URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text

5. Скочиляс-Павлів, О.В. Сучасний стан електронного судочинства в Україні. Київський часопис права. № 1. 2024. С. 207-212.

6. Герич А.Й. Доступ до адміністративного правосуддя під час війни. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». № 12. 2022 р. С. 227-232.

Петришин Олександр Віталійович

доктор юридичних наук, професор,

академік Національної академії правових наук України,

виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України

(м. Київ, Україна)

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД – ОДНЕ З КЛЮЧОВИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Колишній британський лорд-суддя та один із найбільш авторитетних фахівців у царині верховенства права Том Бінґем називає право на справедливий судовий розгляд „засадничим та абсолютним правом“,

підкреслює, що це право є найбільш характерною ознакою та „першорядною вимогою верховенства права“.[1] На цьому варто наголосити, оскільки у такий спосіб проблематика верховенства права переходить із сфери теоретичного дискурсу, яка разом з його нормативним підґрунтям є необхідною умовою, в площину практичної юриспруденції, передовсім, судової практики**,** що зрештою і виступає реальною гарантією засадничих людських прав. Саме судочинство, як зазначається у рішенні Конституційного Суду України від 18 червня 2020 року № 5-р(II)/2020, покликано забезпечувати дієвість верховенства права та його ефективність.

Важливим є те, що вимоги справедливості судового розгляду поширюються стосовно його сторін, що знаходить своє відображення у забезпеченні рівності учасників судового процесу, змагальності та наданні ними своїх доказів. Принциповим постає питання щодо незалежності і безсторонності суду і суддів, що виводить цю проблематику за межі формально-юридичних критеріїв. Сучасною вимогою до судового розгляду є публічність судочинства, принаймні, з огляду на певні застереження, зазначені у міжнародних документах з прав людини. У кримінальному проваджені задля гарантування справедливості судового рішення першочергової ваги набуває принцип презумпції невинуватості.

На універсальному рівні зазначене право було визначене статтею 10 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року, відповідно до якої кожна людина, для визначення її прав та обов’язків і для встановлення обґрунтованості пред’явленого їй кримінального обвинувачення, має право, на основі повної рівності, на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом.

Це право знайшло своє закріплення у статті 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року, в якій його зміст

---

[1] Том Бінґем. Правовладдя/за заг. ред. Сергія Головатого; переклад з англ. В. Кастеллі та Д. Шкрьоби. – Київ: 2024. С. 90, 97.

розширили, визначивши гарантії забезпечення справедливого судового розгляду: передовсім всі особи мають бути рівними перед судами і трибуналами. Кожен має право при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, пред'явленого йому, або при визначенні його прав та обов'язків у будь-якому цивільному процесі на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону. Кожен обвинувачений в кримінальному злочині має право вважатися невинуватим, поки вина його не буде доведена згідно з законом.

Зокрема, кожен має право при розгляді будь-якого пред'явленого йому кримінального обвинувачення як мінімум на такі гарантії на основі цілковитої рівності: 1) бути терміново і докладно повідомленим мовою, яку він розуміє, про характер і підставу пред'явленого йому обвинувачення; 2) мати достатній час і можливості для підготовки свого захисту і спілкуватися з обраним самим ним захисником; 3) бути судженим без невиправданої затримки; 4) бути судженим в його присутності і захищати себе особисто або за посередництвом обраного ним захисника; якщо він не має захисника, бути повідомленим про це право і мати призначеного йому захисника в будь-якому разі, коли інтереси правосуддя того вимагають, безплатно для нього в усякому такому випадку, коли у нього немає достатньо коштів для оплати цього захисника; 5) допитувати свідків, які дають проти нього показання, або мати право на те, щоб цих свідків було допитано, і мати право на виклик і допит його свідків на тих самих умовах, які існують для свідків, що дають показання проти нього; 6) користуватися безплатною допомогою перекладача, якщо він не розуміє мови, використовуваної в суді, або не говорить цією мовою; 7) не бути приневоленим до давання свідчень проти самого себе чи до визнання себе винним (частина третя статті 14). Крім того, кожен, кого засуджено за будь-який злочин, має право на те, щоб його засудження і вирок були переглянуті вищою судовою інстанцією згідно з законом. Пактом передбачені також окремі гарантії

справедливого судового розгляду щодо неповнолітніх – процес повинен бути таким, щоб враховувались їх вік і бажаність сприяння їх перевихованню.

Звернемося до тлумачення цього права у Європейській конвенції з прав людини, стаття 6 якої встановлює: кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Що стосується гарантії публічності судового розгляду, то: „судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя".

Прикметним є те, що за 5 останніх років 1958 рішень Європейського суду з прав людини стосувалися права на справедливий суд, що його закріплено у статті 6 Конвенції, з яких: 12 – ухвалені Великою палатою; 457 – ухвалені палатами; 1489 – ухвалені комітетами. Рішення з цього питання складають близько 37% від усіх рішень Європейського суду з прав людини, значна частина яких стосується безсторонності та незалежності судових проваджень.

Подібним чином питання справедливості судового розгляду вирішується і в Хартії основоположних прав Європейського Союзу: „кожен, чиї права та свободи, гарантовані законодавством Європейського Союзу, порушені, має право на ефективний засіб правового захисту в суді відповідно до умов, встановлених цією статтею". У цій статті наголошується на тому, що: „кожен має право на справедливий та відкритий судовий розгляд у відповідні терміни незалежним і неупередженим судом, раніше створеним законом. Кожен має можливість отримати консультації користуватися захистом та мати

представника“ (частина перша, друга статті 47 Хартії основоположних прав Європейського Союзу).

Право на судовий захист широко тлумачиться у статті 55 Конституції України, яка зазначає: кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, та деталізує його зміст: кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом; кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Крім того, підкреслюється, що кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

У цьому сенсі Конституційний Суд України зазначив, що „складовим елементом конституційного принципу верховенства права в розумінні статті 8, частини другої статті 55 Конституції України є доступ особи до суду з метою здійснення судового контролю щодо законності та правомірності усіх рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, оскільки в результаті такої діяльності публічної влади можливе свавільне втручання у права, свободи будь-якої фізичної чи юридичної особи“ (Рішення від 1 березня 2023 року № 2-р(II)/2023).

Передовсім, як вже зазначалось, вимоги щодо справедливого суду стосуються розгляду справ, які пов’язані з найбільш суворою юридичною відповідальністю за вчинення злочинів та кримінальних правопорушень. Проте недотримання вимог справедливої судової процедури може мати істотні

негативні наслідки для однієї або декількох сторін й у інших видах судочинства. Судовій владі загалом відведено особливу роль у системі інституційного забезпечення „верховенства права“, не лише в традиційних формах судочинства – кримінальному та цивільному, а й у інших його видах, передовсім, конституційному та адміністративному (Рішення Конституційного Суду України від 18 червня 2020 року № 5-р(II)/2020).

Справедливість судового розгляду забезпечуються передовсім визначеними Конституцією України основними засадами судочинства: 1) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; 2) забезпечення доведеності вини; 3) змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; 4) підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором; 5) забезпечення обвинуваченому права на захист; 6) гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; 7) розумні строки розгляду справи судом; 8) забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення; 9) обов’язковість судового рішення (стаття 129). До того ж визнається можливість визначення й інших засад судочинства з урахуванням особливостей окремих видів судочинства.

Піцик Христина
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»
(м. Івано-Франківськ, Україна)

ПОНЯТТЯ РОЗВІДКИ З ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ (OSINT) ТА ЇЇ РІЗНОВИДИ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

У цифрову епоху, коли інформація стала ключовим ресурсом, зросла роль розвідки, що базується на відкритих даних. OSINT (Open Source Intelligence) — це процес отримання та аналізу інформації з легально доступних джерел, яка може бути використана для прийняття обґрунтованих рішень у різних сферах — від безпеки до журналістики, а також розслідування злочинів. За даними досліджень, до 80% розвідувальної інформації можна отримати без спеціального доступу. OSINT відіграє важливу роль у виявленні загроз, аналізі подій та підтримці прийняття рішень у правовій, безпековій, бізнесовій та соціально-політичній сферах.

OSINT є незамінним інструментом для збройних сил, правоохоронних органів, дослідників, а також розслідувальних журналістів. Його застосовують для перевірки фактів, аналізу подій, виявлення фейкових новин і навіть для документування порушень прав людини. Після 2014 року OSINT став надзвичайно актуальним інструментом в Україні та у світі. Важливим прикладом є, зокрема, розслідування групи Bellingcat, яка з використанням відкритих джерел змогла з’ясувати деталі катастрофи рейсу MH17 [1, с. 47].

Проаналізувавши відповідні джерела, можна класифікувати OSINT за такими видами:

1.Інтернет-розвідка(WebIntelligence).

Цей напрямок охоплює моніторинг веб-сайтів, форумів, публічних баз даних, онлайн-ЗМІ, а також аналіз змісту й активності на цих платформах.

2.Розвідка із соціальних мереж (SOCMINT).

Спостереження за публікаціями, вподобаннями та активністю користувачів у соцмережах дозволяє робити висновки про події, суспільні настрої, а також виявляти інформаційні кампанії або дезінформацію.

3.Геоінформаційна розвідка (GEOINT).

Цей тип включає роботу з супутниковими фото, картографічними даними та інформацією з відкритих геолокаційних сервісів. За допомогою GEOINT можна, наприклад, виявити зміни в інфраструктурі чи пересування військ.

4.Аналіз візуальних матеріалів (IMINT).

Вивчаючи фотографії та відео з відкритого доступу, аналітики можуть встановлювати точне місце події, її перебіг та часові рамки. Особливо корисною є інформація, отримана з метаданих.

5.Технічна розвідка (TECHINT).

Йдеться про аналіз технічних характеристик об'єктів, таких як мережеві логи, відомості з баз WHOIS, дані DNS тощо. TECHINT може бути використаний для ідентифікації інфраструктури або джерел атак.

6.ЗМІ як джерело (Media Intelligence).

Інформація з друкованих, теле- та радіо-ресурсів досі має значення, особливо в умовах, де доступ до інтернету обмежений або підконтрольний державі [2, с. 25].

У США OSINT інтегровано у структури національної безпеки. Британські розслідувачі, такі як Bellingcat, активно застосовують методи OSINT у міжнародних справах. В Україні після початку війни в 2014 році з'явилося багато громадських ініціатив, які спеціалізуються на зборі та аналізі відкритої інформації. Прикладами є InformNapalm, Molfar, DeepState та інші [3, с. 90].

Розвідка з відкритих джерел має важливе практичне значення та застосування, а саме:

1. Кібербезпека. OSINT активно використовується для виявлення фішингових кампаній, витоків даних, компрометації облікових записів.

2. Військова справа. Військові аналітики використовують OSINT для моніторингу пересування техніки, аналізу супутникових знімків і поведінки військових підрозділів.

3. Журналістика. Журналісти-розслідувачі застосовують OSINT для встановлення фактів, особистостей та перевірки достовірності інформації.

4. Бізнес-аналітика. Компанії використовують OSINT для конкурентної розвідки, аналізу ринку та репутаційного моніторингу [4, с. 35].

Отже, OSINT — це важливий метод отримання правдивої інформації в умовах інформаційної війни. Використовуючи відкриті джерела, можна отримати не менш цінні дані, ніж через закриті канали, що робить OSINT незамінним у багатьох сферах сучасного світу. OSINT є потужним інструментом в умовах глобалізації та цифровізації інформаційного простору. Його ефективність залежить від рівня професіоналізму аналітика, правильного підбору інструментів та постійного оновлення методів збору даних. Подальші дослідження повинні бути зосереджені на автоматизації процесів OSINT та підвищенні достовірності відкритої інформації.

Список використаних джерел:

1. Іванченко В. М. Інформаційна розвідка у цифрову епоху. Київ: Технопрес, 2021. С. 45–47.

2. Brown T. Satellite Imagery for Military OSINT // Military Review. 2019. Vol. 87. P. 21–28.

3. O'Connor L. Legal Aspects of OSINT Use // Journal of Digital Law. 2019. Vol. 11(3). P. 89–94.

4. Smith J. OSINT in Cybersecurity Operations //Security Today. 2020. №3. P. 34–39.

Михайло Савчин,
доктор юридичних наук, професор, директор,
НДІ порівняльного публічного права та міжнародного права,
Ужгородський національний університет, Україна,
Український вільний університет, Мюнхен, ФРН,
michaelsavchyn7@gmail.com

DUE PROCESS ТА КОНСТИТУЦІЙНА ЮСТИЦІЯ

Конституційний Суд України поки що лише освоює інструментарій *due process* у перевірці юридичних актів щодо їх конституційності. Доктрина належної правової процедури пронизує систематику юридичного процесу та процедур, закладаючи внутрішню логіку і стрункість у здійсненні владних повноважень та реалізацію людських прав. Due process забезпечує процедурну демократичну легітимацію публічної влади, визначаючи стандарти ухвалення правомірних і легітимних рішень. Вона рівною мірою впливає на порядок діяльності публічної адміністрації та здійснення правосуддя. Виникають питання, наскільки впливає порушення засад належної правової процедури на визначення правомірності юридичних актів. Наскільки такі порушення мають суттєвий характер, щоб визнати акти неправомірними. Які критерії слід покладати, наскільки вони свідчать про істотні порушення. Нарешті ця проблематика також лягає у систематику конституційних цінностей та визначення інституційної спроможності держави, особливо в умовах екстраординарних юридичних режимів.

Due process у систематиці конституційного права

Вирізнення *due process* на матеріальну і процедурну компоненти, свідчить, що ця концепція пов’язана не лише суто із процесуальним правом. Тут також слід зробити ремарку, що конституція закладає базові правові принципи, важливу роль в інтерпретації якої відіграє конституційна юстиція.

З точки зору матеріальної, *substantive due process* має значення для дії конституційної демократії. На сьогодні засади демократичної легітимації та захищеної конституційної демократії (*militant democracy*) складають основу *substantive due process*. Наскільки це ефективно, свідчить про рутинну практику здійснення повноважень органами влади та якість законодавства у світлі лояльності посадовців та суддів до цінностей конституціоналізму, зокрема, людської гідності, свободи, рівності та верховенства права. З цього приводу Венеційська комісія так трактує обов'язок застосування права влади як елемент законності.

«*державні органи повинні в дієвий спосіб забезпечити виконання приписів права. Саму суть верховенства права буде поставлено під сумнів, якщо приписи права лишатимуться лише на папері, не будучи правильно застосованими та належно впровадженими. Обов'язок виконати приписи актів права є трискладовим, позаяк він означає:*

(1) *слухняність індивідів щодо дотримання приписів актів права,*

(2) *обов'язок обґрунтовано запроваджувати приписи актів права з боку держави*

(3) *та обов'язок посадовців публічної влади діяти в межах наданих їм повноважень*»[1].

Це забезпечується судовим переглядом актів законодавства та публічної адміністрації. З цією метою конституційні та загальні суди наділені регламентною самостійністю по забезпеченню єдності судової практики. А конституційні суди також можуть конкретизувати приписи конституції і свого статусного закону щодо процедури розгляду справ (правил судочинства). Окремим аспектом тут служать розробки кодексів поведінки суддів, які спрямовані на підвищення ефективності та авторитету судової влади.

У сутнісному сенсі найважливішим аспектом *due process* служать конституційні гарантії процесуальних прав індивіда. Процесуальні гарантії

[1] Критерії верховенства права (Rule of Law Checklist, CDL-AD (2016) 007), п. 53.

людських прав як би поєднують матеріальні та процесуальні аспекти *due process*, а також свідчать про дієвість та ефективність їх здійснення. Звісно, що основоположним правом тут виступає право на судовий захисту та використання досудових інструментів запобігання порушення прав та врегулювання юридичних спорів.

Due process і систематика конституційних цінностей та інституційна спроможність держави

Inherent powers of judiciary (притаманними повноваженнями судової влади) є захист людських прав. Весь сенс існування судової влади полягає у двох речах: забезпеченні ефективного захисту людських прав та надійною основою функціонування системи стримувань і противаг, які є засадничими для конституційної державності. У зв'язку із цим неприпустимою є відмова у захисті порушеного права у зв'язку із недоліками писаного права. Навіть виходячи із колізій у праві, такі недоліки можна усунути через інструменти *lex specialis, lex posterior, lex superior*.

Ще сумнівнішою є відмова у захисту порушеного права з посиланням на недоліки писаного права з огляду на природу конституційних цінностей та принципів. Існує дискусія щодо існування ієрархії між конституційними цінностями і я в цьому відношенні схильний до емпіричного підходу, сутність якого зводиться до належного аргументування судового рішення у світлі конкретних обставин. Слід також наголосити, що цінності у праві є надпозитивними і вони виходять поза писаний текст. Коли ми оперуємо принципами права, то йде мова про кодифіковану матерію, однак вони мають ще отримати своє тлумачення у доктрині та конституційній юриспруденції. Тріада конституційних цінностей /гідність – свобода – рівність/ та вимоги балансування визначають необхідність ретельності юридичної аргументації судових рішень, порушення чого серйозно підриває демократичну легітимність судових рішень.

При перевірці юридичних актів на предмет відповідності основоположним принципам права існує особливість захисту конституційного порядку в умовах війни та інших екстраординарних режимів. Така перевірка зумовлена тим, що юрисдикція судів не може бути обмежена навіть в умовах екстраординарних юридичних режимів. При перевірці актів законодавства та актів публічної адміністрації в умовах воєнного стану суди мають диференціювати винятки, обмеження та відступ від прав людини, оскільки їхні юридичні режими різняться за юридичними наслідками[1]. Тут акценти зміщаються у сторону забезпечення суверенітету і територіальної цілісності України, оскільки за таких умова саме національна держава є простором свободи, де гарантуються буквально вітальні права громадян (права на гідність, життя, безпеку, свободу, ефективний засіб юридичного захисту тощо).

Due process і легітимація публічної влади

Належну легітимацію діяльності публічна влада отримує завдяки вжиттю заходів щодо забезпечення людських прав. Базовими вимогами для публічної влади є розслідування обставин порушення людських прав і забезпечення справедливого правосуддя. У разі, коли влада запроваджує певні процедури, які спрямовані на підтвердження певних фактів та їх юридичного оформлення, то виникає питання про підстави такого втручання. Сам по собі процес підтвердження чи встановлення певних фактів ставить вимогу перед публічною владою додержання ретельності розслідування обставин та обґрунтованості її юридичних актів. Тривалий час таку функцію виконувала стаття 2 Кодексу адміністративного судочинства, яка також опосередковано накладала відповідні обов'язки на акти публічної адміністрації, які підлягають судовій перевірці.

Ці очевидні речі посилилися після ухвалення Закону про адміністративну процедуру, яким остаточно впроваджені стандарти due process у здійснення владних повноважень. Якщо узагальнити підхід цього закону, то він визначає

---

[1] Venice Commission, *Report - Respect for democracy, human rights and the rule of law during states of emergency, CDL-AD(2020)014,* para. 38-45

загальну модель належної правової процедури, в яку закладено базові принципи, а саме: 1) право бути заслуханим; 2) рівність і змагальність процесу; 3) ретельність розслідування (або повного, об'єктивного і всебічного розгляду справи); 4) обґрунтованість рішення та 5) гарантії оскарження рішення.

Тут закладена глибока юридична логіка, яка мінімізує можливість зловживання повноваженнями при умові додержання цих стандартів, як то визначають доктрина і практика Ради Європи, зокрема Європейського суду з прав людини і Венеційської комісії.

Due process та істотність процесуальних порушень як вади актів публічної влади

Форма не може превалювати над змістом. Процедурні аспекти мають важливе значення у разі, коли матеріальне право не дає достеменної відповіді на вирішення проблеми або основні підходи є амбівалентними і немає наразі остаточної тенденції, яка свідчить про достатність аргументів на користь певного підходу. За таких ситуацій додержання стандартів *procedural due process* набувають вирішального значення. Такі стандарти зумовлюють концепцію істотності порушень як вади важності (*validity*) юридичних актів. Прикладом цього можуть слугувати рішення КСУ у референдумній[1] та мовній[2] справах, які дали змогу розвинути концепцію істотності процесуальних порушень як ознаку неправомірності юридичного акту. Зокрема, у рефендумній справі КСУ вказав, що «*порушення конституційної процедури розгляду й ухвалення Закону № 5475 (*референдумного закону – М.С.*) є достатніми для висновку про істотний вплив цих порушень на остаточний результат його ухвалення. Однак, зважаючи на мету Закону № 5475, Конституційний Суд України дійшов висновку щодо потреби його перевірки на відповідність Конституції України також із огляду на його зміст.»*

[1] Рішення КСУ № 4-р/2018 < https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-18#Text>
[2] Рішення КСУ № 1-р/2021 < https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text >

Тут же КСУ вказав на важливість визначення легітимної мети закону, оскільки саме через цей критерій переважно визначається істотність процесуальних порушень з точки зору демократичної легітимності, що є кардинальною цінністю конституційної демократії.

У цьому світлі в мовній справі КСУ вказав (п. 4.1(7)) на неприпустимість «*будь-як[их] прояв[ів] зневаги до державної мови*» і що такі *«слід розцінювати як такі, що ганьблять саму державу, а отже, є недопустимими. Публічний глум над українською мовою або її умисна дискредитація є зазіханням на конституційний лад України, образою національної гідності її громадян, що має бути переслідуваним за законом. Застосування української мови має відповідати стандартам державної мови. Порушення стандартів і порядку застосування української мови є неприпустимим».*

Ще одним прикладом є рішення КСУ у справі щодо статті 615 КПК[1], яке можна визначити як *landmark decision* (віхове рішення), оскільки воно матиме подалі значення для розвитку архітектоніки розуміння концепції *due process* в українському праві. Хоча КСУ у п. 6.3(2) вказує на істотні елементи дії концепції *due process* у кримінальному процесі, але з урахуванням фактичних обставин справи, варто було більш широко охарактеризувати основні якісні характеристики права бути заслуханим як елемента *due process.* Це є важливим для поновлення порушених конституційних прав та дії рішення Конституційного суду у ситуації, коли протягом тривалого часу парламент зволікає із необхідними змінами до законів, щоб забезпечити застосування загальними судами приписів Конституції як норм прямої дії та ефективний і дієвий захист людських прав.

На основі цього ми бачимо важливу роль *due process* у подоланні стану юридичної невизначеності, адже застосування формальних та ціннісних критеріїв дозволяє долати недоліки, пов’язані із недоглядом законодавця або неналежним застосуванням закону. Належна інтерпретація людських прав у

[1] Рішення КСУ № 8-р(II)/2024 < https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-24#Text >

світлі принципів права та *due process* дає змогу наповнити змістом конституційні процесуальні гарантії основоположних прав індивіда. У свою чергу, це визначає якісні орієнтири для діяльності публічної адміністрації та органів охорони правопорядку, дії яких мають бути зв'язані юриспруденцією Конституційного суду і Верховного суду. Юридична логіка, закладена у засади *due process,* дає змогу визначити легітимні підстави для процесуальної діяльності посадовцям та суддям. Нарешті, це дає надійні правові основи для судового права, тобто забезпечення належної організації судів та формування судового прецедентного права на засадах демократичної легітимності та основоположних принципах права при поважанні до прав людини і основоположних свобод.

Nicolae Sadovei
doctor habilitat în drept, conferențiar universitar,
Director al Centrului Interuniversitar de Drept Medical,
Departamentul Drept Privat, Facultatea de Drept,
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
e-mail: nicolae.sadovei@gmail.com

DREPTUL LA OCROTIREA SĂNĂTĂȚII, DREPTUL LA SĂNĂTATE ȘI PREZUMȚIA EFECTULUI ADVERS ÎN LEGISLAȚIA MEDICALĂ A REPUBLICII MOLDOVA

Sănătatea, așa cum este definită aceasta de către Organizația Mondială a Sănătății, reprezintă starea de completă bună dispoziție fizică, mentală și socială, și nu doar absența bolii [1]. Făcând excepție de la cele trei elementele constitutive ale sănătății, așa cum sunt tratate acestea de către O.M.S., adică *completa bună dispoziție* fizică, *completa bună dispoziție* mentală și, respectiv, *completa bună dispoziție* socială, definiția sănătății, în accepția O.M.S.-ului (și nu numai) este, în primul rând, o *stare*.

Starea, la rândul acesteia, nu se încadrează în cadrul conceptual al categoriilor, cu care operează un profesionist în domeniul dreptului, fiind imposibil, ca atare, să fie prinsă în limitele elementelor de ordin juridic.

În acest sens, starea este definită în dicționarele enciclopedice drept situaţia unui corp sau a unui sistem determinată de structura și esența sa, de reacția acestuia la condiţiile exterioare, etc. şi necesită a fi stabilită prin anumite mărimi sau parametri. Fiind o categorie care exceptează operațional, prin elementele constitutive, arealul obișnuit al dreptului, starea presupune faptul că suntem în fața situației în care se află un anumit corp (dacă ne raportăm la starea de sănătate a unei persoane), iar aflarea acestuia în situația respectivă nu este, sub nicio formă, determinată de voința unei persoane terțe, ci de structura și esența sa *per se.* De ce este importantă această precizare? Din considerentele că – în cazul definirii sănătății, evident – lipsește mecanismul social complex al coraportării subiectului purtător al stării respective, cu orice altă persoană, ceea ce exclude din start orice posibilitate de a intercala sănătatea în anumiți parametri regulatorii, adică sănătatea nu este și nici nu poate fi o categorie juridică.

Dacă meregem la polul opus al sănătății, adică la proiectarea unei situații posibile (nu doar ipotetice, dar realmente existentă) de afectare a acelei stări de completă bună dispoziție, ne vom afla în fața a ceea ce este cunoscut drept boală, afecțiune, maladie, trauma, criză, etc., iar aceste categorii, la rândul lor, la fel se încadrează în ceee ce numim noi stare. Astfel, și boala, oricum am numi-o noi prin diferite categorii de sinonimicitate, rămâne a fi, la rândul ei, o anumită stare de sănătate, dar care nu se mai încadrează în categoria completivității și, astfel, dispare buna dispoziție a persoanei cu o stare de sănătate afectată de un anumit grad de precaritate. Acest aspect poate fi foarte bine perceput de către orice om matur și conștient prin faptul că, aflându-se în fața unui om bolnav, simte un oarecare grad de discomfort, dar care nu este legat de faptul că nu se simte comod în fața unei persoane bolnave, ci invers, că înțelege perfect că prin simpla sa intervenție relațională nu va putea să facă nimic pentru ca boala, maladia, afecțiunea, trauma, etc. să dispară de la sine prin

exprimarea voinței sale proprii, așa cum, de regulă, sunt obișnuiți să acționeze și/sau să reacționeze juriștii. Cu cât mai apropiat ești, din punct de vedere al relațiilor sociale, de acea persoană suferindă de o anumită boală, cu atât mai mult suferi și tu datorită faptului că te simți cu atât mai neputinncios, cu cât mai grea și mai dificilă este afectarea stării de sănătate a acelei persoane. Însăși cuvântul *bolnav* generează, în mintea noastră, asocieri concrete și inevitabile cu o anumită stare de sănătate a unei persoane concrete care, la rându-i, rămâne a fi în continuare un om, o ființă vie, adică o *persoană fizică*, dacă ar fi să utilizăm strict juridic termenul respectiv. Toate aceste gânduri, cugetări etc. ne pun, inevitabil, în fața abordării subiectului necesității de a determina nu doar pur și simplu, relaționarea sănătății cu câmpul operational al dreptului, dar mai mult decât atât, și anume să încercăm să răspundem la întrebarea dacă o persoană are dreptul la sănătate sau dreptul la ocrotirea sănătății.

După cum am menționar deja într-un studiu consacrat aspectelor teoretice generale în materia raporturilor juridice de drept medical, sub aspectul abordării ei ştiinţifice, sănătatea este o categorie pluridimensională, înglobând elemente şi tangenţe în virtutea cărora ea poate fi plasată în diferite domenii ale interesului de cercetare academică. În acest sens sănătatea, chiar dacă nu este *ab initio* o categorie juridică, are, totuși, un conţinut care nu ţine doar de sfera medicinei ca domeniu al ştiinţelor, ci şi unul care ţine de domeniul dreptului. În sensul celor expuse și tratate aici, ocrotirea sănătății persoanei se realizează prin intermediul unui drept fundamental al omului, fiind protejat şi garantat prin intermediul unor mecanisme constituţionale. Astfel, potrivit prevederilor constituționale, statul garantează fiecărui om atât *dreptul la ocrotirea sănătăţii* (art.36 din Constituție), cât și *dreptul la viaţă şi la integritate fizică şi psihică* (art.24 din Constituție) [2]. După cum se menționează în doctrina de drept medical, dreptul la viață, fiind un drept fundamental al omului, include în mod adiacent și protejarea integrității fizice și psihice a persoanei, prin crearea unui sistem de elemente menite să protejeze persoana în integritatea sa, fiind imposibilă scindarea – sub aspect juridic – a fizicului de psihicul uman [3]. Sub aspectul conţinutului juridic al acestora, și dreptul la viaţă, şi dreptul la ocrotirea sănătății reprezintă – prin

esența lor – două drepturi de natură personală nepatrimonială, inerente persoanelor fizice, fiind nu doar drepturi constituționale de interes și impact public incontestabil, dar și drepturi juridice civile. Suportul juridic general de natură civilă al acestor drepturi decurge din prevederile art.2 din *Codul civil al Republicii Moldova nr.1107 din 06.06.2002,* potrivit căruia *legislaţia civilă determină statutul juridic al participanţilor la circuitul civil, temeiurile apariţiei dreptului de proprietate şi modul de exercitare a acestuia, reglementează obligaţiile contractuale şi de altă natură, alte raporturi patrimoniale şi personale nepatrimoniale dintre subiectele raporturilor juridice civile* [4].

Modernizarea Codului civil, efectuată prin *Legea privind modernizarea Codului civil şi modificarea unor acte legislative nr.133 din 15.11.2018*, a adus un şir de schimbări în bine sub aspectul celor menţionate mai sus, în special prin introducerea în conţinutul legii-cadru în materie a două compartimente noi: a Secțiunii a 2-a „Respectul datorat ființei umane și drepturilor ei inerente” din Capitolul I, Titlul II, Cartea întâia, precum şi a Secțiunii a 6-a „Servicii de tratament” din Capitolul XI, Titlul III, Cartea a doua. Astfel, Secțiunea a 2-a „Respectul datorat ființei umane și drepturilor ei inerente” a venit cu un șir de reglementări generale ale acestor drepturi personale nepatrimoniale, şi anume: „Drepturi ale personalității” (art.43); „Interzicerea unor acte patrimoniale” (art.44); „Dreptul la propria imagine” (art.45); „Atingeri aduse vieţii private” (art.46); „Respectul datorat persoanei decedate” (art.48); iar Secțiunea a 6-a „Servicii de tratament” conţine unsprezece articole (art.1400 - art.1410), care au drept obiect de reglementare un şir de elemente ale spectrului juridic civil al prestării serviciilor de sănătate.

Și legea-cadru în materie – *Legea ocrotirii sănătății nr.411 din 28.03.1995* [5] – garantează, prin intermediul art.17 “Dreptul la asigurarea sănătăţii”, dreptul locuitorilor țării la asigurarea sănătăţii, fără deosebire de naţionalitate, rasă, sex, apartenenţă socială şi religie, iar legea specială în domeniul asigurării obligatorii de asistență medicală – *Legea cu privire la asigurarea obligatorie de asistenţă medicală nr.1585 din 27.02.1998* [6] – prin intermediul art.11, acordă persoanei asigurate

dreptul să i se acorde *asistenţă farmaceutică* pe întreg teritoriul Republicii Moldova și să beneficieze de servicii farmaceutice în volumul și de calitatea prevăzute de Programul unic al asigurării obligtorii de asistență medicală.

Asistența farmaceutică se realzează prin mai multe modalități, cea mai uzitată find, în mod evident, asigurarea pacienților cu medicamente. În acest sens, *Legea cu privire la medicamente nr.1409 din 17.12.1997* [7] definește medicamentul drept substanţe sau amestecuri de substanţe autorizate, în modul stabilit, spre fabricare, import, export şi utilizare, pentru a trata, atenua, preveni, diagnostica o boală, o stare fizică sau psihică anormală ori simptomele lor la om sau animal, precum şi pentru a restabili, corija şi modifica funcţiile organice ale acestora, iar la nivelul Uniunii Europene medicamentul este definit, prin *Directiva 2001/83/CE din 06.11.2001 de instituire a unui cod comunitar cu privire la medicamentele de uz uman* [8], drept orice substanţă sau combinaţie de substanţe prezentate ca având proprietăţi de tratare sau prevenire a bolilor umane, sau orice substanţă sau combinaţie de substanţe care poate fi folosită la om sau îi poate fi administrată fie pentru restabilirea, corectarea sau modificarea funcţiilor fiziologice prin exercitarea unei acţiuni farmacologice, imunologice sau metabolice, fie pentru stabilirea unui diagnostic medical.

Praxiologic, dreptul la ocrotirea sănătății se realizează numai în mod individual prin *prestarea serviciilor de sănătate* concrete unui subiect beneficiar individualizat. Legiuitorul definește serviciile de sănătate drept un complex de măsuri orientate spre satisfacerea necesităţilor populaţiei în ocrotirea sănătății, realizate cu folosirea cunoştinţelor profesionale medicale şi farmaceutice.

Realizat prin intermediul prestării serviciilor de sănătate, dreptul la ocrotirea sănătății cuprinde patru elemente esențiale și interdependente – disponibilitatea, accessibilitatea, acceptabilitatea și calitatea acestor servicii – care nu pot fi realizate decât prin intermediul conexiunii cu un alt subiect. Conexiunea dreptului cu sănătatea se determină, în opinia noastră, prin prisma inerenței (imposibilității de separare a acesteia din urmă de subiectul purtător), dar și a menținerii acesteia pe orbita socială

a dreptului, conexiune care se încadrează în categoria juridică a drepturilor inerente ale persoanei fizicice, *(“droits inherents a la nature humaine”*, în doctrina franceză).

Reacția adversă nu este definită de legislația din Republica Moldova; în domeniul dreptului medical aceasta funcționează ca o prezumție, pe care am putea-o denumi drept *prezumţia efectului advers*, adică un răspuns nociv și neintenționat determinat de un medicament, care apare la utilizarea unor doze întrebuințate în mod normal la om pentru profilaxia, diagnosticarea sau tratamentul bolilor sau pentru restabilirea, corectarea sau modificarea unei funcții fiziologice (*Directiva 2001/83/CE din 06.11.2001 de instituire a unui cod comunitar cu privire la medicamentele de uz uman*). Prezumția efectului advers este de ordin relativ *juris tantum* și poate fi răsturnată prin proba contrară.

Concluzii. Beneficiarul de servicii de sănătate (pacientul), poate beneficia de prezumția efectului advers, deoarece aceasta presupune o legătură de cauzalitate indirectă, care ar fi, după noi, suficientă pentru a porni o acțiune în instanța de judecată și, astfel, ar simplifica sarcina probei pentru reclamant.

Bibliografie:

1. Constituția (statutul) Organizației Mondiale a Sănătății din 22 iulie 1946 (https://apps.who.int/gb/bd/pdf/bd47/en/constitution-en.pdf)

2. Constituţia Republicii Moldova din 29 iulie 1994. (https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=145723&lang=ro)

3. Bălan Gh., Bulgaru Iliescu D., Răspunderea juridică medicală în România: malpraxisul și infracțiuni medicale, Editura „Hamangiu”, București, 2015, p.25.

4. Codul civil al Republicii Moldova nr. 1107 din 06.06.2002 (https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=148718&lang=ro)

5. Legea ocrotirii sănătășii nr.411 din 28.03.1995 (https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=147618&lang=ro)

6. Legea cu privire la asigurarea obligatorie de asistenţă medicală nr.1585 din 27.02.1998 (https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=146835&lang=ro)

7. Legea cu privire la medicamente (nr.1409 din 17.12.1997 https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=141399&lang=ro)

8. Directiva 2001/83/CE din 06.11.2001 de instituire a unui cod comunitar cu privire la medicamentele de uz uman (https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001L0083)

Тетяна Слінько

кандидатка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(м. Харків, Україна)

ГАРАНТІЇ СВОБОДИ СЛОВА В ЮРИСДИКЦІЇ ВЕРХОВНОГО СУДУ БРАЗИЛІЇ (SUPREMO TRIBUNAL FEDERAL, STF)

Сьогодні в умовах глобальних трансформацій демократичних інститутів, з одного боку, і дезінформацією, цифровою цензурою й необхідністю віднайдення балансу між свободою висловлювання й захистом суспільного інтересу, що є викликом навіть для країн старої демократії, питання свободи слова та її гарантій набуває особливої ваги. Спираючись на сказане, хотілося б зосередитися на тому, як ця актуальна й надзвичайно важлива проблема вирішується у Федеративній Республіці Бразилія, тобто розглянути її з позицій конституційної юрисдикції згаданої країни.

Передусім варто наголосити, що перед Бразилією як і більшістю країн світу постають такі виклики, як: дезінформація в соціальних мережах, погрози журналістам і тиск на ЗМІ з боку політичних й економічних еліт. За даними організації «Репортери без кордонів», у 2025 році Бразилія посідає 63-е місце в Індексі свободи преси, що свідчить про помірні обмеження. До речі, даний

показник у світовому рейтингу свободи преси є найкращим за останні десять років (для порівняння у 2022 році вона була на 92 місці).

У цьому контексті заслуговує на особливу увагу практика Верховного федерального суду Бразилії (Supremo Tribunal Federal, STF), який активно формує правову позицію щодо свободи слова, тлумачить конституційні норми, враховуючи виклики сьогодення. Аналіз відповідних рішень вказаного судового органу дозволяє глибше зрозуміти механізми захисту фундаментальних прав і принципів демократичного суспільства в латиноамериканському правовому просторі.

Передусім наголосимо, що бразильський Основний Закон у питанні захисту громадянських прав визнається одним із найпрогресивніших у Латинській Америці. Так, свобода слова гарантується статтею 5 Конституції Бразилії 1988 року [3], в якій закріплено право на вільне вираження думок, заборону цензури і захист анонімності, за винятком випадків, передбачених законом. Проте це право як і в багатьох демократіях не є абсолютним. Верховний федеральний суд (Supremo Tribunal Federal, або STF) як головний орган конституційного контролю регулярно нагадує, що свобода слова має бути збалансованою із правами інших осіб та інтересами суспільства. Більш того, його рішення мають силу обов'язкового прецеденту. Це означає, що позиції Суду формують стандарти поведінки як для органів влади, так і для громадянського суспільства й медіа.

Однак пошук балансу між свободою слова і такими конституційними принципами, як гідність людини, публічний порядок, національна безпека і протидія дезінформації – це важке завдання і один із головних викликів для суду.

Вбачається за доцільне навести приклади рішень цієї інстанції, яка відіграє ключову роль у захисті свободи слова. Так, Верховний суд Бразилії у справі *ADPF 130 (2009)* визнав неконституційним Закон про пресу 1967 року [2], встановивши, що попередня цензура суперечить демократичним принципам. Це рішення стало прецедентом для подальших судових рішень, які гарантують

вільне вираження думок і захищають журналістів від необґрунтованого переслідування.

Проте одним із найвідоміших (навіть доленосним, ключовим) рішень Верховного суду Бразилії (STF) **є «Марш свободи» ADPF 187 (2011)** [6]. У цій справі Суд дозволив проведення публічних акцій, що закликали до декриміналізації наркотиків. Органи прокуратури намагалися заборонити такі заходи, вважаючи їх «пропагандою злочину». Проте STF визнав, що сам факт висловлення непопулярної чи суперечливої думки не може бути підставою для обмеження свободи слова. Це рішення стало важливим прецедентом у захисті свободи зібрань і вираження поглядів, права на протест.

Варто зауважити, що Верховний федеральний суд (STF), неодноразово підкреслював також і те, що свобода вираження не є абсолютною. Суд (STF) визнає її як «привілейоване право», яке має перевагу, але не переважає інших прав. Наприклад, у справі коміка Лео Лінса Суд (STF) постановив, що судова влада не повинна вдаватися до попередньої цензури, навіть якщо висловлювання можуть бути образливими або суперечливими. Водночас він визнав, що зловживання свободою слова може бути предметом санкцій у разі доведення наміру вчинити злочин, таких як наклеп чи підбурювання до насильства. Трохи детальніше зупинимося на справі Лео Лінса (2023) [4].**.** Комік Лео Лінс був підданий судовому переслідуванню за жорсткі жарти, які ображали людей з інвалідністю. Верховний федеральний суд (STF) зробив висновок, що попередня цензура є неприпустимою, навіть якщо йдеться про провокаційний гумор. Водночас Суд зауважив, що права осіб, яких ображають, мають бути захищені іншими юридичними інструментами, як-от цивільні позови або кримінальні справи, але вже після публікації, а не до неї.

Заслуговує на увагу і справа журналіста Алекса Сілвейри (2021) [5]. Фотожурналіст, якого поліція поранила гумовою кулею під час протесту (він отримав травму ока, висвітлюючи протест), подав позов до держави. Верховний федеральний суд (STF) ухвалив, що держава несе відповідальність за шкоду, заподіяну журналістам під час виконання ними професійних обов’язків, і

визнав його право на компенсацію, встановивши важливий прецедент для захисту журналістів . Це рішення було надзвичайно важливим для зміцнення прав журналістів у Бразилії.

Крім того, STF також активно протидіє кіберзагрозам. Так, у 2021 році Суд зобов'язав соціальні платформи видаляти дезінформацію, пов'язану з виборами, балансуючи між свободою слова і суспільною безпекою. Не менш важливо й те, що Суд відіграє провідну роль у боротьбі з фейковими новинами, спрямованими на підрив демократичних інституцій, зокрема, через механізми судового нагляду за контентом у цифровому просторі. Таким чином, Верховний федеральний суд Бразилії прагне зберегти делікатну рівновагу між захистом основоположних прав громадян і забезпеченням стабільності демократичного ладу.

Попри доленосність і вагомість рішень, що приймаються STF, Суд зазнає критики за надмірне втручання. Наприклад, у 2019 році Суд тимчасово заборонив публікацію матеріалів про корупцію, що спричинило звинувачення в цензурі [1]. Це підкреслює, що складно віднайти баланс між свободою слова і іншими правами, такими як право на репутацію. Деякі правозахисники й медіаорганізації вказують, що надмірне розширення судових повноважень може створити ризики для свободи преси і відкритого суспільного дискурсу. Як вважають критики, втручання STF у регулювання онлайн-контенту може мати chilling effect – стримуючий ефект на свободу вираження, коли користувачі або журналісти уникають висловлювань із побоювань юридичних наслідків. Таким чином, хоча дії Суду часто спрямовані на захист демократичних цінностей, вони також викликають дискусії щодо меж допустимого впливу судової влади на сферу інформаційної свободи.

Не можна оминути й рішень щодо відповідальності ЗМІ (2023). Верховний федеральний суд STF постановив, що медіаорганізації можуть нести цивільну відповідальність за публікацію інтерв'ю, в яких бездоказово звинувачують третіх осіб у злочинах. Суд підкреслив, що така відповідальність настає лише за

наявності явного наміру або серйозної професійної недбалості з боку журналістів .

Окремо зупинимося на рішеннях стосовно цифрових платформ. Так, у 2024 році Верховний федеральний суд STF тимчасово заблокував соціальну мережу X (колишній Twitter) за невиконання судових розпоряджень щодо видалення акаунтів, які поширювали дезінформацію [1]. Після сплати штрафів і призначення юридичного представника в Бразилії платформа відновила роботу. Цей випадок підтверджує зусилля Суду в питаннях регулювання цифрового простору і боротьби з онлайн-дезінформацією. Це – яскравий приклад того, як суди намагаються забезпечити відповідальність цифрових гігантів, зберігаючи при цьому свободу слова.

Вартує уваги й той факт, що в останніх рішеннях Верховний федеральний суд Бразилії (STF) вказує, що медіа можуть нести відповідальність за розповсюдження неправдивої інформації, якщо це було зроблено з умислом або з грубою недбалістю. Це відкриває шлях до більшої юридичної відповідальності за публікації, але також вимагає від судів бути обережними, аби не обмежити свободу преси.

Підсумовуючи, наголосимо, що Верховний суд Бразилії прагне забезпечити свободу слова, захищаючи водночас демократичні інституції та громадський порядок. Його рішення демонструють намагання віднайти баланс між свободою вираження та іншими конституційними цінностями, що важливо для підтримки демократичного суспільства. Бразильський Верховний федеральний суд демонструє зразковий підхід до захисту свободи вираження, не уникаючи при цьому складних питань балансування між правами особистості, публічним інтересом і безпекою.

Вважаємо, що вивчення практики Верховного суду Бразилії (STF) може бути корисним прикладом для України, яка також прагне інтегруватися в європейський правовий простір і гармонізувати власні механізми захисту прав людини із кращими світовими практиками.

Список використаних джерел:

1. Рішення Верховного федерального суду Бразилії. Бібліотека Державного університету Північної Парани (UENP, м. Жакарезінью (Jacarezinho), Бразилія).
2. Análise crítica da decisão do STF na ADPF nº 130 (Lei de Imprensa) URL: https://jus.com.br/artigos/24250/analise-critica-da-decisao-do-stf-na-adpf-n-130-lei-de-imprensa
3. Constituição da República Federativa do Brasil URL: https://www.planalto.gov.br/ccivil_03/Constituicao/Constituicao.htm
4. O Caso Léo Lins: Humor, Liberdade de Expressão e os Limites Legais do Discurso Público URL: https://www.jusbrasil.com.br/artigos/o-caso-leo-lins-humor-liberdade-de-expressao-e-os-limites-legais-do-discurso-publico/
5. Organizaciones piden a la Corte Suprema Federal que se haga justicia en el caso de Alex da Silveira URL: https://rsf.org/es/organizaciones-piden-la-corte-suprema-federal-que-se-haga-justicia-en-el-caso-de-alex-da-silveira-0
6. Supremo Tribunal Federal ADPF 187 (2011) URL: https://sbdp.org.br/wp-content/uploads/2021/03/ADPF-187-Voto-Min.-Celso-de-Mello.pdf

Смокович Михайло Іванович
Голова Касаційного адміністративного
суду у складі Верховного Суду,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
(м. Київ, Україна)

НАЛЕЖНА ПРАВОВА ПРОЦЕДУРА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ: КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ТА ВИКЛИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Належна правова процедура є фундаментальним правовим інструментом реалізації принципу верховенства права та базовим критерієм функціонування

справедливого правосуддя в демократичній правовій державі.

В адміністративному судочинстві, де здійснюється контроль за діяльністю суб'єктів владних повноважень, дотримання належної правової процедури має надзвичайно важливе значення. В аспекті євроінтеграційного курсу України забезпечення належної правової процедури стає не лише внутрішньою вимогою конституційного правопорядку, а й зовнішнім зобов'язанням у межах імплементації європейських правових стандартів.

Конституція України містить низку базових норм, що гарантують належну правову процедуру в судовому процесі. Основний Закон України передбачає кожному право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (частина друга статті 55); визначає основні засади судочинства, серед яких: рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; забезпечення доведеності вини; змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором; забезпечення обвинуваченому права на захист; гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; розумні строки розгляду справи судом; забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення; обов'язковість судового рішення (частина друга статті 129) [1].

Зазначені конституційні положення мають імперативне значення для адміністративної юстиції, адже саме в адміністративному судочинстві реалізується функція захисту фізичних і юридичних осіб від свавільного втручання органів публічної влади. Базові процесуальні гарантії, визначені в Основному Законі України, набувають конкретного змісту через положення Кодексу адміністративного судочинства України, який установлює чіткі механізми захисту прав, свобод та законних інтересів осіб в адміністративних спорах [2].

Крім того, Основний Закон України визначає положення щодо здійснення державної влади (частина друга статті 3, частина четверта статті 5, статті 6 і 8, частина друга статті 19); вказані конституційні приписи, перебуваючи у взаємозв'язку, відображають фундаментальне положення конституціоналізму щодо необхідності обмеження державної влади з метою забезпечення прав і свобод людини та зобов'язують наділених державною владою суб'єктів діяти виключно відповідно до установлених Конституцією України цілей їх утворення (абзаци четвертий – п'ятий підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 13 червня 2019 року № 5-р/2019) [3].

Критерії належної правової процедури під час ухвалення актів органами публічної влади сформульовані в практиці Європейського суду з прав людини, яка вимагає забезпечення таких процесуальних гарантій, як доступ до правосуддя, право на публічний розгляд справи, право на справедливий розгляд упродовж розумного строку незалежним судом, встановленим законом, право на обґрунтоване справедливе судове рішення, право на оскарження судового рішення, право на відшкодування заподіяної шкоди тощо.

Європейський суд з прав людини зазначає, що на державні органи покладено обов'язок запровадити внутрішні процедури, які посилять прозорість і ясність їхніх дій, мінімізують ризик помилок; державні органи, які не впроваджують або не дотримуються своїх власних процедур, не повинні мати можливість отримувати вигоду від своїх протиправних дій або уникати виконання своїх обов'язків (п. 74 рішення у справі «Лелас проти Хорватії» *(Lelas v. Croatia*) від 20 травня 2010 року, заява № 55555/08; пункти 70–71 рішення «Рисовський проти України» *(Rysovskyy v. Ukraine)* від 20 жовтня 2011 року, заява № 29979/04) [4; 5].

Доктрина справедливої правової процедури базується, зокрема, і на статті 6 «Право на справедливий суд» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, за якою «кожен має право на справедливий

і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом» [6].

У правових системах англосаксонської та континентальної традицій спостерігається різний підхід до визначення належної правової процедури та справедливого судового розгляду. Незважаючи на важливість законодавчого закріплення змісту належних (справедливих) судових процедур, їх загальні принципи зазвичай не отримують належної деталізації в національному законодавстві, водночас у конституційних нормах або в міжнародних конвенціях такі загальні норми є. Історично поняття належної правової процедури та її законодавча регламентація, тлумачення у рішеннях вищих судів виникло у Сполучених Штатах Америки; що стосується Європи (континентальної системи права), це мало місце значно пізніше і практично пов'язується з прийняттям і ратифікацією Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [7].

Верховенство права вимагає від держави неухильного дотримання процесуальних норм, які гарантують реалізацію прав, свобод та законних інтересів громадян і встановлюють процедурні межі діяльності органів публічної влади.

Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду в постанові від 25 липня 2019 року в справі № 826/13000/18 зазначив, що правова процедура (*fair procedure* – справедлива процедура) є складовою принципу законності та принципу верховенства права і передбачає правові вимоги до належного прийняття актів органами публічної влади (пункт 55) [8].

Європейські стандарти належної правової процедури набувають особливого значення через євроінтеграційний вектор Української держави. Варто зауважити, що положення Хартії Європейського Союзу про основоположні права гарантують право на якісне управління (стаття 41), право на ефективний засіб правового захисту та на справедливий судовий розгляд (стаття 47) [9]. У контексті євроінтеграційного поступу розуміння та застосування права ЄС є

актуальними задля вдосконалення адміністративного процесуального законодавства.

У контексті належної правової процедури набуває особливого значення адміністративна процедура – визначений законом порядок розгляду та вирішення справи (пункт 5 частини першої статті 2 Закону України «Про адміністративну процедуру»); адміністративна процедура визначається Конституцією України, Законом України «Про адміністративну процедуру» та іншими законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та з урахуванням практики Європейського суду з прав людини; законом можуть бути встановлені особливості адміністративного провадження для окремих категорій адміністративних справ; такі особливості повинні відповідати принципам адміністративної процедури, визначеним Законом України «Про адміністративну процедуру» (стаття 3) [10].

Ухвалення Закону України «Про адміністративну процедуру» стало важливим кроком на шляху євроінтеграції, оскільки спрямоване на гармонізацію національного адміністративного права з європейськими стандартами належного адміністрування. Цим Законом запроваджено уніфіковані, прозорі та передбачувані процедури взаємодії між органами публічної влади та фізичними і юридичними особами, що відповідає принципам верховенства права, зокрема законності і юридичної визначеності, рівності перед законом, обґрунтованості, безсторонності (неупередженості) адміністративного органу, добросовісності та розсудливості, пропорційності, відкритості, своєчасності та розумного строку, ефективності, презумпції правомірності дій і вимог особи, офіційності, гарантування права особи на участь в адміністративному провадженні, гарантування ефективних засобів правового захисту, які ґрунтуються на положеннях Конституції України та гармонізуються з європейськими правовими підходами. Впровадження адміністративної процедури як обов'язкової правової форми діяльності

публічної адміністрації підтверджує прагнення України до модернізації державного управління відповідно до стандартів належного врядування та демократичного адміністрування, що є однією з ключових умов інституційної та правової інтеграції до членства в Європейському Союзі.

Євроінтеграція зумовлює необхідність модернізації адміністративного судочинства, спрямованої на наближення до моделей, що функціонують у державах-членах ЄС. У цьому аспекті важливими є такі напрями: посилення процесуальних гарантій захисту прав, свобод і законних інтересів осіб, вдосконалення електронного правосуддя для забезпечення оперативності та прозорості, а також підвищення інституційної незалежності суддів адміністративної юстиції.

Підкреслимо, що системна імплементація європейських правових стандартів буде результативною за умови взаємодії органів законодавчої, виконавчої та судової влади, активної участі та належного науково-методологічного забезпечення як із боку правничої, так і наукової спільноти.

Належна правова процедура в адміністративному судочинстві є ключовим індикатором якості функціонування правової держави. Вона забезпечує процесуальну справедливість, гарантує ефективний захист прав, свобод і законних інтересів особи в публічно-правових відносинах і є мірилом відповідності національного правосуддя європейським стандартам. Конституційні норми України в поєднанні з практикою Європейського суду з прав людини і правом Європейського Союзу формують концептуальну основу для розвитку адміністративної юстиції на демократичних засадах. Подальша євроінтеграція має супроводжуватися системним і всебічним удосконаленням, спрямованим на зміцнення належної правової процедури на засадах верховенства права як обов’язкового стандарту сучасного адміністративного судочинства в Україні.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 12.05.2025).

2. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text (дата звернення: 12.05.2025).

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 1, пункту 2 частини першої статті 4, частини першої, абзаців першого, другого частини другої статті 5, абзаців другого, третього, четвертого, п'ятого, тридцять дев'ятого, сорокового частини третьої, частини шостої статті 8 Закону України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» (справа про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг) від 13 червня 2019 року № 5-р/2019. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/5_p_2019.pdf (дата звернення: 12.05.2025).

4. European Court of Human Rights. Case of *Lelas v. Croatia* (application № 55555/08. Judgment of 20.05.2010. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-98827 (accessed: 12.05.2025).

5. Європейський суд з прав людини. Справа «Рисовський проти України» (заява № 29979/04). Рішення від 20.10.2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_854#Text (дата звернення: 12.05.2025).

6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 (ратифіковано Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» 1950 року, Перший протокол та протоколи

№ 2, 4, 7 та 11 до Конвенції від 17.07.1997 № 475/97-ВР). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 12.05.2025).

7. Сакара Н. Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах : монографія. Х. : Право, 2010. 256 с.

8. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 25.07.2019 р. в справі № 826/13000/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/83331117 (дата звернення: 12.05.2025).

9. The Charter of Fundamental Rights of the European Union of 18.12.2000 № C 364/01. URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf (accessed: 12.05.2025).

10. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text (дата звернення: 12.04.2025).

Солодан Катерина Володимирівна

доктор філософії (з права), асистент кафедри публічного права,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Мойсей Георгій Георгійович

асистент кафедри процесуального права

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СУДОВОЇ СИСТЕМИ

Сьогодні особливого розвитку набувають технології, пов’язані зі штучним інтелектом. Його використання здатне суттєво підвищити ефективність правосуддя при належному використанні такого інструменту. Проте

необхідною є наукова дискусія щодо збалансованого використання ШІ відповідними суб'єктами.

Для забезпечення єдності судової практики – тобто послідовного та однакового застосування і тлумачення законів у схожих справах – Верховний Суд відіграє центральну роль. У цьому контексті, штучний інтелект може стати ефективним інструментом, здатним автоматизувати складний аналіз та узагальнення судової практики. Хоча всі судові органи вже збирають та аналізують судову статистику, ШІ може значно спростити ці рутинні завдання. Він може автоматизувати ведення справ, виявляти потенційні суперечності в судових рішеннях, формувати бази даних ключових правових позицій та суттєво прискорювати пошук необхідної практики. Це, безперечно, сприятиме підвищенню загальної ефективності судочинства [1].

Як наголошує Я. Берназюк, згідно з європейським документом Moving forward: the use of assistive technology in the judiciary, використання допоміжних технологій може істотно вплинути на ключові аспекти функціонування судової системи, зокрема Верховного Суду, та сприяти єдності судової практики. На базовому рівні, засоби обробки даних охоплюють такі функції, як мовний переклад, голосове диктування та транскрипція, а також цифровий запис судових нотаток, рішень та наказів. Ці інструменти також можуть бути корисними для підготовки документів, включаючи аналітичні матеріали. Крім того, автоматизоване ведення справ, особливо для колективних позовів, може значно підвищити узгодженість судової практики, оскільки зменшується ймовірність того, що аналогічні фактичні або правові питання будуть по-різному вирішені різними суддями. Однак, у Висновку чітко зазначено, що остаточна відповідальність за судові рішення завжди лежить на особі судді. Технології покликані підтримувати та посилювати роль суддів, а не замінювати їх, і їх використання повинно бути спрямоване виключно на підтримку та зміцнення верховенства права [1].

Незважаючи на значний прогрес у систематизації та автоматизації судової практики, її обробка залишається складним завданням через величезну кількість можливих підходів. Оскільки правова інформація, хоча й має свою специфіку, здебільшого написана природною мовою та є неструктурованою, для ефективної обробки великих обсягів юридичних даних необхідні методи обробки природної мови. Здебільшого ця інформація є неструктурованою. Отже, для автоматичного опрацювання великих масивів правових даних потрібно використовувати методи, розроблені в галузі Big Data.

Слід згадати те, що однією зі сучасних тенденцій використання ШІ в судочинстві є розробка систем розпізнавання і аналізу правової інформації. За допомогою алгоритмів машинного навчання та нейронних мереж, системи ШІ можуть аналізувати великі обсяги правових документів, судових рішень, прецедентів тощо. Це дозволяє забезпечити більш швидкий та точний пошук релевантної правової інформації, виявлення закономірностей та зв’язків між судовими рішеннями, що може сприяти більш обґрунтованому та справедливому судочинству.

Деякі іноземні науковці пропонують розробку спеціальної програми, що буде використовувати контрольоване машинне навчання під наглядом. При такому підході комп'ютеру надається (текстова) інформація з багатьох судових справ разом із судовими рішеннями, оскільки комп'ютер здатен ідентифікувати закономірності, пов'язані з кожним класом судових рішень. Для оцінки ефективності роботи програми машинного навчання їй надається справа без судового рішення (на етапі тестування), для якої вона має винести найбільш вірогідне рішення. Щоб зробити це судження, програма використовує інформацію, яку вона ідентифікувала та яку вона визначила як важливу [2].

Штучний інтелект у судочинстві також проявляється у створенні систем, що можуть передбачати результати судових справ. Аналізуючи минулі рішення та вирішальні фактори за допомогою машинного навчання та статистики, ШІ може дати приблизний прогноз щодо ймовірного висновку суду. Це робить такі

системи цінним активом для суддів та адвокатів, допомагаючи їм ухвалювати більш обґрунтовані рішення, а також підвищуючи послідовність та передбачуваність судової практики [3].

Прогнозування судових рішень є комплексним завданням, що вимагає чіткого визначення мети цієї системи (алгоритму), яка повинна відповідати потребам правничої спільноти. Часто, коли дослідники говорять про прогнозування судових рішень, вони насправді лише витягують результати з судових рішень або класифікують рішення за видами, що можна зробити простим пошуком за ключовими словами. Щоб завдання були дійсно корисними для юриспруденції, дослідникам необхідно чітко розуміти природу своїх даних. Наприклад, спроба передбачити статті, на які є посилання у справі ЄСПЛ, є невиправданою, оскільки ці статті вказуються вже під час подачі позову [4].

До речі, Верховний Суд запустив новий інноваційний IT-ресурс під назвою Supreme LAB. Цей ресурс, розроблений аналітиками та IT-фахівцями Суду, покликаний спростити доступ до інформації про справи, розглянуті палатами, об'єднаними палатами та Великою Палатою Верховного Суду, а також до зразкових справ. Supreme LAB пропонує різноманітні фільтри та параметри пошуку, що дозволяє легко знаходити потрібні судові рішення за ключовими словами або датою, відстежувати етапи розгляду справ та отримувати доступ до постанов про передачу справ та рішень по суті. Метою ресурсу є оптимізація пошуку судової практики для суддів, адвокатів, прокурорів, громадськості та всіх зацікавлених осіб [5]. Ресурс, крім пошукових функцій, дає також можливість ознайомитись із коротким змістом рішень на основі аналізу ШІ.

Таким чином, стрімкий розвиток цифрових технологій, пов’язаних зі штучним інтелектом, стане ефективним інструментом для уніфікації судової практики на всіх рівнях. Системи ШІ можуть передбачати результати судових справ, аналізуючи минулі рішення та різноманітні фактори, що є цінним для суддів та адвокатів, допомагаючи їм приймати обґрунтовані рішення та

підвищуючи послідовність судової практики. Важливо чітко визначати мету таких систем прогнозування, щоб вони були дійсно корисними для правничої спільноти. Верховний Суд також впроваджує інновації, запустивши ресурс Supreme LAB, який спрощує доступ до інформації про справи, пропонує різноманітні фільтри та параметри пошуку, а також надає короткий зміст рішень на основі аналізу ШІ.

Список використаних джерел:

1. Берназюк Я. Штучний інтелект і його використання для забезпечення єдності судової практики як складової довіри до суду. *Слово Національної школи суддів України*. 2024. № 2(49). С. 16-35. URL: https://slovo.nsj.gov.ua/index.php/ua/arkhiv-nomeriv/2024/4-49-2024/41-2024ukr/4-49-2024/1008-shtuchnij-intelekt-i-jogo-vikoristannya-dlya-zabezpechennya-ednosti-sudovoji-praktiki-yak-skladovoji-doviri-do-sudu

2. Medvedeva M., Vols M., & Wieling M. Using machine learning to predict decisions of the European Court of Human Rights. *Artificial Intelligence and Law.* 2020. №28(2). P. 237-266. URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s10506-019-09255-y

3. Бєлов Д.М., Бєлова В.М. Штучний інтелект в судочинстві та судових рішеннях, потенціал та ризики. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2023. Серія ПРАВО. Випуск 78: частина 2. С. 315-320. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/08/52.pdf

4. Medvedeva M., Vols M., & Wieling M. Rethinking the field of automatic prediction of court decisions. *Artificial Intelligence and Law*. 2023. №31. P.195-212. URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s10506-021-09306-3

5. Верховний Суд запускає новий IT-ресурс – Supreme LAB. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1721324

Татулич Ірина Юріївна
кандидат юридичних наук, доцент кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)

ПРАВОВА ПРИРОДА ІНСТИТУТУ ВИЗНАННЯ НЕОБГРУНТОВАНИМИ АКТИВІВ ТА ЇХ СТЯГНЕННЯ В ДОХІД ДЕРЖАВИ

Вже певний час в українському законодавстві запроваджено норми щодо обов'язкового декларування доходів та майна осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування та деяких інших осіб. Визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави (далі – ВНА) – є механізмом, який дозволяє контролювати прозорість доходів та інших статків осіб. Інститут ВНА закріплено ЗУ від 31.10.2019 № 263-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів», який набрав чинності 28.11.2019. Вказаним законом було доповнено Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПКУ) справою під назвою «Особливості позовного провадження у справах про визнання необґрунтованих активів та їх стягнення в дохід держави» (Розділ III, глава 12 ст. 290-292 ЦПКУ) [1]. Окрім того, дане питання знайшло своє нормативне закріплення в нормах матеріального законодавства, зокрема, доповнення було закріплено в п. 12 ч. 1 ст. 346 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) [2]. Цим самим було запроваджено новий інститут – цивільна конфіскація.

Як на національному [3], так і на міжнародному рівнях [4] закріплено неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом. Однак, з метою забезпечення державних та

суспільних інтересів законодавець передбачив можливість припинення права власності шляхом відчуження майна, зокрема, в примусовому порядку. Саме такою підставою слід вважати ВНА та їх стягнення в дохід держави. ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро і Національного агентства з питань запобігання корупції» частково імплементовано положення Директиви 2014/42/ЄС та вперше запроваджено інститут конфіскації активів поза кримінальним процесом у ЦПКУ, а саме визнання необґрунтованими активів та їх витребування [5]. Метою впровадження інституту ВНА в вітчизняному законодавстві було намагання законодавця відшукати законні способи боротьби з корупційними діяннями. Така пропозиція спрямована на збільшення ефективності державної антикорупційної політики. Законом було внесено зміни до різних нормативно-правових актів.

Інститут цивільної конфіскації у попередніх редакціях міг застосовуватися після кримінального переслідування уповноваженої особи і тільки у разі набрання законної сили вироком суду за вчинення корупційного злочину або легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. При цьому положення ст. ст. 233-233-2 ЦПКУ у редакції, що діяла з 04.03.2015 до 15.12.2017 та ст. 290-292 ЦПКУ у редакції, що діяла 15.12.2017 до 28.11.2019 фактично дублювали положення п. 6-1 ч. 9 ст. 100 КПКУ. Разом з тим, Законом не було визначено, за яких умов мали застосовуватись цивільно-процесуальні стандарти, а коли кримінально-процесуальні.

У світовій практиці склалися декілька моделей конфіскації, зокрема проти майна («*in rem*» – буквально «проти речі») та проти особи («*in personam*»). Класично вказані види розмежовуються процедурою вилучення майна. Зокрема, конфіскація «in personam» застосовується в кримінальному судочинстві, а «in rem» – в цивільному судочинстві.

Запровадження цивільної конфіскації піддається в науковій спільноті критиці. Так, М. Хавронюк зауважує, що «вона дублює більш широку процедуру

кримінально-правової спеціальної конфіскації, визначену КПК України, що стосується багатьох видів злочинів (а не лише корупційних і легалізації майна), як засуджених осіб, так і звільнених від кримінальної відповідальності, як необґрунтованих активів, так і інших видів майна, тому потреби в главі ЦПК України взагалі немає; законодавство вже передбачає понад 10 легальних способів відбирання чужої власності» [6]. В свою чергу О. Г. Братель вважає, що «запроваджена в ЦПК України ст. 290 в переважній більшості дублює положення ч. 3 ст. 228 ЦК України. Головна відмінність між вказаними нормами полягає у підставах застосування цивільно-правової конфіскації» [7].

В той же час, в юридичній літературі є прихильники впровадження даної процедури. Зокрема, О. І. Антонюк закріплює, що «цивільна конфіскація відповідає міжнародним правовим стандартам. Проте, під час врегулювання підстав і порядку її застосування держава зобов'язана дотримуватися умов правомірного втручання у право власності на майно, а також гарантій конвенційного права на справедливий суд» [8, с. 77]. Прихильники запровадження цивільної конфіскації незалежно від наявності обвинувального вироку апелюють до визнання Європейською комісією з прав людини у 1986 році і ЄСПЛ конфіскації активів поза кримінальним провадженням такою, що не суперечить презумпції невинуватості, не порушує майнові права та заборони покарання без закону. Окрім того, Н. М. Навальнєва стверджує, що «впровадження цивільної конфіскації, на думку законодавця, має забезпечити ефективну реалізацію державної правової політики протидії корупції, однак поспіх у впровадженні даних новел призвів до наявності низки суттєвих законодавчих порушень, відсутності чіткої процесуальної процедури стягнення необґрунтованих активів. Аналіз статті 290 ЦПК України дозволяє зробити висновок про наявність у вказаній статті елементів норм матеріального права, що руйнує класичні способи побудови та призначення його як процесуального нормативного акту. Тому автор вбачає, що для ефективного використання цивільної конфіскації як правового механізму у протидії корупції необхідно

вдосконалити законодавство, зокрема виключити з ЦПК України норми матеріального права та визначити чіткий процесуальний порядок розгляду справ даної категорії, ЦК України доповнити нормами, що визначатимуть стягнення необґрунтованих активів в дохід держави як підставу припинення права власності. Також держава має забезпечити гарантії захисту від необґрунтованого позбавлення права власності» [9, с. 352-353]. Погоджуємось, що для інституту ВНА у діючій редакції характерне поєднання процесуальних і матеріальних норм. В той час як за визначенням КСУ у рішенні від 26.02.2019 № 1-рп/2019 «поєднання норм матеріального і процесуального права порушує вимоги Конституції України» [10]. Як зазначає А. С. Осадько, що «особливістю нормативного регулювання цивільної конфіскації є те, що у процесуальній (а не матеріально-правовій) нормі закріплена презумпція необґрунтованості активів» [11, с. 63]. Як правильно відмічає В. І. Бобрик про те, «що у попередній редакції глава 12 ЦПК України має як норми процесуального права, так і норми матеріального права» [12, с. 140]. Проте у іншій праці науковець доходить висновку, «що інститут визнання необґрунтованими активів та їх витребування, що діяв у попередній редакції є цивільно-правовою конфіскацією» [13, с. 17].

Застосування різних видів конфіскації неодноразово було предметом розгляду ЄСПЛ на їх відповідність ЄКПЛ. Практика ЄСПЛ доводить, «що такий захід є правомірним, законним, а, за умови дотримання процедур, які забезпечують особі право на справедливий суд, і пропорційним. Провадження про ВНА також мають бути справедливими та публічними (окрім випадків, коли це може зашкодити інтересам справедливості), відповідач повинен бути поінформований про справу проти нього. Він також має мати можливість брати участь у провадженні, як і треті особи, права яких теж зачіпаються». Так, у рішеннях по справах «М проти Італії» від 15 квітня 1991 року та «Butler проти Сполученого Королівства» від 27 червня 2002 року ЄСПЛ зазначив, що «заходи, які є дуже суворими, але необхідними та відповідними для захисту суспільних інтересів, застосовуються навіть поза кримінальною сферою». «Цивільна

конфіскація не є мірою покарання, а процедурою повернення безпідставно набутого майна, що не порушує конституційних норм» (справа «Dassa Foundation and others vs Liechtenstein») [14].

Доречним прикладом також є рішення у справі «Гогітідзе та інші проти Грузії», в якому ЄСПЛ зазначив, «що у випадку, якщо конфіскація була застосована незалежно від наявності кримінального обвинувачення, а була швидше результатом окремого «цивільного» *(у розумінні п. 1 ст. 6 Конвенції*) судового провадження, метою якого є повернення майна, набутого незаконним шляхом, такий захід, навіть якщо він передбачає безповоротну конфіскацію майна, незважаючи ні на що, кваліфікується як контроль за користуванням майном у розумінні абз. 2 ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції. За результатами розгляду ЄСПЛ дійшов висновку, що конфіскація майна заявників повністю відповідала вимозі «законності», що міститься у ст. 1 Протоколу №1 до Конвенції 1950 року (п. 94)» [15].

Можна відзначити, що враховуючи необхідність запровадження ефективних механізмів протидії корупції злочинності, з одного боку, та беручи до уваги положення міжнародного права та прецедентну практику ЄСПЛ, з іншого, існують вагомі підстави впровадження в національне законодавство інституту ВНА (цивільної конфіскації), яка є процедурою поза межами кримінального переслідування. ВНА – це важливий спосіб вилучення майна, одержаного в результаті корупції та інших засобів вчинення злочину.

Справи про ВНА належать до юрисдикції Вищого антикорупційного суду (ч. 4 ст. 23 ЦПКУ). Процесуальні особливості позовного провадження у справах про ВНА закріплені, як нами зазначалося вище, в главі 12 ЦПКУ. Разом з тим, підтримуємо думку О. І. Угриновської, яка вважає, що «алгоритм розрахунку розміру необґрунтованих активів є вкрай нечітким, оскільки потребує врахування «законних доходів», розуміння яких, в свою чергу, теж є доволі розмитим. Формально, при купівлі квартири, вартість якої дорівнює трирічному законному доходові, необґрунтований актив відсутній. Однак,

слід враховувати, що вартість «законних доходів» не може дорівнювати вартості набутого «активу», щодо якого є підозри необґрунтованості, оскільки прожиття без витрат є утопічним» [16, с. 767]. Крім того, погоджуємося з позицією Вороніжського Я. В. стосовно доповнень до діючого ЦПКУ. Так, автор вважає, «що у ЦПК України доцільно передбачити можливість зупинення розгляду цивільної справи до завершення досудового розслідування кримінальної справи щодо незаконного збагачення у разі виявлення нових необґрунтованих активів, які у сумі з активами, щодо яких ініційовано цивільний позов, становитимуть предмет кримінального правопорушення незаконне збагачення. Зокрема, ч. 1 ст. 251 ЦПК України доповнити п. 7 такого змісту: «У разі виявлення нових необґрунтованих активів, які у сукупності з активами, щодо яких ініційовано позов про визнання активів, необґрунтованими та їх стягнення у дохід держави є предметом кримінального правопорушення незаконне збагачення на підставі витягу з Єдиного реєстру досудових розслідувань». Ч. 1 ст. 253 ЦПК України доповнити п. 5-1 такого змісту: п. 7 до набрання законної сили судовим рішенням: за результатом оскарження рішення слідчого або прокурора, передбаченого ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України; постановленим у порядку, передбаченому ст. 288, 373 або 513 Кримінального процесуального кодексу України» [17, с. 35].

Отже, ВНА (цивільна конфіскація) є безоплатним позбавленням особи права власності на майно та активи за рішенням суду, внаслідок чого таке майно переходить у власність держави. ВНА (цивільна конфіскація) характеризується такими особливостями: 1) є заходом державного примусу; 2) застосовується на підставі судового рішення у випадках, передбачених законом; 3) є підставою для безоплатного припинення права власності на майно; 4) є первісною підставою набуття державою права власності на майно та активи. ВНА (цивільна конфіскація) є формою реалізації «розширеної цивільної конфіскації», що здійснюється в судовому порядку поза межами кримінального провадження,

із дотриманням принципу змагальності сторін. Одним із важливих напрямків у цьому процесі є боротьба з корупцією та вдосконалення механізму протидії незаконному збагаченню. Метою даного інституту є покарання осіб, конфіскація незаконних активів, підвищення ефективності протидії корупції та посилення антикорупційного потенціалу законодавства України. При цьому не варто забувати про законність проведення цієї процедури із дотриманням процесуальних гарантій та прав осіб, що сприятиме підвищенню довіри громадян до державних установ.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435- IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

4. Protokol do Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [Protocol to the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. (n.d). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text [in Ukrainian].

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро і Національного агентства з питань запобігання корупції: Закон України № 198-VIII від 12 лютого 2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/198-19#Text

6. Хавронюк М. Спецконфіскація – покарання без вироку суду або покарання без злочину. *Ракурс.* 2016, 26 грудня. URL: http://racurs.ua/ua/1385-sproba-zaprovadjennya-speckonfiskaciyi.

7. Братель О. Г. Провадження у справах про визнання необґрунтованими активів та їх витребування: правова недосконаліть чи потреба часу? // *GOAL:*

сайт. 2015. URL: http://goalint.org/provadzhennya-u-spravax-pro-viznannya-neobgruntovanimi-aktiviv-ta-ix-vitrebuvannyapravova-nedoskonalist-chi-potreba-chasu

8. Антонюк О. І. Захист права власності у контексті запровадження процедур щодо вилучення майна, визнаного необґрунтованими активами. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* 2017. Вип. 3 (1). С. 72–77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2017_3%281%29__17

9. Навальнєва Н. М. Визнання необґрунтованими активів та їх витребування. *Проблеми цивільного права та процесу.* Харків, 2018. С. 350–353.

10. Щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України: *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України від 26.02.2019.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/v001p710-19#Text

11. Осадько А. С. Механізми вдосконалення процедури цивільної конфіскації: деякі аспекти застосування. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2020 р. № 8. С. 61–65. URL: http://lsej.org.ua/8_2020/16.pdf.

12. Бобрик В. І. Провадження в справах про визнання необґрунтованими активів та їх витребування як вид галузево-матеріальної диференціації справ позовного провадження цивільного процесу. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* Серія: Юридичні науки. 2015. Вип. 1 (1). С. 139–142. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2015_1%281%29__34

13. Бобрик В. І. Матеріальна диференціація цивільного судочинства: провадження у справах про визнання необґрунтованими активів та їх витребування. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2015. № 2. С. 15–19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvppp_2015_2_5

14. Рішення від 10.07.2007 Європейського суду з прав людини у справі «Dassa Foundation and others vs Liechtenstein». URL: https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentI d=09000016806ebe42

15. Рішення від 29 квітня 2014 року у справі «Natsvlishvili та Togonidze проти Грузії» (заява № 9043/05). HUDOC - European Court of Human Rights. https://hudoc.echr.coe.int

16. Угриновська О. І. Провадження у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення у дохід держави: проблеми правозастосовної практики. *Актуальні питання у сучасній науці.* 2024. № 4 (22). С. 759–770.

17. Вороніжський Я. В. Зарубіжний досвід визнання необґрунтованими активів і їх стягнення у дохід держави. *Часопис цивілістики.* 2021 р. Випуск 44. С. 31–38.

Терлецький Дмитро

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри конституційного права,

Національний університет «Одеська юридична академія»,

(м. Одеса, Україна)

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ І НАЛЕЖНА ПРАВОВА ПРОЦЕДУРА

Залишаючи осторонь триваючу дискусію щодо історично сконструйованих антецедентів конституціоналізму, початок якій поклали розвідки таких видатних представників конституційної теорії, як Ч. Маклвейн, Ф.Д. Вормут та К.Й. Фрідріх, видається резонним твердити, що конституціоналізм у його сучасному розумінні сягає значно глибше протиставлення соціальній системі, заснованій на безмежному свавіллі, та уособлює щонайменше конституювання й обмеження державної влади. Уже тому обмеження державної влади становить необхідну, але недостатню ознаку його сутності.

Сприйнятий таким чином [сучасний] конституціоналізм заперечує абсолютну владу через сприйняття правочинності здійснення влади у зв’язку із

спроможністю ефективно досягати загально та індивідуально значущих цілей. Він опосередковує продукування політичних рішень і розв'язання політичних конфліктів у суспільстві у спосіб, що утверджує взаємний зв'язок між загально та індивідуально значущими цілями, а також між ними та визначеними засобами їхнього досягнення.

Конституювання простору індивідуальної свободи особи – автономії її особистості, якій властивий усвідомлений вибір між різними варіантами поведінки, – серед іншого через встановлення підстав, порядку та меж втручання у цей простір з боку держави є можливим тільки за такого порядку, який уможливлює й убезпечує обмежене правління, яке водночас має бути дієвим при досягненні загально та індивідуально значущих цілей. Це, без сумніву, означає інший погляд на державу, яка сприймається людьми вже не як Левіафан Т. Гоббса – звір, який прагне більшої влади і якого потрібно повсякчасно приборкувати. Держава також є уособленням прагнення людей заснувати такі інституції, які уможливлюють їхню співпрацю та узгодження їхніх зусиль задля реалізації тих завдань, яких вони не здатні досягнути поодинці. Держава за такого сприйняття не може ані фактично, ані нормативно уникати вирішення тих економічних, соціальних і безпекових завдань, які, зокрема, пов'язані із бідністю, охороною здоров'я, освітою, навколишнім середовищем, врешті-решт, воєнною безпекою; більше того, вона мусить прагнути вирішити такі завдання у найбільш дієвий спосіб [1, С. 12-14].

Ці міркування, аргументовані в контексті аналізу конституціоналізму за умов сучасної держави, окреслюють у найбільш загальному вигляді теоретичні засади подальших роздумів про еволюцію змісту і значення належної правової процедури в державах, для яких фактичне дотримання юридичних і політичних обмежень у відносинах між тими, хто має владу, і тими, хто цій владі підкоряється, залишається *conditio sine qua non* для визнання і здійснення публічної влади.

Належна правова процедура, як й будь-яка інша понятійна форма вираження складного смислу, замість певного, єдиного вірного значення, натомість передбачає різноманіття інтерпретаційних підходів, які засвідчують відмінності при визначенні значення та значущості складників узагальненого образу. Окрім цього очевидного твердження, необхідно також зробити щонайменше три додаткові застереження.

По-перше, загальновідомо, що належна правова процедура бере свій початок в англійському загальному праві і конституційній історії: ідею належної правової процедури 1215 року сутнісно втілила стаття 39 Великої хартії вольностей [2]. Водночас її тлумачення в контексті раннього середньовіччя явно не дозволяє, як вказав Ч. Маклвейн, твердити, що «…первісним наміром Великої хартії вольностей було гарантувати суд присяжних будь-кому або гарантувати що-небудь усім англійцям» [3, P. 51].

По-друге, сутнісне сприйняття належної правової процедури конституційною теорією і практикою новоутворених США вийшло далеко за межі текстуальних змін – від «*law of the land*» і «*due course* of law» до «*due process of law*» [4, P. 590]. Упредметнення належної правової процедури спершу в П’ятій поправці 1791 року, а згодом, в 1868 році, також й в Чотирнадцятій поправці до Конституції США на перший погляд поступово опосередковує інституційно-територіальну організацію США. Водночас більш уважний аналіз вказує, що Чотирнадцята поправка прямо пов’язана із докорінною зміною усієї ідеології державного владарювання в США, які врешті-решт призвели до Громадянської війни 1861-1865 років, результати якої втілені в Поправках періоду Реконструкції [5, P. 349-492].

Необхідно також взяти до уваги, що історичне значення належної правової процедури, як вказує Р. Воглер, значною мірою ретроспективне і являє «…винахід міфотворців XIX-XX століть, таких як видатні американські юристи Кент, Сторі та Кулі… . Натомість її могутність є переважно сучасною та переважно північноамериканською» [6, P. 930].

По-третє, незважаючи на наведене, було б принаймні неправильно твердити про належну правову процедуру як про концепт властивий і обмежений виключно сучасною англо-американською правовою традицією.

Аналіз Загальної декларації прав людини 1948 року (статті 10 та частини першої статті 11), Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (статей 5 та 6), Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року (статті 9 та частини першої статті 14), Американської конвенції про права людини 1969 року (статей 7 та 8), Африканської хартії прав людини і народів 1981 року (статей 6 та 87), Хартії Європейського Союзу про основоположні права 2000 року (статей 47-50) доводить зворотне. Належна правова процедура, щонайменше у вимірі кримінального провадження і судового розгляду, сутнісно сприйнята на універсальному та регіональному рівнях через упредметнення, інтерпретацію та застосування окремих складників. Співзвучний висновок видається обґрунтованим і щодо національного рівня: конституції третьої та четвертої «хвилі» [7, с. 82-85], уникаючи застосування текстуальної формули «належна правова процедура», так само визнають і визначають її складники (показовими у цьому сенсі є, зокрема, статті 29, 59, 61, 62, 63 Конституції України, які закріплюють конституційні права особи в кримінальному провадженні).

Підкреслюючи важливість наведених застережень, слід констатувати, що впродовж другої половини XX століття належна правова процедура поступово постає як динамічний правовий концепт, трансформація змісту якого відображає еволюцію уявлень про здійснення публічної влади в демократичній державі. Смислове значення належної правової процедури визначається значно ширше ніж гарантоване право особи на звернення до суду за захистом конституційних прав – вищих, юридичних, юстиціабельних та визначених прав, які мають «вертикальний» і «горизонтальний ефект» [8], – і санкціонування судом затримання обвинувачених у вчиненні кримінальних правопорушень.

Належна правова процедура натомість включає вимоги щодо форми, змісту і процедури здійснення публічної влади уповноваженими суб'єктами, включно із суб'єктами, які здійснюють публічно-владні управлінські функції на виконання делегованих їм повноважень. Йдеться про нові гарантії від зловживань публічною владою та її протиправного здійснення, які крім судового контролю за рішеннями суб'єктів владних повноважень передбачають вимоги до процедури вироблення, прийняття та здійснення владних велінь. Додержання цих вимог, які зобов'язують суб'єктів владних повноважень діяти у визначений спосіб, на підставі і відповідно до визначених принципів, є окремим від змісту владних велінь об'єктом судового контролю.

Знаковим в утвердженні ширшого смислового значення стало включення до Хартії Європейського Союзу про основоположні права 2000 року статті 41 «Право на належне управління», положення якої опосередкували досвід держав-учасниць і правозастосовну практику юрисдикційних органів Європейського Союзу, включно із Судом справедливості.

У такий спосіб належна правова процедура наразі покладена в основу якісно нового права людини на неупереджене, справедливе та своєчасне урядування в контексті взаємовідносин із уповноваженими агентами Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Терлецький Д.С. Конституціоналізм та ефективне правління. *Український часопис конституційного права*. 2023. №2. С. 4-18.

2. Due process. In Encyclopedia Britannica. Available at: https://www.britannica.com/topic/due-process (Accessed May 14, 2025)

3. Mcllwain C.H. Due Process of Law in Magna Carta. *Columbia Law Review*. 1914. Vol. 14, No.1. P. 27–51. Available at: https://www.jstor.org/stable/1111001 (Accessed May 14, 2025)

4. Due Process of Law. In Black's Law Dictionary / ed. by H. Black. 4th ed. St. Paul, 1968. 1385 p.

5. Amar A.R. America’s Constitution: A Biography. New York : Random House, 2006. 672 p.

6. Vogler Richard. Due Process // The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law / eds. M. Rosenfeld, A. Sajó. Oxford : Oxford University Press, 2012. P. 929-947.

7. Шаповал В.М. Основи конституціоналізму (нариси з історії, теорії і практики) К.: Мишалов Д.В., 2021. 116 с.

8. Терлецький Д.С. Обмеження конституційних прав : у пошуках балансу між приватними та публічними інтересами // Права людини в особливих правових режимах: досвід України : монографія / за заг. ред. д.ю.н., проф. М.В. Афанасьєвої. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 8-50.

Харченко Тетяна Миколаївна

кандидат юридичних наук,

головний спеціаліст відділу моніторингу питань гендерної рівності

та недискримінації управління дотримання прав людини

Департаменту головної інспекції та дотримання прав людини

Національної поліції України

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА: КОНСТИТУЦІЙНІ ОРІЄНТИРИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Сучасне бачення верховенства права у демократичній правовій державі включає розуміння гендерної рівності не лише як соціального ідеалу, а як правового принципу, що має бути імплементований у національні правові системи. У контексті євроінтеграційного курсу України визнання та реалізація гендерної рівності стають одним із ключових елементів конституційного процесу та умовою правової гармонізації з acquis Європейського Союзу [1].

Згідно з підходом Венеціанської комісії, верховенство права включає принцип недискримінації, який є підґрунтям для визнання рівності прав чоловіків і жінок. Філософія права Дворкіна підкреслює, що моральна легітимність права неможлива без гарантування рівної поваги до особистості, що логічно передбачає гендерну рівність як моральну і юридичну цінність [2]. Таким чином, забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків є невід'ємною складовою змістовного (матеріального) розуміння верховенства права.

Конституція України закріплює принцип рівності у ст. 24, прямо забороняючи дискримінацію за ознакою статі. Водночас ст. 3 проголошує права і свободи людини найвищою соціальною цінністю, що вимагає практичного втілення гендерної рівності у політичному та правовому житті [4]. Конституційний Суд України у своїх правових позиціях неодноразово наголошував, що рівність прав передбачає не лише формальну, а й фактичну рівність, яка може досягатися за допомогою позитивних дій [5].

Угода про асоціацію між Україною та ЄС містить положення щодо забезпечення рівності та недискримінації, зокрема зобов’язання імплементувати Директиву 2006/54/ЄС, яка регламентує рівність у сфері працевлаштування, професійної діяльності та соціального забезпечення [6]. Відповідно, Україна здійснює адаптацію законодавства, зокрема через внесення змін до Кодексу законів про працю, Закону України «Про запобігання та протидію дискримінації в Україні», а також шляхом утворення інституційних механізмів, таких як Урядовий уповноважений з питань гендерної політики [7].

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.) є рамковим документом, що закріплює інструменти реалізації гендерної політики, серед яких — гендерний аналіз, гендерно чутлива статистика, запровадження гендерної правової експертизи нормативно-правових актів. У правозастосовчій практиці спостерігається позитивна динаміка, проте виклики залишаються. Як свідчать аналітичні матеріали

омбудсмана та громадських організацій, багато жінок досі стикаються з гендерно зумовленими бар'єрами, зокрема у доступі до кар'єрного просування, політичного представництва та правосуддя [8].

Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях чітко окреслює обов'язок держав-учасниць Конвенції гарантувати не лише формальну, а й фактичну рівність. У справі Abdu v. Bulgaria (2014) Суд вказав на необхідність держави створити умови для ефективного захисту жінок від насильства. У справі Konstantin Markin v. Russia (2012) Суд визнав, що відмова у батьківській відпустці чоловіку-військовослужбовцю є дискримінацією за ознакою статі, порушуючи ст. 14 Конвенції [9]. Україна як держава-учасниця Ради Європи зобов'язана враховувати ці правові позиції при тлумаченні положень Конституції та законів.

Виклики та перспективи

Незважаючи на нормативне забезпечення, існують виклики, зокрема:

Слабка імплементація законодавства на місцях;

Брак гендерної компетентності у державних службовців;

Інституційна інерція та слабка координація органів влади;

Стійкість патріархальних стереотипів у суспільстві та медіа-просторі [3].

Перспективами мають стати:

Розвиток обов'язкової гендерної правової експертизи;

Розширення повноважень інституцій з гендерної політики;

Залучення громадських організацій до моніторингу виконання міжнародних зобов'язань;

Удосконалення статистики за ознакою статі.

Список використаних джерел:

1. Савчин М. В. Європейський правовий простір: конституційно-правові виміри інтеграції. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2013. 448 с.

2. Dworkin R. Law's Empire. Cambridge : Harvard University Press, 1986. 470 p.

3. Фесенко О. Л. Гендерна рівність як конституційна цінність: проблеми правореалізації. Вісник Конституційного Суду України. 2020. № 3. С. 45–52.

4. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) п. 1 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про державну службу» (справа про рівність конституційних прав громадян) : від 30 трав. 2001 р. № 6-рп/2001. Офіційний вісник України. 2001. № 23. Ст. 1023.

6. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : ратифікована Законом України від 16 верес. 2014 р. № 1678-VII. Офіційний вісник України. 2014. № 75 (том 1). Ст. 2125.

7. Костенко Н. О. Гендерна політика в Україні: стан і перспективи. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2021. Т. 6. С. 74–78.

8. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Щорічна доповідь про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2023 рік. Київ, 2024. 432 с.

9. European Court of Human Rights. Case of Konstantin Markin v. Russia [GC], no. 30078/06, Judgment of 22 March 2012.

Шевчук Марта Іванівна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу і криміналістики
Львівського національного університету імені Івана Франка
(м. Львів, Україна)

ВІДКРИТТЯ МАТЕРІАЛІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ СТОРОНІ ЗАХИСТУ – НЕ НОВА ПРОБЛЕМА: АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ККС ВС ТА ЄСПЛ

У судовій практиці вже давно з'явилася тенденція виправдання порушення стороною обвинувачення ст. 290 КПК України, яка знаходить своє відображення у рішеннях суду найвищої судової інстанції. Категоричне несприйняття формальної причини для усунення важливих доказів, оцінка процесуальних санкцій за порушення правил відкриття матеріалів як надмірно суворих, поблажливість до сторони обвинувачення чи несхвалення дій обвинуваченого – невідомо, які чинники спонукають судові інстанції до незастосування санкції у випадку несвоєчасного відкриття стороною обвинувачення матеріалів досудового розслідування.

Варто навести ще одне нещодавнє рішень ККС ВС, в якому він вкотре демонструє як можна обійти пряму і чітку вимогу норми ч. 12 ст. 290 КПК України. Йде мова про рішення Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 18 лютого 2025 року (справа № 495/263/17). У цій справі ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення НСРД були відкриті стороні захисту лише під час розгляду в суді першої інстанції, що, на думку суду апеляційної інстанції свідчило про недопустимість результатів НСРД. Не погоджуючись з висновками суду апеляційної інстанції ККС ВС зазначив: «У кожному конкретному випадку розкриття стороні захисту процесуальних документів, які стали правовою підставою для проведення

НСРД, поза часовими межами, визначеними статтею 290 КПК, необхідно встановити, що сторона захисту могла реалізувати своє право на розгляд справи в судовому засіданні з дотриманням принципу змагальності. Суд має забезпечити стороні захисту достатній час і реальну можливість ефективно здійснювати захист та наводити під час судового розгляду свої аргументи щодо допустимості доказів, отриманих у результаті НСРД. У цьому провадженні сторона обвинувачення надала ОСОБА_6 спірні ухвали слідчого судді 05 березня 2018 року. Вирок у цій справі було ухвалено судом першої інстанції 12 листопада 2021 року, тобто більш ніж через 3 роки після ознайомлення обвинуваченого з цими ухвалами. Таким чином, сторона захисту мала достатній час і можливості для того, щоб вивчити ці документи і надати заперечення щодо допустимості результатів НСРД. Доводи сторони захисту в судах першої і апеляційної інстанції свідчать про те, що вона повною мірою скористалася цими можливостями і не містять посилань на будь-які перешкоди для ефективного захисту, зумовлені спізнілим відкриттям цих матеріалів».

Як видається, наведена вище правова позиція ККС ВС не грунтується на положеннях кримінального процесуального законодавства України та міжнародно-правових актів з огляду на наступне.

Перше. Відкриття матеріалів сторонами кримінального провадження є грантією, яка забезпечує реалізацію права на захист, права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності, засад змагальності та рівноправності сторін, презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини, справедливості судового розгляду. Адже сторона захисту, потерпілий, реалізуючи право на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, в порядку, передбаченому ст. 290 КПК України, отримує можливість виявити якими аргументами буде оперувати сторона обвинувачення в суді, оцінити законність прийнятого стороною обвинувачення рішення про достатність доказів для звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, виявити прогалини у

доказовій базі, оцінити докази під кутом зору належності, допустимості та достовірності і на цій основі сформувати свою процесуальну позицію. Саме тому законодавець, розуміючи важливість інституту відкриття матеріалів іншій стороні, передбачив у ч. 12 ст. 290 КПК України процесуальну санкцію, згідно з якою, якщо сторона кримінального провадження не здійснить відкриття матеріалів відповідно до положень цієї статті, суд не має права допустити відомості, що містяться в них, як докази.

Слід звернути увагу на те, що законодавець у КПК України не закліплює будь-яких інших винятків з цього загального правила, окрім тих, які передбачені у ч. 4 ст. 241, ч. 3 ст. 317, ч. 4 ст. 517 КПК України.

Також законодавець покладає обов'язок на сторони здійснювати відкриття одна одній додаткових матеріалів, отриманих до або під час судового розгляду (ч. 11 ст. 290 КПК). При цьому, важливо звернувати увагу, що даний обов’язок виникає у сторін лише у випадку, якщо додаткові матеріали були отримані сторонами кримінального провадження після закінчення досудового розслідування. Прикладом додаткових матеріалів, які отримані у стадії судового провадження, є матеріали отримані сторонами в результаті тимчасового доступу до речей та документів на підставі ухвали суду (ч. 2 ст. 333 КПК), за результатами проведення слідчих (розшукових) дій за дорученням суду (ч. 3 ст. 333 КПК), в результаті адвокатського запиту, надісланого стороною захисту після закінчення досудового розслідування тощо.

Ухвали слідчого судді, постанови, доручення, клопотання слідчого, прокурора, дізнавача, доручення, постанови керівників органу досудового розслідування, прокуратури, яких не було відкрито стороні захисту до моменту звернення до суду з обвинувальним актом, не охоплюються поняттям додаткові матеріали в значені ч. 11 ст. 290 КПК Украни.

Друге. Відтак, кримінальний процесуальний закон зобов’язує слідчого, прокурора надати стороні захисту доступ не до окремих процесуальних документів та (або) речей, а до усіх матеріалів, що є у їх розпорядженні.

Ознайомлення з матеріалами, пов’язаними з проведенням НС(Р)Д, дозволяє суду та стороні захисту перевірити допустимість доказів, одержаних за їх результатами, а відтак і є однією з гарантій правосуддя та забезпечення права підозрюваного, обвинуваченого на захист.

Щодо питання про те, чи можуть вважатися допустимими доказами протоколи НС(Р)Д, якщо документи, які були правовою підставою для їх проведення, не були відкриті прокурором у стадії досудового розслідування, але були ним відкриті у стадії судового розгляду, то, як видається, при його вирішенні необхідно виходити з того, що стало причиною невідкриття усіх матеріалів, пов’язаних з проведенням НС(Р)Д, у стадії досудового розслідування.

Якщо такою причиною була загроза національним інтересам та безпеці, то прокурор повинен обґрунтувати існування цієї обставини під час досудового розслідування та її відсутність у стадії судового розгляду. У разі неспроможності прокурора на таку аргументацію або її непереконливості, суду належить визнати протоколи НС(Р)Д недопустимими доказами. У випадку непідтвердження прокурором наявності загрози національним інтересам та безпеці як під час досудового провадження, так і впродовж провадження в суді першої інстанції, суд повинен прийняти аналогічне рішення.

Тому, як видається, позиція ККС ВС, сформульована у його постанові від 18 лютого 2025 р., не відповідає гарантіям справедливого судового розгляду (зокрема, п. b ч. 3 ст. 6 КЗПЛ), як і загальним принципам КЗПЛ. Адже нерозсекречення процесуальних документів, які стали підставою для проведення НС(Р)Д, навіть, якщо вони не були розсекречені з причин, що не залежали від волі та процесуальної поведінки прокурора, не може слугувати виправданням обмеження права сторони захисту на ознайомлення з процесуальними документами, які стали підставою для проведення НС(Р)Д, до початку судового провадження. За винятком випадку, про який зазначено вище. Тобто, якщо таке нерозсекречення матеріалів НС(Р)Д у стадії досудового

розслідування зумовлене існуванням загрози національним інтересам та безпеці та існування такої загрози у стадії досудового розслідування доведено прокурором у стадії судового розгляду.

Подолання зазначеної проблеми, пов'язаної з несвоєчасним розсекреченням експертною комісією процесуальних документів, які стали підставою для проведення НС(Р)Д, є завданням держави, оскільки держави-учасниці Ради Європи зобов'язані організовувати свої правові системи таким чином, щоб забезпечити додержання вимог ст. 6 КЗПЛ, разом із вимогою щодо забезпечення підозрюваному достатнього часу і можливостей на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування на завершальному його етапі.

Тобто держава повинна забезпечити такий порядок створення експертної комісії з питань таємниць (якій доручається підготовка рішень про скасування грифів секретності) та організації її діяльності, який забезпечить своєчасний розгляд і вирішення питань, пов'язаних з розсекреченням процесуальних документів, які стали підставою для проведення НС(Р)Д, та не буде обмежувати реалізацію права підозрюваного на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування на завершальному його етапі. А якщо держава не спромоглася цього зробити, то це вподальшому може стати підставою для прийняття ЄСПЛ негативних рішень у справах проти України, в яких завником порушуватиметься питання про порушення його права, гарантованого п. «b» ч. 3 ст. 6 КЗПЛ, з наведених вище причин.

Третє. На ту обставину, що надання доступу до матеріалів на завершальному етапі досудового розслідування є важливою передумовою для підготовки сторони захисту до судового провадження, неоднозово звертав увагу і ЄСПЛ у своїх численних рішеннях. Зокрема, у рішенні у справі «Корнєв і Карпенко проти України» від 21 жовтня 2010 року ЄСПЛ зазничив, що п. «b» ч. 3 ст. 6 КЗПЛ гарантує обвинуваченому мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту, а це означає, що така підготовка охоплює ознайомлення до направлення обвинувального акта до суду з усіма

результатами досудового розслідування, які будуть використовуватися стороною обвинувачення на підтвердження винуватості особи в суді. В іншому своєму рішенні ЄСПЛ наголосив, що повага до права на захист вимагає, щоб обмеження доступу обвинувачуваного або його адвоката до суду не перешкоджало тому, щоб докази були доступні обвинуваченому до судового розгляду і обвинувачений отримав можливість прокоментувати їх за допомогою його адвоката в усних заявах (рішення ЄСПЛ у справі «Оджалан проти Туреччини» від 12 травня 2005 року). У своїх численних рішеннях ЄСПЛ також неодноразово зазначав про те, що докази, які стосуються питання про те, яким чином були отримані «прямі» докази не є менш значущими. У змагальному процесі мають розглядатись не лише докази, які безпосередньо стосуються фактів конкретної справи, але й інші докази, які можуть стосуватися допустимості, достовірності та повноти перших (рішення ЄСПЛ у справах «Роу та Дейвіс проти Сполученого Королівства» від 16 лютого 2000 року, «Мірілашвілі проти Росії» від 11 грудня 2008 року, «Леас проти Естонії» від 06 березня 2021 року, «Матановіч проти Хорватії» від 04 квітня 2017 року). Засоби, якими повинен користуватись кожен, кого звинувачено у вчиненні кримінального злочину, включають можливість ознайомитись з усіма результатами розслідувань, проведених протягом провадження, з метою підготовки судового захисту (рішення ЄСПЛ у справі «Фуше проти Франції» від 18 березня 1997 року).

У зв'язку з тим, що стороною обвинувачення не було дотримано зобов'язання ознайомлювати сторону захисту з доказами обвинувачення до початку здійснення провадження в суді, ЄСПЛ констатував порушення п. «b» ч. 3 ст. 6 КЗПЛ у справах «Фуше проти Франції» від 18 березня 1997 року, «Пелісьє та Сассі проти Фрації» від 25 березня 1999 року, «Куопіла проти Фінляндії» від 27 квітня 2000 року, «Едвардс проти Об'єднаного Королівства» від 27 жовтня 2004 року. Згідно з позицією ЄСПЛ забезпечення стороні захисту можливості ознайомитися з матеріалами справи лише після того, як

обвинувальний акт скеровано до суду, коли судове провадження вже розпочате, не є достатнім для відстоювання стороною захисту своєї позиції у кримінальному процесуальному змаганні. За такої розстановки сил, коли стороні обвинувачення відомі всі докази, а сторона захисту не володіє інформацією про них до завершення досудового розслідування, порушується баланс інтересів у кримінальному процесі.

Саме тому цілком закономірно законодавець у чинному КПК України передбачив відповідні процесуальні наслідки у вигляді безумовного визнання доказів недопустимими у тому випадку, якщо сторона обвинувачення зволікає з виконанням вимог законодавства в частині відкриття матеріалів досудового розслідування та надання доступу до них в порядку ст. 290 КПК України.

Список використаних джерел:

1. Постанова Верховного Суду від 18 лютого 2025 року у справі № 495/263/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125484392

Шевчук Станіслав Володимирович,
Голова Конституційного Суду України (2018-2019 рр.),
доктор юридичних наук, професор кафедри загальнотеоретичного правознавства та публічного права факультету правничих наук Національного Університету «Києво-Могилянська Академія»,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
(м. Київ, Україна)

НАЛЕЖНА ПРАВОВА ПРОЦЕДУРА ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСНОВИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Належна правова процедура (due process of law) – фундаментальна концепція конституційного права, яка походить з англо-американського права та імпліцитно пов’язана з усіма сучасними конституціями, які захищають

фундаментальні права і свободи, а також надають відповідні процесуальні гарантії. Концепція має подвійне значення: субстантивне та процесуальне.

Історично вона походить з Великої Хартії вольностей 1215 року Англії (Magna Carta Libertatum), а саме з положення, яке є чинним на сьогодні у юридичному сенсі - "жодна вільна людина не може бути заарештована, ув'язнена, позбавлена власності, оголошена поза законом, вигнана або іншим чином знедолена, окрім як за законним рішенням рівних їй за становищем і за законом країни (per legem terrae)".

Це фундаментальне конституційне положення знайшло своє відображення у тексті V та XIV Поправок до Конституції США – держава не може ухвалювати та застосовувати закони, що позбавляють особу життя, свободи і власності без належної правової процедури. Саме Едвард Коук у своєму манускрипті «Інститути законів Англії», що написана у 1628 році та присвячена вивченню англійської правової системи, термін per legem terrae назвав як належна правова процедура, саме так цей термін розумівся як фундаментальний принцип, що походить з природного права. Тобто термін «за законом країни», що вживається у статті 39 Великої Хартії Вольностей відображує природну справедливість, тобто не писані закони, а закони (принципи) природного права.

Отже, субстантивна правова процедура – це застосування природного права для забезпечення природної справедливості, коли особа позбавляється таких найважливіших якостей як життя, свобода та власність. З цієї концепції per legem terrae походить стародавня ідея судового конституційного контроля: акти Корони, що суперечать «законам країни» або належній правовій процедурі є свавільними та такими, що не уповноважені природним правом.

З цього фундаментального конституційного принципу – влада Короля здійснюється лише «згідно з законом країни» - походить юридична концепція підпорядкованості усіх державних органів цьому закону; ніхто не може бути позбавлений життя, свободи та власності поза межами дії цього закону країни, а таке позбавлення має відбуватися згідно з процедурою.

Позбавлення життя, свободи і власності без процесу та без процесуальних гарантій є порушенням «закону країни» (процесуальна належна правова процедура); а якщо влада діє всупереч закону країни (природному праву), така влада не уповноважується природним правом і тому є узурпованою (субстантивна належна правова процедура). Отже належну правову процедуру слід розуміти як заборону на свавільне здійснення державної влади. Як зазначив Верховний Суд США у *справі Lochner v New-York* (1905) [1], "належна правова процедура захищає свободу контрактів та приватну власність від необґрунтованого втручання держави». Отже державні повноваження можуть бути здійсненими якщо вони уповноважуються законом та згідно з процедурою, яка може бути визнана у судах загального права.

Отже, субстантивна належна правова процедура – це діяльність державної (королівської) влади згідно з законами природного права, які забороняють її узурпацію та свавільне здійснення, а процесуальна належна правова процедура заснована на принципах природного права (природної справедливості), який виник задовго до усіх писаних конституцій, що особа не може бути позбавлена життя, свободи та власності без дотримання її процесуальних прав. Особливе місце серед цих процесуальних прав посідає право бути заслуханим.

Таким чином, належна правова процедура стосується не лише процесуальних прав особи, коли вона позбавляється життя, свободи та власності, але висуває критерії якості цих законів, які повинні відповідати принципам природного права або, у сучасних умовах, фундаментальним принципам конституційного рівня (верховенства права, справедливості та пропорційності).

Список використаних джерел:

1. Lochner v. New York, 198 U.S. 45 (1905) URL: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/198/45/

Oksana Șcerbaniuc
Șef al Departamentului de Drept procedural la
Universitatea naţională din Cernăuţi
în numele lui Iurii Fedkovici,
profesor la Facultatea de Drept a Universității din Vilnius,
doctor în jurisprudență, profesor
(o. Cernăuți, Ucraina)

PROCESUL ECHITABIL CA PRINCIPIU PRINCIPAL AL DREPTULUI CONSTITUȚIONAL

Procesul echitabil este principiul principal al statului de drept și principiul fundamental al dreptului constituțional, asigură un tratament echitabil și proceduri stabilite atunci când autoritățile publice iau măsuri care afectează viața, libertatea sau proprietatea unei persoane. Procesul echitabil este proiectat asupra celor trei ramuri ale guvernului statului: legislativul trebuie să reglementeze procesele judiciare cu suficiente garanții pentru cetățenii supuși procesului; ramura executivă trebuie să respecte mandatele legale dacă dorește să impună sancțiuni unui anumit cetățean; iar sistemul judiciar trebuie să decidă cazurile, în conformitate cu legea. Din punctul de vedere al oamenilor, dreptul la un proces echitabil este un drept individual care garantează un proces echitabil reglementat de lege, în special în cauzele penale (drepturile individuale).

Principalele componente ale procesului echitabil sunt procesul echitabil (care impune statului să respecte anumite proceduri și reguli atunci când ia măsuri care pot afecta drepturile unei persoane) și procesul echitabil de fond, care abordează substanța legii, asigurându-se că legile nu sunt nerezonabil de împovărătoare sau nu încalcă drepturile fundamentale.

Procesul echitabil este strâns legat de statul de drept, asigurându-se că toate acțiunile autorităților publice se desfășoară în conformitate cu principiile și procedurile legale stabilite, protejând individul de tratament arbitrar sau inechitabil.

În ceea ce privește procesul echitabil, jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului include dreptul la un proces echitabil și public de către o instanță independentă și imparțială, în timp ce jurisprudența Curții de Justiție a Uniunii Europene se referă doar la dreptul la un proces echitabil.

Conceptul cel mai apropiat de un proces echitabil, atât de mult încât se poate spune că ambele au apărut în lupta împotriva arbitrarului puterii, este cel al statului de drept, expresie formulată teoretic pentru prima dată de Samuel Rutherford în secolul al XVI-leai [4], și în secolul al XIX-lea de Albert Dicey. Cu toate acestea, această idee își are rădăcinile în Grecia clasică și este prezentă în scrierile marilor gânditori liberali precum Locke și Montesquieu. Deci, statul de drept înseamnă că nimeni nu este mai presus de lege, așa că toată lumea trebuie să o respecte. Prin urmare, respectarea celor trei elemente ale statului de drept (nimeni nu poate fi pedepsit decât pentru încălcarea legii anterioare și condamnarea de către o instanță ordinară; nimeni nu este mai presus de lege; iar dreptul comun protejează drepturile cetățenilor) este o limitare a suveranității parlamentare. Acest lucru creează o diferență față de conceptul german de Rechtsstaat, care în Europa continentală este înțeles mai degrabă ca un set de elemente normative care alcătuiesc sau "creează" democrația și respectarea drepturilor omului în stat. Articolul 2 din Tratatul privind Uniunea Europeană se referă la "statul de drept" în engleză, "l'État de droit" în franceză, "Estado de derecho" în spaniolă și "Rechtsstaatlichkeit" în germană. Se poate argumenta că procesul echitabil este unul dintre elementele esențiale ale statului de drept; Astfel, un stat care nu urmează un proces echitabil nu poate fi descris ca un stat guvernat de statul de drept, indiferent de ceea ce spune constituția sa.

Un alt concept apropiat de un proces echitabil este principiul legalității în dreptul penal, conform căruia nimeni nu poate fi condamnat altfel decât prin lege (principiul legalității; nulla poena sine lege). Deci coincide – și, după cum tocmai am

văzut – cu unul dintre elementele constitutive ale statului de drept. În Europa continentală, acest principiu a fost formulat pentru prima dată în latină la sugestia avocatului german Paul Johann Anselm von Feuerbach: nullum crimen, nulla poena sine lege praevia, scripta, stricta et certa. Sau mai succint: nullum crimen sine lege. Garanțiile procedurale ale unui proces echitabil și garanțiile de fond ale principiului legalității sunt de obicei situate una lângă alta în textele privind drepturile omului; de la articolele 7 și 8 din Declarația franceză a drepturilor omului și ale cetățeanului la articolele 8, 9, 10 și 11 din Declarația universală a drepturilor omului.

Deosebit de controversată este întrebarea dacă un proces echitabil este o prevedere pur procedurală care determină cursul acțiunilor care duc la decizii care restricționează viața, libertatea sau proprietatea sau dacă este, de asemenea, o prevedere privind fondul material care afectează conținutul deciziei. Această a doua opinie este cea pe care Curtea Supremă a exprimat-o, la început timid la începutul secolului al XX-lea, iar mai târziu mai decisiv, dar acordând mai puțină atenție drepturilor de proprietate și drepturilor economice și mai mult altor drepturi ale individului. Această teorie a fost folosită după faimoasa confruntare a Curții Supreme din anii 1930 cu președintele Franklin D. Roosevelt și implementarea de către acesta din urmă a Legii de reformă a procedurilor judiciare din 1937 pentru a crește numărul de judecători ai Curții Supreme. Curtea Supremă a extins drepturile materiale fără conținut economic, pe baza protecției proprietății. Curtea Supremă a susținut că un proces echitabil protejează drepturile substanțiale (Sullivan și Massaro), cum ar fi dreptul la viață privată, inclusiv dreptul de a folosi contraceptive (Griswold v Connecticut), dreptul la avort (Roe v Wade Case) și dreptul la moarte (Cruzan v Missouri Department of Health). Poate că John Hart Ely a avut dreptate când a criticat această practică a Curții Supreme și a remarcat că a vorbi despre o prevedere substanțială privind procesul echitabil este "o contradicție în termeni – ceva de genul "verde, roșu pastelat". Se poate spune că este un oximoron care nu este foarte clar în afara Statelor Unite, creat de dorința Curții Supreme de a găsi un punct de sprijin în Constituție pentru drepturi care nu au fost incluse în mod expres în textul acesteia [2].

Prin urmare, din punctul de vedere al dreptului comparat, pare mai adecvat să se considere procesul echitabil doar ca o dispoziție care protejează drepturile procedurale, deoarece drepturile materiale au propriile garanții în textele privind protecția drepturilor fundamentale.

Destul de multe constituții garantează dreptul la un proces echitabil în conformitate cu o procedură legală prestabilită, și anume: articolul 20 din Constituția Republicii Liberia: 3 iulie 1984 (astfel cum a fost modificată în 1986), articolul 5.LIV din Constituția Republicii Federative a Braziliei: 5 octombrie 1988 (astfel cum a fost modificată în 2017) (Brazilia): "nimeni nu va fi privat de viață, libertate, nimeni nu va fi privat de libertate sau de proprietate fără un proces legal". Articolul 29 din Constituția politică a Columbiei: 1 iulie 1991 (astfel cum a fost modificată în 2015): "procesul echitabil va fi aplicat tuturor tipurilor de proceduri judiciare și administrative... încălcarea procesului echitabil este invalidă".

Din numărul mic de constituții care recunosc un proces echitabil, se poate concluziona că acest principiu, tipic american, nu este foarte relevant pentru dreptul constituțional comparat. Această concluzie poate fi confirmată prin analiza principalelor texte internaționale privind drepturile omului: nu numai că nu conțin acest principiu, dar în unele dintre ele a fost respins în mod expres. Astfel, de exemplu, articolul 8 din Proiectul Declarației Universale a Drepturilor Omului din 1947 (inițiat de Eleanor Roosevelt) prevedea că: "Nimeni nu poate fi privat de libertatea personală sau ținut în detenție, cu excepția cazurilor prevăzute de lege și după respectarea unui proces echitabil. Orice persoană arestată sau reținută are dreptul la un judecat imediat cu privire la legalitatea oricărei detenții la care ar putea fi supus." Cu toate acestea, acest text a fost criticat în timpul dezbaterii Comitetului de redactare de la Geneva, deoarece, potrivit unora dintre membrii săi, nu a împiedicat statul să adopte legi nedrepte precum cele naziste. Din acest motiv, procesul echitabil a dispărut din textul adoptat în 1948, care stabilește simplu: "orice persoană are dreptul la viață, libertate și siguranță a persoanei" (articolul 3 din Declarația Universală a Drepturilor Omului).

Conform Declarației Universale a Drepturilor Omului: (a) orice persoană are dreptul la o cale de atac eficientă din partea instanțelor împotriva acțiunilor care îi încalcă drepturile fundamentale recunoscute de Constituție sau de lege (articolul 8); (b) detenția arbitrară este interzisă (articolul 9); (c) dreptul oricărei persoane la un proces echitabil în materie penală este recunoscut (articolul 10). Același lucru se poate spune despre constituții, care limitează efectiv puterea și garantează drepturile, și nu toate textele se numesc constituții [3],dar conțin diverse metode care garantează un proces echitabil. Astfel, există multe lucrări care explorează "procesul echitabil" în texte care nu folosesc termenul, cum ar fi Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, Convenția Americană a Drepturilor Omului, Constituția Spaniolă: 27 decembrie 1978 (astfel cum a fost modificată în 2011) (Spania) și Constituția Statelor Unite Mexicane: 5 februarie 1917 (așa cum a fost modificată, introdus înainte de 2018). Cu toate acestea, acesta din urmă a introdus o referire la un proces echitabil în reforma din 2 iulie 2015.

Principalul motiv pentru triumful principiului procesului echitabil nu este altul decât promovarea democrației în lume. Astfel, după cel de-al Doilea Război Mondial, statele vest-europene au introdus procese judiciare controversate (codificate în regulile lor de procedură penală) direct pentru că au reușit să aprobe constituții democratice; același lucru s-a întâmplat și în Europa de Est după căderea Zidului Berlinului în noiembrie 1989 și cu revizuirea codurilor de procedură penală la începutul secolului XXI în America Latină, când democrațiile au reușit să se consolideze și să pună capăt dictatorilor. În Europa, garanțiile procedurale au fost o parte integrantă a constituționalismului și a mișcării iluministe. Astfel, potrivit articolului 7 din Declarația franceză a drepturilor omului și ale cetățeanului (1789), "nimeni nu poate fi acuzat, reținut sau arestat, decât în cazurile stabilite de lege și în conformitate cu formulele prevăzute de aceasta. Cei care solicită, emit, execută sau au executat ordine arbitrare trebuie pedepsiți".

Un exemplu extrem al influenței Statelor Unite asupra țărilor democratice este Constituția Japoniei: 3 noiembrie 1946 (Japonia), elaborată de un grup de experți

americani care raportau Comandantului Suprem al Puterilor Aliate. Cu toate acestea, ei nu au copiat al cincilea amendament, ci au preferat să folosească alte cuvinte care reflectă natura procedurală a procesului echitabil.

Garanțiile minime conținute în procesul echitabil sunt deschiderea principiului (procesul echitabil este un principiu funcțional care vizează prevenirea privării arbitrare de drepturile unei persoane, procesul echitabil nu se poate limita la un catalog închis de garanții specifice, dar poate fi întotdeauna aplicat atunci când se consideră că o persoană este judecată în mod inechitabil), dreptul de acces la instanță (prima cerință pentru un proces echitabil, Desigur, există faptul că oricine crede că unul dintre drepturile sale fundamentale a fost încălcat, fie de autoritățile publice, fie de alte persoane, are posibilitatea de a se adresa instanțelor de judecată pentru protecție. Aceasta nu înseamnă că legile procedurale nu pot stabili cerințe pentru accesul la justiție, dar restricțiile impuse trebuie să servească unui scop legitim și să fie proporționale cu acest scop, încălcând dreptul de vizită, dacă este doar o chestiune de formalități stricte, lipsa resurselor economice nu poate restricționa accesul la instanță; prin urmare, sistemele juridice care respectă garanțiile procedurale ar trebui să ofere asistență gratuită atunci când este necesar pentru a asigura un drept efectiv de acces la instanțe și căi de atac); un judecător independent și imparțial instituit prin lege (pentru egalitatea părților, este important ca judecătorul să fie neutru), publicitatea procesului, într-un termen rezonabil (Curtea Europeană a Drepturilor Omului a fost primul text care a inclus în mod explicit dreptul de a fi judecat "într-un termen rezonabil" [articolul 6 alineatul (1)], care ani mai târziu a inclus și PIDCP care interzice "întârzierile nejustificate" [articolul 14 alineatul (3) litera (c)]. Astfel de întârzieri nu apar automat de fiecare dată, atunci când instanța nu pronunță o hotărâre în termenele stabilite de dreptul procedural. Un termen rezonabil pentru un anumit litigiu ar trebui stabilit în conformitate cu o serie de criterii care, în conformitate cu interpretarea liberală a jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului, pot fi rezumate după cum urmează: circumstanțele procedurii; complexitatea sa obiectivă; durata altor studii similare; activitățile sistemului judiciar și mijloacele de care dispun

acestea; și comportamentul apelantului, care este obligat să acționeze cu bună credință.

Procesul echitabil nu poate fi definit într-un catalog închis de garanții prin însăși natura sa ca un principiu funcțional care împiedică privarea arbitrară a drepturilor unei persoane. Cu toate acestea, va funcționa oriunde drepturile sunt restricționate ilegal. În orice caz, cele patru garanții centrale ale sale sunt: a) dreptul de acces la o instanță; b) dreptul la un judecător independent și imparțial stabilit prin lege; c) dreptul la un proces public; și d) dreptul la o revizuire judiciară într-un termen rezonabil [1].

Astfel, deși termenul de proces echitabil nu este foarte prezent în textele instrumentelor de protecție a drepturilor fundamentale, ideea sa de bază este inclusă în toate constituțiile care instituie statul de drept și în toate declarațiile internaționale de drepturi fundamentale: drepturile cetățenilor individuali pot fi limitate doar printr-un proces echitabil. Este astfel un element structural al statului de drept și îi constrânge pe ambii legiuitori, care trebuie să instituie procese contradictorii; autoritățile executive, care trebuie să respecte un proces echitabil la impunerea sancțiunilor administrative; și judecătorii, care trebuie să ofere garanții procedurale.

Lista de resurse științifice:

1. Agustín Ruiz Robledo Due Process https://oxcon.ouplaw.com/display/10.1093/law-mpeccol/law-mpeccol-e249
2. Ely, JW, ‘The Oxymoron Reconsidered: Myth and Reality in the Origins of Substantive Due Process’ (1999).P. 450.
3. Loewenstein, K, Political Power and the Governmental Process (2nd edn University of Chicago Press 1965). P. 100.
4. Rutherford, J, ‘The Myth of Due Process’ (1992) 72 Boston University Law Review 1.P. 237

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

Volodymyr Bakun
Student postuniversitar al Departamentului de Drept Constituțional al Ucrainei
la Universitatea Națională de Drept Yaroslav Mudryi
(o. Cernăuți, Ucraina)

CONSTITUȚIONALISM, DEMOCRAȚIE ȘI STATUL DE DREPT: O DISCUȚIE FILOZOFICĂ DESPRE STATUL DEMOCRATIC DE DREPT

Argumentul central al acestei lucrări constă în afirmația că statul de drept democratic garantat de Constituția se comportă ca un garant al tensiunii care se observă istoric între constituționalism și democrație – tensiune care se manifestă, pe de o parte, în căutarea neobosită a limitării puterii politice din timpuri imemoriale și că, astfel, Este însăși la originea statului de drept și, pe de altă parte, în înțelegerea care se formează despre extinderea voinței democratice. Acesta este sensul discuției lui Michelman: Paradoxul ia diferite forme [...]. "Democrația" pare să însemne ceva de genul: autoguvernare politică populară – oamenii unei țări care decid singuri conținutul [...] legilor care organizează și reglementează asocierea lor politică. "Constituționalismul" pare să însemne ceva de genul: Limitarea procesului decizional politic popular printr-o lege fundamentală, Constituția – o "lege a legiferării", o vom numi uneori – menită să controleze ce legi suplimentare pot fi făcute, de către cine și prin ce proceduri. Este, desigur, o parte esențială a noțiunii de constituționalism că legea fundamentală trebuie să fie de neatins de politica majoritară pe care ar trebui să o conțină (dacă majoritățile politice obișnuite ar putea să se joace cu el, nu și-ar face treaba de izolare) [3, p. 5-6].

De fapt, această tensiune este stabilită (paradox, în termenii lui Michelman) deoarece constituționalismul modern nu s-a născut democratic, ci liberal – și acesta

este motivul proximității teoretice și istorice a constituționalismului și a diferitelor concepții ale statului de drept, și anume, frâna puterii politice a conducătorului în fața drepturilor și libertăților individuale. inclusiv dreptul de proprietate, prin forța și superioritatea Constituției. Democrația, la rândul său, in contrario sensu, ca autoguvernare a celor mulți, a indicat transformarea pe care constanța unei constituții pare să o nege, deoarece depinde de voința democratică de a construi calea de urmat, inclusiv recunoașterea sau nu a drepturilor și libertăților fundamentale.

Întâlnirea acestor două mari tradiții de gândire a permis statului de drept democratic să înflorească – problema acestei cercetări. De fapt, de-a lungul secolului al XX-lea, trecând prin formele liberale și sociale ale acestei categorii juridice, statul de drept a adoptat un design democratic, în așa fel încât conținutul său depășește simpla realizare a unei vieți demne, începând să acționeze ca promotori ai "participării publice la procesul de construcție și reconstrucție a unui proiect de societate, însușirea caracterului incert al democrației pentru a transmite o perspectivă de viitor care vizează producerea unei noi societăți" [4]. În această privință, statul democratic de drept reconciliază statul democratic și statul de drept, nu numai că reunește elemente formale ale acestor două tipuri de stat, ci și inaugurează un nou mod de înțelegere a modus operanda statului de drept, bazat în special pe democrație. Astfel, datorită importanței temei pentru democrația braziliană și pentru ordinea juridică pe care o inaugurează, încearcă să răspundă la întrebarea despre relația dintre statul de drept, democrație și constituționalism în Constituția din 1988. În acest sens, ipoteza care ghidează această lucrare este că relația stabilită între aceste elemente în textul constituțional poate fi mai bine determinată în jurul institutului statului democratic de drept.

Astfel, pornind de la abordarea bibliografică și documentară, care este o formă de cercetare calitativă [2], lucrarea adoptă, în termeni structurali, următoarea diviziune: (i) inițial, constituționalismul și diferitele versiuni sunt explorate în direcția limitării puterii politice, adică constituționalismul clasic, constituționalismul social și constituționalismul democratic – pentru a da mai multă completitudine, au fost

explorate unele elemente de constituționalism prezente în textul constituțional; (ii) în a doua secțiune s-a discutat despre democrația din Constituție, susținând că, deși este o democrație cu elemente sociale, este mai bine prezentată ca o versiune a democrației deliberative; și, în sfârșit, în a treia parte, atenția a fost îndreptată către statul de drept democratic, afirmând că acesta este bastionul și garanția instituțională a democrației constituționale braziliene. Se speră că, la finalul acestor secțiuni, va fi evidențiată relația dintre constituționalism și democrație, văzută ca fiind originală din statul democratic de drept.

Constituționalismul democratic, prezent astăzi în majoritatea țărilor occidentale, este cel apărut după cel de-al doilea război mondial și este marcat de o schimbare de paradigmă în interpretarea drepturilor. Urmând exemplul lui Horta, este important să spunem că caracteristica centrală a acestei forme de constituționalism este statul de drept democratic, care implică primatul principiilor ca vector central în interpretarea Constituției [1, p. 217-8]. Din acest punct de vedere, principiile constituționale funcționează ca fundamente ale ordinii juridice și, în acest sens, stabilesc orizontul și direcția în care trebuie interpretată Constituția. Aceasta deoarece ele reprezintă consacrarea normativă a valorilor care dau Constituției structura sa politică și juridică.

Este adevărat că constituționalismul postbelic, prin stabilirea limitelor puterii politice, urmărește să asigure împlinirea persoanei umane prin consens asupra valorilor. În mod similar, pornim de la perspectiva că democrația este sistemul politic care traduce suveranitatea populară.

Scopul acestei lucrări a fost de a discuta despre statul de drept democratic și relația sa cu democrația și constituționalismul, considerând că aceasta este o chestiune fundamentală pentru existența unei ordini juridice care se bazează nu numai pe demarcarea formală a respectării legii, ci în mod fundamental pe afirmarea conținutului normativ prin care se stabilesc validitatea și legitimitatea acesteia, pe baza unor parametri superiori de justiție.

În cele din urmă, trebuie spus că acest subiect este mult mai larg și mai complex decât a fost indicat aici în această lucrare - evident, din motive legate de limitele

formale ale unei lucrări de sfârșit de an. De fapt, problematizarea sa este, fără îndoială, o contribuție la valorizarea democrației și a instituțiilor sale. Acesta a fost, după toate cercetările, scopul principal al realizării sale.

Lista de resurse științifice:

1. Horta J.L.B. História do Estado de Direito. São Paulo: Alameda, 2011.

2. Ludke M., André M. Pesquisa em Educação: abordagens qualitativas. São Paulo: EPU, 1986.

3. Michelman F. Brennan and Democracy. Nova Jersey: Princenton University Press, 1999.

4. Streck L L., Morais J.L.B. Ciência Política e Teoria Geral do Estado. Porto Alegre: Livraria do Advogado, 2014.

Бідонько Христина

аспірантка другого року навчання факультету правничих наук

Національного Університету «Києво-Могилянська академія»

Науковий керівник: Петров Р. А.,

д.ю.н., завідувач кафедри міжнародного та європейського права

(м. Київ, Україна)

НАЛЕЖНІ ПРАВОВІ ПРОЦЕДУРИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ СЛІДЧИХ КОМІСІЙ — СТАНДАРТИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПАРЛАМЕНТІВ ТА ДОСВІД УКРАЇНИ

В контексті конституційних засад належної правової процедури та викликів, пов’язаних з інтеграцією України в ЄС, важливо розглянути квестію функціонування парламентських слідчих комісій. Причин для цього є щонайменше дві.

По-перше, здійснення контрольної функції є однією з іманентних рис парламентів в сучасних демократичних правових системах. Ця функція

проявляється по-різному в різних державах, втім одніфєю з розповсюджених практик є створення парламентських слідчих комісій (далі — ПСК[1]). Вони, зокрема в Україні, здійснюють «розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес» [1]. Окрім національних парламентів, право утворювати слідчі комісії має й законодавчий орган Європейського Союзу, Європейський Парламент (ЄП), — для розслідувань фактів порушення права ЄС або зловживання правом[2] [2]. Мета здійснення таких розслідувань — забезпечити підзвітність й належну діяльність виконавчої влади, інколи — здійснити перевірку ефективності виконання законодавства, й опосередковано таким чином — сприяти забезпеченню верховенства права. Під час війни та європейської інтеграції важливість ПСК особливо зростає, адже за таких умов в державному врядуванні уряд починає відігравати більш вагому роль.

По-друге, в інструментарії ПСК наявні засоби, притаманні процесу судового розслідування. Це й запрошення свідків для надання показань або пояснень, отримання інформації від органів державної влади, й ініціювання проведення експертизи тощо. Таким чином, а особливо взявши до уваги, що в ході розслідування ПСК може виявити докази кримінального правопорушення, можна стверджувати, що парламентські слідчі комісії — це певною мірою квазісудові органи. Відтак гарантії належної правової процедури, які походять з конституційного права, застосовні й до функціонування парламентських слідчих комісій, а деякі аспекти їхньої діяльності буде представлено в цій доповіді з застосуванням методу правничої компаративістики.

З диспозиції статті 4 Закону України «Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України» (ЗУ про ТСК) можна

---

[1] Йдеться про органи, які можуть мати різні назви мовою оригіналу, різну форму, склад та повноваження, але створюються відповідним парламентом для здійснення парламентського контролю шляхом проведення розслідувань чи з цією метою діють на постійній основі в певному парламенті.

[2] Відповідно до ст. 226 Договору про функціонування ЄС, ЄП може створити Слідчий комітет для розслідування («ймовірних порушень або неналежного управління під час виконання права Союзу» в діяльності, наприклад, Європейської Комісії) *англ*. Committee of Inquiry to investigate.

зробити висновок про те, що перелік підстав для створення тимчасової слідчої комісії ВРУ (ТСК ВРУ) не є вичерпним. Натомість важливо, щоб передумова створення становила суспільний інтерес, стосувалася порушення законодавства України та охоплювала певне коло суб'єктів (посадові, службові особи тощо).

Український законодавець наводить вичерпний перелік винятків, в яких тимчасова слідча комісія ВРУ не може бути створена, а саме якщо питання стосується: здійснення правосуддя судом; встановлення наявності чи відсутності вини особи у вчиненні кримінального правопорушення; предмету діяльності утвореної Верховною Радою України іншої слідчої комісії. Стаття 226 Договору про функціонування ЄС встановлює інше обмеження для ЄП при створенні ПСК — комісія не може бути створена щодо справ та фактів, які вже перебувають на судовому розгляді, в тому числі в національних судах [3]. Схожі обмеження наявні й у Франції та Румунії [4]. Як зазначає Венеційська комісія, співіснування судового провадження й парламентського розслідування не лише не є протиправним, але не кореспондує з обов'язком ПСК припинити свою діяльність у випадку, якщо об'єкт розслідування ПСК стає об'єктом судового розгляду [4]. Це твердження супроводжується поясненням, що суд та ПСК, здійснюючи розслідування, застосовують різні засоби та переслідують різні цілі: ухвалення персонального рішення та встановлення фактів у справах, які становлять суспільний інтерес[1], відповідно. Водночас правильно, на думку Венеційської комісії, — повідомити компетентні державні органи про наявність фактів, які вказують на наявність кримінального правопорушення. Втім, передача інформації — дискреційне повноваження ПСК.

До прикладу, ТСК ВРУ мають право надати інформацію, встановлену шляхом розслідування, зокрема, Генеральній Прокуратурі, про що свідчить ст. 10 ЗУ про ТСК. Схожим чином, в Республіці Польща ПСК може звертатися до Генпрокурора щодо вчинення певних дій [5, ст. 15]. Водночас якщо суд або

---

[1] Однією з цілей ПСК є підготовка рекомендацій для дій парламенту, втім парламент не зобов'язаний їх виконувати.

прокурор звертається до тимчасової слідчої комісії Сейму Польщі з проханням надати інформацію, яка стосується відкритого судового провадження, надання такої інформації є правом ПСК і здійснюється за згодою Маршалка Сейму та у випадку, якщо на думку Сейму така дія є необхідною для здійснення провадження відповідним органом [5, ст. 14]. Регламент палати депутатів парламенту Чехії також залишає за ПСК право передати інформацію компетентним органам, якщо зібрана інформація свідчить про скоєння кримінального правопорушення [6, § 48]. Такі повторювані в різних юрисдикціях норми можуть свідчити про те, що законодавець створив запобіжники для забезпечення розмежування судової й законодавчої гілок влади. Так, щоб парламент не втручався в незалежну судову діяльність. Водночас щоб мав достатньо інструментів, які дозволяють встановити факти в особливо важливих для держави справах.

Квазісудовий характер парламентського розслідування може провокувати питання з погляду прав людини. Суб'єкти судового розслідування захищені ст. 6 Європейської конвенції з прав людини, процесуальними правами, наприклад мають можливість не свідчити проти себе чи близьких родичів, а вимоги до належності й допустимості доказів можуть призводити до того, що певні факти суд не враховуватиме при ухваленні рішення. Натомість ПСК часто мають повноваження змусити свідка надати показання. Надання неправдивої інформації карається за законом, а відмова давати свідчення чи з'явитися для їх надання може тягнути за собою штраф [7]. Втім наявні й парламентські практики, коли ПСК покладається суто на добровільну участь суб'єктів в розслідуванні. Європейський парламент не може змушувати осіб свідчити, а в Словенії не передбачено санкцій за відмову від співпраці [7].

Широка дискреція парламенту, зумовлена важливістю справ, які розглядають ПСК, повинна кореспондувати обов'язку дотримуватися принципу верховенства права, поваги до прав людини. Для ПСК Чехії встановлено низку правил, які забезпечують дотримання прав людини при здійсненні розслідувань.

Наприклад, існують особливі вимоги щодо допитів неповнолітніх тощо [6]. З іншого боку, ст. 2 ЗУ про ТСК передбачає, що ТСК ВРУ *діють на принципах верховенства права, законності, поваги та дотримання прав людини…*

Проведений в рамках дослідження аналіз дає підстави стверджувати, що ТСК ВРУ функціонують з урахуванням європейських демократичних практик. Різні підходи до створення й функціонування ПСК, зумовлені різними правовими традиціями, все ж передбачають спільні правові виклики — необхідність надати широкі повноваження парламенту, але не допустити порушення прав людини. За наявності належних правових запобіжників, ПСК стає потужним інструментом контролю за діяльністю уряду, про що свідчить й наявність одночасно семи слідчих комісій Верховної Ради України [8].

Список використаних джерел:

1. Верховна Рада України, *Закон України «Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України»*, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2020, № 27, ст. 174.

2. European Union. *Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union*. Official Journal of the EU, C 326, October 26, 2012. https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2012/oj/eng.

3. Corrigendum to the Decision of the European Parliament, the Council and the Commission of 6 March 1995 on the detailed provisions governing the exercise of the European Parliament's right of inquiry. *Official Journal of the European Union* L 113, 19 May 1995, pp. 1–4. https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/1995/167/oj

4. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). *Amicus Curiae Brief in the case of Rywin v. Poland (Applications Nos 6091/06, 4047/07, 4070/07) pending before the European Court of Human Rights (on Parliamentary Committees of Inquiry)*. CDL-AD(2014)013. Strasbourg, 25 March 2014. Adopted by the Venice Commission at its 98th plenary session (Venice, 21–22 March 2014).

https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD%282014%29013-e&utm

5. Ustawa z dnia 21 stycznia 1999 r. o sejmowej komisji śledczej. Dziennik Ustaw 1999 nr 22 poz. 208. https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20160001024/O/D20161024.pdf

6. *Act No. 90/1995 Coll. of April 19, 1995 on the Rules of Procedure of the Chamber of Deputies.* Unofficial English translation provided by the Chancellery of the Chamber of Deputies of the Czech Parliament. Consolidated version up to March 1, 2015. http://www.parliament.am/library/Standing%20orders/chexia.pdf

7. Directorate-General for Internal Policies. *Parliamentary Committees of Inquiry in National Systems: A Comparative Survey of EU Member States.* Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs. European Parliament, 2010. https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2011/462427/IPOL-AFCO_NT(2011)462427_EN.pdf

8. Верховна Рада України. *Тимчасові та Лічильна комісії Верховної Ради України,* 2024 http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_temp_komitis

Бурдейний Юрій Іванович

аспірант кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

НАЛЕЖНА СУДОВА ПРОЦЕДУРА ЯК ГАРАНТІЯ ДОВІРИ ДО СУДОВОЇ ВЛАДИ: ВІДМІТНІ РИСИ В АМЕРИКАНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ ДОКТРИНАХ

Словосполучення «належна правова процедура» відповідає перекладу англійського виразу «due process of law». Загальноприйнятою є думка, що належна правова процедура являє собою надпринцип або базовий принцип, що

керує всіма іншими, яких необхідно дотримуватися в процесі [2]. Серед конституційних гарантій однією з найвідоміших є належна правова процедура. Ми маємо намір ґрунтовно проаналізувати цей юридичний інститут конституційного процесу від його далекого зародження, встановивши його фактичну значимість і показавши все, що включає в себе його концепція і його грані дії.

Що стосується належної правової процедури, яку ми відразу ж називаємо сучасною, а точніше, необхідною в будь-який час і в будь-якому місці, ми окреслимо підхід, який корелює її з сучасним принципом пропорційності або розумності.

Вчені час від часу тлумачили рішення лорда Коука у справі доктора Бонема як таке, що передбачає можливість судового перегляду, але до 1870-х років лорд Кемпбелл відкидав судовий перегляд як «дурну доктрину, яка нібито була викладена позасудовим шляхом у справі доктора Бонема ..., головоломка [з якої] варто було б посміятися» [3]. Не маючи повноважень судового перегляду, англійські суди не мали засобів, за допомогою яких можна було б оголосити урядові статути чи дії недійсними через порушення належної правової процедури [1]. На відміну від цього, американські законодавці та посадові особи виконавчої гілки влади практично не мали засобів, за допомогою яких можна було б скасувати судове визнання законів або дій недійсними як порушення процесуальних прав, за єдиним винятком пропозиції конституційної поправки, яка рідко буває успішною [5]. Як наслідок, англійське та американське право розійшлися. На відміну від своїх англійських колег, американські судді стали дедалі наполегливішими щодо дотримання належного процесуального права. У свою чергу, законодавча та виконавча гілки влади навчилися уникати таких протистоянь, насамперед, адаптуючи статути та дії виконавчої влади до конституційних вимог належного процесу, розроблених судовою владою [1].

У 1977 році англійський професор політології пояснив сучасну ситуацію в Англії для американських юристів:

Американського конституційного юриста цілком може здивувати невловимість посилань на термін «належна судова процедура» в загальному корпусі англійської юридичної праці... Сьогодні ніхто не знаходить місця, присвяченого належній процесуальній процедурі в Законах Англії Холсбері, в Коментарі Стівена, або Закон і звичай Конституції Ансона. Ця фраза не містить запису в таких роботах, як «Судовий словник Страуда» або «Юридичний лексикон» Вартона [4].

Дві подібні концепції в сучасному англійському праві — це природна справедливість, яка, як правило, застосовується лише до рішень адміністративних установ і деяких типів приватних організацій, таких як профспілки, і британська конституційна концепція верховенства права, сформульована А. В. Дайсі та іншими. Однак жодна концепція не відповідає ідеально американській концепції належної правової процедури, яка наразі містить багато неявних прав, яких немає в стародавніх чи сучасних концепціях належної судової процедури в Англії [2].

Коли північноамериканські колонії вирішили об’єднатися і утворити Сполучені Штати Америки, було вироблено Конституцію, однак вона не була ратифікована багатьма штатами, так як в ній не було чітких положень про права особистості, і це відкривало простір для авторитаризму штатів. Тому федералісти запропонували ратифікувати американську Конституцію і внести до неї поправки з питань, пов'язаних із заявленими правами. Так, в 1789 році Джеймс Медісон вніс в Конгрес ряд поправок, і десять з них були перетворені в Білль про права. Труднощі, з якими зіткнулися в той час, полягали в тому, що штати, володіючи автономією і власними конституціями, не бажали і мали обмеження з декларацією прав, що містяться у Федеральній конституції. Через деякий час, у 1868 році, було прийнято Чотирнадцяту поправку до національного порядку, а потім і закріплення пункту належного процесу. Зміст

цієї поправки стверджував, що «жодна особа не повинна... позбавлений життя, свободи або власності, без належного процесу», тобто «жодна людина не може бути позбавлена свого життя, свободи або власності без належної правової процедури». П’ята поправка до Конституції США також використовується як посилання на принцип належної правової процедури, її змістом є право зберігати мовчання і не свідчити проти себе; У ньому не йдеться так конкретно про те, яким буде цей пункт, але дата його публікації є тією, яка використовується як віха у визначенні предмета, а саме 1789 рік.

Значення належної правової процедури широке і не обмежується одним поняттям. Це застереження, яке розділяється, створюючи інші нові гарантії та конкретні права, пов’язані зі сторонами та самим процесом у межах юрисдикційних відносин. По суті, це важливий надпринцип демократичного верховенства права, який слугує інструментом для подолання несправедливості.

Належна правова процедура гарантує ряд інших постулатів з автономними поняттями і вживаннями в національному правопорядку. Її наслідками, наприклад, є принципи змагального судочинства, повного захисту, мотивованість судових рішень, недопустимість доказів, отриманих незаконним шляхом, принцип гласності процесуальних дій та право на замовчування. Це є наслідками належної правової процедури, які допомагають гарантувати не лише захист індивідуальних інтересів, а й колективних і дифузних інтересів.

У доктрині є підсвідома критика прямого включення цього принципу в конституційний текст. Така критика не в тому сенсі, що в ній не було необхідності або що принцип цього не заслуговував, а через надмірність, яка випливала б із прямого посилання на належну правову процедуру після перерахування всіх конституційних процесуальних принципів і прав. Однак країни, які вже мали незадоволення від диктатур і військових переворотів, такі як наша, знають про важливість Конституції, яка чітко містить фундаментальні гарантії, що випливають із правового процесу. Доведена практично до кінця

списку, належна правова процедура спрямована на об’єднання інших гарантій, але не як скорочення, а як непохитну підтримку.

Список використаних джерел:

1. Ilbert, Courtenay (1914). The Mechanics of Law Making (2000 reprint ed.). New York: Columbia University Press. pp. 3–9.

2. Neves, Daniel Amorim Assumpção. Manual de direito processual civil: volume único. 3. ed. São Paulo: Método, 2011. p. 62.

3. Orth, John V. (2003). Due Process of Law: A Brief History. Lawrence, KS: University Press of Kansas. p. 29.

4. Pennock, Ronald; Chapman, John W. (eds.). Due Process: Nomos XVIII. New York University Press. pp. 69–92.

5. Washington v. Glucksberg, 521 U.S. 702, 720 (1997)

Ватаманюк Андрій Васильович

аспірант кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

АМЕРИКАНСЬКА МОДЕЛЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДОВОГО ДІАЛОГУ ЯК СТАНДРАРТ НАЛЕЖНОЇ ПРАВОВОЇ ПРОЦЕДУРИ

Різні модальності діалогу представлені під захистом тлумачення прав людини. Саме тому різні типи діалогу перекладаються в різні різновиди тлумачення. Наша початкова позиція полягає в тому, що чилійський конституційний суддя у справах Ейхіна та Антилефа здійснював специфічний тип діалогу і, отже, вдавався до певного розмаїття тлумачень, з яких буде проаналізовано. Іншими словами, Ейхін і Антілеф були б двома прикладами реальності цього діалогу між суддями в чилійському конституційному порядку.

Обмін або обговорення міркувань або аргументації, природно, вимагає здійснення тлумачення з боку внутрішнього судді. Ця вправа, передається як в Європі, так і в Америці, переважно через контроль умовностей. Таким чином, способи тлумачення, накопичені суддею при здійсненні контролю за конвенціональністю, виступають основоположними для розвитку діалогу між суддями. До діалогу між суддями та різних форм тлумачення, які він передбачає, підходить, головним чином, європейська доктрина, заснована на повсякденному досвіді, особливо випливає із взаємодії з європейською системою прав людини. Діалог суддів охоплює різні способи тлумачення в галузі прав людини, такі як нейтралізація тлумачення та відповідне тлумачення [1].

У справах Ейхіна та Антілефа перед Конституційним судом Чилі конституційні судді використовують міжнародне право прав людини та міжамериканську юриспруденцію як підтримку та підтримку для прийняття голосування більшістю. Обидва випадки мають на увазі зміну судової практики щодо попередніх рішень Конституційного суду у цьому питанні. Справа Ейхіна – це клопотання про незастосовність, яке зосереджується на кримінальному провадженні щодо серйозних травм, у якому поліцейські вистрілили під час мирної демонстрації за освіту, і такий постріл вплинув і означав втрату правого ока Енріке Ейхіна Замбрано. У цій справі рішенням від 6 травня 2014 року Конституційний суд вказує на неконституційність військової юрисдикції, *in cas d'espèce*. Це конституційна юриспруденція щодо військової юрисдикції, коли потерпілим є цивільна особа. Рішення більшості у справі Ейхіна повторює доктрину та критерії, викладені суддями Ернаном Водановічем, Франсіско Фернандесом, Карлосом Кармоною, Гонсало Гарсією та Хуаном Хосе Ромеро у справі Франциски Йоркера Корреа, справа № 2363-2012, рішення від 14 січня 2014 року.

Слід зазначити, що справа Йоркера, до справи Ейхін, стосується загального кримінального процесу, який розпочався внаслідок фізично дратівливого та

принизливого поводження, яке отримали чилійські карабінери – чилійські поліцейські – після того, як її затримали під час дня мобілізації 23 серпня 2012 року. Розгляданою справою, в якій порушено позов про незастосовність, є апеляційна скарга суду, в якому суд гарантії визнав себе недієздатним на користь військової юстиції за злочин неправомірних обмежень і мук.

У свою чергу, справа Антилефа стосується Маркоса Антілефа, карабінеро, який став жертвою неприємного поводження, травм і незаконних обмежень - які кваліфікуються як тортури - з боку інших карабінерів на території в'язниці Карабінрос в Пальміллі. Суддя-гарант оголосив себе недієздатним і направив справу до військових судів. Клопотання про незастосовність вимагає визнання неконституційності статті 5(3) Кодексу військової юстиції, яка надає військовій юстиції юрисдикцію щодо загальних злочинів, за порушення статті 5(2); 19, п. 3, п. 6; та 83 Конституції. Це конституційна юриспруденція, яка називає карабінера жертвою.

Слід зазначити, що в *cas d'espèce* чилійські конституційні розробки щодо документів та тлумачень, що надходять з міжнародних юрисдикцій, позиціонують конституційного суддю як звичайного суддю з прав людини, який взаємодіє з міжнародним джерелом, водночас здійснюючи контроль за конвенціональністю.

Конституційний суд у справі Ейхіна прямо бере на себе дуже важливу частину оперативного змісту контролю за конвенціональністю, яка полягає у визнанні того, що Міжамериканський суд з прав людини є автентичним тлумачем ACHR.

Фактично в цьому випадку конституційні судді виразно визнають основний зміст доктрини контролю конвенціональності і, перебуваючи в тісному зв'язку, відповідають міжнародним зобов'язанням держави. Одним з таких обов'язків є обов'язок адаптувати вітчизняну правову систему до міжнародних стандартів, основними джерелами яких є загальні принципи права, звичаєвого права та міжнародного конвенційного права (справа № 2493-2013, документ 12). У

цьому конкретному випадку Конституційний суд посилатиметься на положення рішення Міжамериканського суду «Паламара Ірібарн проти Чилі».

Критерії, встановлені юриспруденцією Міжамериканського суду з прав людини, можуть розглядатися, згідно з юриспруденцією Конституційного суду, як значущі елементи для судового обґрунтування і як додаткові елементи аналізу в конституційній судовій практиці. Відмінність між ними різниться залежно від того, чи була держава стороною в міжамериканській справі, прецедентне право якої є спірним.

Так, з одного боку, на думку Конституційного суду Чилі, значущими елементами для судового обґрунтування вважаються розроблені судовою практикою міжнародні стандарти захисту прав людини, виведені зі справ, стороною яких є держава Чилі. Фактично, у справі Айхін – яка стосується справи Йоркера – конституційні судді посилалися на міжамериканські норми прав людини та судову практику Міжамериканського суду з прав людини, особливо на ті, що випливають із справ, що відбулися після Чилі, таких як справа «Паламара Ірібарн проти Чилі». У цій справі вищезазначені судді виділяють стандарти, що випливають із цього вироку, як «суттєві» для вирішення запиту.

Справи Ейхіна та Антілефа Конституційного суду Чилі, а також Джоркера служать для ілюстрації еволюції, якої зазнало застосування міжнародного права прав людини конституційною судовою владою останнім часом, і з цих прикладів можна проаналізувати, чи є вони репрезентативними для зміни правової парадигми в праві, появи нового публічного права та практичного розвитку діалогу між суддями. Подальше дослідження чилійської конституційної юриспруденції поза військовою юрисдикцією необхідне для того, щоб мати можливість продовжувати будувати цей аргумент.

Список використаних джерел:

1. Grabarczyk K. Dialogue des juges: éléments d'analyse. Cahiers de l'IDEDH, Montpellier, n. 11, p. 10-41, 2007.

Гермак Катерина Олегівна
аспірантка кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)

ВИСНОВКИ КРЄС ЯК СТАНДАРТИ НАЛЕЖНОГО ДИСЦИПЛІНАРНОГО ПРОВАДЖЕННЯ СТОСОВНО СУДДІ

Консультативна рада європейських суддів (КРЄС) при Раді Європи ухвалила новий висновок щодо дисциплінарної відповідальності суддів. Цей стратегічний документ пропонує конкретні рекомендації для забезпечення тонкого балансу між підзвітністю суддів та повагою до їхньої незалежності, що є фундаментальною основою демократії та верховенства права.

Відповідальність суддів тісно пов’язана з незалежністю суддів. Якщо підзвітність суддів не регулюється чітко та належним чином, незалежність суддів підривається. Це відбувається за обставин, коли судді можуть зіткнутися з потенційно шкідливими наслідками для гарантованого перебування на посаді та/або кар’єрних перспектив за незрозумілих обставин. Дисциплінарна відповідальність є важливою для притягнення суддів до відповідальності перед громадськістю за неналежну поведінку під час виконання своїх обов’язків. Це засіб, за допомогою якого суспільство може переконатися, що судова влада виконує свої функції належним чином, тим самим зміцнюючи довіру суспільства до судової влади [1].

В останні роки підзвітність суддів стала предметом великого занепокоєння. У кількох рішеннях європейських судів було встановлено, що виконавча влада застосувала дисциплінарні заходи, щоб змусити замовкнути або звільнити суддів, які винесли рішення не на їхню користь [3]. Останні події змушують замислитися над підставами, обґрунтованістю та межами дисциплінарної відповідальності суддів.

Організація дисциплінарних процедур відрізняється від країни до країни. За схожістю та відмінністю системи дисциплінарної організації можна загалом розділити на дві категорії: система ради та система суду. Система ради відноситься до системи, в якій рада правосуддя приймає остаточне рішення, тоді як у судовій системі це рішення приймає загальний або дисциплінарний суд. У судовій системі зазвичай Міністерство юстиції або генеральний прокурор порушує дисциплінарне провадження проти судді в дисциплінарному суді.

У системі ради коло осіб та установ, які можуть ініціювати провадження перед радою суддів, значно ширше. Він переходить від Міністерства юстиції до голів судів, включаючи сторони процесу, фізичних осіб або адвокатів. В обох системах скарги або інформація щодо неправомірної поведінки суддів можуть бути подані офіційно чи неофіційно до компетентної установи без особистих обмежень.

Дисциплінарна відповідальність є основною формою контролю за суддями в європейських державах.

Однак бюрократична судова модель, розроблена в Європі прусською, а потім наполеонівською державою, з сильним дисциплінарним контролем за її державними службовцями суддів, істотно змінилася. Дійсно, з моменту утворення сучасної держави ієрархічний контроль над європейськими суддями здійснювався виконавчою владою через міністра юстиції. Після закінчення Другої світової війни ці повноваження перейшли до керівного органу судової влади, тобто до Генеральної або Вищої ради магістратури, яка існує в таких країнах, як Іспанія, Франція та Італія та ін.

До цієї дисциплінарної відповідальності переважна більшість європейських держав додає кримінальну та цивільну відповідальність судді, яка може виникнути внаслідок злочину, а в деяких випадках і відповідальності держави за шкоду, заподіяну суддею-держслужбовцем.

Існує відносний консенсус щодо того, що судді повинні відповідати за кримінальні правопорушення, які вони можуть понести в процесі своєї діяльності, а також за заподіяну громадянину спадкову і неродову шкоду, хоча в останній ситуації в багатьох випадках використовується відповідальність держави за офіційного суддю. Тому виникає сумнів щодо належного режиму політичної та дисциплінарної відповідальності; про те, чи доцільно їх мати і якщо так, то за яких умов.

6 грудня 2024 року КРЄС було підготовлено Висновок №27 [4]. Висновок було підготовлено на основі попередніх висновків КРЄС, зокрема, висновків № 3 (2002) та № 18 (2015), Великої хартії суддів КРЄС (2010) та відповідних документів Ради Європи, включаючи, але не обмежуючись, Європейську хартію про статус суддів, звіт 2023 року Генерального секретаря Ради Європи про стан демократії, прав людини та Верховенство права в Європі, Рекомендація Комітету міністрів CM/Rec(2010)12 щодо суддів: незалежність, ефективність та відповідальність, Звіт Європейської комісії за демократію через право (Венеціанська комісія) про незалежність судової системи, Звіт про оцінку європейських судових систем: 2024 рік, цикл оцінки Європейської комісії щодо ефективності Правосуддя (CEPEJ), результати четвертого раунду оцінки Групи держав проти корупції (GRECO) щодо суддів, Огляд виконання Плану дій Ради Європи щодо зміцнення незалежності та неупередженості суддів Європейського комітету з правової співпраці (CDCJ) та прецедентне право Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Він також враховує Основні принципи незалежності судової влади ООН, Бангалорські принципи поведінки суддів, Звіт Європейської мережі судових рад (ENCJ) про незалежність, підзвітність та якість судової влади, Рекомендації ОБСЄ щодо незалежності та підзвітності судових органів (Варшавські рекомендації) та інші відповідні документи.

Дисциплінарна відповідальність суддів передбачає підзвітність суддівського корпусу. Однак це не означає, що судова влада підпорядкована іншій владі

держави. Це зрадило б конституційну функцію судової влади як державної влади, що складається з незалежних арбітрів, функція яких полягає в тому, щоб вирішувати справи неупереджено та відповідно до закону [2].

Розмежування належного застосування дисциплінарної відповідальності суддів випливають основні принципи:

a. дисциплінарна відповідальність необхідна для збереження довіри до судової влади;

b. дисциплінарна відповідальність не повинна підривати незалежність судової влади;

в. дисциплінарна відповідальність має важливе значення для забезпечення належного здійснення правосуддя відповідно до верховенства права;

d. обсяг дисциплінарної відповідальності має бути чітко визначений, щоб відповідати принципам верховенства права;

д. процесуальні установи, залучені до дисциплінарного провадження, повинні поважати поділ влади та належне здійснення правосуддя;

f. законне здійснення суддею своїх законних прав не повинно тягнути за собою дисциплінарну відповідальність;

g. будь-яке дисциплінарне стягнення, накладене на суддю, має бути пропорційним.

Відповіді держав-членів КРЄС на анкету свідчать про наявність законодавчої бази для дисциплінарного провадження проти суддів майже в усіх державах. У деяких країнах відповідні положення закріплені в конституції; у більшості країн вони містяться в статутному законодавстві з додатковими указами, розпорядженнями чи правилами або без них. У деяких, але не у всіх, штатах судді чи асоціації суддів брали участь у розробці цих законів.

Організація дисциплінарного провадження відрізняється від країни до країни. Залежно від їх схожості та відмінностей системи дисциплінарної організації можна загалом розділити на дві категорії: система ради та система суду. Система ради – це система, в якій Рада суддів приймає остаточне рішення, тоді

як у судовій системі це загальний або дисциплінарний суд. У судовій системі зазвичай Міністерство юстиції або генеральний прокурор порушує дисциплінарне провадження проти судді в дисциплінарному суді. У системі ради — група осіб та установ, які можуть ініціювати провадження перед радою суддів значно більший. Це варіюється від Міністерства юстиції до голів судів, сторін процесу, окремих осіб або адвокатів. В обох системах скарги або інформацію про неправомірну поведінку суддів можна подавати офіційно чи неофіційно до компетентної установи без особистих обмежень.

У деяких системах рад існує процедура оскарження в Раді суддів; в інших апеляція надходить до вищого суду, навіть до конституційного суду за певних обставин. У кількох країнах голови судів наділені повноваженнями приймати дисциплінарні рішення у випадках попереджень або більшої кількості незначних доган. У кількох країнах дисциплінарне провадження розглядається парламентським комітетом із судової дисципліни, головним суддею, відповідно головою апеляційного відділу, або урядовою дисциплінарною радою для вищих посадових осіб. У деяких інших випадках омбудсмен і канцлер юстиції можуть ініціювати дисциплінарне провадження.

У переважній більшості країн існують гарантії захисту незалежності та неупередженості установ, залучених до дисциплінарного провадження, зокрема органу, який приймає рішення. У деяких країнах передбачено гарантії незалежності всіх інституцій після початкової стадії, включно з органом розслідування та органом, що приймає рішення. В інших країнах вказують на певні ризики певної форми політизації судочинства.

Список використаних джерел:

1. Avis n° 27 du CCJE (2024) sur la responsabilité disciplinaire des juges. URL: https://rm.coe.int/avis-n-27-2024-du-ccje/1680b2ca80

2. CCJE Opinion No. 18 (2015), para 20.

3. Cour de justice de l'Union européenne (CJUE), 15 juillet 2021, C-791/19 - Commission c. Pologne (Régime disciplinaire des juges), ECLI:EU:C:2021:596 ;

Cour européenne des droits de l'homme (CourEDH) Grzęda c. Pologne [GC], no 43572/18, 15 mars 2022.

4. Opinion № 27 (2024) on the disciplinary liability of judges. URL: https://images.processopenaleegiustizia.it/f/sentenze/documento_Og73B_ppg.pdf

Гончар Олег

аспірант кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

ПРАВОВИЙ СТАТУС ДОРАДЧОЇ ГРУПИ ЕКСПЕРТІВ З ОЦІНЮВАННЯ КАНДИДАТІВ НА ПОСАДУ СУДДІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Порядок добору кандидатів у судді Конституційного Суду України (далі – КСУ) має першочергове значення для забезпечення його незалежності. В рішенні по справі «Олександр Волков проти України» (Oleksandr Volkov v. Ukraine) Європейський суд з прав людини зазначив: «103. Для того, щоб встановити, чи може суд вважатися «незалежним» у розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції, слід звернути увагу, inter alia, на спосіб призначення його членів і строк їхніх повноважень, існування гарантій проти тиску ззовні та на питання, чи створює орган видимість незалежного» [1]. Тому оцінювання моральних якостей і рівня компетентності у сфері права кандидатів на посаду судді КСУ має значення для забезпечення незалежності та безсторонності КСУ в цілому, так і суддів КСУ зокрема. З метою сприяння суб'єктам призначення суддів КСУ в такому оцінюванні утворюється Дорадча група експертів. Як зазначається у Моніторинговому звіті за результатами проведення конкурсного відбору на посаду судді Конституційного Суду України за новою процедурою, «реалізована концепція конкурсного відбору суддів КСУ із застосуванням

«фільтру» в особі Дорадчої групи є абсолютно новим досвідом у формуванні органів конституційної юрисдикції, як в Україні, так і для інших держав» [2, с. 42]. Отже вивчення правового статусу Дорадчої групи експертів є актуальним.

Правовий статус Дорадчої групи експертів (далі – Дорадча група) з оцінювання кандидатів на посаду судді КСУ закріплений у Законі України від 13.07.2017 № 2136-VIII «Про Конституційний Суд України» (далі – Закон №2136-VIII [3], що є фундаментом її діяльності та включає:

– мету утворення (ч. 1 ст. 10-2 Закону №2136-VIII) та основу діяльності Дорадчої групи (ч. 2 ст. 10-2 Закону №2136-VIII);

– кількісний склад та строк повноважень її членів (ч. 3 ст. 10-2 Закону №2136-VIII);

– вимоги до кандидатів у члени Дорадчої групи та підстави, які виключають участь у цьому колегіальному органові, за винятком обмеження щодо призначення судді з'їздом суддів України (ч.ч. 4, 5 ст. 10-2 Закону №2136-VIII);

– порядок призначення члена Дорадчої групи Президентом України (п. 1 ч. 6 ст. 10-2, ч. 7 ст. 10-2, ст. 10-9 Закону №2136-VIII), Верховною Радою України (п. 2 ч. 6 ст. 10-2, ч. 8 ст. 10-2, ст. 10-10 Закону №2136-VIII), з'їздом суддів України (п. 3 ч. 6 ст. 10-2, ч. 9 ст. 10-2, ст. 10-11 Закону №2136-VIII), Національною академією правових наук України (п. 4 ч. 6 ст. 10-2, ч. 10 ст. 10-2 Закону №2136-VIII), з'їздом представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ (п. 5 ч. 6 ст. 10-2, ч. 11 ст. 10-2, ст. 10-3 Закону №2136-VIII), зборами представників громадських об'єднань, які протягом останніх п'яти років здійснюють діяльність у сфері конституційної реформи та/або верховенства права, та/або захисту прав людини, та/або запобігання і протидії корупції (п. 6 ч. 6 ст. 10-2, ч. 12 ст. 10-2, ст. 10-4 Закону №2136-VIII);

– порядок призначення заступника члена Дорадчої групи на строк його повноважень в порядку та за правилами, встановленими ст. 10-2 Закону №2136-VIII, та його функціональні права, повноваження та обов'язки (ст. 10-12 Закону №2136-VIII);

– порядок припинення повноважень члена Дорадчої групи у зв’язку із закінченням строку його призначення (ч. 14 ст. 10-2 Закону №2136-VIII), достроково та у разі систематичного невиконання членом Дорадчої групи своїх обов’язків або перешкоджання в роботі Дорадчої групи (ч. 15 ст. 10-2 Закону №2136-VIII);

– порядок взаємодії Дорадчої групи із суб’єктами призначення її членів, а також із суб’єктами призначення суддів Конституційного Суду України (ч.ч. 16, 17 ст. 10-2, ст. 10-7, 10-8 Закону №2136-VIII);

– порядок обрання голови та секретаря Дорадчої групи, розподіл повноважень і обов’язків щодо організаційних питань роботи Дорадчої групи та форми роботи та порядку ухвалення рішень Дорадчої групи (ч.ч. 18-24 ст. 10-2 Закону №2136-VIII);

– повноваження Дорадчої групи (ч.ч. 25-28 ст. 10-2 Закону №2136-VIII);

– обов’язки члена Дорадчої групи (ч. 29 ст. 10-2 Закону №2136-VIII);

– порядок заявлення та вирішення питання відводу (самовідводу) члену Дорадчої групи (ч. 3 ст. 10-2 Закону №2136-VIII);

–порядок оскарження та підстави скасування рішень Дорадчої групи експертів (ч. 32 ст. 10-2 Закону №2136-VIII);

– джерела фінансування діяльності Дорадчої групи (згідно ч. 3 ст. 10-2 Закону №2136-VIII члени Дорадчої групи беруть участь у її роботі на громадських засадах (таке ж правило поширюється на заступників членів Дорадчої групи згідно ст. 10-12 Закону №2136-VIII); згідно ч. 21 ст. 10-2 Закону №2136-VIII Дорадча група оприлюднює інформацію про дату, час, місце проведення та порядок денний засідання на офіційному веб-сайті Конституційного Суду; згідно ч. 22 ст. 10-2 Закону №2136-VIII, орган, який здійснює організаційне забезпечення діяльності Конституційного Суду, забезпечує трансляцію засідань Дорадчої групи в режимі реального часу на офіційному веб-сайті Суду; згідно ч. 24 ст. 10-2 Закону №2136-VIII, рішення

Дорадчої групи оформлюється протоколом та підлягає опублікуванню на офіційному веб-сайті Конституційного Суду).

Законом України від 27.07.2023 № 3277-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення положень про конкурсний відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України» [4] визначено, що протягом шестирічного «перехідного періоду добору до складу Дорадчої групи експертів входять: одна особа, призначена Президентом України; одна особа, призначена Верховною Радою України; одна особа, призначена з'їздом суддів України. Повноваження щодо призначення особи до першого складу Дорадчої групи експертів замість з'їзду суддів України здійснює Рада суддів України; одна особа, призначена Кабінетом Міністрів України за пропозицією Європейської комісії «За демократію через право»; дві особи, призначені Кабінетом Міністрів України за пропозиціями міжнародних та іноземних організацій, які відповідно до міжнародних або міждержавних угод протягом останніх п'яти років надають Україні міжнародну технічну допомогу у сфері конституційної реформи та/або верховенства права, та/або захисту прав людини, та/або запобігання і протидії корупції» (ч. 5 Перехідних положень Закону №2136-VIII) [3].

На даний час до складу Дорадчої групи входять як українські, так і міжнародні експерти, які були призначені за квотою міжнародних та іноземних організацій, які надають Україні міжнародну технічну допомогу у сфері конституційної реформи, верховенства права, захисту прав людини та запобігання корупції з метою забезпечення об'єктивного та неупередженого процесу відбору кандидатів до Конституційного Суду України [5]. Залучення міжнародних експертів до складу Дорадчої групи стало важливим кроком у напрямку забезпечення прозорості та об'єктивності процесу відбору суддів Конституційного Суду України.

Відповідно до ч. 2 ст. 10-2 Закону №2136-VIII, Дорадча група розробила та згідно Протоколу № 1 засідання Дорадчої групи експертів від 12 листопада

2023 р. затвердила Положення про Дорадчу групу експертів (далі – Положення) [6], у якому конкретизовано правила поведінки членів і заступників членів Дорадчої групи у ході виконання своїх функцій (ст. 5 Положення) та порядок скликання, проведення та прийняття рішень Дорадчою групою (розділ ІІ Положення). Протоколом № 2 засідання Дорадчої групи експертів від 04 грудня 2023 р. ухвалено Методологію оцінювання моральних якостей і рівня компетентності у сфері права [7], що дозволяє здійснювати відбір кандидатів у судді Конституційного Суду України на основі об'єктивних критеріїв.

Отже, правовий статус Дорадчої групи, а також основні засади її діяльності, регулюються Конституцією України, Законом України: «Про Конституційний Суд України» та Положенням про Дорадчу групу експертів. Дорадча група має сукупність прав, обов'язків та відповідальності, може бути відповідачем в адміністративному суді у визначених законодавством випадках. Основними загальними принципами утворення та діяльності Дорадчої групи є: добровільність; самоврядність; відсутність майнового інтересу їх членів; прозорість, відкритість та публічність.

Список використаних джерел:

1. Олександр Волков проти України (Oleksandr Volkov v. Ukraine), заява № 21722/11, 9 січня 2013 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-208818&filename=CASE%20OF%20OLEKSANDR%20VOLKOV%20v.%20UKRAINE%20-%20%5BUkrainian%20Translation%5D%20by %20the%20Ministry%20of%20Justice%20of%20Ukraine.docx&logEvent=False

2. Моніторинговий звіт за результатами проведення конкурсного відбору на посаду судді Конституційного Суду України за новою процедурою. Центр політико-правових реформ. 24 листопада 2024 року. URL: https://pravo.org.ua/books/monitoryngovyj-zvit-za-rezultatamy-provedennya-konkursnogo-vidboru-na-posadu-suddi-ksu-za-novoyu-protseduroyu/

3. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#n815

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення положень про конкурсний відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України: Закон України від 27.07.2023 № 3277-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3277-20#Text

5. Іноземні члени Дорадчої групи експертів з відбору суддів Конституційного Суду: хто вони. *Судово-юридична газета*. 13 листопада 2023. URL: https://sud.ua/uk/news/publication/285600-inostrannye-chleny-soveschatelnoy-gruppy-ekspertov-po-otboru-sudey-konstitutsionnogo-suda-kto-oni

6. Положення про Дорадчу групу експертів, затверджене Протоколом № 1 засідання Дорадчої групи експертів від 12 листопада 2023 р. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/2024_06_polozhennya_pro_dge_zminy_final.pdf

7. Методологія оцінювання моральних якостей і рівня компетентності у сфері права: Протокол № 2 засідання Дорадчої групи експертів від 04 грудня 2023 р. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/metodologiya_dge.pdf

Климкович Інна Дмитрівна

аспірантка кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

НАЛЕЖНИЙ ЕЛЕКТРОНИЙ ДОКАЗ ЯК СТАНДАРТ СПРАВЕДЛИВОГО СУДОЧИНСТВА

Електронні докази – це інформація, яка містить дані про обставини, що мають значення під час розгляду тієї чи іншої справи, в електронній формі (відеозапис, звукозапис, голосове повідомлення, текстові повідомлення, вебсторінки тощо). Даний вид доказів, з огляду на розвиток технологій у

суспільстві, є досить прогресивним та позитивним у цивільному судочинстві. Але, незважаючи на це, є деякі моменти, які потребують врегулювання. Зокрема: порядок подання, оформлення та дослідження електронних доказів; належність та допустимість електронних доказів під час судового розгляду; засвідчення електронних копій електронного доказу; критерії визнання електронного доказу оригіналом; скріншот – це електронний и письмовий доказ. Адже усунення зазначених прогалин та роз'яснення в питаннях даного дослідження дозволить спростити процедуру використання електронних доказів [2, с. 90].

На думку Ю.С. Павлової, зміст електронних документів мав би посвідчуватись незалежним учасником цивільно-правових відносин, який наділений спеціальною компетенцією забезпечувати достовірність юридичних фактів. З огляду на відсутність особистої зацікавленості в нотаріуса та наявність спеціальної компетенції в суду було б достатньо підстав вважати такий доказ допустимим і використовувати його під час розгляду справ. Наприклад, надання до суду роздруківки сторінки з інтернет-сайту, на якому міститься недостовірна інформація, є недопустимим доказом, адже суд не має прямої процесуальної можливості оглянути відповідну сторінку в Інтернеті та перевірити достовірність наданої інформації. Водночас залучення нотаріуса дозволило б зафіксувати зміст інтернет-сторінки і надати роздруківці із сайту юридичної сили, що дозволило б використати її рівноцінно з іншими доказами [4, с. 85].

Електронний доказ - це будь-яка інформація в цифровій формі, що має значення для справи. Повідомлення (з додатками), відправлені електронною поштою чи через застосунки-месенджери, є електронним доказом, який розглядається та оцінюється судом відповідно до ст. 90 КАС України за своїм внутрішнім переконанням у сукупності з іншими наявними у матеріалах справи доказами [3]. Поняття електронного доказу є ширшим за поняття електронного

документа. Про це йдеться у рішенні КАС ВС від 13 червня 2024 року по справі № 320/4136/22.

Відповідно до статті 72 КАС України доказами в адміністративному судочинстві є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються такими засобами: 1) письмовими, речовими і електронними доказами; 2) висновками експертів; 3) показаннями свідків.

Згідно зі статтею 99 КАС України електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема на портативних пристроях (картах пам`яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет).

Електронні докази подаються в оригіналі або в електронній копії, на яку накладено кваліфікований електронний підпис відповідно до вимог законів України «Про електронні документи та електронний документообіг» та «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги». Законом може бути визначено інший порядок засвідчення електронної копії електронного доказу.

Учасники справи мають право подавати електронні докази в паперових копіях, посвідчених в порядку, визначеному законом. Паперова копія електронного доказу не вважається письмовим доказом.

Учасник справи, який подає копію електронного доказу, повинен зазначити про наявність у нього або іншої особи оригіналу електронного доказу.

Якщо подано копію (паперову копію) електронного доказу, суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи може витребувати у відповідної особи оригінал електронного доказу. Якщо оригінал електронного доказу не поданий, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність копії (паперової копії) оригіналу, такий доказ не береться судом до уваги.

З наведених норм права вбачається, що процесуальний закон чітко регламентує можливість та порядок використання інформації в електронній формі (у тому числі текстових документів, фотографій тощо, які зберігаються на мобільних телефонах або на серверах, в мережі Інтернет) як доказу у судовій справі. Паперова копія електронного доказу не вважається письмовим доказом, однак є однією з форм, у якій учасник справи має право подати електронний доказ (частина третя статті 99 КАС України), який, у свою чергу, є засобом встановлення даних, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи.

Отже, подання електронного доказу в паперовій копії саме по собі не робить такий доказ недопустимим. Суд може не взяти до уваги копію (паперову копію) електронного доказу, у випадку якщо оригінал електронного доказу не поданий, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність поданої копії (паперової копії) оригіналу.

Список використаних джерел:

6. Кодекс адміністративного судочинства України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 35-36, № 37, ст.446 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text

7. Поклонська О.Ю., Особливості застосування електронних доказів у цивільному процесі. Юридичний науковий електронний журнал №2/2021. С.89-91

8. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 13 червня 2024 року. Справа № 320/4136/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/119751322

9. Чорний С.О., Антонюк О.І. Електронні докази в цивільному процесі: проблеми застосування на практиці. С. 83–88 URL: file:///C:/ Users/User/Downloads/5468-Текст%20статті-10980-2-10-20180525.pdf

Саліхов Олексій,

аспірант третього курсу факультет права, публічного управління і менеджменту Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,

(м. Вінниця, Україна)

Науковий керівник : доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри публічно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського **О.Ф. Мельничук.**

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОЦЕДУРИ МЕДІАЦІЇ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ

Застосування медіації у публічному управлінні для запобігання та врегулювання конфліктів (спорів) - перспективний напрямок для гуманізації управлінських рішень, зменшення конфліктності, посилення довіри до влади. Для її впровадження у сфері публічного управління має бути належне правове регулювання, адже відповідно до Конституції України органи публічної влади повинні здійснювати «свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України» [1, ч. 2 ст. 6] та «зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [1, ст. 19]. Закон України «Про медіацію» не забороняє застосовувати адміністративну медіацію, однак не передбачає спеціального

порядку для врегулювання публічно-правових спорів, що породжує стагнацію у цій сфері. З прийняттям цього закону були зроблені доповнення до Кодексу адміністративного судочинства України, який наразі має «низку статей, які спрямовані на врегулювання публічно-правових спорів шляхом медіаційної процедури» [2, с. 498], тобто є сприятливими для її впровадження.

Однак наразі на практиці небагато публічно-правових спорів вирішується шляхом процедури медіації, про що свідчать дані Єдиного державного реєстру судових рішень. У цій інформаційно-пошуковій системі містяться лише поодинокі справи, в яких сторони застосовували медіацію для врегулювання публічно-правових спорів. Попри те, що фізичні та юридичні особи подають клопотання до адміністративних судів про врегулювання спору шляхом медіації, часто суб'єкти владних повноважень не погоджуються на її використання. Поведінку адміністративних органів можна пояснити низкою причин: не всі публічні права можуть бути предметом компромісу, адміністративні органи повинні діяти чітко в межах законодавчо визначених повноважень, є психологічні бар'єри, існує низька обізнаність про медіацію та недостатня правова культура публічного діалогу з боку органів влади та ін.

Натомість досвід окремих європейських країн свідчить, що при вирішенні спорів в публічному управлінні використовується медіація. І тут доречно назвати країни, де ця процедура не тільки належним чином врегульована на законодавчому рівні, але й використовується на практиці, зокрема: Франція, Німеччина, Литва, Латвія, Нідерланди, Іспанія, Швейцарія, Великобританія та ін. Процедура медіації в європейських країнах успішно використовується для врегулювання таких публічно-правових спорів, як поновлення на посаді державних службовців, призначення їм грошових виплат, вирішення податкових спорів та ін. На думку О. Б. Заверухи, використання медіації в податкових спорах має переваги не тільки для платників податків, але й для органів контролю та підприємницьких структур. Дослідник вважає, що медіація «є особливо корисною у міжнародних податкових спорах, здатною враховувати

унікальні аспекти міжнародних відносин та уникати складних юридичних процедур» [3, с. 283 -285].

Досвід європейських країн свідчить, що «використання медіації у державних органах та органах місцевого самоврядування в Україні є не тільки можливим, але й необхідним для удосконалення їх функціонування, а також для налагодження довіри між органами публічної влади та приватними особами, покращення їх доступу до правосуддя» [4, с. 460].

Вважаємо, що визначення на рівні закону категорії публічно-правових спорів, які обов'язково мають вирішуватися в досудовому порядку, зокрема й шляхом медіації, могло б дати суттєвий поштовх для її використання. Зауважимо, що для цього є юридична підстава - частина 4 статті 124 Конституції України, в якій зазначено, що «законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору» [1, ч. 4 ст. 124].

Отже, конституційно-правові норми сприятливі для застосовування процедури медіації у конфліктах (спорах) між суб'єктами владних повноважень, а також між органами публічної влади та приватними особами. З метою ефективного запровадження медіації в системі публічного управління потрібно законодавчо визначити категорію публічно-правових спорів, які обов'язково мають вирішуватися в досудовому порядку, зокрема й шляхом медіації, проводити роз'яснювальну роботу серед органів публічної влади й громадян, популяризувати успішні практики вирішення публічно-правових спорів шляхом медіації.

Список використаних джерел:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 14.

2. Мельничук О. Ф. Медіація в адміністративному судочинстві: європейський досвід для України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Т. 2. №72. С.77-81. DOI https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.72.45

3. Заверуха О. Б. Теоретико-правові засади співвідношення традиційних та альтернативних способів вирішення податкових спорів: дис. …д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2024. 352 с.

4. Яременко О. І., Кононенко В. В., Назаренко М. О. Медіація у публічному управлінні: досвід зарубіжних країн. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 3(33). С. 454-462.

Mykola Snigur

student postuniversitar al Departamentului de drept procedural

Universitatea națională din Cernăuți

(o. Cernăuți, Ucraina)

PRINCIPIUL SECURITĂȚII JURIDICE ÎN DREPTUL PROCESUAL AL UNEUNII EUROPENE

Principiul securității juridice este o componentă importantă a principiului statul de drept. În sens larg, principiul securității juridice este un set de cerințe pentru organizarea și funcționarea sistemului juridic în vederea asigurării unei poziții juridice stabile a unei persoane prin îmbunătățirea proceselor de legiferare și de aplicare a legii. Principiul securității juridice este un tip de principii generale de drept. Se reflectă în sursele dreptului UE și este aplicată în practica Curții Europene, este comună ordinilor juridice ale statelor membre ale UE și se răspândește în dreptul Ucrainei. O analiză comparativă a conținutului principiului securității juridice în dreptul european și național va contribui la o mai bună înțelegere a esenței și scopului acestuia în reglementarea juridică, iar clarificarea cerințelor care decurg din acest principiu va conduce la căutarea unor modalități mai eficiente de adaptare a legislației Ucrainei la principiile de drept UE [1].

Unul dintre principalele elemente ale statului de drept este principiul securității juridice, care prevede în special că, în orice litigiu, o hotărâre judecătorească intrată

în vigoare nu poate fi pusă în discuție. Subiectul celui mai discutat astăzi principiu constituțional al securității juridice este văzut astăzi ca un element structural al statului de drept, necesar pentru stabilizarea raporturilor juridice și a sistemelor în care sistemul judiciar și instanțele joacă un rol important. Principiul este porunca principală a sistemului, adevărata sa bază; dispoziție, care radiază norme diferite, compunându-le spiritul și servind drept criteriu pentru înțelegerea și raționamentul lor precis, tocmai pentru că determină logica și raționalitatea sistemului normativ, prin faptul că îi dă un tonic și îi dă un sens armonios. Principiul este o categorie constituțională și există mai multe care se referă la proces. Scopul acestui articol este de a evidenția necesitatea aderării la principiul securității juridice în diverse aspecte ale fundamentării și înțelegerii care acoperă o temă modernă, începând cu evoluția teoretică și conceptuală incontestabilă a bazei și evaluării acesteia natura, care, într-o formă din ce în ce mai complexă, ani a însemnat un fel de set de conținuturi și condiții care sunt interconectate pentru reglementarea vieții între indivizi și instituțiile statului, ceea ce este o garanție a stabilității legii. Cazul este relevant din cauza complexitatea relațiilor care predomină în lumea postmodernă, cu insecuritate și imprevizibilitate incontestabile astăzi, mai ales în sferele politică, socială, economică și juridică, ale căror reflexe în drept sunt și mai evidente [4]. Din principiile constituționale ale egalității și justiției rezultă cerința certitudinii, clarității și lipsei de ambiguitate a normei juridice, deoarece altfel nu poate asigura aplicarea sa uniformă, nu exclude interpretarea în practica de aplicare a legii și duce inevitabil la arbitrariu. Securitatea juridică devine un factor din ce în ce mai important și mai important în procesul legislativ și de aplicare a legii. Numeroase decizii ale Curții Europene a Drepturilor Omului, care au un indiciu direct al nerespectării de către stat a acestui principiu, ne permit să calificăm ideea juridică comentată drept fenomen fundamental și independent. Securitatea juridică, astfel cum rezultă din textele și interpretările judecătorilor, înseamnă claritate, certitudine și accesibilitate a standardului juridic.

În cauza Heshman și Herrup împotriva Regatului Unit (hotărârea din 25 noiembrie 1999), Curtea a indicat că una dintre cerințele care rezultă din expresia “stabilită prin

lege" este previzibilitatea [3]. O normă nu poate fi considerată o "lege" dacă nu este formulată suficient de clar, ceea ce oferă unei persoane posibilitatea de a se ghida după această normă în acțiunile sale. Pe de altă parte, în timp ce certitudinea legii este foarte de dorit, asigurarea acesteia poate duce la o rigiditate excesivă, în timp ce legea nu ar trebui să țină pasul cu circumstanțele în schimbare. Gradul de claritate pe care trebuie să-l ofere formularea legislațiilor naționale, care în niciun caz nu poate acoperi toate circumstanțele neprevăzute, depinde în mare măsură de conținutul unui anumit document, de domeniul în care se aplică legea, precum și de numărul și statutul persoanelor cărora le este adresat (punctul 31). Particularitatea acestui caz este că se referă la interferența cu libertatea de exprimare nu sub forma unei "sancțiuni" sau a unei pedepse pentru un anumit comportament, ci sub forma unui ordin ca reclamanții să nu tulbure liniștea publică sau să împiedice comportamentul contra bonos mores în viitor. Comportamentul moravurilor contra bonos este definit în legea britanică ca acțiuni care, "în opinia majorității compatrioților moderni, sunt mai mult rele decât bune". Ordinul de prevenire a unui astfel de comportament este stabilit destul de vag și în termeni generali; Expresia "a se comporta bine" este deosebit de inexactă și nu a fost suficientă pentru persoana căreia i-a fost impusă obligația îndrumări cu privire la acțiunile care vor constitui o încălcare a acestui ordin. Pe această bază, Curtea decide că a existat o încălcare a art. 10 din convenție.

Principiul securității juridice nu a fost stabilit în primul rând în sursele de drept internaționale sau naționale, iar conținutul său este pus în aplicare de Curtea Europeană a Drepturilor Omului în procesul de examinare a cauzelor și de asigurare a principiului statului de drept. Prin urmare, până în prezent, opinia predominantă este că principiul securității juridice este o componentă a principiului statului de drept. Deși în dreptul Uniunii Europene acesta este un principiu de drept independent.

În știința juridică, chiar și astăzi nu există concepte de "principiul securității juridice", care ar reflectă aceste fenomene juridice și au fost formulate în conformitate cu regulile cunoscute în logică: identificarea celor mai caracteristicile esențiale și formularea definiției conceptului; al cărui conținut este acest set de

caracteristici. Atât în literatura juridică, cât și în hotărârile judecătorești, conținutul principiului securității juridice este de obicei înlocuit cu un volum – un ansamblu de elemente, componente, cerințe, criterii, alte principii de drept sau orice fenomene juridice care nici măcar nu sunt întotdeauna purtătoare de caracteristici de fond. Și nu pot fi așa, deoarece nu există concepte de "securitate juridică", "principiu al securității juridice", care să reflecte caracterul material al acestor fenomene prin trăsături esențiale [2, p. 25].

Astfel, principiul securității juridice, deși format inițial de Curtea Europeană a Drepturilor Omului, devine din ce în ce mai solicitat atât în contextul funcționării sistemelor juridice interstatale, cât și în cele naționale. Și, prin urmare, necesită o înțelegere mai generalizată, precum și clarificarea posibilităților sale în sistemele juridice naționale și a relației. Cele de mai sus ar trebui să încurajeze știința juridică să formeze o teorie a securității juridice, ținând cont de realitățile moderne și de schimbările care însoțesc dezvoltarea umanității în ansamblu.

Lista de resurse științifice:

1. Богачова Л.Л. Принцип правової визначеності в європейському і національному праві (змістовна характеристика) URL: https://core.ac.uk/download/pdf/230566483.pdf

2. Луць Л.А. Принцип правової визначеності: сучасний стан та перспективи. Юридичний науковий електронний журнал № 8/2023 URL: http://www.lsej.org.ua/8_2023/2.pdf

3. Hashman and Harrup v The United Kingdom: ECHR 25 Nov 1999 URL: https://swarb.co.uk/hashman-and-harrup-v-the-united-kingdom-echr-25-nov-1999/#google_vignette

4. Oksana Shcherbanyuk, Vitalii Gordieiev, Laura Bzova. Legal nature of the principle of legal certainty as a component element of the rule of law. Juridical Tribune. Volume 13, Issue 1, March 2023. p. 21-31.

Тарасюк Андрій Юрійович
здобувач вищої освіти третього освітньо-наукового рівня
«Доктор філософії» за спеціальністю 081 «Право»
Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності НАПрН України

ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА В МЕДИЧНІЙ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ

Авторське право в контексті медичної візуалізації охоплює низку об'єктів, створення та використання яких породжує специфічні правові виклики. Ми вважаємо, що основними проблемними аспектами є визначення об'єкта охорони, встановлення авторства, особливо щодо творів, створених за допомогою складного обладнання або штучного інтелекту, та забезпечення належного захисту прав авторів і правовласників у цифровому середовищі.

Однією з ключових проблем є кваліфікація власне медичних зображень (рентгенограм, КТ-знімків, МРТ-зображень тощо) як об'єктів авторського права. Відповідно до Закону України "Про авторське право і суміжні права" (як чинного [4], так і попереднього [5]), для визнання твору об'єктом авторського права необхідна наявність творчого характеру. Як зазначають О.М. Попович та С.П. Кошова, фотографічні твори, що ілюструють медичні технології, можуть бути об'єктами авторського права [1, с. 120]. Однак, на нашу думку, питання полягає в тому, чи можна вважати стандартне діагностичне зображення, отримане за допомогою медичного апарату за встановленим протоколом, результатом творчої діяльності лікаря-діагноста або оператора обладнання. У більшості випадків такі зображення є результатом технічного процесу, де внесок людини зводиться до правильного налаштування апаратури та дотримання методики. Творчий елемент, такий як вибір ракурсу, композиції (у традиційному розумінні фотографічного твору), тут мінімальний або відсутній. Ми переконані, що автоматично поширювати режим авторсько-правової

охорони на всі без винятку медичні зображення недоцільно. Водночас, якщо лікар створює, наприклад, унікальну 3D-реконструкцію на основі серії знімків, додаючи власний творчий підхід до візуалізації анатомічних структур для навчальних або наукових цілей, такий об'єкт вже може претендувати на охорону.

Іншою важливою проблемою є правовий режим програмного забезпечення, що використовується в медичній візуалізації. Це і програми, вбудовані в діагностичне обладнання, і системи аналізу та обробки зображень, і системи PACS (Picture Archiving and Communication System). Чинне законодавство України [4, ст. 1, п. 38] однозначно відносить комп'ютерні програми до об'єктів авторського права. Проте, на практиці виникають питання щодо належності прав, особливо коли йдеться про службові твори – програми, розроблені співробітниками медичних закладів чи науково-дослідних інститутів. Новий Закон [4, ст. 17] встановлює презумпцію переходу майнових прав до роботодавця, якщо інше не передбачено договором. Ми вважаємо, що чітке договірне врегулювання цих питань є критично важливим для уникнення спорів та забезпечення інтересів як розробників, так і установ.

Окремої уваги заслуговують бази даних медичних зображень та результатів досліджень. Як чинний [4, ст. 1, п. 4], так і попередній закон [5] охороняють бази даних як результат творчого добору та/або упорядкування їх складових частин. Новий закон також вводить право особливого роду (sui generis) на неоригінальні бази даних, створення яких потребувало значних інвестицій [4, Розділ V]. На нашу думку, це нововведення є позитивним для сфери медичної візуалізації, де часто формуються великі архіви даних, що можуть не мати творчого характеру в упорядкуванні, але є надзвичайно цінними для наукових досліджень, навчання штучного інтелекту та покращення діагностики. Проте, залишаються питання щодо розмежування прав на самі дані (зокрема, персональні дані пацієнтів, що містяться в зображеннях) та прав на базу даних як сукупність цих даних.

Судова практика, як показує аналіз джерел [2; 3], підтверджує, що право авторства виникає з моменту створення твору, а реєстрація не є обов'язковою. Однак, у випадках спорів, особливо щодо програмного забезпечення, доведення авторства та факту неправомірного використання може бути складним. Надання лише фрагментів коду або відсутність первісного твору може стати підставою для відмови в позові [3]. Це підкреслює важливість належного документування процесу розробки та зберігання вихідних матеріалів.

Ми також вбачаємо проблему у недостатній обізнаності медичних працівників та адміністрації закладів охорони здоров'я щодо питань інтелектуальної власності. Це може призводити до ненавмисних порушень, а також до недостатнього використання можливостей правової охорони власних розробок.

Таким чином, правозастосування авторського права в медичній візуалізації стикається з комплексом проблем, що потребують як уточнення законодавчих норм, так і підвищення правової культури у професійному середовищі. На нашу думку, необхідно розробити чіткіші критерії для визнання медичних зображень об'єктами авторського права, приділити більше уваги регулюванню прав на службові твори та бази даних, а також посилити просвітницьку роботу серед медичних фахівців.

Проведене нами дослідження проблем правозастосування авторського права в медичній візуалізації в Україні дозволяє зробити низку узагальнюючих висновків. Ми переконані, що ця сфера, будучи на перетині медицини, інформаційних технологій та інженерії, потребує особливо зваженого та гнучкого правового регулювання, здатного стимулювати інновації та водночас забезпечувати суспільні інтереси, насамперед право пацієнтів на доступну та якісну медичну допомогу.

Щодо авторського права, ми виявили, що ключовими проблемами є:

1. Невизначеність правового статусу медичних зображень. На нашу думку, автоматичне поширення авторсько-правової охорони на всі діагностичні

зображення є невиправданим без доведення творчого внеску. Необхідно розробити чіткіші критерії для визнання таких об'єктів творами, розмежовуючи технічний результат роботи обладнання від результату творчої діяльності людини.

2. Регулювання прав на службові твори. Хоча новий Закон України "Про авторське право і суміжні права" [4] встановлює презумпцію переходу майнових прав до роботодавця, ми наголошуємо на критичній важливості детального договірного врегулювання відносин між медичними/науковими установами та їхніми співробітниками-авторами програмного забезпечення, методик чи баз даних.

3. Охорона баз даних медичних зображень. Введення права sui generis на неоригінальні бази даних [4, Розділ V] є позитивним кроком. Однак, на нашу думку, залишаються невирішеними питання співвідношення прав на базу даних як сукупність та прав на окремі дані, що в ній містяться, особливо з урахуванням законодавства про захист персональних даних.

4. Низький рівень правової обізнаності. Ми вважаємо за необхідне посилення освітньої роботи серед медичних працівників та адміністраторів закладів охорони здоров’я щодо основ інтелектуальної власності.

Список використаних джерел

1. Попович О. М., Кошова С. П. Інтелектуальна власність у медичній практиці. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 13–14. С. 117–122.

2. Розгляд спорів, пов’язаних із захистом прав на об’єкти ІВ (за практикою Верховного Суду за 2018 – березень 2023) : презентація. Верховний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_rozglyad_zah_prav_ob_iv.pdf (дата звернення: 14.05.2025).

3. Нікулеско Д., Середа О. Судова практика з порушення авторського права. Ліга:Закон. 29.06.2023. URL: https://attorneys.ua/publication/sudova-praktyka-z-porushennya-avtorskogo-prava/ (дата звернення: 14.05.2025).

4. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 р. №

2811-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 57. Ст. 166. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2811-20 (дата звернення: 14.05.2025).

5. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 13. Ст. 64. Втратив чинність.

Трубчанінов Костянтин

аспірант 2 року навчання, факультет правничих наук,

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

(м. Київ, Україна)

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент кафедри загальнотеоретичного правознавства та публічного права Національного університету «Києво-Могилянська академія» О. В. Цельєв

ТРАНСФОРМАТИВНИЙ ВПЛИВ ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ НА СУЧАСНИЙ СТАН УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: ЗНАЧЕННЯ НАЛЕЖНОЇ ПРАВОВОЇ ПРОЦЕДУРИ

Національна правова система України перебуває у процесі трансформації. З одного боку, кандидатство України в Європейському Союзі (ЄС) знаменує зміни в імплементації у національне законодавство та нормозастосовну практику як *acquis* ЄС, так і міжнародних стандартів у сфері захисту прав і свобод людини. З іншого – в умовах війни Україна зіштовхнулася з викликами, масштабу яких європейська система захисту прав і свобод людини не знала з моменту укладення Конвенції Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод.

З огляду на це перед українськими правниками постає складне завдання: забезпечити одночасно і ефективність національних засобів юридичного захисту, і адаптацію національного законодавства України до права ЄС. На нашу думку, складність цього завдання полягає в тому, що в умовах воєнного стану виникає ризик колізії конституційних обов'язків держави, а саме: головного обов'язку утверджувати і забезпечувати права і свободи людини, закріпленого у статті 3(2) Конституції України [2], й обов'язку реалізовувати стратегічний курс на набуття повноправного членства в ЄС. Причиною виникнення такого ризику вбачаємо те, що норми права ЄС переважно не розраховані на застосування у воєнний час, адже, на щастя, ані інституції ЄС, ані суб'єкти публічної влади держав-членів ЄС досвіду функціонування в ситуаціях, подібних до ситуації в Україні, не мають.

Відповідно, хоч виконання державою головного конституційного обов'язку в довгостроковій перспективі й неможливе без поступу європейської інтеграції, у коротко- та середньостроковій перспективах здійснення ефективного захисту прав і свобод людини в Україні потребуватиме своєчасного реагування суб'єктів публічної влади на нові виклики, що напевно передбачатиме й ухвалення рішень, які не узгоджуватимуться з чинними європейськими правовими стандартами. Певні, що це чудово розуміють правники як в Україні, так і в Європі, а тому це не стане перепоною на шляху до вступу України в ЄС, адже спільними зусиллями знайти розв'язання цієї проблеми можливо. Зокрема перспективним видається продовження розробки Конституційним Судом України за прикладом органів конституційної юрисдикції держав-членів ЄС (наприклад, Німеччини) доктрини конституційної ідентичності України, проте не лише в аспекті утвердження української мови у якості єдиної державної мови в Україні, як це є зараз [6], але й в аспекті збереження верховенства Конституції України в умовах імплементації принципу верховенства права ЄС у національну правову систему України.

Інша річ, що навіть під час війни держава залишається зв'язаною вимогами конституційно закріпленого принципу верховенства права. І якщо імплементація певної політики ЄС на національному рівні завжди може бути предметом дискусії з європейськими партнерами, то імплементація принципу верховенства права – ніколи. Тим паче, якщо принцип верховенства права має системотвірне значення як для європейської, так і для національної конституційної ідентичності.

Конституювання принципу верховенства права стало й відправною точкою європеїзації національної правової системи України. Як відомо, Україна офіційно задекларувала євроінтеграційний зовнішньополітичний курс навіть в ухваленій до відновлення незалежності Декларації про державний суверенітет України [1]. Та лише зі вступом України до Ради Європи принципи права, на яких засновано цю організацію, справді стали детермінантою українського конституціювання. Зрештою завдяки закріпленню принципу верховенства права та каталогу прав, гарантованих Європейською конвенцією з прав людини, Конституція України отримала високу оцінку Європейської комісії «За демократію через право» [8].

Про принцип верховенства права як елемент конституційної ідентичності України свідчить і місце норми, у якій закріплено цей принцип, у структурі Конституції України. Так, принцип верховенства права закріплено у статті 8(1), вміщеній у Розділі І «Загальні засади» Конституції України [х]. Щодо значення норм цього розділу Віктор Шишкін зазначає, що: «статті, які містяться у Розділі І <…>[,] фактично мають вищий статус <…> у співвідношенні з іншими нормами <…> Конституції України, оскільки визначають доктринальні підвалини суспільного ладу і державного устрою нашої країни» [7, с. 70]. У іншій статті правознавець підкреслює, що: «Розділ І "Загальні засади" Конституції України містить <…> положення <…>[,] зміну або недотримання яких слід розглядати як замах на її (держави Україна – прим. К. Т.) існування» [7, с. 495]. На користь тези щодо вищої юридичної сили загальних засад

порівняно з іншими нормами Конституції України конституціоналіст наводить переконливий аргумент, а саме: особливість процедури внесення змін до Розділів I, III, XIII Конституції України [7, с. 70]. І хоча, у процитованих роботах термін «конституційна ідентичність» і не згадується, що пояснюється відносно нещодавнім набуттям популярності цього терміну серед правників в Україні, цілком зрозуміло, що йдеться саме про те поняття, яке цим терміном позначають: систему конституційних цінностей.

Для цілей доповіді потрібно розмежувати конституційну та національну ідентичності, адже у деяких контекстах (зокрема, у контексті співвідношення правової системи ЄС із національними правовими системами держав-членів ЄС) ці поняття вживаються як взаємозамінні, що у контексті України буде помилкою, хоч конституційна ідентичність України й українська національна ідентичність тісно пов'язані на сьогодні. Конституційну ідентичність розглядаємо у значенні, запропонованому Віктором Колісником, Григорієм Берченком і Тетяною Слінько, а саме, як: «сталість певних принципів, інститутів і традицій, що втілюються на нормативному і правозастосовному (судовому) рівнях, у юридичних звичаях і практиці реалізації конституції <…>[,] [та] наявність незмінюваних положень конституції, що поєднується із судовим контролем щодо змін конституції, а також конституційним контролем за положеннями права ЄС» [4, с. 73-74].

Українська національна ідентичність – поняття значно ширше за змістом. Як і конституційна ідентичність України, українська національна ідентичність також є системою, проте зміст якої не обмежується конституційними цінностями. Так, Микола Козюбра стверджував, що: «Українська національна ідентичність – це історично сформована й у той же час еволюційно мінлива система ознак, які вирізняють українську спільноту-націю з-поміж інших аналогічних феноменів» [3, с. 20]. Вважаємо, що на сучасному етапі українського націєтворення принцип верховенства права є спільною компонентою як для конституційної ідентичності України (як принцип,

закладений в основу демократичного конституційного ладу України), так і для української національної ідентичності (як принцип, відданість якому є ознакою, що вирізняє українську націю з-поміж інших націй). Звісно, загальний рівень правової культури сучасного українського суспільства нижче типово європейського, але це не означає, що принцип верховенства права аж ніяк не є тією цінністю, яка консолідує українську націю, особливо у воєнних умовах.

Навпаки, під час війни з Російською Федерацією, черговою ітерацією російської державності, яку професор Козюбра означив як «антипод права» [3, с. 26], українське суспільство реагує на втручання держави у сферу прав людини куди чутливіше, аніж раніше, адже повага до людської гідності та свободи вибору сприймається чи не як ключова відмінність української нації від населення держави-агресора. Особливо це стосується порушень прав людини, допущених при призові військовозобов'язаних громадян України на військову службу під час мобілізації, на особливий період, проходженні та припиненні військової служби. Поширеність цих порушень вказує на те, що в адміністративній практиці органів військового управління Збройних Сил України та інших військових формувань існує проблема недотримання належної правової процедури, що спричинює далекосяжні несприятливі наслідки для широкого кола громадян України (наприклад, Верховний Суд висловив правову позицію, що: «процедура призову військовозобов'язаного на військову службу під час мобілізації є незворотною, <…> а визнання процедури призову протиправною не спричинює відновлення попереднього становища особи, призваної на військову службу» [5]).

Отже, значення дотримання належної правової процедури в умовах відсічі, яку Український народ чинить агресії РФ, зумовлено трансформативним впливом європеїзації національної правової системи України на сучасний стан української національної ідентичності, проявленого у несприйнятті порушень прав людини.

Список використаних джерел:

1. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 № 55-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text (дата звернення: 18.05.2025).

2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 18.05.2025).

3. Козюбра М. І. Виклики, які постають перед Україною на шляху її вступу до Європейського Союзу: конституційно-правові аспекти // Політико-правові наслідки вступу України до Європейського Союзу та НАТО / red. Krzysztof Eckhardt, Petro Stetsyuk ; WSPiA Rzeszowska Szkoła Wyższa. – Rzeszów : [Bonus Liber], 2024. – S. 15-38. – (Monografie ; nr 46).

4. Колісник В. П., Берченко Г. В., Слінько Т. М. Конституційна ідентичність як втілення установчої влади // Вісник Національної академії правових наук України. 2022. Том 29, № 3. С. 69–88.

5. Постанова Верховного Суду від 05.02.2025. Справа № 160/2592/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124951202 (дата звернення: 19.05.2025).

6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 14.07.2021 № 1-р/2021 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text (дата звернення: 18.05.2025).

7. Шишкін В. Чому я був проти. «Окремі думки» судді Конституційного Суду України. Київ: Темпора, 2018. 760 с.

8. CDL-INF(1997)002-e. Opinion on the Constitution of Ukraine, adopted by the Commission at its 30th plenary meeting in Venice, on 7 – 8 March 1997. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF(1997)002-e (accessed: 18.05.2025).

Цимбалюк Андрій Ігорович
аспірант ІІІ-ого року навчання
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)
Науковий керівник:Бабін І. І. кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КРИПТОВАЛЮТ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ «МАТРИЦІ ОПОДАТКУВАННЯ» НКЦПФР ТА МІЖНАРОДНИЙ КОНТЕКСТ

Стрімке розповсюдження використання криптовалют в Україні на тлі відсутності чітких нормативних та інших регуляторних правил, створює картину правової невизначеності як для власників таких активів так і для органів державної влади. Прийняття Закону України «Про віртуальні активи» не призвело до регуляторної визначеності, адже даний закон не вступив в силу через відсутність змін до Податкового кодексу України та інших підзаконних нормативних актів. Відсутність даних правових рамок порушує не тільки права власників віртуальних активів, а і прямо суперечить принципам юридичної визначеності, що закріплені в Конституції України. Слід зауважити, що не можна сказати, що державні регулятори взагалі не займаються цим питанням. Так, Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку України (скорочено НКЦПФР) представила у квітні 2025 року «матрицю оподаткування» операцій з віртуальними активами. Даним документом НКЦПФР прагне створити та показати дорожню карту з регуляції віртуальних активів та плани щодо їх оподаткування. [6]

Початковою точкою матриці стала класифікація, майже дослівно перенесена з регламенту MiCA: e-money tokens, asset-referenced tokens та всі «інші» – від децентралізованих валют і сервісних токенів до NFT. [1] Автори підкреслюють, що саме «технологічна нейтральність» таксономії дає можливість однаковими

інструментами обкладати економічно подібні активи незалежно від їхньої форми. У такий спосіб вони, по-суті, імпортують європейську логіку «трирівневої» типології в українське право, випереджаючи майбутню імплементацію MiCA, яка стартує в ЄС наприкінці 2024 р.

Далі матриця переходить від «хто є хто» до «коли виникає дохід». Базовою податковою подією визнається момент реалізації активу: прибуток рахується як різниця між продажною ціною й документально підтвердженою собівартістю. Водночас документ вводить два альтернативні режими: класичний (18 % ПДФО + 1,5 % військового збору) і пільговий, що передбачає ставку 5 % або 9 % для окремих категорій операцій та платників. Принципово важливо, що автори відмовилися від оподаткування безоплатного надходження токенів: майнінг, стейкінг, форки чи airdrops оподатковуються лише тоді, коли власник обмінює актив на фіат або інший позаблокчейновий ресурс. [6]

У розділі про специфічні сценарії видобування й валідаторської діяльності матриця фактично копіює німецьку доктрину: регулярний майнінг прирівнюється до підприємницької операції, а епізодичний – залишається у сфері приватних доходів. Для самої ж стейкінг-винагороди запропоновано стандарт FIFO-обліку та можливість переносити збитки на майбутні періоди; тим самим укладачі намагаються врівноважити фіскальні інтереси й інвестиційні ризики хибного таймінгу.

Окремий акцент зроблено на непрямому оподаткуванні. Дотримавшись логіки рішення Суду ЄС у справі C-264/14 (Skatteverket v. Hedqvist) та пізніших роз’яснень Комітету з ПДВ, матриця залишає операції «crypto-crypto» поза сферою ПДВ і пропонує застосовувати цей податок лише коли токен стає засобом оплати товару або послуги. [5] Така конструкція вже кілька років успішно працює в Німеччині й Португалії і фактично знімає проблему подвійного навантаження на кінцевого споживача.

Щоби не залишитися «островом» у глобальній податковій екосистемі, НКЦПФР закладає до матриці вимогу автоматичного обміну даними за

стандартом CARF/DAC8. Україна, яка в лютому 2025 р. подала офіційне повідомлення про приєднання до CARF, повинна буде вже з 2027 р. надсилати партнерам звіти про трансакції Crypto-Asset Service Providers, тому інтеграція цих вимог до національної моделі – питання не вибору, а строків. [5]

У міжнародній площині матриця демонструє, що український регулятор уважно стежив за європейським і позаєвропейським досвідом. З німецької моделі він узяв податкову нейтральність довгострокового володіння приватними активами понад один рік; зі швейцарської – кваліфікацію систематичного майнінгу як комерційної діяльності; з естонської – концепцію «e-cabinet», тобто онлайн-звітування спеціальною криптоплатформою; із сингапурської – принцип звільнення від GST операцій «crypto-crypto». Усі ці сюжети прямо згадуються в преамбулі матриці як референтні юрисдикції, а подекуди й докладно розписані у примітках.

Водночас у тексті видно й відлуння попередніх академічних дискусій. Ще у 2018 р. С. В. Науменков аргументував, що прибуток від цифрових активів доцільно вважати «іншими доходами» з обов’язковим відніманням витрат; саме цю формулу й використовує матриця для розрахунку оподатковуваного базису. [7] Шепель І. В. рекомендувала диференціювати ставки для роздрібних інвесторів, щоби не виштовхнути їх у тінь; ця ідея втілена у запропонованих 5 % та 9 % пільгових режимів. [8]

У підсумку «Матрицю оподаткування» можна розглядати як спробу синхронізувати три пласти: європейські регуляторні тренди, усталені податкові підходи розвинених юрисдикцій і напрацювання української фінансово-правової науки. Вона не дає готових норм – але пропонує докладну дорожню карту, за якою Верховна Рада зможе коректно внести зміни до Податкового кодексу та Закону «Про віртуальні активи», не розриваючи зв’язок ані з Міжнародним валютним фондом, ані з майбутньою євроінтеграцією. Для українського правопорядку це шанс перевести дискусію про криптоподатки з

площини «чи потрібні вони взагалі» у площину «як зробити їх справедливими і конкурентоспроможними». [9]

Література:

1. Регламент (ЄС) 2023/1114 Європейського парламенту та Ради від 31 травня 2023 р. «Про ринки криптоактивів (MiCA)» // *Офіційний журнал Європейського Союзу*. – 2023. – L 150. – С. 40–208. eur-lex.europa.eu

2. *International Standards for Automatic Exchange of Information in Tax Matters: Crypto-Asset Reporting Framework and 2023 update to the Common Reporting Standard*. – Paris : OECD Publishing, 2023. – 274 p. oecd.org

3. Council Directive (EU) 2023/2226 of 17 October 2023 amending Directive 2011/16/EU as regards the exchange of information in the field of taxation (DAC8) // *Official Journal of the European Union*. – 2023. – L … (24.10.2023). eur-lex.europa.eu

4. Bundesministerium der Finanzen. *BMF-Schreiben vom 10. Mai 2022 – Einzelfragen zur ertragsteuerrechtlichen Behandlung von virtuellen Währungen und von sonstigen Token*. – Berlin : BMF, 2022. – 24 S. bundesfinanzministerium.de

5. Court of Justice of the European Union. *Judgment of 22 October 2015 in Case C-264/14 "Skatteverket v David Hedqvist"*. curia.europa.eu

6. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. *Матриця оподаткування віртуальних активів : проєкт методичних рекомендацій*. – Київ, 2025. – 42 с. nssmc.gov.ua

7. Науменкова С. В., Міщенко В. І., Міщенко С. В. Цифрові валюти у контексті суспільної довіри до грошей // *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. – 2018. – № 4 (27). – С. 305–312. fkd.net.ua

8. Шепель І. В. Криптовалюта в системі оподаткування: нові реалії та підходи // *Економіка та суспільство*. – 2024. – Вип. 68. – С. 254–261. DOI: 10.32782/2524-0072/2024-68-94. economyandsociety.in.ua

9. Про віртуальні активи : Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/go/2074-20 (дата звернення: 05.06.2025). zakon.rada.gov.ua

Шевчук Віталій Андрійович
аспірант кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)

РОЛЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ТА ЗАПОБІГАННІ ВИБОРЧИМ СПОРАМ: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Виборчий процес – це основна будь-якої демократичної країни, адже широка участь у ньому громадян забезпечує у першу чергу його прозорість та ефективність і є запорукою легітимності. Вважаємо, що співпраця виборчого адміністрування, політичних партій, кандидатів, медіа та громадянського суспільства сприятимуть цьому. Проте, не слід забувати і про конфліктну природу людини, що зумовлена прагненням влади та просуванням особистісних інтересів. Саме тому, з метою зміцнення довіри до виборчого процесу, важливо впроваджувати інститут запобігання виникненню виборчих спорів.

В основі цього інституту знаходиться Конституційний Суд, який виступає гарантом верховенства права, що є міцною основою для забезпечення виборчого процесу в цілому. Останній, здійснюючи перевірку державних актів на відповідність Конституції, своїми діями захищає не лише права громадян, а і врегульовує конфлікти між гілками влади. Відзначимо, що зародившись на фоні демократичних трансформацій другої половини XX століття, ця інституція стала запорукою стабільності в правовій державі, адже її діяльність дозволяє

забезпечити принцип поділу влади та недопущення концентрації повноважень в одних руках.

Зважаючи на її важливість, цілком логічним постає питання її історичного походження та подальшого генезису, з метою виокремлення нових векторів розвитку у конституційній юрисдикції з метою запобігання виникненню виборчих спорів. Зважаючи на вищевикладене, вважаємо, що це дослідження є вельми актуальним в умовах сьогодення.

У повоєнній Німеччині в 1949 році було ухвалено Основний закон держави, який став правовою основою для створення нових державних інституцій. Зокрема, однією з таких інституцій став Федеральний Конституційний Суд Німеччини (Bundesverfassungsgericht), що розпочав свою діяльність у 1951 році. За аналогією у інших країнах Європи також були утворені Конституційні Суди, як основні органи, що забезпечували дотримання норм основного закону держави. Крім того, слід відзначити, що основне завдання, яке покладалось на ці новоутворені суди полягало у вирішенні компетенційних спорів між органами влади та визначенні конституційності правових норм [1].

Продовжуючи думку про Федеральний Конституційний Суд Німеччини та його роль у превенції виборчих спорів, варто згадати і про Указ другої Палати Сенату від 21 квітня 2009 року (L e i t s a t z to the Order of the Second Senate of April 21, 2009 - 2 BvC 2/06) про регулювання довиборів у Федеральному законі про вибори. Вищевказаний указ було винесено при прийнятті рішення щодо конституційності попередніх виборів до Бундестагу Німеччини 16-го скликання 19 вересня 2005 року і водночас до довиборчих процесів у виборчому окрузі № 160 (Дрезден) 2 жовтня 2005 року [2].

У вищеописаному Указі Федеральний Конституційний Суд відхилив скаргу, підтвердивши конституційність параграфу 43 Федерального виборчого розпорядження. Крім того Суд при розгляді скарги підтвердив конституційність регулювання процедури довиборів, яка відповідає принципу загальних, вільних і таємних виборів [2].

Аналізуючи вищезазначене рішення можна відзначити, що рішення Суду відображає баланс між тактичною метою процедури довиборів та власне проведення виборів. Перш за все судом було аргументовано таку позицію зважаючи на конституційній легітимності процедури довиборів та важливості залучення виборців до процедури загалом. Додатково хочемо наголосити, що, на нашу думку, розгляд судом такої скарги і є свого роду превенцією щодо поглиблення виборчого спору.

За прикладом Німеччини було також створено Конституційний Суд Австрії. Його основні повноваження у сфері виборчого права полягають у вирішенні виборчих спорів, зокрема, що пов'язані із обранням кандидатів на посади органів державної влади. Продовжуючи тлумачення поняття «вирішення виборчих спорів» крізь призму ст. 141 Конституції Австрії, Суд приймає рішення щодо законності виборів Президента, загальних представницьких органів, виборів австрійських депутатів, тощо [3].

У межах дослідження Конституційного суду Австрії, варто виокремити справу від 01.07.2016, яка полягала у оскарженні другого туру президентських виборів 2016 року. Відтак, Норберт Хофер надіслав скаргу до Конституційного Суду Австрії, про те, що голосування поштою порушує конституційні принципи таємності та особистісного голосування. Більшість науковців переконані, що таке звернення стало наслідком результатів виборів, де переміг інший кандидат Олександр Ван дер Беллен із різницею в 30 000 голосів. При розгляді цієї скарги суд наголосив на необхідності повторного голосування, посилаючись на системні порушення, що були допущені при застосуванні системи змішаних виборів [4].

Підсумовуючи, можна відзначити, що рішення Конституційного Суду Австрії було виправданим, оскільки системні порушення при процедурі виборів є вагомим чинником, що впливає на легітимність результату виборів та підриває довіру суспільства в цілому. З іншого боку, таке рішення також призвело до дискредитації змішаних систем виборів, що стало фактом втрати

ними своєї популярності. Вкотре відзначимо, що таке рішення Конституційного Суду Австрії вирішило суперечку щодо результату виборів, ще до її реального настання.

За аналогією з Конституційним Судом Австрії функціонує і Конституційний Суд Румунії. Роль останнього при здійснені виборчого процесу полягає у забезпеченні контролю за дотриманням процедури проведення виборів, як президентських так і загальнонаціональних [5].

Для аналізу ролі Конституційного Суду Румунії у проведенні виборів вважаємо за необхідне наголосити на справі № 51 від 25 січня 2012 року. У цьому ж році, урядом Румунії було прийнято закон, що об'єднував місцеві вибори разом із парламентськими, тим самим зміщуючи строк останніх та продовжуючи строк повноважень попередньо обраних кандидатів. Такий механізм був прийнятий через вотум довіри, іншими словами, в обхід стандартних парламентських процедур [6].

Скаргу, щодо визнання неконституційним прийнятий та описаний вище механізм, надіслали 88 депутатів від Соціал-демократичної партії та 58 депутатів від Націонал-ліберальної партії, стверджуючи, що оновлена процедура суттєво порушує основоположні конституційні положення, зокрема, правову визначеність, право бути обраним та неможливість зворотної дії закону. Згідно скарги основні вищеописані порушення полягали у прийнятті закону менш ніж за рік до виборів та продовження повноважень посадовців без надзвичайних обставин. При винесенні рішення Конституційний Суд Румунії констатував порушення основного закону, а зміни що були прийняті порушували положення, що були закріплені в Основному законі [6].

На нашу думку, Конституційний Суд Румунії справедливо наголосив, що економічна ефективність та зручність для уряду ніколи не повинні мати перевагу над виборчою стабільністю та демократичною легітимністю. Рішення відповідає європейським демократичним стандартам, зокрема Венеціанської

комісії, які застерігають від раптових та егоїстичних змін у виборчому законодавстві.

Більше того, позиція Суду проти продовження мандату шляхом прийняття нового положення підтверджує принцип демократичної періодичності, який має вирішальне значення для запобігання авторитарному дрейфу. З порівняльної конституційної точки зору це рішення є цінним прикладом судової опіки за справедливістю виборів та застережливим прецедентом проти політизації часу проведення виборів.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, відзначимо, шо роль Конституційних Судів у забезпеченні верховенства права та запобіганні виборчим спорам є фундаментальною для збереження демократичного порядку та довіри громадян до виборчого процесу. Аналіз досвіду Німеччини, Австрії та Румунії демонструє, що конституційний контроль над виборчим законодавством та практикою є ефективним інструментом захисту виборчих прав і протидії політичному маніпулюванню виборчим процесом.

Список використаної літератури:

1. Вирішення виборчих спорів: підручник / Ю. Г. Барабаш, О. А. Губська, К. Еллена, В. С. Кобрин, Д. С. Ковриженко, О. О. Коцюруба, Б. С. Мохончук, П. В. Романюк, М .І. Цуркан, В.І. Чорненький; за заг. ред. Ю.Г. Барабаша. Київ: «АК-ГРУП», 2023. 416 с. URL: ifes-ukraine-election-dispute-resolution-v1-2023-10-24-ukr.pdf

2. Order of the Second Senate of April 21, 2009: URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2009/04/cs20090421_2bvc000206.html?nn=68654

3. Constitutional Court. URL: https://www.vfgh.gv.at/downloads/VfGH_Broschuere_eng_barrierefrei_Final.pdf

4. Identification: AUT-2016-1-002. Електронний ресурс: - URL: https://www.vfgh.gv.at/downloads/Bulletin_2016-1_W_I_6-2016_01.07.2016.pdf

5. The Constitutional Court of Romania. XVIIth Congress of the Conference of European Constitutional Courts Role of the Constitutional Courts in Upholding and Applying the Constitutional Principles URL: https://www.confeuconstco.org/reports/rep-xvii/romania_EN.pdf

6. Decizia Nr.51 din 25 ianuarie 2012 referitoare la obiecţia de neconstituţionalitate a dispoziţiilor Legii privind organizarea şi desfăşurarea alegerilor pentru autorităţile administraţiei publice locale şi a alegerilor pentru Camera Deputaţilor şi Senat din anul 2012, precum şi pentru modificarea şi completarea titlului I al Legii nr.35/2008 pentru alegerea Camerei Deputaţilor şi a Senatului şi pentru modificarea şi completarea Legii nr.67/2004 pentru alegerea autorităţilor administraţiei publice locale, a Legii administraţiei publice locale nr.215/2001 şi a Legii nr.393/2004 privind Statutul aleşilor locali. URL: https://www.ccr.ro/wp-content/uploads/2020/09/D0051.pdf

СТУДЕНТИ

Eugen Vlasiuk
student în anul IV a nivelului I (licență).
Facultatea de Drept, Universitatea Națională din Cernăuți
(Cernăuți, Ucraina)
Conducător științific:: dr., asistent universitar, Catedra de drept procesual
Universitatea Națională din Cernăuți **L.G. Bzova**

CRITERIILE LUI ENGEL CA STANDARD AL PROCESULUI ECHITABIL ÎN PROCEDURILE PENALE: O ANALIZĂ A JURISPRUDENȚEI

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a subliniat în mod repetat că conceptele convenționale de „acuzație penală” și „infracțiune penală” au un „sens autonom”. Adică, Curtea Europeană a Drepturilor Omului stabilește de fiecare dată în mod independent, în conformitate cu criterii stabilite, dacă o anumită faptă este sau nu infracțiune. În jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, criteriile pentru a stabili dacă aspectul penal al articolului 6 din Convenție ar trebui să se aplice sunt:

1) calificarea juridică a actului în legislația națională (adică, clarificarea modului în care actul este calificat în dreptul național: infracțiune (infracțiune), abatere administrativă, abatere disciplinară etc.);

2) natura infracțiunii;

3)3) natura și severitatea (gradul de severitate) pedepsei care i se poate aplica persoanei [decizia în cauza „Engel și alții împotriva Țărilor de Jos” din 8 iunie 1976 (cererile nr. 5100/71; 5101/71; 5102/71/71; 5102/71; 52/54/70/52, 52, 52; § 83] (în continuare - „criteriile Engel”).

În același timp, primul criteriu este doar inițial și nu are valoare determinantă. În același timp, al doilea și al treilea criteriu sunt decisive pentru a stabili dacă o faptă

intră în sfera de aplicare a unei „infracțiuni penale” în sensul Convenției. Pentru ca articolul 6 din Convenție să se aplice în context penal, este suficient ca infracțiunea să fie, prin natura sa, considerată „penală” în sensul Convenției sau ca persoana să fi fost supusă unei pedepse care, prin natura și gradul său de severitate, se încadrează în mare parte în categoria „criminală” (Lutz împotriva Germaniei, hotărârea din 25 august 1987).

În Hotărârea Luchaninova împotriva Ucrainei din 9 iunie 2011 (cererea nr. 16347/02), Curtea Europeană a Drepturilor Omului, aplicând „criteriile Engel”, a concluzionat că „având în vedere caracterul general al prevederii legislative încălcate de reclamantă [articolul 51, alin. 1, din Codul preventiv, precum și ca sancțiune preventivă] prin această dispoziție, Curtea consideră că procedura în cauză este penală în sensul aplicării Convenției <...> Faptul că sancțiunea aplicată reclamantului de Tribunalul Trostyanets, o amendă, a fost ulterior înlocuită cu o mustrare nu poate priva infracțiunea în cauză de caracterul său penal inerent” (§ 39).

Astfel, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, în examinarea cauzelor împotriva Ucrainei, a recunoscut infracțiunile administrative definite în Cod ca fiind penale atât pe baza naturii (caracterului) infracțiunii, cât și a naturii și severității (gradului de severitate) a sancțiunii administrative. Acesta din urmă se referă în primul rând la amenzi semnificative și la arestul administrativ.

Cele de mai sus indică faptul că, în primul rând, legislația Ucrainei nu face distincția între infracțiunile penale și cele administrative bazate pe criterii clare, iar în al doilea rând, impunerea anumitor sancțiuni administrative pentru săvârșirea de infracțiuni administrative, în special amenzi semnificative și arest administrativ, are nu numai un scop preventiv, ci și unul punitiv, care este caracteristic pedepsei penale, nu pedepsei administrative.

În hotărârea „A și B împotriva Norvegiei”, Curtea a reținut că evaluarea preliminară s-a bazat pe cele trei așa-numite „Criterii Engel” (calificarea juridică a infracțiunii conform legislației naționale; natura infracțiunii; gradul de severitate al pedepsei la care poate fi supus persoana în cauză), așa cum se arată în hotărârea

Curții în cauza „Engel și alții c. Țările de Jos” (8 iunie 1976 § 82, Seria A nr. 22). De importanță pentru evaluarea Curții Supreme a fost scopul general preventiv al sancțiunii fiscale și faptul că pot fi implicate sume semnificative deoarece 30% este o rată ridicată. Curtea Supremă s-a referit și la decizia sa publicată în Rt. 2004 p. 645, și care s-a întemeiat pe jurisprudența de la Strasbourg (că conceptul de „amendă” nu poate avea înțelesuri diferite în cadrul diferitelor prevederi ale Convenției), că o penalizare fiscală de 30% este o chestiune de justiție penală în temeiul articolului 4 din Protocolul nr. 7 – poziție care a fost adoptată fără discuții suplimentare în Rt. 2006 p. 1409.

Curtea Supremă a remarcat, de asemenea, jurisprudența mai recentă a Mjelde v. Norvegia. Norvegia» Nr. 11143/04, din 1 februarie 2007; „Storbråten împotriva Norvegiei” Norvegia” nr. 12277/04, din 1 februarie 2007; „Haarvig împotriva Norvegiei” Norvegia” nr. 11187/05, din 11 decembrie 2007, cu referire la decizia „Malige împotriva Franței” Franței” din 23 septembrie, hotărârile 1998 și hotărârile 1998 1998 VII și Nilsson c. Suedia”, nr. 73661/01, CEDO 2005 XIII) că, în temeiul articolului 4 din Protocolul nr. 7, s-au aplicat la evaluare o gamă mai largă de criterii. Acest lucru a fost confirmat în hotărârea din cauza Sergey Zolotukhin (citată mai sus la punctele 52-57) și mai târziu în hotărârea în cauza Ruotsalainen împotriva Finlandei. Finlanda” (nr. 13079/03, §§ 41-47, 16 iunie 2009) Cele trei criterii ale lui Engel pentru stabilirea existenței unei „acuzații penale” în sensul articolului 6 se aplică în mod egal și conceptului de pedeapsă penală din articolul 4 din Protocolul nr. 7.

În timp ce conceptul de „acuzație penală” din articolul 6 a fost extins dincolo de categoriile tradiționale de drept penal (malum in se – latină pentru „răul în sine”) în lumina criteriilor lui Engel de a acoperi alte domenii (malum quia prohibitum – latină pentru „răul pentru că este interzis”), acuzațiile penale variază ca severitate. În cazul, de exemplu, a amenzilor fiscale care nu se încadrează în „severitatea” dreptului penal, garanțiile în contextul penal al articolului 6 din Convenție nu trebuie neapărat respectate cu deplina lor severitate (hotărârea Jussila, citată mai sus, § 43). Acest

lucru ar trebui luat în considerare la determinarea domeniului de aplicare a articolului 4 din Protocolul nr. 7.

Prin urmare, după cauza Engel și alții împotriva Țărilor de Jos din 1976, nu mai este posibil să se califice o sancțiune în termeni pur formali, întrucât interpretul trebuie să o recunoască drept „esențial penală" dacă cel puțin unul dintre criteriile elaborate de jurisprudența acum consolidată de la Strasbourg (și anume „criteriile Engel") este îndeplinit: 1) calificarea dreptului național; (2) natura încălcării; 3) severitatea pedepsei. Și în acest scop, este suficient să existe doar unul dintre cele trei criterii menționate mai sus.

Danâliuc Oleksandra
Student în anul II al Facultății de Drept
Universitatea națională din Cernăuți
Conducător științific: asistent universitar, Catedra Drept procesual, Universitatea Națională din Cernăuți A.R. Marcenko

CERINȚA DE MOTIVARE A UNEI HOTĂRÂRI JUDECĂTOREȘTI CA ELEMENT AL PROCESULUI ECHITABIL ÎN PROCEDURILE ADMINISTRATIVE

Hotărârea trebuie să fie clară, rezumă cererea și recursul pe motivele relevante, motivând cu exactitate hotărârea sa și declarând sub răspunderea sa legea, uzul sau stilul pe care se întemeiază.

Judecătorul este obligat să evalueze liber probele, ținând seama de faptele și împrejurările cuprinse în încheierea cauzei, chiar dacă acestea nu sunt invocate de părți, dar trebuie să indice în hotărârea judecătorească motivele care i-au fost date și care formează însăși hotărârea.

Judecătorul, justificându-și decizia, exercită convingerea față de participanții la proces, pentru a-i convinge că, judecând după cererea la o anumită cauză, cel mai

mult care s-ar putea regăsi în sistemul de drept ar fi, așadar, această alternativă la care ar fi de așteptat. Profesorul T.S. Ferraz abordează problema: „Discursul dogmatic despre decizii nu este pur și simplu un discurs de informații „informative" despre cum ar trebui luată o decizie, ci un discurs „persuasiv" despre cum să se facă acest lucru pentru ca decizia să fie acreditată de către destinatari. De aceea, „adevărul" luării deciziilor se rezumă adesea în cele din urmă la decizia preferată, bazată pe ea [2].

Astfel, o hotărâre judecătorească temeinic motivată nu se adaptează doar sistemului de drept din punct de vedere al temeiniciei, ci înseamnă și exercitarea convingerii pe care judecătorul de pace o are pentru a-i convinge pe destinatarii hotărârii sale că este cea mai bună soluție care ar putea fi realizată.

Principiul legalității impune trei cerințe: existența unei legi, faptul că legea precede fapta și că legea descrie o situație de fapt strict definită. Aceasta, în nici un fel producerea unei norme, nici aplicarea unei norme (o hotărâre judecătorească), nici analizarea corpusului juridic, nu este valabilă decât dacă sunt prevăzute motivele stabilite de corpul juridic însuși.

Parametrii argumentării legale valide sunt constatarea și motivarea producerii, aplicării sau analizei propunerilor juridice. Dincolo de temeiurile și motivarea unei propuneri legale, nu există decât vid și ilegalitate. Avansarea statului constituțional a fost însoțită de o creștere cantitativă și calitativă a cerinței de justificare a hotărârilor judecătorești; iar dezvoltarea teoriei argumentării juridice a mers în paralel cu implementarea progresivă a modelului statului constituţional.

Luarea deciziei este ceva intern persoanei unui judecător de pace pentru a găsi o soluție legală la un caz. În acest interval, „clarificarea" unei hotărâri în oricare dintre dimensiunile sau etapele sale ar însemna impunerea judecătorului obligației de a expune în practica judiciară calea de luare a deciziei la hotărârea juridică corespunzătoare, ceea ce nu are nicio legătură cu temeiul legal. Clarificarea „Cercului hermeneutic" și/sau a „înțelegerilor anterioare" ale acestuia sau a dilemelor în care judecătorul se angajează pe plan intern pentru a descoperi adevărul juridic consensual

al cazului este ceva complet inutil pentru a stabili dacă o decizie judecătorească este justificată.

De fapt, ceea ce pare relevant este justificarea hotărârii judecătorești, nu explicația. Explicația – insistă – se referă la procesul decizional în sine, iar judecătorul nu trebuie și nu trebuie să „explice". Acestea fiind spuse, se pune întrebarea: dacă explicația se referă la procesul psihic al luării unei decizii a judecătorului, ce se înțelege prin justificarea unei hotărâri judecătorești? Sau, mai precis: ce se înțelege prin justificare internă și justificare externă a unei hotărâri judecătorești?

Atunci când își justifică decizia, judecătorul nu trebuie să participe doar la convingerea părților la proces și a organelor judiciare superioare de corectitudinea deciziei sale. Dintr-o perspectivă democratică, opinia publică este într-o măsură mai mare sau mai mică interesată de modul în care un judecător administrează justiția. Mai mult, este și o măsură de justiție care este obligată să justifice, întrucât prin atribuirea și evaluarea în mod motivat a procesului, sunt respectate principiile inițiale de drept, precum protecția contradictorie și largă.

În contextul argumentării unei hotărâri judecătorești, se reamintește că recurgerea la un argument consecințial ar consta în justificarea unei decizii sau interpretarea unui text prin consecințe care ar presupune o decizie contrară. Potrivit judecătorului Matthew Hale, care le-a aplicat la argumentarea consecințelor, a justifica o decizie judiciară legală și ad-hoc înseamnă „compararea alternativelor care decurg dintr-o anumită regulă, evaluarea consecințelor previzibile pentru viața practică, umană, economică și socială și alegerea celei care, cu o ponderare imparțială a comparației favorabile sau nefavorabile, va oferi cele mai mari avantaje și cele mai mici avantaje3]

Respectul pentru imparțialitatea judecătorului, combinat cu normele exigente care guvernează motivarea hotărârilor judecătorești, subliniază legătura dintre egalitatea părților și neutralitatea procedurii pe care o încurajează prin funcția de judecător. O hotărâre își exprimă formele în termeni specifici. Legând, fără a distinge cu adevărat,

ideea că motivația este demonstrație și explicație, judecata este un act deosebit de dificil de scris.

Analiza argumentativă nu se mai poate limita la logică și retorică. Mai mult, trebuie să acordăm o atenție deosebită conținutului argumentelor, care ar trebui privit ca un proces decizional, cu un mijloc pentru un scop.

Curtea Administrativă Supremă a remarcat în hotărârea sa că: O decizie luată de o instanță în conformitate cu normele dreptului material, ținând cont de forța juridică a unui act juridic în ierarhia legislației naționale care reglementează raportul juridic în litigiu, raporturi juridice similare (analogie de drept), sau în absența unei astfel de legi - pe baza principiilor constituționale și a principiilor generale ale dreptului, luând în considerare principiile constituționale și principiile generale ale dreptului (analogia dreptului), jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, cu respectarea normelor de drept procesual [1]. O decizie luată de instanță pe baza unor circumstanțe clare pe deplin și cuprinzător într-un caz administrativ, confirmate de probele care au fost examinate în timpul ședinței de judecată a cauzei (într-o ședință de judecată, într-o procedură rezumată sau scrisă), ținând seama de cerințele articolului 70 din Codul contravențiilor administrative al Ucrainei cu privire la relevanța și admisibilitatea probelor sau circumstanțelor care nu sunt justificate, nu sunt justificate și nu sunt justificate în circumstanțe. circumstanţele stabilite şi consecinţele juridice sunt exhaustive.

Claritatea prezentării implică, în special, că: termenii utilizați în hotărârea judecătorească corespund înțelesului pe care îl au în legislația Ucrainei; astfel de termeni se corelează în mod clar cu conceptele pe care le denotă; Textul normei juridice aplicate de instanta este reprodus fara parafrazare si se vede clar unde este citata norma juridica si unde instanta isi da interpretarea continutului acesteia. O hotarare judecatoreasca nu trebuie sa contina dispozitii care se contrazic sau se exclud reciproc, sa complice sau sa faca imposibila implementarea ei.

Odată cu apariția noii legi procedurale și cerințele asociate hotărârilor propuse, aceștia subliniază că activitatea judiciară este de o importanță capitală. Judecătorul

se alătură echipelor normative, putându-și îndeplini rolul de stat, de purtător al puterii de a judeca și de a lua decizii, cu condiția să reproducă motivele care l-au determinat să ia decizia.

Decizia corectă a judecătorului trebuie să se bazeze pe legea aplicabilă și pe o interpretare care este în concordanță cu Constituția. Acesta nu este un simplu act de voință a judecătorului, deoarece nu este în întregime discreționar. Judecătorul nu este un simplu purtător de cuvânt al legii, cum a fost cândva, ci pentru a-și îndeplini misiunea constituțională trebuie să ia o decizie bine motivată și să aplice legea actuală.

Lista de resurse științifice:

1. Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду Україн "Про судове рішення в адміністративній справі" №7 від 20.05.2013 ULR: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007760-13#Text

2. Badr, Eid. Princípio da motivação das decisões judiciais como garantia constitucional. Revista Jus Navigandi, ISSN 1518-4862, Teresina, ano 15, n. 2415, 10 fev. 2010.

3. M. Kriele, Das demokratische Prinzip im Grundgesetz, Veröffentlichungen der Vereinigung der deutschen Staatrechtlehrer, Heft 29, pp. 46-84.

Irina Dogolici
studentcă în anul V a nivelului II (licență).
Facultatea de Drept, Universitatea Națională din Cernăuți
(Cernăuți, Ucraina)
Conducător științific:: dr., asistent universitar, Catedra de drept procesual
Universitatea Națională din Cernăuți L.G. Bzova

ANCHETA PRELIMINARĂ A INFRACȚIUNILOR SĂVÂRȘITE PE INTERNET: POVESTIRI ȘI PROVOCĂRI

Astfel prezentată ancheta penală în totalitatea sa substanțială, este necesar să ne întrebăm dacă aceste metode clasice de investigație pot fi implementate în spațiul cibernetic, care este sinonim cu lumea virtuală, având în vedere că rețeaua de Internet se distinge prin mai multe aspecte, și anume natura terestră, dematerializată și volatilă a datelor. Acest studiu este foarte interesant deoarece ne permite să apreciem implementarea tehnicilor clasice de investigație în spațiul cibernetic și, în consecință, ne ghidează spre alegerea unei politici penale adaptate contextului cibernetic. Pe scurt, depinde de noi să ne punem întrebarea cum influențează internetul ancheta penală? Răspunsul la această întrebare depinde de metoda adoptată. Într-adevăr, metoda se află în centrul tuturor cercetărilor juridice. Astfel, rămâne la latitudinea noastră să folosim ca abordare juridică metoda exegetică care ne va permite să interpretăm textele juridice, în special Codul de procedură penală și legea din 2010 privind securitatea cibernetică și criminalitatea informatică, precum și metoda cercetării științifice gratuite, care constă în interesarea anumitor hotărâri judecătorești care servesc în materie de criminalitate informatică. Pe baza acestei analize, se poate observa că aceste metode tradiționale de investigare a probelor sunt inadecvate pentru a fi utilizate în spațiul cibernetic, de unde și inadecvarea tehnicilor tradiționale de investigare a probelor(1) și necesitatea de a institui noi tehnici de investigare digitală (2) pentru a contracara creșterea exponențială a criminalității informatice [1].

Adaptarea infracțiunilor la atacurile prin Internet. Pentru ca un stat să se poată proteja împotriva acestor atacuri cibernetice, activitățile digitale reprobabile trebuie urmărite penal. Acesta este obiectivul infracțiunilor de sancționare a "atacurilor asupra sistemelor de prelucrare automată a datelor" care pedepsește un set de acțiuni care vizează dăunarea de la distanță a unui sistem informatic. Reprimarea acestor acte dăunătoare este generală, în sensul că se referă la fără discriminare la acte care pot fi comise, atât dintr-o țară străină, cât și dintr-un computer situat în apropiere, cum ar fi în cadrul unei companii.

Spațiul cibernetic este un sat global. Este perceput ca un spațiu fără granițe care se joacă nu doar cu cadrele fizice, ci și cu cele legale [3]. Ca urmare, granițele existente sunt zguduite de acest fenomen, scăzând suveranitatea statelor. Spațiul cibernetic este o excepție de la orice constrângeri teritoriale. Teritorialitatea nu mai permite să se răspundă în mod satisfăcător la o nevoie tot mai mare de reprimare a infracțiunilor cibernetice, de unde și inaplicabilitatea principiului jurisdicției teritoriale în spațiul cibernetic. Infractorii cibernetici, victimele și infrastructura tehnică sunt localizate în teritorii separate, ceea ce face foarte dificilă investigarea și urmărirea penală. Acesta este modul în care diferitele rețele duc la crearea unui spațiu global la scară planetară. Este imposibil să se lege relațiile ciber-spațiale de un anumit teritoriu, mai ales din cauza ubicuității informațiilor disponibile în același timp pe internet și în mai multe locuri [2].

Natura în evoluție a criminalității cibernetice se reflectă în creșterea criminalității care are loc în spațiul cibernetic. Spațiul cibernetic a dat naștere unor noi comportamente care nu pot fi pedepsite cu infracțiunile Codului penal tradițional și, prin urmare, judecătorul nu poate incrimina fapte necalificate de lege. Desigur, legiuitorul a ajuns din urmă prin elaborarea legii din 2010 privind securitatea cibernetică și criminalitatea informatică și, în special, a creat noi incriminări pentru a combate acest fenomen. Cu toate acestea, trebuie remarcat faptul că spațiul cibernetic oferă infractorilor multe facilități pentru comiterea infracțiunilor și acestea devin din

ce în ce mai eficiente, iar dreptul penal tinde să rămână în urmă în fața acestei infracțiuni galopante și tehnologice.

Sistemul infracțional de confiscare conceput pentru obiecte corporale și documente cu greu poate fi transpus în spațiul cibernetic. Sechestrul clasic se referă la obiecte corporale sau tangibile, dar sechestrul digital se referă la bunuri necorporale. Într-adevăr, confiscarea necesită o îndepărtare fizică a obiectului în cauză. Cum va confisca fizic judecătorul de instrucție datele? Aplicarea sigiliilor, utilizate în mod tradițional pe obiectele corporale confiscate, cu greu poate fi pusă în aplicare în scopul unei proceduri inițiate, de exemplu, împotriva autorului stocării și transmiterii de informații ilegale. Desigur, în acest caz, am putea recurge la introducerea mediului informației.

Pe scurt, internetul a revoluționat foarte mult lumea și, prin urmare, se află în centrul oricărei dezvoltări a societății. În ciuda avantajelor sale considerabile, rețeaua de internet trage o mulțime de oale și tigăi în spatele ei. Într-adevăr, evoluția moralei duce inevitabil la noi forme de criminalitate, iar instrumentul de internet nu face excepție de la această regulă. Prin urmare, este imperativ să reglementăm acest nou spațiu prin crearea de incriminări și să pedepsim orice infractor. Cu toate acestea, natura singulară a internetului face ca represiunea să fie puțin mai dificilă, deoarece perturbă ordinea criminală tradițională, în special metodele tradiționale de reținere a infracțiunilor. Metodele de investigație concepute și dezvoltate pentru un mediu național materializat s-au dovedit rapid a fi inadecvate și nepotrivite pentru a surprinde noua realitate a criminalității.

Lista de resurse științifice:

1. Enyegue C.P. 2024. L'enquête pénale à l'épreuve de l'internet. Revue Internationale du Chercheur . 5, 1 (Mar. 2024).

2. Missaoui M.K., Elhila A, (2021).«Ledroit pénal et l'éthique à l'épreuve de la cybercriminalité», revue scientifique marocaine, vol4, no 2, p 128-145

3. Quemener M., Charpenel Y.(2010). Cybercriminalité: droit pénal appliqué, Economica.

Дудка Ірина
3 курс юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(м.Чернівці, Україна)
Наук. керівник — к.ю.н. Григорчак Ю.П.

ВИКОРИСТАННЯ ДОКАЗІВ, ОТРИМАНИХ ІЗ ПОРУШЕННЯМ ПРАВ ПІДОЗРЮВАНОГО: ЯК НАЦІОНАЛЬНІ СУДИ ВИТРИМУЮТЬ СТАНДАРТИ ЄСПЛ

Тема використання доказів, отриманих з порушенням прав підозрюваного, є однією з найважливіших у сучасній кримінальній юстиції, оскільки вона торкається основних принципів правосуддя, таких як справедливий судовий розгляд і захист прав людини. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) встановлює жорсткі стандарти щодо допустимості доказів у кримінальних справах, зокрема коли вони отримані з порушенням прав підозрюваного, таких як право на захист, право не свідчити проти себе, а також право на належний процес. Це питання є надзвичайно важливим для національних судів, які повинні дотримуватись цих стандартів, щоб забезпечити законність і справедливість судового процесу. У цьому контексті вивчення того, як національні суди витримують ці стандарти, є критичним для подальшого розвитку правової системи і забезпечення ефективного захисту прав людини.

Згідно зі статтею 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року кожен має право на справедливий судовий розгляд у кримінальній справі незалежним і безстороннім судом, а також на застосування презумпції невинуватості [1]. У свою чергу, частина 3 статті 62 Конституції України встановлює важливий принцип допустимості доказів, який передбачає, що обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним способом. Так, пункт 19 постанови Пленуму Верховного Суду України від 1

листопада 1996 року № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» вказує, що доказами не можна визнавати ті, що були отримані незаконно, зокрема, коли їх збирання порушує права людини, встановлені Конституцією або кримінально-процесуальним законодавством, або здійснюється без належних повноважень чи відповідно до процесуальних норм [2]. Згідно з рішенням Конституційного Суду України № 12 рп/2011 від 20 жовтня 2011 року допустимими є лише ті фактичні дані, які отримані в рамках кримінально-процесуального законодавства. Перевірка допустимості доказів є гарантією прав людини у кримінальному процесі та сприяє ухваленню законного і справедливого рішення [3, с. 407-409].

Однією з показових є справа «Сергій Шевченко проти України». У цій справі заявник був засуджений за вбивство, при цьому ключовим доказом слугувало його зізнання, яке було отримано під час допиту без присутності адвоката. Уже в суді він відмовився від цих свідчень, заявивши, що вони були надані під тиском. Незважаючи на це, українські суди визнали зізнання допустимим доказом і поклали його в основу вироку. Згодом ЄСПЛ дійшов висновку, що в цьому випадку було порушено право заявника на справедливий суд, гарантоване статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Суд наголосив, що використання доказів, отриманих без належного захисту прав підозрюваного, зокрема без доступу до адвоката, є неприпустимим, якщо це впливає на справедливість усього провадження. Цей випадок демонструє, що національні суди не завжди дотримуються стандартів, встановлених ЄСПЛ. Він підкреслює важливість дотримання процесуальних гарантій, зокрема права на захист, яке включає право на присутність адвоката під час допиту. Будь-які порушення цих гарантій ставлять під сумнів не лише допустимість окремих доказів, але й справедливість усього судового процесу. Тому українське правосуддя має орієнтуватися на практику ЄСПЛ, аби забезпечити належний захист прав людини у кримінальному провадженні [4].

Також однією з важливих справ, що ілюструє неприпустимість використання доказів, здобутих з порушенням прав людини, є справа «Al Nashiri проти Румунії». У ній заявник стверджував, що був таємно утримуваний на території Румунії в секретному центрі ЦРУ, де зазнав катувань і нелюдського поводження. Ці дії були частиною програми «розширених допитів», у межах якої до підозрюваних застосовували методи фізичного і психологічного тиску з метою отримання зізнань. Попри те, що саму Румунію не звинувачували у проведенні допитів, ЄСПЛ встановив, що вона допустила розміщення незаконного центру на своїй території та не забезпечила захист заявника. Суд дійшов висновку, що такі дії порушують низку статей Конвенції, зокрема статтю 3 (заборона катувань) і статтю 6 (право на справедливий судовий розгляд), оскільки існувала реальна загроза використання отриманих під тортурами доказів у майбутньому провадженні проти заявника. Цей кейс наочно демонструє, що навіть опосередкована участь держави у порушеннях прав підозрюваного, зокрема через сприяння доступу до незаконних методів допиту, тягне за собою відповідальність. Він підкреслює, наскільки важливо на національному рівні забезпечувати ефективний контроль за дотриманням процесуальних стандартів, аби жодні докази, здобуті шляхом катувань чи інших неправомірних дій, не були використані в судовому процесі [5].

Згідно з практикою ЄСПЛ головним принципом є заборона використання доказів, здобутих незаконним шляхом. Це принцип, що випливає з права на справедливий судовий процес, закріпленого в ст. 6 ЄКПЛ, а саме в контексті права на захист. Стаття 6 забезпечує не тільки право на справедливий суд, але й на те, щоб доказування було належним та не порушувало права підозрюваного чи обвинуваченого [6, с. 215-216].

Національні суди повинні застосовувати «підхід, що забезпечує баланс» між правами особи та вимогами забезпечення справедливості правосуддя. Вони повинні ретельно розглядати питання допустимості доказів, особливо якщо є підстави вважати, що докази були отримані з порушенням прав людини. В

деяких випадках національні суди можуть визнавати докази недопустимими навіть тоді, коли це не порушує конкретні національні норми.

Окрім того, національні суди мають враховувати практику ЄСПЛ, але водночас вони можуть мати певний простір для тлумачення. У разі порушення прав підозрюваного вони зобов'язані зробити висновок, чи було порушення суттєвим і чи вплинуло це на результат справи. Суди повинні уникати використання доказів, які можуть поставити під сумнів саму справедливість судового розгляду.

Дослідження показує, що національні суди повинні ретельно враховувати стандарти, встановлені ЄСПЛ, при оцінці допустимості доказів, отриманих з порушенням прав підозрюваного. Незважаючи на те, що в деяких випадках національні суди можуть приймати такі докази, навіть якщо вони були отримані з порушенням прав, ЄСПЛ наполягає на їх виключенні, якщо порушення є серйозним і впливає на справедливість процесу. Відповідно, для забезпечення відповідності національних судів міжнародним стандартам, необхідно постійно вдосконалювати правові механізми та судову практику, підвищуючи рівень захисту прав людини в кримінальному процесі.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ратифіковано Законом України від 17.07.1997 № 475/97-ВР). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

2. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 р. № 9. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96

3. Ковальчук С.О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи: монографія. Івано-Франківськ: Супрун В.П., 2017. 618 с.

4. Європейський суд з прав людини. Справа «Сергій Шевченко проти України» (заява № 32478/02), 04.07.2006. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-73040%22]}

5. HUDOC - European Court of Human Rights. HUDOC - European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B"itemid":["001-183685"]%7D

6. Дроздов О., Шульгін С. Доктрина плодів отруєного дерева: міжнародний історичний екскурс та національні реалії. Закон і бізнес. 2020. 21 березня – 03 квітня. № 13 (1467). URL: https://zib.com.ua/ua/142094-doktrina_plodiv_otruenogo_dereva_mizhnarodniy_istorichniy_ek.html.

Ігор Зіберов

здобувач IV курсу економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова,

м.Одеса, Україна

Науковий керівник: д. ю. н., проф., завідувачка кафедри конституційного права та правосуддя Т. В. Степанова

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ В ІНТЕРЕСАХ ДЕРЖАВИ ЗАМІСТЬ СУБ'ЄКТА ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

Інститут представництва прокурором інтересів держави в суді є важливим елементом гарантування захисту публічного інтересу. Конституція України чітко визначає, що таке представництво можливе лише у виключних випадках і за умов, передбачених законом. Однак на практиці реалізація цих повноважень стикається з низкою проблем, зокрема тоді, коли прокурор зобов'язаний виступати первинним позивачем, через відсутність уповноваженого органу державної влади чи місцевого самоврядування з відповідними повноваженнями. Також звернення прокурорів часто супроводжуються безвідповідальністю

суб’єкта владних повноважень, який неналежно здійснює свої функції. Вирішення цих питань потребує детального аналізу й нормативного врегулювання.

Слід зазначити, що ЄСПЛ також не має одноманітної позиції з цього питання. З одного боку, у п.38 рішення по справі «Gregorio de Andrade v. Portugal» (№41537/02, 14.11.2006) ЄСПЛ відзначив, що «держава несе відповідальність за дії або бездіяльність працівників прокуратури при виконанні ними службових обов’язків». А, з іншого, у справі «Stankiewicz v. Poland» (№46917/99, 06.04.2006) ЄСПЛ відзначив, що «використання не допустимо, якщо це призводить до нерівноправного становища сторони в цивільному судочинстві стосовно прокурора».

Питання представництва прокуратурою України інтересів держави в суді стало предметом розгляду Конституційного Суду України, за підсумками якого дане питання було концептуально вирішено його Рішенням від 08.04.1999 № 3-рп/99.

За ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» підставою для звернення прокурора до суду є «здійснення представництва в суді законних інтересів держави у разі порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб’єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу» [1]. Як можна зрозуміти, прокурор має чіткі межі звернення до суду в інтересах держави, проте в практиці зустрічаються випадки, коли порушуються інтереси держави, але відсутній орган, який має здійснювати захист таких інтересів. Прикладом може слугувати справа № 925/1133/18 (провадження № 12-60гс23).

У цій постанові ВП ВС від 11 червня 2024 року зроблено висновки, що територіальні органи Держгеокадастру можуть звертатися до суду у випадках, коли це прямо визначено у відповідних нормативно-правових актах. І вони не

мають повноважень звертатися до суду з позовом про визнання незаконним та скасування рішення органу місцевого самоврядування щодо зміни цільового призначення земельної ділянки, статусом позивача тут має наділятися прокурор. У цій постанові ВП ВС сформулювала також узагальнюючі висновки про те, що:

«2) прокурор звертається до суду в інтересах держави як самостійний позивач, якщо:

– відсутній орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах;

– орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах, є учасником спірних відносин і сам порушує інтереси держави» [2].

Шляхом вирішення порушеної проблеми можуть бути доповнення до законодавства, які б наділяли прокурорів правом звернення до суду як самостійного позивача, якщо:

– «відсутній орган, уповноважений здійснювати захист відповідного інтересу;

– такий орган є учасником правовідносин і сам порушує інтереси держави» [3].

Також, задля того щоб уникнути відхилення таких позовних заяв судами першої інстанції потрібно встановити процесуальну норму, яка зобов'язує прокурора:

– у позовній заяві обґрунтувати наявність або відсутність компетентного органу, навести докази звернення до нього, результат розгляду та пояснення, чому прокурор діє замість нього чи самостійно.

Ще однією проблемою є відсутність відповідальності керівника органу, який має захищати інтереси держави в особі відповідного органу. Прикладом може послугувати постанова КГС ВС від 16 листопада 2022 року у справі № 904/6264/21: «На підставі затвердженої в установленому законом порядку

місцевої екологічної програми у суб'єктів природоохоронних правовідносин виникає обов'язок з її реалізації та дотримання під час своєї діяльності, невиконання якого тягне за собою настання саме відповідальності, передбаченої відповідним законодавством, а не виникнення зобов'язальних правовідносин, як безпідставно зазначає прокурор» [4].

Зокрема, суд підкреслив, що «прокурор намагався перевести порядок виконання управлінських повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування у сферу приватноправових відносин шляхом створення штучної конструкції спору про виконання зобов'язання» [4].

Отже, судова практика підтверджує, що невиконання органами своїх обов’язків має тягнути за собою відповідальність відповідних посадових осіб, які неналежно виконують свої службові обов’язки.

Вирішенням даної проблеми може слугувати внесення наступних положень до процесуального законодавства:

Перед зверненням до суду прокурор зобов’язаний здійснити спробу впливу на компетентний орган, шляхом:

– направлення подання або вимоги до керівника вищого органу з вимогою усунути порушення;

– отримання відповіді про бездіяльність або відмову у вжитті заходів;

– додатком до позову повинні бути підтвердження таких дій.

На нашу думку, практика Верховного Суду має бути врахована законодавцем для змін до чинного Господарського процесуального кодексу України, що, на нашу думку, призведе до підвищення якості звернення прокурорів до суду, зменшить надмірне втручання прокуратури у сферу адміністративних функцій, а також додасть стимул органам державної влади краще виконувати свої обов’язки.

Список використаних джерел:

1. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII: станом на 04.04.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text.

2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11.06.2024 у справі № 925/1133/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/120396091.

3. Суддя ВП ВС висвітлив підстави для представництва прокурором інтересів держави в суді. *Офіційний сайт Верховного Суду*, 3 жовтня 2024 р. https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1677795/.

4. Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 16.11.2022 у справі № 904/6264/21. URL: https://protocol.ua/ru/postanova_kgs_vp_vid_16_11_2022_roku_u_spravi_904_6264_21/.

Капелько Павєл

Студент 3 курсу факультету прокуратури

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

(м. Харків, Україна)

Науковий керівник: Петришин О.О., к.ю.н., старший дослідник, доцент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРИМАТ ПРАВА ЄС НАД НАЦІОНАЛЬНИМИ КОНСТИТУЦІЯМИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА СУДОВА ПРАКТИКА

Принцип примату права Європейського Союзу, закладений у рішенні Суду ЄС у справі Van Gend en Loos (1963) [1] та розвинений у справі Costa v ENEL (1964) [2], утвердив право ЄС як автономну юридичну систему, інтегровану в юридичні системи держав-членів та наділену верховенством над національним правом. Суд ЄС встановив, що право, яке походить з Договору, через свою унікальність не може бути підпорядковане внутрішнім юридичними нормам без ризику для його статусу та юридичних засад самого Співтовариства [2].

Становлення та розвиток принципу примату права ЄС супроводжувалися і опором з боку держав-членів, класичним прикладом чого є справи Федерального конституційного суду Німеччини Solange I і Solange II. Проте розвиток примату права ЄС є незворотним, як і сам розвиток ЄС. Останніми роками спостерігається певна напруженість у відносинах між інституціями ЄС та окремими державами-членами, спричинена суспільно-політичними викликами та проблемами як на національному, так і на європейському рівнях

Так у 2019–2023 роках мало місце протистояння Суду ЄС та Конституційного трибуналу Польщі (КТ) через проведення судової реформи в Польщі, точкою відліку якого вважається рішення Суд ЄС у справі «A.K. and Others» (Independence of the Disciplinary Chamber of the Supreme Court) (C-585/18, 2019). Це протистояння досягло кульмінації в 2021 р., коли у рішенні Commission v Poland (C-791/19, 2021) Суд ЄС підтвердив примат права ЄС і визнав, що польські реформи, дозволивши обмежити право судів подавати запити про попереднє рішення до Суду Європейського Союзу суперечать 267 ДФЄС [3]. Паралельно КТ Польщі у справі P 7/20 дійшов висновку про невідповідність ст. 4 (3) та 279 ДФЄС Конституції Республіки Польща, якщо їх тлумачити у спосіб, що дозволяє Суду ЄС запровадження тимчасових заходів які стосуються які структури, організації чи функціонування польської судової системи.

Пізніше КТ Польщі у справі K 3/21 за такою ж логікою дійшов висновку, що право ЄС має перевагу лише в межах делегованих повноважень, але не може суперечити основним конституційним принципам. Статті 1, 2, 19(1) ДЄС було визнано несумісними з Конституцією Польщі, якщо Суд ЄС тлумачить їх так, що це підриває верховенство Конституції або обмежує державний суверенітет. Натомість Суд ЄС у справі Commission v Poland (C-204/21, 2023) визнав польське законодавство, що сприяло тиску на незалежність судів через Дисциплінарну палату, несумісним із правом ЄС і наголосив, що національні суди, включно з конституційними, не можуть ігнорувати примат права ЄС [4].

Характеризуючи роль КТ Польщі у цьому протистоянні, зокрема рішення K 7/21, М. Серованєц зазначає, що воно де-факто призводить до контролю за рішеннями Суду ЄС. Таким чином, воно виходить за межі пізнання КТ. [5, с. 11]. Примітно, що припинення протистояння зі зміною уряду в Польщі вказує на його переважно політичний характер.

Суд ЄС послідовно підтримує принцип примату, як видно з рішень у справах RS (C-430/21, 2022) [6], де визнано неприпустимість притягнення національного судді до відповідальності за застосування права ЄС відповідно до тлумачення Суду ЄС, та Global Ink Trade (C-537/22, 2024) [7], де підтверджено, що посилання на національне право, навіть конституційне, не може підривати єдність та ефективність права ЄС. Важливо, що Суд ЄС трактує примат не як абсолютне верховенство у значенні ієрархічної юридичної сили, що вимагає скасування національних норм, а як обов'язок їх незастосування у разі колізії [8, с. 760]. Історично, як зазначає А. Лазовскі, проголошення верховенства права ЄС було "судовою азартною грою", яка, могла ослабити Суд ЄС у перші роки інтеграції, проте, зрештою, себе виправдала [9, с. 48].

Взаємодія між правом ЄС та національними юридичними системами, особливо на конституційному рівні, є складним питанням взаємодії суверенітетів. Національні конституції, за своєю юридичною природою, є установчими актами, що закріплюють фундаментальні цінності держави як окремого політичного суспільства. Наукова доктрина пропонує різні моделі такої взаємодії: від концепцій конституційного монізму з безумовним приматом міжнародного/наднаціонального права до конституційного дуалізму та теорій конституційного плюралізму. Останні визнають співіснування множинних юридичних порядків та наголошують на діалозі та взаємній адаптації, а не на жорсткій ієрархії. Деякі національні конституційні суди (наприклад, німецький із доктриною ultra vires або ідентичності) залишають за собою право контролю за дотриманням ЄС меж делегованих повноважень (Kompetenz-Kompetenz). Розподіл повноважень (статті 3, 4, 6 ДФЄС) має тлумачитися у світлі цілей та

принципів ЄС (статті 1–4 ДЄС), які спрямовані на співпрацю, а не політичне злиття.

В українському контексті спостерігається формування конституційного суверенітету, де конституційні цінності мають перевагу, а юридична сила міжнародних договорів визначається згідно зі ст. 9(2) Конституції України.

Найефективнішим засобом гармонізації права ЄС з національним є юридичний діалог на рівні конституційних судів держав-членів, кожен з яких має формувати власну позицію щодо такого, виходячи з національних інтересів.

З огляду на вищевикладене, для ефективної гармонізації права ЄС з національним правом, особливо в контексті євроінтеграційних прагнень України, найбільш продуктивним є підхід "плюралістичного співробітництва", запропонований М. Штойером [10, с. 117]. Ця модель передбачає інтенсивний діалог між національними конституційними судами та Судом ЄС, а також іншими інституціями. Така взаємодія може відбуватися як на формальному рівні (наприклад, через механізм попередніх запитів до Суду ЄС), так і на неформальному (шляхом аналізу актуальної практики Суду ЄС та національних конституційних судів). Саме такий підхід, що базується на взаємній повазі та конструктивному діалозі, дозволяє забезпечити дієвість принципу примату права ЄС, одночасно зберігаючи фундаментальні засади національного конституційного ладу. Для України, як держави-кандидата, неформальна співпраця та глибоке вивчення прецедентного права ЄС можуть суттєво сприяти процесу імплементації acquis communautaire та наближенню до повноправного членства в ЄС.

Список використаних джерел:

1. Judgment of the Court of 5 February 1963. NV Algemene Transport en Expeditie Onderneming van Gend & Loos v Netherlands Inland Revenue Administration. Case 26-62. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:61962CJ0026

2. Judgment of the Court of 15 July 1964. Flaminio Costa v E.N.E.L.. Case 6-64. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:61964CJ0006

3. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 15 July 2021. European Commission v Republic of Poland. Case C-791/19 URL: https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-791/19

4. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 5 June 2023. European Commission v Republic of Poland. Case C-204/21. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62021CJ0204

5. Серованєц Мацєй. "Полексіт" наступний? Конституційний трибунал Польщі про статус права ЄС. Український часопис конституційного права. 2022 №4 (25). С. 3-12.

6. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 22 February 2022. RS. Case C-430/21. URL: https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-430/21

7. Judgment of the Court (First Chamber) of 11 January 2024. Global Ink Trade Kft. v Nemzeti Adó- és Vámhivatal Fellebbviteli Igazgatósága. Case C-537/22. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62022CJ0537

8. Avbelj M. Supremacy or Primacy of EU Law—(Why) Does it Matter. European Law Journal. 2011. Vol. 17, No. 6. pp. 744–763.

9. Лазовскі А. Верховенство права Європейського Союзу: юридична авантюра, що окупилася. Право України. 2019. № 6. С. 35–52.

10. Steuer M. Constitutional Pluralism and the Slovak Constitutional Court: The Challenge of European Union Law. The Lawyer Quarterly. 2018. No. 8. pp. 108–128.

Inna Kozma
4th year, Faculty of Law,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

COMPARATIVE DIMENSIONS OF DEMOCRATIC CONSTITUTIONALASM: INSTITUTIONAL, ECONOMIC AMD SOCIO-POLITICAL MODELS IN MODERN PUBLIC LAW SYSTEMS

The issue of democratic constitutionalism is key in the development of rule-of-law states, as it defines the conceptual framework for the functioning of the constitutional order in a democratic society. In the theory of constitutionalism, various approaches to the organization of power, ensuring human rights, and guaranteeing a democratic order are identified. The key models of constitutionalism can be defined as: institutional, economic, and socio-political. Each of them offers different approaches to ensuring democratic principles and protecting the rights of citizens, which allows for the analysis of modern constitutional systems from different perspectives.

The idea of the institutional model of constitutionalism emerged as a response to tyranny in monarchical Europe, with its main goal being the limitation of state arbitrariness and the guarantee of democracy to restrain governmental tyranny. This model focuses on the construction and functioning of the institutions of state power that ensure the stability of the democratic regime, the rule of law, and the protection of the rights and freedoms of citizens. Modern public law is based on the principles of this model, as it defines the legal framework for the organization of state power, the separation of powers, the system of checks and balances, and also regulates which instruments of legal regulation should be used to ensure the transparency of public administration.

E. Burke viewed the state structure as the result of a gradual and spontaneous development over time, believing that the form of government that had developed in England was based on the unity and balance of the king and parliament. Modern

democratic legal systems have transformed this balance into more complex mechanisms, such as elections, public consultations, and control over government activities through the judiciary.

The USA is a prime example of the institutional model, as this country has a well-developed system of checks and balances. The US Constitution provides for three mutually regulating branches of government: the legislative, the executive, and the judicial. According to this system, the president has the right to veto laws passed by Congress, but Congress has the power to override the veto by a two-thirds vote. The Supreme Court is vested with the power to declare laws unconstitutional, and the justices of the Supreme Court are elected with the consent of the Senate. This balance and interdependence of state bodies prevent the concentration of power in one hand and guarantee the rule of law.

The institutional model of the United States of America is based on a clearly defined division of powers between the branches of government, creating an effective system of interaction. In parliamentary systems, such as the British one, legislative power plays a central role.

France, in turn, combines features of both models: the executive branch has a significant influence on the legislative process. In the American model, the judiciary, in particular the Supreme Court, plays a special role in controlling the activities of state bodies.

Democratic constitutionalism within this model requires the existence of independent courts, transparent elections, accountable parliaments, and an effective state apparatus. According to this model, the constitution should provide mechanisms that allow citizens to participate in political life and oversee the activities of state bodies. The institutional model includes instruments such as electoral procedures, petitions, referendums, and other models that ensure the accountability of power.

Another important aspect of this model is the independence of the judiciary. Public law institutions such as the Constitutional Court, administrative courts, and

ombudsmen play a key role in ensuring a balance between the state and society, overseeing compliance with constitutional principles.

The institutional model ensures the stability of the political system, thereby creating the necessary prerequisites for economic development. In turn, the economic model influences the functioning of political institutions, shaping the interests of various social groups and determining the priorities of state policy. As an element of public law, this model defines the legal mechanisms for regulating legal relations between the state, business, and citizens, establishes mechanisms for regulating the market economy, and also the procedure for the distribution of state resources.

The economic model of constitutionalism is based on the relationship between legal and economic institutions that ensure a balance between individual freedom and the limitation of power. This model is closely related to the basic principles of classical economics and the theory of social choice, according to which the state should play the role of an "arbiter" rather than an active participant in economic processes. Its main idea is to create conditions for sustainable economic development, protect property rights, and ensure stability in society.

For example, Germany implements the concept of a social market economy, which provides for an active role of the state in creating equal standard conditions for citizens while maintaining a market economy.

In particular, international public law influences the functioning of the economic model of democratic constitutionalism by establishing the legal framework for international trade, investment regulation, and competition policy. The World Trade Organization, the International Monetary Fund, and the World Bank set economic standards for the interaction of states.

For example, the agreements of the World Trade Organization oblige countries to adhere to market openness and protect the rights of investors, which directly affects the constitutional principle of economic regulation. The International Monetary Fund and the World Bank provide financial assistance to countries, subject to the

implementation of economic reforms, such as the decentralization of public finance management and the creation of anti-corruption mechanisms.

Advocates of this model include thinkers such as Adam Smith, Friedrich Hayek, and James Buchanan. They believe that democracy within the economic model plays the role of an instrument for limiting the state in the economic sphere. A key element of this model is the concept of an "economic constitution," which defines the legal framework for the functioning of the economic system through public law mechanisms, ensuring the stability of the market economy, decentralization of power, minimization of bureaucracy, and protection of property rights, including the legal protection of entrepreneurs.

In particular, M. V. Savchyn argues that "the freedom of discretion of the government and administration should be limited to reasonable limits solely on the basis of the law as a result of consensus in society. The degree of interference of public authorities in the sphere of economic freedom should be balanced and not infringe on the essence of its content. Therefore, when conducting economic reforms, it is justified to form institutions of the economic system that must strictly adhere to economic rules and procedures and have sufficient freedom of self-regulation, since economic processes by their nature are dynamic and cannot be subject to excessive legislative regulation."

The economic model of democratic constitutionalism is complemented by the socio-political model, which defines how economic processes affect society and how society affects the economy. In the public law space, this model plays an important role, as it establishes mechanisms for interaction between citizens and the state, using the principles of open governance, transparency of power, and accountability of state bodies.

A key element of the socio-political model is the active participation of citizens in political processes and ensuring effective protection of human rights and freedoms. In addition to respecting political rights, the state also ensures the availability of legal mechanisms for their implementation, which is the basis of public law. The

legitimacy of power is based on a social contract between the state and citizens. Citizens have the opportunity to influence the activities of state bodies by submitting petitions, appeals to authorities, participating in public hearings and initiative groups. This interaction ensures transparency and accountability of power.

An important point in the implementation of this model is overcoming the risk of formalizing citizens' political participation. That is, the state must create and provide opportunities for real influence of citizens on political decisions. In particular, international public law establishes legal standards that ensure civic participation in political life and guarantee democratic freedoms. The International Covenant on Civil and Political Rights (1966), the European Convention on Human Rights (1950), and the Copenhagen criteria for EU democracy are the main documents regulating these aspects. Thanks to these international standards, participating states are obliged to ensure the legitimacy of power and guarantee freedom of speech, the right to peaceful assembly, and equal access to participation in political processes.

Also, in the countries of the European Union, the socio-political model is implemented through the introduction of mechanisms for public control over power. Anti-corruption agencies operate, citizens have access to parliamentary control, and the state also ensures the possibility of active participation of citizens in political life. At the level of local self-government, this model is implemented through mechanisms of direct democracy, such as local initiatives, public hearings, participatory budgets, and local referendums.

The analysis of the economic, institutional, and socio-political models of democratic constitutionalism demonstrates that the relationship between them is complex and multifaceted. Economic processes influence the political system and social relations, and political decisions, in turn, shape the economic environment. But despite the different specificities and priorities, each of these models functions within the framework of public law, defining the principles of public governance and defining guarantees of human rights.

Despite the distinct characteristics, each of the models is aimed at achieving the main goal of constitutionalism - ensuring the stability of the democratic regime and the protection of fundamental rights and freedoms.

The analyzed theoretical models of constitutionalism reveal the multiplicity of paths to building a just democratic society. Each of the considered concepts, despite its differences, offers a unique vision for the organization of the political system.

Владислав Кондратьєв

здобувач IV курсу економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова, м.Одеса, Україна

Науковий керівник: д. ю. н., проф., завідувачка кафедри конституційного права та правосуддя Т. В. Степанова

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ ЯК ОДНА З ПРИЧИН НАДМІРНОЇ ТРИВАЛОСТІ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУ (НА ПРИКЛАДІ СПРАВ ПРО БАНКРУТСТВО)

Зловживання процесуальними правами – важлива та актуальна тема, якій останнім часом приділяє увагу не тільки європейський та вітчизняний законодавець, але й Конституційний Суд України, й ЄСПЛ.

Ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод закріпила: «Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення» [1].

ЄСПЛ у § 62 рішення у справі «Mirolubovs and Others v. Latvia» зловживання правом у аспекті пункту 3 ст. 35 Конвенції розуміє «у звичайному значенні,

прийнятому загальною теорією права, зокрема, факт, що володілець права здійснює його поза призначенням упереджено» [2].

Конституційний Суд України в п.3 Рішення від 28.04.2021 № 2-р(II)/2021 зазначає, що «оспорювані приписи Кодексу встановлюють юридичні наслідки для особи, яка, зокрема, зловживає своїми правами, а також право суду відмовити в захисті цивільного права та інтересу особи в разі встановлення судом факту такого зловживання» [3].

У сучасних умовах функціонування судової системи України проблема надмірної тривалості розгляду справ у господарських судах залишається актуальною. Однією з найбільш чутливих галузей у цьому контексті є провадження у справах про банкрутство, які через свою комплексність, багатосторонність і стратегічне значення для економіки часто стають об'єктом зловживань з боку учасників процесу. Зловживання процесуальними правами у цій категорії справ не лише викривляє правову природу процедур банкрутства, а й істотно впливає на ефективність правосуддя загалом.

У господарському процесі сторони наділені широким колом процесуальних прав. Водночас, реалізація прав не повинна суперечити добросовісності та призводити до негативних наслідків для інших учасників процесу чи самої процедури правосуддя.

У свою чергу, ст. 43 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) передбачає принцип недопущення зловживання процесуальними правами, однак у практичному застосуванні ці положення ще потребують чіткого формалізованого інструментарію. Законодавець надає судді повноваження застосувати до сторони, яка зловживає правами, залежно від її порушень, такі засоби впливу: залишення без розгляду/повернення скарги, заяви, клопотання (ч. 3 ст. 43); попередження, штраф (ст. 131); направлення окремої ухвали (ст. 246); забезпечення судових витрат (ч. 4 ст. 125) [4].

Слід зазначити, що у процедурах банкрутства зловживання процесуальними правами набуває особливої гостроти через багатосторонність справи, значну

кількість учасників, великі суми та перевірені роками «допоміжні засоби», які сприяють досяганню бажаного результату. Яскравий приклад наводить М.Корчагін, який зазначає, що у сучасних українських реаліях інститут банкрутства часто використовується недобросовісними боржниками для отримання так званих легальних кредитних канікул [5].

З іншої сторони, В.Дутка, вказує, що процедура банкрутства може використовуватися навіть для рейдерського захоплення підприємства – боржника. Так, як зазначається у науковій літературі, зміст рейдерства через банкрутство полягає у створенні штучної заборгованості з наступним отриманням судового рішення про стягнення останньої [6]. У підсумку боржник звертається до суду про визнання себе неплатоспроможним та починає затягувати справу.

Аналізуючи судову практику з подібних справ, можемо підкреслити, що найбільш розповсюдженими видами зловживання процесуальними правами у справах про банкрутство є: подання неодноразових скарг на різні судові рішення, але у межах однієї справи; подання скарг, зміст яких вочевидь не відповідає вимогам процесуального законодавства; подання скарги без сплати судового збору та ін.

Важливо вказати, що суд неодноразово вказував на зловживання стороною своїми правами та найчастіше застосовував найсуворіший вид примусового заходу у вигляді штрафу, але зазвичай це не приводило до бажаного результату. Доцільним прикладом слугує ухвала Касаційного господарського суду від 02.02.2022 № 905/1728/14-908/4808/14, в якій сторона сім раз безпідставно подавала касаційну скрагу. Як наслідок, за всі 7 поданих касаційних скарг, які були визнані зловживанням процесуальними правами, суд зобов'язав учасника сплатити штрафів у загальному розмірі 518900 грн [7].

Отже, можна зробити висновок, що ст. 135 ГПК України, яка передбачає штраф у розмірі від одного до десяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, є замалим для юридичної особи, у якої статутний капітал

становить велику суму, а для «гігантів» бізнесу є зовсім незначним. А тому пропонуємо збільшення розміру штрафу до межі, яка може суттєво вплинути на відповідну сторону та слугувати запобіжним заходом для недопущення подібного зловживання іншими особами.

На нашу думку, доцільним є виділення окремих категорій учасників з урахуванням їх платоспроможності та встановлення відповідних меж розміру штрафу для кожної з них. Це призведе до суттєвих наслідків для сторони, яка зловживає процесуальними правами та, через виділення окремих категорій учасників, унеможливить призначення значно перебільшеного розміру штрафу для сторони, яка де-факто не зможе його сплатити.

У даному контексті окрему увагу слід приділити законодавству іноземних держав. Так, у деяких зарубіжних державах, зокрема Австралії, Канаді, Великобританії, США, Індії прийняті окремі законодавчі акти, спрямовані на протидію зазначеній процесуальній поведінці, навіть виділяється окрема категорія осіб – сутяжників.

Зважаючи на це, законодавцю слід приділити увагу створенню окремого нормативно-правового акту, спрямованого саме на виокремлення дій, які можна визнати зловживанням процесуальними правами, та вдосконалення визначених заходів впливу та винайдення нових.

Список використаних джерел:

1. Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

2. Рішення ЄСПЛ у справі «Mirolubovs and Others v. Latvia» від 15.09.2009 (заява № 798/05). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-94026.

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Публічного акціонерного товариства акціонерний комерційний банк «ІНДУСТРІАЛБАНК» щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини третьої статті 13, частини третьої статті 16

Цивільного кодексу України від 28.04.2021 № 2-р(II)/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-21#Text.

4. Господарський процесуальний кодекс України: Закону України № 1798-XII від 06.11.1991 (зі змінами та доп.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text.

5. Корчагін М.П. Які механізми невиконання або затягування виконання договорів у банківській сфері найчастіше використовуються у судових спорах з банками? URL: https://antikalaw.com.ua/data/uploads/2016/03/komentar_mkorchagin_cudovi_cpravi_u_bankivc_komu_cektori_2.pdf.

6. Дутка В.В. Зловживання правом на ініціювання провадження у справі про банкрутство. *Юридична наука*. 2020. № 1 (103). С. 259-264. URL: https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/33/31.

7. Ухвала Касаційного господарського суду від 02.02.2022 № 905/1728/14-908/4808/14. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/102914133.

Maksim Mamcin

student în anul IV a nivelului I (licență).

Facultatea de Drept, Universitatea Națională din Cernăuți

(Cernăuți, Ucraina)

Conducător științific:: dr., asistent universitar, Catedra de drept procesual

Universitatea Națională din Cernăuți **L.G. Bzova**

ROTARU ÎMPOTRIVA ROMÂNIEI: CERINȚE DE FOND ȘI DE PROCEDURĂ PENTRU O CALE DE ATAC EFICIENTĂ

Persoanele au dreptul la despăgubiri pentru încălcările drepturilor omului. Aceasta înseamnă că trebuie să poată folosi un remediu pentru a face acest lucru. Diferite tipuri de remedii pot fi aplicate diferitelor tipuri de încălcări [1]. Legislația

Consiliului Europei și legislația UE nu oferă o definiție a "mijloacelor". Dreptul la o cale de atac eficientă este consacrat la articolul 13 din CEDO și la articolul 47 din Carta drepturilor fundamentale a UE. De asemenea, este conținut în instrumente internaționale precum articolul 8 din GDPR și articolul 2 alineatul (3) din PIDCP.

În cauza Rotaru împotriva României [2], reclamantul s-a plâns de stocarea și utilizarea de către Serviciul de Informații al Republicii România informații personale nesigure, colectate în secret despre condamnarea sa pentru comportament ofensator, conținute în scrisorile sale scrise în perioada comunistă, când era student. El nu a avut posibilitatea de a solicita distrugerea acestor informații sau corectarea lor și a susținut că aceasta este o încălcare a articolului 13.

Principala problemă care se pune este aceea de a şti dacă încălcarea astfel constatată se poate justifica din punct de vedere al art. 8 alin. 2 din convenţie. Reglementând o excepţie la un drept garantat de convenţie, acest alineat este de strictă interpretare. Recunoscând că într-o societate democratică existenţa unor servicii de informaţii se poate dovedi legitimă, Curtea reaminteşte că supravegherea secretă a persoanelor nu este acceptată de convenţie decât că o măsură strict necesară pentru apărarea instituţiilor democratice.

În ceea ce priveşte cerinţa previzibilităţii legii, Curtea reaminteşte că o normă este „previzibilă” numai atunci când este redactată cu suficientă precizie, în aşa fel încât să permită oricărei persoane - care, la nevoie, poate apela la consultanţă de specialitate - să îşi corecteze conduita. Curtea a subliniat importanţa acestui concept mai ales atunci când este vorba despre o supraveghere secretă (Hotărârea Malone împotriva Regatului Unit din 2 august 1984, reluată în Hotărârea Amann împotriva Elveţiei mai sus citată, alin. 56):

„Curtea reaminteşte că sintagma «prevăzută de lege» nu se referă doar la dreptul intern, ci vizează şi calitatea «legii»; prin aceasta expresie se înţelege compatibilitatea legii cu principiul preeminenţei dreptului, menţionat explicit în preambulul convenţiei (...). Înseamnă - şi aceasta reiese din obiectul şi din scopul articolului 8 - că dreptul intern trebuie să ofere o anume protecţie împotriva încălcărilor arbitrare ale

drepturilor garantate de paragraful 1 (...). Or, pericolul arbitrarului apare cu o deosebită claritate atunci când o autoritate îşi exercită în secret atribuţiile (...).

Curtea reaminteşte jurisprudenţa sa constantă conform căreia împrejurarea că un reclamant nu a solicitat despăgubiri în faţa unei instanţe interne nu va determina respingerea cererii respective că nefondată, cu atât mai mult cu cât acest lucru nu constituie un obstacol în calea admisibilităţii cererii [Hotărârea De Wilde, Ooms şi Versyp împotriva Belgiei din 10 martie 1972 (art. 50), seria A nr. 14, pag. 10, alin. 20]. Mai mult, în cazul de faţă Curtea constată, contrar susţinerilor Guvernului, că reclamantul a cerut în faţa instanţelor interne să i se acorde, cu titlu de prejudiciu moral, suma simbolică de 1 leu, cerere nesoluţionată de instanţe.

Curtea mai observă că informaţiile considerate defăimătoare au fost declarate nule de Curtea de Apel Bucureşti, răspunzând astfel parţial cererii reclamantului. Se apreciază că reclamantul a suferit totuşi un prejudiciu moral, datorită faptului că a existat un fişier secret, contrar exigenţelor art. 8, că nu a existat o cale de atac efectivă în aceasta privinţă, nu a avut loc un proces echitabil şi a trecut un număr de ani până când o instanţă să constate că este competentă să anuleze informaţiile defăimătoare.

Prin urmare, Curtea constată că în cauza a existat o atingere gravă a drepturilor domnului Rotaru, iar suma de 50.000 FRF reprezintă o reparaţie echitabilă a prejudiciului moral suferit. Această sumă va trebui plătită în lei româneşti, conform ratei de schimb aplicabile la momentul plăţii.

Potrivit CoE și dreptului Uniunii, nici articolul 47 din Carta drepturilor fundamentale, nici articolul 13 din CEDO nu impun prevederea unei forme speciale de protecție juridică. Principala cerință este ca calea de atac să fie "eficientă atât în practică, cât și în drept". Eficacitatea instrumentului

Protecția juridică nu depinde de încrederea într-un rezultat de succes. Tipul de remediere necesar depinde de circumstanțele fiecărui caz. În conformitate cu legea CoE, au fost elaborate câteva principii pentru determinarea eficienței. De exemplu, o cale de atac eficientă ar trebui:

• să fie accesibil;

• să poată oferi despăgubiri pentru plângerile solicitantului;

• Oferirea unor perspective rezonabile de succes [1].

Prin urmare, Consiliul Europei a recomandat ca, atunci când elaborează noi măsuri corective, statele, după caz, să prevadă efectul retroactiv al acelor măsuri corective care sunt destinate să rezolve probleme sistemice sau structurale.

Lista de resurse științifice:

1. Посібник з європейського права з питань доступу до правосуддя URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Handbook_access_justice_UKR

2. Case of Rotaru v. Romania. Application no. 28341/95 URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58586

Нікітіна Дарина

студентка 1 курсу НЮУ імені Ярослава Мудрого

(м. Харків, Україна)

Науковий керівник: Мохончук Б. С., доцент кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД У ДОБУ АЛГОРИТМІВ: НОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Штучний інтелект стає все більш поширеним явищем у світі, яке проявляється у різних сферах життя людини, включаючи правову. Сьогодні складно уявити сучасне суспільство без використання ШІ, адже його використовують і в медицині (для аналізу медичних знімків або для діагностування захворювань), і в освіті (для створення індивідуальних планів навчання), і в економіці (для визначення попити та тенденцій на ринку). Але, як і будь-яка інновація, пори всі свої позитивні сторони, штучний інтелект не є винятком – він супроводжується певними ризиками і викликами.

Однією з сучасних тенденцій у розвитку судочинства є автоматизація судових процесів, яку виконує ШІ. Для цього використовуються такі технології як машинне навчання, обробка природної мови та автоматичне прийняття рішень задля автоматизації деяких етапів судових процесів.

Основними напрямками автоматизації є обробка та аналіз великого обсягу інформації до якої належать судові рішення, законодавства, прецеденти тощо. ШІ за допомогою алгоритму машинного навчання аналізує текст та виявляє певні закономірності. Це дозволяє отримати швидкий доступ до актуальної інформації задля прийняття обґрунтованого рішення. Після цього ШІ може самостійно винести автоматичне рішення. Проте наскільки воно буде відповідати поняттю «справедливе» залежить від різних факторів.

Однією з головних проблем використання ШІ у системі правосуддя полягає у можливому порушенні принципів справедливості, прозорості та доступності. Рішення, які ухвалить ШІ, можуть бути незрозумілими, що завадить процесу оскарження. Також ніхто не виключає можливість того, що з самого початку алгоритми машинного навчання, які засновані на великих масивах інформації та є складними для розуміння, можуть бути піддані систематичному спотворенню, що призведе до упереджених несправедливих судових рішень. В результаті таких дій – суспільство просто втратить довіру до судової системи [1, с. 317].

Під загрозою залишаються такі права людини, як право на приватність, право на інформацію, право на освіту, право на працю, право на справедливий суд тощо.

Також проблемою є визначення відповідальності у випадку помилок ШІ, що використовуються в судочинстві. Незрозуміло, хто саме буде нести відповідальність за неправильно винесений вирок та його подальші наслідки. Також не завжди можна зрозуміти логіку та яким чином було прийнято те чи інше рішення.

З цього виникає перелік питань: «А чи доцільно взагалі використовувати ШІ у правосудді ?», «Чи здатна конституційна демократія захистити базові права та свободи людини, зокрема право на справедливий суд, у добу алгоритмів ?» та «Хто відповідатиме за помилки ШІ – розробник, суддя чи орган, який впровадив його у систему правосуддя ?» .

Право на справедливий суд є основою належної правової процедури у європейському праві. Воно є невід'ємною складовою конституційної демократії, адже саме воно проголошує рівність усіх перед законом та гарантує кожному право на справедливий суд. Закріплюється не тільки на національному рівні Конституцією України, але й Європейською конвенцією з прав людини. Відповідно до статті 6 Європейської конвенції з прав людини, яку Верховна Рада України ратифікувала у липні 1997 році, «Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом…» [2]. Справедливий суд включає в себе такі принципи як: неупередженість, доступність, рівність, гласність, обґрунтованість рішень та право на апеляцію. Виходячи з цього, поєднуючи ШІ з цими принципами викликає сумніви, адже вони можуть суперечити одне одному. Принцип неупередженості може ставитися під сумнів, бо рішення формує алгоритм, який було засновано на вже потенційно упереджених даних. А доступність може бути обмежена через наявність технологічних бар'єрів, Прозорість та обґрунтованість дуже часто є проблемною зоною, адже більшість алгоритмів не є повністю зрозумілими для людини. Система правосуддя не є адаптована до таких реалій, тому виникає потреба в переосмисленні класичних підходів та формування нової цифрової етики правосуддя.

Та незважаючи на негативні та суперечні сторони ШІ має низку переваг, таких як підвищена швидкість та ефективне прийняття рішень, усунення людського фактору та об'єктивність. ШІ може швидко працювати над аналізом великих об'ємів інформації, виявляючи недоліки та суперечності. Проте важливо пам'ятати те, що ШІ не може повністю замінити професію судді чи

юриста. Професійний розсуд та мораль мають лишатися й надалі важливою частиною суддівства, бо ШІ – це інструмент у руках людини, який покликаний допомагати, а не замінювати.

В наукових публікація прикладом застосування ШІ в судочинстві зазначають Китай, де процвітає концепція «інтернет-суду», який покликаний вирішити дрібні суперечки, що пов'язані з інтернетом, наприклад, щодо онлайн-кредитів, електронної комерції або щодо доменних імен та питань авторського права в Інтернеті. Цей процес займає вдвічі менше часу, ніж традиційні слухання [3, с. 8]. Попри оперативність як очевидну перевагу впровадження ШІ, виглядає недостатньо релевантним приклад країни, яка у 2024 році за індексом верховенства права "The World Justice Project" займає 95 місце [4], а за індексом демократії "The Economist" – 145 [5].

Для забезпечення етичного використання ШІ необхідно розробити чітке нормативно-правове регулювання. В основу якого ввійдуть закони та політика, які встановлять чіткі принципи, обмеження та відповідальність щодо використання ШІ в судових процесах, при цьому не порушуючи вже існуючі права та свободи людини. Так як існують ризики необхідним буде розробити механізми запобігання. До цього входить захист персональних даних та конфіденційна інформація, а також забезпечення кібербезпеки та контролю за роботою ШІ.

Враховуючи все вище сказане, можна дійти до висновку, що впровадження ШІ можливе тільки за умови врахування всіх можливих ризиків та вироблення механізмів протидії їм. Це складна ініціатива, яка має як свої переваги, так і недоліки. До ідеї впровадження ШІ можна відноситися по-різному, але фактом залишиться те, що ця ініціатива дозволить розвантажити суддів, підвищити ефективність та пришвидшити розгляд справ. Проте варто пам'ятати, що ШІ має залишитися лише як допоміжний інструмент у руках людини. Тільки за умови віднайдення балансу між технологічними інноваціями та традиційними

принципами правосуддя стане можливим забезпечити справедливе правосуддя в добу алгоритмів.

Список використаних джерел:

1. Бєлов Д. М., Бєлова М. В. Штучний інтелект в судочинстві та судових рішеннях потенціал та ризики. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право»*. 2023. Вип. 78, ч.2. С.315-320.

2. ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ : Конвенція від 17.07.1997 № № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 18.05.2025).

3. Changqing Shi* , Tania Sourdin† and Bin Li. The Smart Court – A New Pathway to Justice in China?. International Journal For Court Administration. 2021. No. 367. P. 8. URL: https://doi.org/10.36745/ijca.367 (date of access: 18.05.2025).

4. WJP Rule of Law Index. The World Justice Project. URL: https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global/2024/China/

5. Taiwan ranks 12th in 2024 Economist Democracy Index, leading Asia. Radio Taiwan International. URL: https://en.rti.org.tw/news/view/id/2012532

.

Оксентій Валентина
3 курс, юридичний факультет, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)
Науковий керівник: к.ю.н, асистент Григорчак Юрій Петрович

ГАРАНТІЇ ПРАВА НА ЗАХИСТ В УКРАЇНСЬКОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ТА НАЦІОНАЛЬНА ПРАКТИКА

«Визнання людини, її прав і свобод найвищими соціальними цінностями покладає на державу відповідні зобов'язання щодо створення дієвого правового механізму у частині їх захисту та охорони.»[1]

Право на захист є фундаментальною складовою системи гарантій прав людини та має загальновизнане універсальне значення. У межах кримінального провадження особливої актуальності набуває питання забезпечення балансу між пред'явленим обвинуваченням і можливістю підозрюваного чи обвинуваченого реалізувати своє право на ефективний захист. У процесі європейської інтеграції України дана проблематика набуває особливої науково-правової ваги з огляду на необхідність гармонізації національного кримінального процесуального законодавства з правовими стандартами Європейського Союзу та практикою застосування правових норм у межах юрисдикції Європейського суду з прав людини.

«У цьому контексті нагальною стає потреба у вивченні та аналізі з метою запозичення і впровадження передового досвіду міжнародних організацій (ООН, ЄС) у галузі забезпечення прав людини, наближення національної нормативно правової бази до стандартів цих міжнародних об'єднань та визначення механізму адаптації таких стандартів до законодавства України» [2], зокрема у сфері забезпечення гарантій права на захист у кримінальному процесі.

«Реалізація права на захист у кримінальному процесі забезпечує справедливість та законність судочинства, захищає права і свободи людини та гарантує дотримання правових норм і стандартів.» [3]

«Одним із фундаментальних елементів механізму ефективного захисту виступає право особи на отримання кваліфікованої правової допомоги як засобу реалізації права на захист. Відповідно до пункту 3(c) статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, кожна особа, яка обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, має право самостійно захищати себе або скористатися юридичною допомогою обраного нею захисника. У випадках, коли обвинувачений не має достатніх фінансових можливостей для оплати послуг адвоката, така допомога має надаватися безоплатно, якщо цього потребують інтереси правосуддя.» [4]

«Ефективний захист прав людини неможливий без розуміння ролі в цьому процесі спеціальних правових інститутів, зокрема адвокатури, покликаної активно сприяти захисту прав і свобод громадян, зміцненню законності та здійсненню правосуддя. Пунктом 5 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначено, що «захист – вид адвокатської діяльності, яка полягає у забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого …». «Участь захисника – важлива гарантія забезпечення права особи на захист у кримінальному судочинстві, – наголошують О. Капліна, В. Маринів та Ю. Кухарук.

Саме звернення за юридичною допомогою до захисників – важливий показник підвищення правової культури демократичної держави. Крім того, забезпечення права на ефективний захист – основна вимога, яку Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) ставить перед державами-учасницями ЄКПЛ»[1].

«Інший важливий аспект – право на інформацію. Обвинувачений має бути поінформований про суть та підстави обвинувачення, свої права і обов’язки, а також про можливі наслідки своїх дій або бездіяльності.

Право на захист також включає право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування та суду, право збирати докази, викликати свідків, подавати запити на експертизи та інші процесуальні дії, які можуть вплинути на вирішення справи» [3].

Це право не буде належним чином досліджене, якщо не розглядати його через призму таких важливих керівних засад як: дотримання принципу презумпції невинуватості та призначення покарання виключно на підставі закону. «Це означає, що обвинувачений вважається невинуватим, доки його вина не буде доведена у встановленому законом порядку та підтверджена вироком суду, який набрав законної сили. Право на призначення покарання виключно на підставі закону закріплено у п.2 ст.11 Загальної декларації прав людини, ст.15 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та ст.7 Конвенції 1950 року та ч.1 ст.7 Конвенції СНД.» [2]

«Невід'ємним та архіважливим елементом, у контексті предмету мого дослідження, є право на справедливий і публічний розгляд справи незалежним та безстороннім судом, створеним на підставі закону. Це включає право на розгляд справи у розумні строки та без необґрунтованих затримок»[3]. «Наприклад, у ст.10 Загальної декларації прав людини досліджуване право закріплено наступним чином: "Кожна людина … для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення має право на підставі повної рівності на те, щоб її справа була розглянута гласно та з дотриманням усіх вимог справедливості незалежним та неупередженим судом".» [5]

«З часу проголошення незалежності України кримінальне процесуальне законодавство зазнало численних змін і доповнень, проте його відповідність міжнародним стандартам залишається неповною, що зумовлює необхідність подальшої гармонізації з міжнародним правом. Починаючи з 1991 року, у вітчизняному кримінальному процесі дедалі активніше впроваджуються норми, напрацьовані міжнародними організаціями. Логічним результатом цього

інтеграційного процесу стало прийняття чинного Кримінального процесуального кодексу України »[6], який містить досить великий спектр міжнародних нововведень та стандартів, зокрема тих, що стосуються належного забезпечення права на захист, які були нами вище перераховані.

Попри наявний прогрес, низка аспектів залишаються неврегульованими й потребують подальшого теоретичного осмислення та нормативного доопрацювання. У межах фахової дискусії у сфері кримінального процесуального права продовжують існувати суперечності щодо правового статусу міжнародних нормативно-правових актів, які закріплюють універсальні стандарти у сфері прав людини, як джерел національного кримінального процесуального права. Актуальними залишаються також питання практичного застосування положень міжнародного права суб'єктами кримінального процесу, а також використання рішень Європейського суду з прав людини у процесі вдосконалення вітчизняного кримінального процесуального законодавства.

Право на захист у кримінальному процесі є одним із ключових елементів системи гарантій прав і свобод людини, реалізація якого забезпечує справедливість, законність і ефективність судочинства.

Аналіз чинного кримінального процесуального законодавства України свідчить про поступове наближення національної нормативно-правової бази до міжнародних стандартів, зокрема положень Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Загальної декларації прав людини та рішень Європейського суду з прав людини.

Разом із тим, зберігаються численні проблеми, пов'язані з неоднозначним тлумаченням та застосуванням міжнародно-правових норм у національній правовій системі. Зокрема, залишається відкритим питання правового статусу міжнародних документів як джерел кримінального процесуального права, а також механізмів імплементації рішень ЄСПЛ у практику органів досудового розслідування та судів.

Таким чином, забезпечення права на захист в українському кримінальному процесі потребує подальшого вдосконалення як на законодавчому, так і на практичному рівнях, із урахуванням кращих європейських практик, що сприятиме зміцненню верховенства права та підвищенню довіри до системи правосуддя в Україні.

Список використаних джерел:

1. Орхіменко С. Реалізація права на захист у кримінальному процесі. *Держава та регіони*. 2023. Т. 2, № 80. С. 115–119

2. Принципи кримінального провадження у світлі практики Європейського суду з прав людини : монографія / О. П. Кучинська, Т. І. Фулей, Р. В. Бараннік. – *Ніжин : ТОВ "Видавництво "АспектПоліграф",* 2013. – 228 с. ISBN 978-966-340-529-2

3. Андрєєв І. П. Окремі аспекти реалізації права на захист в кримінальному процесі. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2024. Т. 2. С. 234–237.

4. Європейська конвенція з прав людини. Міжнародний договір від 04.11.1950 року. Законодавство України.

5. Загальна декларація прав людини : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 12.05.2025).

6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 9 трав. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

Ангеліна Чопик

студентка ІІІ-го курсу юридичного факультету

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник:PhD, доцент, асистент кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича Лаура Бзова

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ДОСТУПУ ДО АДВОКАТА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ОРДЕРІ НА АРЕШТ

Підозрювані або обвинувачені матимуть нові права у кримінальних провадженнях та в європейських процедурах видачі ордерів на арешт. Будь-яка підозрювана або обвинувачена особа, позбавлена волі, незалежно від стадії кримінального провадження, має право на адвоката та на інформування інших про своє становище.

Усі закони, нормативні акти та адміністративні правила мають бути введені в дію, щоб нові права набули чинності в усіх країнах Європейського Союзу (ЄС) з 27 листопада 2016 року.

Якщо підозрювані або обвинувачені особи не є громадянами європейської країни, в якій вони перебувають, і якщо вони позбавлені волі, вони мають право повідомити про це свої консульські установи, якщо вони цього бажають. Він може отримувати побачення з такими консульськими установами, розмовляти з ними та обмінюватися кореспонденцією, а також право на отримання законного представництва через них за умови згоди цих органів і бажань відповідних підозрюваних або обвинувачених осіб.

Поступова ліквідація прикордонного контролю в межах Союзу значно полегшила вільне пересування європейських громадян, але також полегшила

злочинцям транснаціональну діяльність. З метою вирішення проблеми транскордонної злочинності сфера свободи, безпеки та правосуддя включає заходи щодо сприяння судовому співробітництву у кримінальних справах між державами-членами. Відправною точкою є принцип взаємного визнання. Були прийняті конкретні заходи для боротьби з транснаціональною злочинністю і тероризмом, а також для забезпечення захисту прав жертв, підозрюваних і затриманих в ЄС.

22 жовтня 2013 року Європейський Парламент та Рада Європейського Союзу прийняли Директиву про доступ до адвоката Директиву 2013/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради про право на доступ до адвоката в кримінальному провадженні та в провадженні за європейським ордером на арешт, а також право на отримання інформування третьої особи про позбавлення волі та право на спілкування з третіми особами та консульськими органами під час позбавлення волі з метою гармонізації та зміцнення права підозрюваних або обвинувачених у кримінальному провадженні на допомогу адвоката [1].

Він також запроваджує право будь-якої особи, позбавленої волі, у тому числі під час перебування під вартою в поліції, на спілкування з третьою особою за своїм вибором.

Право на доступ охоплює право підозрюваного на приватну зустріч з адвокатом перед допитом і на присутність адвоката під час впізнання підозрюваних, очних ставок і відтворення місця злочину, якщо національне законодавство передбачає, що підозрюваний зобов’язаний бути присутнім або йому дозволено бути присутнім. Для адвоката вона охоплює право брати участь у допиті свого підозрюваного підзахисного.

Директива також зобов'язує держави-члени передбачити у своєму національному законодавстві право будь-якого іноземного підозрюваного на повідомлення своїх консульських установ, проведення бесіди, а також право

цих консульських установ забезпечувати законне представництво його підозрілих громадян.

Директива забезпечує засоби правового захисту для підозрюваних або обвинувачених у кримінальних провадженнях та провадженнях щодо видачі ордерів на арешт у Європі. Таким чином, останні можуть використовувати засоби правового захисту проти заходу, який призвів до їхнього арешту, позбавлення волі, а також будь-яких заяв, які вони могли зробити під час цього заходу.

Крім того, регулюється відмова від адвоката. Таким чином, рішення про відмову від права на адвоката має бути прийняте з дотриманням чітких правил (ефективна інформація про зміст права на адвоката та про наслідки цієї відмови). Ця інформація має бути ефективною та зафіксованою. Відмова повинна бути зроблена добровільно і однозначно. На кожній стадії кримінального провадження підозрювані або обвинувачені особи повинні мати можливість реалізувати своє право на скасування відмови від права на адвоката.

Директива від 22 жовтня 2013 року є третім заходом у дорожній карті «процесуальних гарантій», після Директиви про право на усний та письмовий переклад, прийнятої 20 жовтня 2010 року, та Директиви про інформацію, прийнятої 22 травня 2012 року. Він завершує гармонізацію правил кримінального процесу, що застосовуються до підозрюваних або обвинувачених, незалежно від держави-члена, в якій ведеться кримінальне провадження.

Адвокат і клієнт мають право зустрічатися в приватному порядку і спілкуватися перед початком судового розгляду. Адвокат може бути присутнім і ефективно брати участь у допитах (це буде записано), а також у слідчих заходах або заходах зі збору доказів (впізнання, перехресні допити та реконструкція місць злочинів).

Список використаних джерел:

1. Directiva 2013/48/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 22 octombrie 2013 privind dreptul de a avea acces la un avocat în cadrul procedurilor penale și al procedurilor privind mandatul european de arestare, precum și dreptul ca o persoană terță să fie informată în urma privării de libertate și dreptul de a comunica cu persoane terțe și cu autorități consulare în timpul privării de libertate URL: http://data.europa.eu/eli/dir/2013/48/oj